

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Van YYÜ
40. Yıl Özel Sayısı

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

ISSN: 2651 - 3943
e-ISSN: 2757 - 8941

yyuibfdergi@gmail.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanyyuiibfd>

EDİTÖR

Prof. Dr. Fevzi ERDOĞAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇEMBERLİTAŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ALAN EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Yıldız ATMACA - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Kübra BAĞCI - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

SEKRETERYA

Arş. Gör. Gamze SEVİMLİ ÖRGÜN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Arş. Gör. Özge ERSEZER - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Fevzi ERDOĞAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Halil KIYMAZ - Rollins College – ABD
Prof. Dr. Francesco Pastore - University of Campani - Italy
Prof. Dr. Ferit İZCİ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Shawki FARAG - The American University in Cairo - Mısır
Prof. Dr. Olga Nosova - University of Kharkov Institute Banking Affairs - Ukraine
Prof. Dr. Reis MULITA - Universiteti Marin Barleti - Albania
Prof. Dr. Mehmet DEMİR - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Neda PETROSKA ANGELOSKA - Ss. Cyril ve Methodius University - Makedonya
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Ainur Nogayeva - Avrasya Milli Üniversitesi - Kazakistan
Doç. Dr. Haluk YERGIN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. A. Menaf TURAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ELMAS - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem GÜL - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Engin ÖNER - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan OKTAY - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan TURAL - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ERKUŞ - İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YAYLI - Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail CERİTLİ - Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BARCA - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER - İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Mete YILDIZ - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Murat BASKICI - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Prof. Dr. Örsan Ö.AKBULUT - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY - Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Selim İNANÇLI - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Semra KARACAER - Hacettepe Üniversitesi

- Prof. Dr. Şükrü MOLLAVELİOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN - Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin AVANER - Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Doç. Dr. Abdülaziz KARDAŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Aytekin GÜVEN Bolu Abant - İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Barış ÖVGÜN - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Başak ÇAKAR DALGIÇ - Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Can Umut ÇİNER - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Evrim MAYATÜRK AKYOL - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih YILDIRIM - Erzurum Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. İpek ÖZKAL SAYAN - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut HIZIROĞLU - İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU - Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi
Doç. Dr. Nazım KARTAL - Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan ZENGİN - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan DEMİR ATALAY - Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur SADIĞLU - Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin AVANER – Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Doç. Dr. Yasemin ÖZDEMİR - Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Yılmaz ÜSTÜNER - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ÇAVDAR - Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ÇALIK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Asena BOZTAŞ - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bora AÇAN - Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem DEMİR - Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE - Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elvan AKTÜRK HAYAT - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAARSLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tolga ORAL - İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lütfi YALÇIN - Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KORALTÜRK - Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sait EBİNÇ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şekip YAZGAN - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Uğur SADIOĞLU - Hacettepe Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Doç. Dr. Tekin AVANER – Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Dr. Didem GEYLANI – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özge Tuçe GÖKLAP – Kırklareli Üniversitesi

Dr. Hasan ALTINCİK – Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Yusuf ÖCEL – Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selman KIZILKAYA – Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah USLU – Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZGÜR AVCI – Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ – Harran Üniversitesi

Dr. Bahar GÜRDİN – Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Murat PIÇAK – Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Yusuf Zafer Can UĞURHAN – Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Göksel BASMACI – İstanbul Arel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf UYSAL – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Mehmet Akif ERÇELİK – Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem BALABAN – Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mehmet ALKIŞ – Dicle Üniversitesi

Dr. Mehmet ÖZALPER – Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Şaban ÖZTÜRK – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf İslam BOLAT – Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah TAŞ – Atatürk Üniversitesi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİ KÜNYESİ
2022 – VAN YYU 40. YIL ÖZEL SAYISI

İNDEKS BİLGİSİ

(2022 – VAN YYU 40. YIL ÖZEL SAYISI)

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SÖBIAD

BASE
Bielefeld Academic Search Engine

Google Akademik

DRJI

EDİTÖRDEN...

Değerli okurlarımız,

20 Temmuz 1982 tarih ve 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin kuruluşunun 40. yılı sebebiyle yayınladığımız VAN YYÜ 40. YIL ÖZEL SAYISI isimli sayımızda hakem süreçlerinden geçmiş ve kabul edilerek yayınlanan 11 makale yer almaktadır.

Bu vesile başta yazıları yayımlanmaya uygun görülen yazarları tebrik ile beraber bu çalışmada kıymetli tecrübeleri ile değerlendirmeleri bulunan hakemlerimize teşekkür ederiz. Editör kurulunda ve sekreteryada bulunan arkadaşlarımıza da ayrıca emekleri için teşekkür ederiz.

2022 Aralık sayısında görüşmek temennisiyle...

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Özgür VURAL, Murat YAMAN

Araştırma Makalesi / Research Article

BİR ALTERNATİF YAŞAM BİÇİMİ OLARAK EKO-KÖYLERİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF ECO-VILLAGES AS AN ALTERNATIVE LIFESTYLE

1-18

Gaye TUĞ LEVENT

Araştırma Makalesi / Research Article

SOSYAL MEDYADA ÇOCUĞUN KİŞİLİK HAKKI İHLALİNE KARŞI ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKI

THE RIGHT OF THE CHILD TO BE FORGOTTEN AGAINST THE VIOLATION OF THE CHILD'S

PERSONALITY RIGHT ON SOCIAL MEDIA

19-30

Kahraman ÇATI, Turgay YILDIRIM, Sami SEVER

Araştırma Makalesi / Research Article

FONKSİYONEL KALİTE, TEKNİK KALİTE VE SADAKAT ETKİLEŞİMİ

THE INTERACTION OF FUNCTIONAL QUALITY, TECHNICAL QUALITY AND LOYALTY

31-55

Alptekin KÜÇÜKİNCE

Araştırma Makalesi / Research Article

ÖZEL HUKUK DAVALARINA ETKİLERİ BAKIMINDAN TÜRK TİCARET KANUNUNDA DÜZENLENEN

HAKSIZ REKABET SUÇLARI

UNFAIR COMPETITION CRIMES REGARDED BY TURKISH COMMERCIAL LAW IN TERMS OF ITS

EFFECTS ON PRIVATE LAW

56-77

Yağmur EREN, Halil İbrahim ŞENGÜN

Araştırma Makalesi / Research Article

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM KAVRAMI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ÇALIŞMA

A BIBLIOGRAPHIC STUDY ON THE CONCEPT OF SUSTAINABLE CONSUMPTION

78-93

Mehmet YILDIRIM, Tiğince OKTAR

Araştırma Makalesi / Research Article

OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞLARININ İSTANBUL PARA VAKIFLARINA ETKİLERİ (1693-1697)

THE EFFECTS OF THE OTTOMAN-AUSTRIAN WARS ON ISTANBUL CASH WAQFS (1693-1697)

94-105

Fatih GÜLER

Araştırma Makalesi / Research Article

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ LİSANS PROGRAMLARINDA “ANAYASA HUKUKU”
DERSLERİNİN ÖNEMİNİN KPSS ALAN BİLGİSİ/KAMU YÖNETİMİ SORULARI ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE IMPORTANCE OF "CONSTITUTIONAL LAW" COURSES IN POLITICAL
SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION UNDERGRADUATE PROGRAMS ON KPSS FIELD
KNOWLEDGE/PUBLIC ADMINISTRATION QUESTIONS

106-119

Ahmet İŞLER

Araştırma Makalesi / Research Article

YEDİ GÜZEL ADAM’IN MAVERA’SINDA SOVYETLERİN AFGANİSTAN’I İŞGALİ VE AFGAN CİHADİ

THE SOVIET INVASION OF AFGHANISTAN AND THE AFGHAN JIHAD IN YEDI GUZEL ADAM’S
MAVERA

120-136

Hasan ALTİNCİK, Pınar GÜNER KOÇAK

Araştırma Makalesi / Research Article

KAMU DİPLOMASİSİ VE HALKLA İLİŞKİLERDE KULLANILAN ARAÇLAR: KAMU DİPLOMASİSİ
ALANINDA ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN DEĞERLENDİRMELERİ

TOOLS USED IN PUBLIC DIPLOMACY AND PUBLIC RELATIONS EVALUATIONS OF ACADEMICS
WORKING IN THE FIELD OF PUBLIC DIPLOMACY

137-156

Behnam ALIPOURVAGHASLOU

Araştırma Makalesi / Research Article

ULUSLARARASI HUKUKTA YAPTIRIM REJİMİNİN GENEL İLKELERİ VE ÖZELLİKLERİ

GENERAL PRINCIPLES AND CHARACTERISTICS OF THE SANCTION REGIME IN INTERNATIONAL
LAW

157-186

M. Sadık ÇOBAN, Abdulkadir GÜMÜŞ

Araştırma Makalesi / Research Article

İŞLETMELERDE YENİLİKÇİLİK FAALİYETLERİ: VAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÖRNEĞİ

INNOVATION ACTIVITIES IN BUSINESSES: SAMPLE OF VAN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE

106-119

BİR ALTERNATİF YAŞAM BİÇİMİ OLARAK EKO-KÖYLERİN İNCELENMESİ*

Özgür VURAL¹

Murat YAMAN²

Öz

Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinin hemen ardından değişmeye başlayan dünya düzeninde doğa tahribatı ve sürdürülemeyen tüketim algısı ortaya çıkmıştır. Bu duruma tepki olarak ekolojik dengenin korunması fikrine dayanan savunuların ortaya çıktığı görülmektedir. 1960-1970 yılları arasında bu eleştirel bakış açısı; çevresel değerlere sahip çıkma ortak amacı doğrultusunda örgütlenmeye başlamıştır. Bu tarihsel süreç içerisinde meydana gelen ekolojik denge ve sürdürülebilirlik düşüncesi doğrultusunda şekillenmiş olan ilk somut adımlardan biri eko-köy yerleşkelerinin oluşturulması olmuştur.

Eko-köyler; bilinçli bir şekilde sistematik olarak doğal ortamları ekolojik, sosyolojik ve psikolojik dengeler kurarak sürdürülebilir bir şekilde yeniden yapılandırmak amacıyla hareket etmektedir. Eko-köyler; insan faaliyetlerinin zararsız bir biçimde doğayla bütünleştiği, insanın sağlıklı bir şekilde gelişimini öngören, başarılı bir şekilde kesintiye uğramadan sürdürülebilecek, tam teşekküllü yerleşimlerdir. Eko-köylerin ana düşüncesi; sürdürülebilir kurgularla doğaya saygılı bir şekilde geleceği tasarlamaktır.

Bu çalışmada alternatif bir yaşam biçimi olarak eko-köyler ekoloji ve ekolojik düşüncenin temelleri ekseninde değerlendirilmekte; eko-köy oluşumları ve yapısal özellikleri insan-doğa ilişkisi üzerinden ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Ekolojik Yaşam, Eko-köyler, Sürdürülebilirlik.

EXAMINATION OF ECO-VILLAGES AS AN ALTERNATIVE LIFESTYLE

Abstract

The destruction of nature and the perception of unsustainable consumption emerged in the world order that started to change right after the Industrial Revolution took place. In response to this situation it is seen that the defenses based on the idea of protecting the ecological balance have emerged. Between the years 1960-1970 this critical point of view; started to organize in line with the common goal of protecting environmental values. One of the first concrete steps shaped in line with the idea of ecological balance and sustainability that occurred in this historical process was the creation of eco-village settlements.

* “Bu çalışma, Ernest Callenbach’ın Ekotopya’sı Ekseninde Ekolojik Köylerin İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.”

¹ Bilim Uzmanı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, E-posta: ozgurvural2013@gmail.com, [ORCID: 0000-0002-2300-4982](https://orcid.org/0000-0002-2300-4982)

² Doç. Dr, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, E-posta: murat.yaman@edu.tr [ORCID: 0000-0001-8659-090x](https://orcid.org/0000-0001-8659-090x)

Atıf: Vural, Ö. ve Yaman, M. (2022). Bir alternatif yaşam biçimi olarak eko-köylerin incelenmesi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 1-18

DOI: 10.54831/vanyuyuibfd.1109252

Eco-villages; consciously and systematically, its acts with the aim of redesigning natural environments in a sustainable way by establishing ecological, sociological and psychological balances. Eco-villages; They are full-fledged settlements where human activities are harmlessly integrated with nature which foresees the healthy development of human beings and which can be successfully maintained without interruption. The main idea of eco-villages; is to design the future in a way that respects nature with sustainable constructs.

In this study eco-villages as an alternative life style evaluated on the axis of ecology and the foundations of ecological thought eco-village formations and their structural features are discussed through the human nature relationship.

Keywords: Ecology, Ecological Life, Eco-villages, Sustainability.

GİRİŞ

Dünya’da sanayi devriminden sonra temel ihtiyaçlar seri bir şekilde üretilmeye başlamıştır. Bu üretim tarzı tüm kaynakların kontrolsüzce fabrikalara transferine neden olmuştur. Servet sahibi olmak ve yeni oluşan fırsatlardan faydalanmak için köylerden şehirlere gelişigüzel bir göç hareketi başlamıştır. Tahmin edilemeyen şekilde meydana gelen bu gelişme; teknolojiyi kontrol edenler için zenginlik, bolluk ve lüks çağını getirmiştir. Böylece çok pahalı ve sürdürülemeyen bir yaşam biçimi hızla popüler hale gelmiştir. Gezegenin sınırlı kaynaklarının sınırsızlaşmasına kullanımı; eldeki imkanların çok üstünde bir yaşam olarak insanların tüketimine sunulmuştur. Öyle ki sınırlı kaynaklar ile çizilen sınırsızlık algısı bir süre sonra kurulan bu yapay düzende sürdürülebilirlik yönünden ciddi aksamlar yaşanmasına ve doğal döngünün yapay sistem içerisindeki isteklere cevap veremez hale gelmesine neden olmuştur.

Sanayileşme ile birlikte, hızlı kentleşme süreci kırdan kente büyük nüfus akımlarını meydana getirmiştir. İlk defa 2006 yılında, kent nüfusu, kır nüfusunu geçmiştir. Bu da dünya üzerindeki sürdürülebilir olmayan baskıyı artırmıştır. İnsanların topraklarını terk etmesi sonucu, yeni girişimciler bu fırsatı değerlendirmiş ve kar amacı güden yeni tarım tekniklerini kullanmaya ve bu tekniklerin gelişimine yönelik taleplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum hibritleştirilmiş tohumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tohumlar çapraz döllemeyle oluşan; hastalıklara karşı dayanıklılıktan uzak, lezzetten ve besin değerinden yoksun ürünler elde edilmesi biçiminde üretimi gündeme getirmiştir (Rose, 2014: 57).

17.yy’da yaşanan bilim ve teknolojideki gelişmeler ve Sanayi Devrimi’nin de etkisi kendini güç ve zenginlik rekabetinin içinde bulan, rasyonel düşünen çıkarıcı bireyleri meydana getirmiştir. Bu durum doğal yaşamın; toprak ve mal varlığına, tüketim için büyük bir depoya, atıklar için ise geniş bir çöplüğe indirgenmesine sebep olmuştur. Günümüzde birçok ekolojik ve sosyal krizler yaşanmaktadır. Toplumun geneli bu krizlere çözüm bulma gayreti içerisinde. Eko-köy hareketi ise bu açığı dolduracak nitelikte bir konuma sahiptir.

Bu çalışmada küreselleşmeyle birlikte gelen standartlaştırılmış ve hızlı tüketim anlayışına karşı daha sürdürülebilir bir yaşam için eko-köyler bir alternatif yaşam biçimi olma ekseninde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda ekoloji ve ekolojik düşüncenin temelleri üzerinde durulduktan sonra eko-köylerin bu temeller üzerinde nasıl oluştuğundan bahsedilmiş ve eko-köy oluşumlarının sahip olduğu yapısal özellikler ortaya konulmuştur.

1. KAVRAMSAL OLARAK EKOLOJİ VE EKOLOJİK DÜŞÜNCENİN TEMELLERİ

Ekoloji kavramı, ilk kez 1866 yılında Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından Yunanca yaşanan yer, yurt, barınak anlamına gelen “*oikos*” ile bilim ve söylem anlamına gelen “*logia*” sözcüklerinden türetilmiştir. Ekoloji kavramı, canlılar ile çevrelerindeki dünya arasındaki karşılıklı ilişkileri kapsamakta, yaşama ortamını oluşturan faktörler ile ortamın özelliklerini ve karşılıklı etkileşimlerini derinlemesine incelemektedir (Güleryüz, 2013: 9).

Ekoloji; çeşitli türlerin, yaşamlarını çevreyle uyumlu olarak ne şekilde sürdürdüklerini veya bu türlerin hangi koşullar altında gereksinimlerini karşıladıklarını, çeşitli işlevlerini nasıl bir ortamda aktif ettiklerini incelemekte olan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalını diğerlerinden ayıran en önemli özellik canlı ve cansız ortamlar arasındaki ilişkileri bütüncül bir yöntemle irdelemesidir (Kayır, 2003: 25). Ekoloji, doğanın sınırlarını çizmekte; faillerini yeniden belirlemektedir. Hayatın anlamı belki de doğal düzene itaat etmek üzerine kurgulanmaktadır (Şahin, 2011: 67). Doğa bir yol göstericidir. Gelişmek için doğaya kulak vermek ve onu çok iyi gözlemlemek gerekmektedir. Bir topluluk olarak gerçeği doğada aramak bütün kapıları açacaktır (Aggarwal, 2018: 9). Doğal bir düzen içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerin her zaman alternatifleri mevcuttur ve doğa ile bütünleşme sağlandığı takdirde doğa çok iyi bir işbirlikçi olarak gereken desteği sunmaya hazır durumdadır.

Doğa kendi halinde iken kusursuz bir dengeye sahiptir (Fukuoka, 2018: 56). Doğa her yerde sürekli hareket halindedir; herhangi bir yılın koşulları başka bir yılla asla tamamen aynı değildir. Bu nedenle önceden önlem almak yerine olan şartlarla en iyisini yapmaya çalışmak gerekmektedir (Fukuoka,2018: 90). Doğa; tıpkı bir meyvenin çiçekleri gibi narin bir şekilde korunmalıdır (Thoreau, 2018: 15). Sadece insanı düşünen bakış açıları ve değerlendirmeler; indirgemeci ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. İnsan yaşam alanı ile bir etkileşim içinde olan ekolojik faktördür. Bunun unutulmaması gerekmektedir (Kayır, 2003: 49).

Doğada gelişen olaylar örgüsünün içinde insanların payı düşünüldüğünden daha az olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu duruma erişilince evrensel bir masumiyet durumu ortaya çıkacaktır. Evren görüldüğünden kat kat daha fazlasıdır. Fakat bunu görebilmek için evrendeki yolculuğu etkin bir şekilde gözlemleyerek geçirmek gerekmektedir. Yer yüzeyi sanıldığı kadar aksine daha yumuşak ve insanın bıraktığı izlere karşı hassastır (Thoreau, 2018: 359-365).

Ekolojik düşüncenin temeline bakıldığında insan doğa-üstü bir varlık değildir. Tüm diğer canlılar gibi insan da onların içinde bir türdür (Kayır, 2003: 15). İnsanların doğanın aklından ve akışından yeni bir şeyler öğrenmesi her zaman için faydalıdır. Tek bir dünya vardır ve büyük bir güç alanı demektir. Her varlık ya da aynı yaşam formları tekil ya da çoğul olarak yalnızca kendisini düşünerek yaşarsa bu büyük güç alanı olumsuz etkilenmiş olacaktır. Bütünü düşünmek gerekmektedir. Yıkıcı eylemler yerine içsel uyumu yakalamak; doğa ile iş birliği sağlamaya imkan tanıyacaktır. Sağlanan işbirliği dünyanın zenginliğine zenginlik katacaktır. Hayatı parçalarına ayırmadan yaşamak gerekir. Yaşamın anlamı tümde saklıdır (Findhorn Topluluğu, 2018). Doğallığın sırrı bir bütün olmakta ve bu bütünlüğü mental olarak kabul etmekte saklıdır. Herhangi bir ayırım yapmadan bütüncül bir perspektifte gerçekleştirilecek yaşamsal aktiviteler doğanın devamlılığına katkı sunma hususunda oldukça büyük bir önem arz etmektedir.

Dünya'nın tamamı tek bir aile, tek bir yaratılış, tek bir zekadır (Findhorn Topluluğu, 2018: 113-128). Evren birçok parçadan meydana gelen bir bütünden oluşmaktadır. Evrenin yaşayan bir yapısı vardır. Bu durumun derinlemesine farkında olmak; insanlarda gezegenimizin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilme, ona destek olma becerisi kazandırmaktadır (Rose, 2008: 16). Günümüz dünyası vahşi ve dramatik bir yer olduğu kadar; yeni düşünce ve vizyonlar için uyanış zemini oluşturmaktadır. Yaşam; sonsuz farklılıkların sayısız forma bürünen karmaşık birlikteliğini ifade etmektedir. İnsanlar bu birlikteliğin bir parçasıdır (Trevelyan, 2018: 15).

2. EKOLOJİK YAŞAM OLGUSU

Arzuların basit ve sade olana değil müsrif olana yönlendirilmesi dünyayı zor duruma sokmaktadır (Fukuoka, 2018: 120). Thoreau'nun Walden Gölü adlı eserinde vurguladığı temel söylemlerinden bir tanesi insanın yeterince basit yaşam koşullarına göre yaşaması halinde modern anlamdaki çalışmaya gerek duymayacağıdır (Turan, 2017: 9). Uyanılan her sabah, doğa kadar sade ve masum, sevinçli bir yaşamın habercisidir. Doğal bir gün sakin geçmektedir. Kişinin yapacağı iş içine sinmelidir. Eğlence yapay bir durum değildir. Eğlence hayatın ta kendisidir. Hayatımız birçok sahneden oluşan bir drama gibidir (Thoreau, 2018: 101-129).

Genellikle, çevremizde bize yetecek kadar alan vardır. Bu alan bize doğa tarafından tahsis edilmiştir. Vahşi ve kasvetli diye nitelendirilen ortamlarda bile insanın kendinden bir şeylere rastlaması mümkündür. İçinde yaşadığımız dünya uzaydaki küçük bir noktadan ibarettir (Thoreau, 2018: 148-152). İnsanlık, maddi sahiplenişten ve kişisel kazanç planlamasından vazgeçerse manevi farkındalığa doğru bir ilerleme gösterecektir (Fukuoka, 2018: 120). İnsanın doğayı hüküm altına alma dürtüsünden kurtulması gerekmektedir. Doğanın karmaşık yapısına saygı duyulması; sadelikle zenginleşmeyi beraberinde getirecektir (Ayman, 2011: 56).

Sadelik; kendi değerlerimiz doğrultusunda bazı tüketim alışkanlıklarından bilerek ve isteyerek feragat etmektir. İnsanların diğer canlılarla birlikte var olan kaynakları adil ve dengeli bir şekilde

paylaşmayı öğrenip sade bir yaşam sürmesi sağlık ve mutluluğu da beraberinde getirecektir. Sadelik; çevremizdekilerle samimi ve içten, inanarak en yalın şekilde bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bu durumda doğayı örnek alarak tasarım yapmak gerekmektedir. Doğadan alınan geri bildirimlerle en basit hal bulunabilecektir (Scott, 2011: 57-60).

Sadelik anlayışı zorunluluktan dolayı değil gönüllü olarak istenilen bir durumu ifade etmektedir. Gönüllü sadelik kişinin öznel olarak seçtiği bir yoldur. Daha fazla mal ve hizmet alma imkanı var iken iktisadi değerlere olabildiğince asgari düzeyde dahil olma kararı almak ve uygulamaktır. Kazanılan paraya göre değil gerçek ihtiyaçlara göre harcama yapılması gerekmektedir. Gönüllü sadelik bir geçmişe dönüş değildir. Aksine geleceği şekillendiren bir kavramdır (Dudu, 2011: 10-18). Yaşam sadeleştirildiğinde muhatap olunan karmaşıklıklar azalacak; yalnızlık, yoksulluk, zayıflık söz konusu olmaktan çıkacaktır (Thoreau, 2018: 365).

Sadelik kavramı kendi kendine yetebilme kavramıyla doğru orantılıdır. Kendi kendine yeterlilik; en genel ve kapsayıcı şekilde, herhangi bir şeyin işleyişinin başka bir şeye mecbur olmaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Dengeli bir iş bölümünü ve küçük topluluklar ölçeğinde geliştirilip uygulanabilecek bir teknoloji anlayışını getirmektedir (Dudu, 2011: 19-20). Kapitalizmin oluşturduğu tüketim iştahına karşı yetinme ve sadeleşme dürtüsü tüketim kültürünü değiştirecektir (Şahin, 2011: 66). Bu bilinç, eko-köylerde hayat bulmaktadır.

Dünya'nın çeşitli yerlerinde son zamanlarda filizlenen komünlerle karşılaşmak mümkündür. Kendi yiyeceklerini ve toplumsal kurgularını inşa etmeye çalışmaktadırlar. Sayıları az da olsa bu insanlar doğala dönme eğilimi açısından bir başrol oyuncusu görevi üstlenmektedirler. Doğru gıda, doğru eylem ve doğru farkındalık durumlarından biri gerçekleştiğinde diğerleri de gerçekleşecektir (Fukuoka, 2018: 124-152).

Modern tüketicinin davranış kalıbı ihtiyaçların sınırsız olduğu ön kabulüne göre belirlenmiştir. İnsanlar neyi, ne zaman, nasıl ve ne şekilde yapması gerektiği adeta programlanan robotlar haline getirilmiştir (Dudu, 2011: 22-25). Ekolojik yaşam denemeleri kapitalizme karşı bir alternatif yaratmaktadır. Ekolojik deneyimi, yalnızca tüketici bireyi besleyen değil, tüketici bireyi ortadan kaldıran bir şey olarak algılamak gerekmektedir (Şahin, 2011: 63-66).

Günümüz medyası tüketimci telkine sürekli devam etmektedir. Özellikle televizyon bu işin mutfağı haline gelmiştir (Rose, 2014: 77). Televizyonlarda genellikle ticari ya da siyasi amaç güden programlar yayınlanmaktadır. Bu durum insanların yaşam algısının yönlendirilmesine sebep olmaktadır. Maruz kalınan algı manipülasyonunu insanlık lehine çevirebilmek; yaşamın kontrolünü tekrardan ele almak gerekmektedir. Bunun için tabandan tavana bir değişim süreci geçirilmelidir. Dönüşüm yerel yönetimlerden başlayacaktır. Dolayısıyla küçük ölçekli topluluklar oluşturularak yeni bir geleceğe adım atmaya başlanmalıdır (Rose, 2009: 17-19).

İnsan, doğadan uzak bir şekilde, hayatını devam ettiren asıl sürece dahil olmadan yaşayamayacaktır. Modern toplumun kentsel enerjisi büyük ölçüde tükenmiştir (Rose, 2014: 105). Doğayla insan arasındaki bağlar koptuğunda bunu düzeltmek için öncelikle panik yapmamak gerekmektedir. Doğa ile bütünleşmede paniğe yer yoktur. Acele çözüm bulma anlayışı bizi daha da doğadan uzaklaştıracak sonuçlar doğurabilecektir (Fombelle, 2018: 42). Toprağa karşı ilgi duymaya başlayan kent sakinleri kıra doğru yeni bir dalga başlatacaklardır. Bu nedenle çiftçiler, arazi sahipleri ve yerel yönetimlerin bu duruma hazırlıklı olması gerekmektedir (Rose, 2014: 115). Bu değişim hareketliliğinin olabildiğince hızlı ve agresif bir şekilde planlanmasını da iyi bir gelişme olarak yorumlayabilmek güçtür. Nitekim toprak ile bütünleşmek ve doğaya adaptasyonu sağlamak hızlı bir biçimde çeşitli gereklilikleri yerine getirerek gerçekleştirilecek bir olgu değildir. Bu farkındalığın peşinden koşarken de doğal süreçlere saygı duyarak yapay zaman dilimlerinden sıyrılmış bir biçimde senkronizasyon sağlamak gerekmektedir.

Her türlü uğraş yaşamın telaşlı akışına katkı da bulunan bir domino taşı gibidir. Dikkatsiz bir şekilde telaş içinde savrulmak yerine; yavaşlamayı, sakinleşmeyi ve kendi olduğumuz yeri daha çok kavramaya çalışmaya odaklanmak faydalı olacaktır. Şu anda tüm türleri etkileyen gelecek için yanlış tasarlanmış bir plan yürütülmektedir. Bu planın kötü sonuçlarının farkında olup içimizde bir değişim kıvılcımının alev almasına müsaade etmek gerekmektedir (Rose, 2014: 78-89).

Genel görüş, insanın üstün zekalı mükemmel bir değere sahip yaratıklar olduğu ve insanların başardığı şeylerin kültüre ve tarihe harika olarak yansıdığı çerçevesindedir fakat aslında bu durum tam tersi olarak doğa için geçerlidir. Sorunlarla mücadelede tek güç insanın zekası değildir. Tanrı tüm canlılara zeka bahşetmiştir. İnsanlar neye dayandığı belli olmayan bir kibir içindedir. Doğal kaynaklar çok kolay tüketilebilir ve hatta bunun sonucunda yok edilebilir fakat onları yeniden yaratmak insana mahsus değildir (Fukuoka, 2018: 158). Tüm beden birleşip bir duyuyu oluşturmaktadır. Her gözenekten lezzet almak mümkündür. Doğanın parçası olmak bir bütüne ait olmak özgürlük hissini artıracaktır ve yaşamdan daha fazla keyif alınmasına olanak sağlayacaktır (Thoreau, 2018: 147).

Doğa bir bütündür ve gerekli tüm koşullar sağlanmadan insanlığın doğadan ayrı bir gelişim ve değişim göstermesi bu bağlamda mümkün değildir. İnsanların bütüncül bir gelişim ve değişimdeki rolü sadece öncü olmaktır (Findhorn Topluluğu, 2018: 152-154). Bütünden yalıtılan bir şeyin gerçek olma ve bütüne katkı sağlama durumu söz konusu değildir (Fukuoka, 2018: 49). Tanrı'nın mucizeleri hepimizin gözlemleyebilmesi adına sürekli tekrarlanmaktadır. Örneğin kırılğan bir ağaçtan güçlü sert elmalar oluşmaktadır. Her bir hücre ya da hücre grubu bir yaşam ağını oluşturmaktadır (Findhorn Topluluğu, 2018: 139-142).

Dünya'nın döngüsüne, dengesine ve onu oluşturan parçaların karşılıklı etkileşimine zarar vermek Tanrı'nın uygun gördüğü işleyişi bozmak demektir. Bu durum bazı duyarlı insanların geleceğe yönelik olumlu beklentilerini de mahvetmektedir. İnsan, diğer canlılar gibi bütünün bir parçası

olduğunu kavramak durumundadır. Eğer Tanrı'nın yarattığı düzene karşı bir plan ve amaç benimsenir ise dünyanın ilahi düzeni zorlanacaktır. Çünkü tüm yaratılanlar arasında büyük bir enerji etkileşimi mevcuttur. Doğaya ait güçler dünyanın dengesini düzeltmeye çalışan savunucu kişilerin desteğiyle ortaya çıkacaktır (Findhorn Topluluğu, 2018: 160-169). İnsanların birbirlerine karşı duyduğu korku ve aralarındaki bölünmeye şahit olmak, kirliliği ve çevresel yıkımların doğrudan etkilerini yaşamak, Güney Amerika'daki ülkelerin zengin ülkeler tarafından sömürülmesinin getirdiği kıtlığı, sefalet acılarını görmek, dünyanın değişmesi adına çalışılması gerekliliğini doğurmuştur (Featherstone, 2018: 280).

Doğal dengenin bozulması bir salgın gibi yayılmaktadır. Bunun sebebi insanların sınırlarını aşma ve kendilerini doğal olandan ayırıştırarak yapay şeylerle uğraşmalarıdır. Doğanın insanın hükmü altına girmesi sağlıklı bir durum değildir. Aksine insanın da tamamen doğanın hakimiyetinde olması da sağlıklı olacaktır. En iyi durum denge halidir. Doğayı oluşturan bölümlerden hiçbiri birbirinden yalıtılmış hale getirilememektedir. Bir bölüme karşı yapılan bir uygulama zincirleme olarak bütünü etkileyecektir. İnsanlar bazı yöntemler kullanarak dünyayı değiştirmek yolunda pek çok müdahalede bulunmuştur. İnsanlığın bu gelişimi oldukça iyi görünse de kötüyü ve dengesizliğe sebebiyet vermiştir. Şimdi ise bu sebep olunan kötülüklerin üzerine bir keşif başlamıştır (Findhorn Topluluğu, 2018: 221).

Günümüzdeki çevre kampanya ve çalışmalarının çoğu zararın kökten çözülmesine yönelik değil mecburen zararın kısıtlanmasına odaklanmaktadır. Örnek olarak balinaları kurtarma çalışmaları ve yağmur ormanları tahribatına karşı çıkma eylemleri gösterilebilmektedir. Aslında ekosistemleri dengelemek ve doğal habitatları korumak için, insanlığa ve gezegendeki tüm diğer hayatlara gerçekten yaşanabilir bir gelecek sağlamak için küresel bir tepki göstermek gerekmektedir. Sömürülen ve kötüye gitmeye devam eden dünyada tüm ekolojik tahribat çeşitleriyle karşılaşıyor olduğumuz 21.yy'da ilerlerken, popüler kültürün göremediği mevcut yıkıcı gidişat farklı ve pozitif bir gelecek algısıyla bir an önce değiştirilmelidir (Featherstone, 2018: 295-299).

İnsanoğlu elinde imkanı olmasına rağmen karşılaştığı sorunlara karşı doğru çözümler üretememektedir. İnsan doğayla olan ilişkisini doğal şartlara uygun kuramadığı zaman ağır bedeller ödemek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle insan doğaya karşı olan saldırgan tavrını terk etmek zorundadır. İnsanın doğayla uyum içinde olan bir yaşam arayışı içerisinde bulunması ve kendi doğasına da uygun bir yaşam şekli oluşturması kaçınılmazdır. Eko-köy kavramı bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Topbaş, 2010: 1). Doğa uzun bir süredir bizleri uyarmaktadır ve insanlar sonunda farkına varmaya başlamıştır. Doğanın düzenine ve dengesine dair kaygıları olan insanlar için bu çok iyi bir gelişme olarak algılanmaktadır. Bu farkındalıkla beraber bazı sistemleri revize etmek gerekmekte bazılarını ise kökten değiştirmek gerekmektedir. Böylelikle dünyada hep birlikte yaşanabilecek bir ortam oluşturulacaktır. Eko-köyler sistemleri revize ve yeniden düzenleme konusunda atılmış bir adım olarak faaliyet göstermektedir (Litfin, 2017: 15-17).

Eko-köylerin atmış olduğu bu adım tam anlamıyla bir gelecek inşası olarak yorumlanabilmektedir. Gelecek inşa etmek modern anlamda olduğu gibi sürekli bir teknolojik gelişim sergilemek demek değildir. Eko-köyler modern algıların dayattığı yapay gelişmenin yanı sıra sürdürülebilir bir gelişmenin peşindedir. Buradan hareketle eko-köylerin teknolojik gelişmelere karşı olan tavrının tamamen negatif olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Nitekim doğa ile uyum içerisindeki tüm gelişmeler eko-köylerin doğa ile olan uyumu yakalaması için büyük bir fırsattır. Hatta fırsat olduğu kadar motivasyon kaynağı özelliğini de bünyesinde taşımaktadır.

3. EKOLOJİK DÜŞÜNCE TEMELLERİ EKSENİNDE EKO-KÖYLERİN OLUŞUMU

Eko-köyler; kaynaklar üzerindeki kontrolü sağlamaya çalışan, güçlü ortak değerlere sahip, araştırma, sergileme ve eğitim merkezleri olarak etkinlikler yapan, topluluk halinde olmanın son derece önemli olduğu hiçbir yere bağımlı olmayan sivil girişimlerdir. Eko-köy modelleri adalet ve sürdürülebilirlik ile mutlu ve iyi bir hayat sürdürme arzuları arasında bir denge kurulmasına olanak tanımaktadır (Dawson, 2012: 50-69). Eko-köyler doğayla birlikte verilen bir mücadelenin ürünüdür. Geleceğe dair bir umut ışığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Açlık ve kıtlık tehlikesine karşın, dünyayı daha verimli hale getirebilmek için iyi bir yöntemdir. Bu sadece daha büyük, iyi ve gür bitkiler yetiştirme olanağından daha fazlasını sunmaktadır. Eko-köylerde bir vizyon vardır ve bu vizyon sayesinde insanların varlığı devam edecektir (Trevelyan, 2018: 17).

Dünya büyük ve sağlam bir yerküre olarak algılansa da oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir. Canlılara ev sahipliği yapan bu varlık özen gösterilmeyi hak etmektedir. Canlılar gelip geçici yolculardır. Bu durum unutulmadan Dünya'nın geleceğine karşı sorumlu olunmalıdır. İnsanların daha hızlı üretim yapmak, daha hızlı yolculuk etmek, daha çok mevsimler üzerinde söz sahibi olmak, daha hızlı iletişim kurmak gibi amaçları Dünya'yı sınırsız bir kaynak deposu olarak görmeye itmektedir. Bu amaçla oluşturulan sistemler kurulurken Dünya'ya karşı sorumluluktan ödün verilmemelidir (Fombelle, 2018: 67-84).

Ekosistemi düşünmek, insanı da içine alan bir bütünü düşünmek anlamına gelmektedir (Balaban, 2014: 103). Ekolojik yerleşim yerine dahil edilen her şey bir bütüne aittir. Bu bütüne eklenecek her maddi veya manevi unsur zaman içerisinde kendisine yer bulacaktır. Uyumsuz olan, asla bütüne eklenemez ve bütünün yapısını bozmaya meyillidir. Bitkilerin gelişim süreci topluluğun gelişim süreciyle bağlantılı hale getirilirse bütünlükle uyum daha çok sağlanmış olacaktır. Bu yerleşim yerinde öğrenilen; her şeye yeni bir bakış açısıyla bakma bilincidir. Yenilik ancak böyle sağlanabilecektir (Findhorn Topluluğu, 2018: 37-74).

Eko-köyler gelecek için oluşturulan bir yaşam biçimi olarak görülmektedir. Bu oluşumları ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin barış içerisinde bütünleştirildiği yer olarak tarif etmek mümkündür. Eko-köyler emek yoğun faaliyetlerin yoğunlukta olduğu insan merkezli yerleşim yerleridir. Bu tip faaliyetler, dayanışma ihtiyacının ve bilincinin oluşmasını sağlamaktadır. Her eko-

köyün kendine has bir yönelimi vardır. Bu yönelim aynı zamanda kendine has bir duyarlılık ve faaliyet alanı oluşmasını sağlamaktadır. Bireyler, diğer bireylere ve çevreye saygı duymak koşuluyla nitelik ve yeterlilikleri doğrultusunda kendisini gerçekleştirebilmektedir (Topbaş, 2010: 1-2).

Eko-köyler iklim değişikliği ve kirliliğin farkındalar ve bu durumdan kurtulmak için bir çıkış yolu aramaktadırlar (Ayman, 2011: 55). Ekolojik krizin çözülebilmesi için planlamanın, yapılacak restorasyonların ve metotların ekolojik olarak uygulanması gerekmektedir (Scott, 2011: 60). Yenilikçi, yaratıcı, dikkat çekici, toplumdaki alternatif yaşam biçimlerini toparlayıp kucaklayıcı kısacası bir umut aracının yaratılması oldukça faydalı olacaktır (Dudu, 2011: 27). Eko-köylerle işbirliği sağlanarak doğa dostu üretim ve kullanım modelleri desteklenmelidir. Böylece sürdürülebilirliğe katkı sağlanabilecektir. Bunu yapmak için ille de kırsal alana gitmeye gerek yoktur. Yereldeki insanları desteklemek, onlardan ürün satın almak, örgütlenmelerine yardımcı olmak da desteklemek anlamına gelmektedir (Ayman, 2011: 55).

Değişime için herhangi bir ucundan başlamak gerekir. Eko-köylerin hikayesi tıpkı sahilde deniz yıldızlarını tek tek denize atarak kurtaran adamın hikayesine benzemektedir. Bu girişimi ne kadar bölge kurtarılsa o kadar iyi gözüyle bakan topluluklar olarak görmek gerekmektedir. Her türlü ekolojik yerleşke deneyimi denize atılarak yaşama döndürülen bir deniz yıldızıdır (Scott, 2011: 60). Yerel olarak gerçekleştirilen doğal yaşam girişimlerini evrensel boyuta taşımak gerekmektedir. Evrensel olarak atılmayan adımlar tam anlamıyla dünyayı değiştirmeyi başaramayacaktır. Küresel etki herkesin kendi hayatını değiştirmeye başlamasıyla mümkün olacaktır (Şahin ve Ataseven, 2011: 91-93). Bir sorunun ortaya çıkan sonuçlarıyla uğraşmak yerine soruna kökten müdahale etmek gerekmektedir (Fukuoka, 2018: 99). Ekolojik yaşamı gerçek olarak kurabilmenin yolu radikal bir kopuşun gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir (Şahin, 2011: 68).

Eko-köylerin belirli bir kalıbı yoktur. Hemen hemen hepsi kültürel, mimari, ekonomik, iklimsel koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Sürdürülebilir topluluklara her yerde rastlamak mümkündür. Bu topluluklar zengin ya da yoksul olabilmektedir. Kentte ya da kırsalda yapılabilmektedir. Tropikal, ılıman ya da çöl ikliminde faaliyet gösterebilmektedir. Eko-köylerin belirli birer dini inançları da mevcut değildir. Popüler dinlerin yanı sıra yerel dinlerin de etkin olduğu çeşitli inanç sistemine dayanan geniş bir yelpazede olabilmektedirler. Kentsel eko-köyler daha az araba kullanımı ve daha bir arada yaşamaya odaklı konutlara sahip olmaya dikkat etmektedir. Kırsal eko-köyler ise daha çok organik besin üzerine yoğunlaşmışlardır. Zengin ülkelerdeki eko-köyler toplumsal yabancılaşmaya ve aşırı ürün tüketimine karşı direnç göstermektedirler. Zengin olmayan ülkelerdeki eko-köylerde ekonomik ve ekolojik açıdan sürdürülebilirliği sağlama imkanları aranmaktadır. Bazı eko-köylüler politik anlamda kendilerini ifade etmeyi yeğlerken; bazıları sadece yaşam tarzlarına odaklanıp bu yolla kendilerini ifade etmeyi tercih etmişlerdir (Litfin, 2017: 26-34).

Eko-köylerin standardize edilmesi mümkün değildir. Belirli standartlara sahip olamaması nedeniyle de kesin bir tanımını ortaya koymak oldukça güçtür. Fakat 16. yy' dan 21. yy' a kadar sürdürülebilir topluluk ütopyasının tanımlanmasında kullanılan kavramların incelenmesi sonucunda bazı kavramsal çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu çıkarımlar; yeni yaşam tarzı oluşturma, komün bir şekilde yaşama, kentsel çözümlene yapma, yerleşim önerisi belirleme, bütünü kapsayan bir sistem oluşturma, eko-köyü yorumlama, strüktürel yapıyı oluşturma, ortak uyumu sağlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik gelişmeler, kültürel yenilikler ve ideolojik değişimler, çalışan nüfusun iş kapasitesinin zorlanması, sanayileşmenin getirdiği toplumsal sorun ve sıkıntılar 20. yy' ın ikinci yarısından sonra bireylerin doğal ve tarihi olana ilgisini ve verdiği önemi artırmış; beğeniler ve beklentilerde değişim görülmeye başlanmıştır (Asımgil, 2017: 95-97).

Eko-köyler, kentteki kişilerin günlük yaşamdan uzaklaşıp köydeki sosyal hayatta aktif bir rol oynayabilecekleri bir yerleşim yeridir. Farklı bir toplumsal şekillenmeye ve çeşitlenmeye sebep olmuştur. Bir eko-köy yerleşimi oluşturmaya yönelik genel-geçer, ortak bir yöntem mevcut değildir. Her eko-köy yerleşiminin kendine özgü bir kurulma hikayesi ve amacı olduğu gibi kuruluş yöntemleri ve kuruldukları yerin coğrafi özellikleri bakımından da farklılık göstermektedir. Eko-köylerin ortak özellikleri çok olsa da oluşum sürecindeki ortaya çıkış serüvenleri veya amaçları birbirinden farklı olabilmektedir. Bu nedenle eko-köyleri ortak bir tanımın kapsayıcılığı içerisine sokmak oldukça zordur. Yine de eko-köylerin bazı özellikleri eko-köylerin geneli hakkında fikir sahibi olmaya olanak sağlamaktadır (Kılıç ve Kurnaz, 2010: 40-42).

Eko-köyler güçlü ortak değerlere sahiptirler. Ekolojik, sosyal kaygıların yanı sıra ruhsal ilgiden dolayı da meydana gelebilmektedirler. Ekolojik iyileştirme sağlama, topluluk yaşamını güçlendirme, yerel ekonomiyi atıl durumdan kurtarıp harekete geçirme veya manevi duyguların derinliğine dalma gibi amaçları olabilmektedir. Bu yerleşmeler; insani değerlere saygılı bir ekonomik düzen kurmak, katılımcılığı esas alan iletişim ve yönetim ağı geliştirmek, yenilenebilir enerji sistemlerine yönelmek, doğal yöntemlerin kullanıldığı etkin bir tarımsal dolaşım oluşturmak, bütüncül ve verimli bir eğitim anlayışı benimsemek üzerine sürekli çalışmaktadır. Bu oluşumlardan bazıları başarılı bir gelişme süreci geçirip; elde ettikleri yaşam modelini içinde buldukları yerel topluma veya daha uzağa aktarabilmektedir(Asımgil, 2017: 98-102).

Eko-köyler; endüstrileşen dünyada, toplulukların ihtiyaçlarını en uygun düzeyde karşılamakta ve onlara değişik deneyimler sunmaktadır. Bu nedenle yıllardır arta gelen bir trende sahiptir. Eko-köyler kentsel alanlardan doğal yaşam alanlarına kaçış olarak değerlendirilebileceği gibi kentsel alanların yaşama düzeyinin kısıtlanması sonucu yaşanılmaz hale gelmesi durumuna karşı üretilmiş ilk senaryoların uygulaması olarak da görülebilir. İdeal eko-köy modellerinin çağımızda yaşanmakta olan küresel ölçekteki çevre krizi sebebiyle ortaya çıkan veya daha sonra çıkabilecek olan olumsuz durumlara karşı bu olumsuz durumu değiştirecek yeni bir yaşam önerisi sunduğu söylenebilir. Eko-

köy felsefesi modern ve endüstriyel olanı; geleneksel bilgi birikimi ile beraber kullanmalıdır. Geleneklerle elde edilen tecrübeler yerel flora ve fauna ile iç içe geçmiş bulunmaktadır. Eko-köyler; literatürde yer alan kapsamlı tanımlamalara bakıldığında topluluk için gerekli olan bütün hizmetlerle donatılmış komünal yaşam tarzına sahip köy tipi bir yerleşme modelidir. Çoğunluğu alışıldık tarzda olan tarihi değere sahip yapılardan oluşmaktadır. Çok farklı yaş ve iş grubuna hitap eden bir yaklaşıma sahiptir.

4. EKO-KÖYLERİN EKOLOJİK YAŞAM TEMELİNDE ŞEKİLLENEN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Eko-köy düşüncesi ve uygulanması oldukça yeni bir olgudur. Dünya'nın çeşitli yerlerinde kurulmuş eko-köylere rastlamak mümkündür. Eko-köyler küresel olarak da bir örgütlenme içerisine girme çabasıdadır. Eko-köyler kısa vadede değil uzun vadede katkı verecek bir fikrin ürünüdür. Bu eğilim şehirlerde olabileceği gibi şehrin dışına kaçma düşüncesi olarak da karşılık bulabilmektedir (Topbaş, 2010: 5).

Eko-köyler; insan etkinliklerinin doğayla uyumlu ve doğaya saygılı bir şekilde yürütüldüğü bir yaşam şeklidir. 1994'te Dünya üzerindeki tüm eko-köyler arasında bir bağ meydana getirmek, yeni projeler oluşturmak ve hali hazırda var olan projeleri geliştirmek amacıyla "Küresel Ekolojik Köyler Ağı(GEN)" kurulmuştur (İkinci, 2011: 61). GEN kendisini; bir araya gelip fikir paylaşan, teknoloji takası yapan, kültürel ve eğitimsel rehberler, programlar, bültenler üreten, alınmış olandan daha fazlasını çevreye vererek sürdürülebilir bir yaşam kurmaya kendini adanmış bireysel ya da tüzel kişilerden oluşan bir küresel konfederasyon olarak tanıtmıştır. Esas amaç tüm dünyada sürdürülebilir bir evrim yaratmaktır. Bu bağlamda GEN; ortaya çıkan yeni eko-köy girişimlerine son derece destek vermektedir (Dawson, 2012: 26-27). Böylece eko-köyler küresel bir etkileşim alanına sahip olmuştur.

GEN için üç bölge merkezi kurulmuştur. Bunlar; GEN Avrupa ve Afrika, Amerika Kıtaları Eko-köy Ağı ve GEN Okyanusya ve Asya'dır. GEN kuruluşunun öncelikli görevi eko-köy sayısını artırmak değildir. Eko-köy fikrini dünyada bir farkındalık haline getirme amacı söz konusudur (Litfin, 2017: 26-29, 62). GEN'in gelişim programının temel eksenini şu üç maddeden oluşmaktadır (Topbaş, 2010: 4);

1. Daha nitelikli bir yaşam, daha temiz toplum ve çevre için negatif etkileri azaltacak alternatif çözümler sunmak için programların hazırlanması.
2. Sürdürülebilir projeler için bu ekseninde teknoloji ve işletmelerin gelişime tabi tutulması.
3. Bilgi ve beceri alışverişi için uluslararası bir ağ geliştirilmesi.

1999-2000 yıllarında eko-köyler ağıyla bağlantılı olan grupların ortaklaşa yürüttüğü çalışmalardan eko-köylere ait 6 temel esas ortaya çıkmış bulunmaktadır (Topbaş, 2010: 2-4);

- Özerklik; ekonomik ve enerji konularındaki bağımsızlığı ifade etmektedir.

- Birlikte Yaşama; insanların birbirlerini farklılıklarıyla kabul ederek barışçıl bir ilişki ağı içerisinde ahenkle birlikte yaşayabilmesidir.
- Açık Olma; yöredeki diğer sakinlere ve kurulan eko-köyü tanımaya gelen grup veya bireylere karşı kapalı olmama durumudur.
- Saygı Duyma; temel olarak doğaya saygıyı belirtmekle birlikte kendi düşünce ve fikirlerini zorla kabul ettirmeye çalışmadan örnek bir yaşam sergilemek oldukça önemlidir. Öncelikle kendine saygılı olmak gerekmektedir. Karar alınması sırasında ise görüş birliğine yatkınlık, diğer görüşleri dinleme kapasitesinin yüksekliği, samimi ve sıcak bir diyalog becerisine sahip olmak da saygı duyma esasının içerisinde yer almaktadır. Saygı duyma; uygun modellerin geliştirilmesi ve yaratıcılığın teşviki hususunda kurulan topluluk için önemli bir yere sahiptir.
- Dayanışma; dengeli bir işleyiş oluşturulması bakımından yeni ya da zor bir faaliyet üstlenen kişi veya kişilere yardım edilmesini ifade etmektedir. Aktif bir dayanışma; iyi bir yaşam için gerçekleştirilen zorlu süreçte teşvik edici bir rol üstlenir.
- Kişisel İnanca Özgürlük; İnanç kişiseldir ve açıklanması tam olarak mümkün olmayan bir deneyimdir. Birbirinden farklı dünya düzeni ile ilgili duyguların özgürce yaşanması gerekmektedir.

Eko-köylerin mevcut köylerden farkını incelemektedir. Bu farklılıklar ekolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik olarak dört husus üzerinden değerlendirilmektedir (Topbaş, 2010: 3-4);

- 1) Ekolojik açıdan; mevcut köylere bakıldığında çevre hassasiyeti eko-köylerdeki gibi değildir, oldukça geri durumdadır.
- 2) Kültürel olarak ise; eko-köyler mevcut köylere göre ortak değer üretme ve geliştirmede, insanlar arası dostluk içinde güzel ilişkiler kurulmasında daha iyi durumdadır.
- 3) Sosyal açıdan bakıldığında ise; paylaşma ve dayanışma konularında eko-köyler daha iyi durumdadır.
- 4) Ekonomik açıdan ise; yerel ekonomiyle bütünleşme durumu mevcut köylerde daha az görülmektedir.

Eko-köylerin devamlı sürdürülebilir kalkınma göstermesi gerekmektedir. Bu yerleşim yerlerinin üyeleri, köyün kendi ekonomisini oluşturmak ya da var olan ekonomiyi geliştirmek adına çeşitli etkinlikler düzenlemektedirler. Bölgeye yapılan turistik gezi ve ziyaretler, ekolojik tarım ürünlerinin pazarlanması, doğayı koruma ve ekolojik yaşam üzerine verilen çeşitli eğitimler sürdürülebilir eko-köy etkinliklerine örnek teşkil etmektedir (İkinci, 2011: 63). Atmosferdeki karbondioksit birikimi fosil yakıt kullanımına bağlı insan kaynaklı küresel ısınma yaratmakta ve tüm dünyanın sağlığını olumsuz etkilemektedir (Featherstone, 2018: 293-294).

Kentlerdeki aşırı nüfus güvensiz ve tehlikeli bir ortamın oluşmasına sebebiyet vermektedir. Kentin aşırı gürültüsü insanlığın haykırılarına benzemektedir (Le Guin, 2019: 10-18). Ekolojik topluluk, mahallemizde yaşayan her canlıya saygı duyulmasını gerektiren bir anlayışa sahiptir. Topluluk ihtiyaçları kendi içerisinde karşılanmakta dışarıya bağımlılık en aza düşürülmektedir. Türkiye biyolojik kapasitesinin % 59 oranında üstüne çıkmış bulunmaktadır. Bununla beraber Türkiye’de bu

konu ile ilgili hızla artan bir duyarlılıktan söz edilebilmektedir. Türkiye’de ekolojik yaşam odaklı projeler üretilmektedir. 2003’de Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği TaTuTa (Tarım, Turizm, Takas) projesini başlatmıştır. Bu projenin hedefi kırsal bölgelerde ekolojik ürün yetiştiren doğayla dost ve sürdürülebilir olan yerler geliştirmektir (İkinci, 2011: 64-65). Eylemlerimiz düşüncelerimizi özgürleştirmektedir (Fombelle, 2018: 61).

Eko-köylerdeki zorlukları ve çıkmazları çözüme kavuşturmak adına Türkiye’de de bazı kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar; EKİLAT (Eko-köyler İletişim Ağı), Buğday: Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, EKOYER (Eko Yerleşkeler Ağı)’dır. Arzu eden kişiler, bireysel ya da toplu olarak eko-köylerde konaklayabilir. Orada geçirilen zaman aralığında ziyaretçiler maddi ve manevi olarak bu oluşumların devamlılığına ve gelişimine katkı sağlamaktadır (Asımgil, 2017: 102-104).

Buğday: Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği TaTuTa Projesi ile; ekolojik yaşam süren gruplar veya bireyler arasındaki iletişim güçlendirilmektedir. Kırsal nüfus için doğal döngülerle hareket eden yaşamsal kaynakların sağlıklı kullanımına örnek teşkil edecek yerler oluşturulmaktadır. Kent insanlarının ekolojik yaşam biçimini tanımaları sağlanmaktadır. Ekolojik yöntemler, deneyimler ve bilgi paylaşımları ilk elden yapılmaktadır. Toprak, hava, su, iklim ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına, sürdürülebilirliğine katkı sunulmaktadır (Aydın, 2012: 44). Bu projede yer alan kuruluşlar yereldeki insanların ve ziyaretçilerin bilgi, beceri ve tecrübesinden yararlanarak çevreye zarar vermeyen bir yaşam oluşturmanın öncüleri olmuşlardır (Scott, 2011: 59).

Eko-köyler sürdürülebilirlik ekseninde geleceği teminat altına alacak tohumlar olarak görülmektedir (Litfin, 2017: 27). Sürdürülebilirliğin bir yaşam modeli haline gelmesi en temel olarak gıda, barınma, sağlık, eğitim ve güvenlik de sürdürülebilir olarak kurgulanmak durumundadır (Scott, 2011: 58). Sürdürülebilirliği sağlamak ve kendi kendine yeter duruma gelebilmek için ekolojik, ekonomik, sosyal sorunlar çözüme kavuşturulmalıdır. Oluşturulan yerleşimde yaşayacak kişilerin yerel ile uyum sağlayabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bir yerin, yöresel, fiziksel, ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel özellikleri üzerinde kurulması planlanan yerleşim modeline fazlaca katkı sağlayacaktır. Yörenin etrafından bölgeye özgü veriler toplanmaktadır. Böylece bölgeyle uyumlu bir doğal yaşam alanı oluşturulabilecektir. Eko-köylerin; yerel bilgilerin, geleneksel teknik ve uygulamaların bilincinde olan bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir. Bunun sonucunda, her yörenin özellikleri kendi kültürel yapısına göre farklılık göstereceği için başka yörelerde kendine has, birbirinden farklı bir şekilde karakterize edilmiş eko-köy oluşumları boy göstermiş olacaktır (Asımgil, 2017: 107-108).

Krizlerin son bulabilmesi adına yapılacak olan, evrensel değerlerle düşünebilmektir. Yerel dinamikler ve kaynaklarla doğru orantılı hareket edilmelidir. Dünya üstündeki gelmiş geçmiş her türlü kültürün bilgisi ve deneyimi yeni oluşturulacak topluluklar için bir şans niteliği taşımaktadır. Kırsalda kurulan ekolojik yerleşkeler o bölgede yaşayan yerel halkı da kendi uğraşlarına dahil ettikleri sürece başarılı olabileceklerdir. Geleneksel yapılardan çok şey öğrenilebilecektir (Ayman, 2011: 55). Sürdürülebilir

yaşamın zihinsel ve pratik dönüşümünü sağlayan en önemli etken, kurulan yapının kültürel değerlerden ve dolayısıyla yerel halktan faydalanması ya da onlardan destek almasıdır (Scott, 2011: 59).

Ekolojik yerleşimde köy modelinin benimsenmesinin sebebi insanlar ile kaynaklar arasında yakın ilişkinin söz konusu olmasıdır. Köy modelinde çiftçiler buğdayını öğütenden, nehri kirleten kimselere kadar herkesi daha kolay tanıyabilmekte ve tespit edebilmektedir. Sonuçları bizzat kendisini, akrabalarını ve komşularını etkileyecek pratikler daha çok özeni beraberinde getirmektedir. Her köyde olduğu gibi kötü davranışların hem ekolojik hem de toplumsal dengeyi bozması söz konusu olmaktadır. Lakin toplumsal güç küçük yerleşim yerlerinde daha etkin bir rol oynama yeteneğine sahiptir. Eko-köylerin amacı geçmiş köy yaşantısına tamamen geri dönmek değildir ancak yaşanabilir ve sürdürülebilir ekonomiler kurmanın en etkili yolu olarak köy tipi yerleşimi seçmişlerdir (Litfin, 2017: 112). Ekolojik yaşamın başlaması adına en verimli olan yerleşim tipi köyler; zamanla soylu kişilerin yaşadığı semtlerin yerini almalı, sanatın efendisi haline gelmelidir (Thoreau, 2018: 125-126).

Aşırı zenginlik yalnızca aşırı satın alma duygusunu besleyecektir. Ekonomi, eko-köyler ile ilerleyen bir eğitim deneyimine tabiidir. Eko-köyler en iyi sürdürülebilir ekonomi için laboratuvar niteliği taşımaktadır. Her türlü yenilikçi finansman işlemlerine, yatırım tercihlerine hatta yeni para birimlerine rastlamak mümkündür. Ekoloji ve ekonominin kelime kökenleri aynıdır. İkisi de Yunanca “*oikos*” kelimesinden türemektedir. Ekoloji doğal kaynakların sömürüye dayanmayan aile içi yönetimini; ekonomi ise onun mali kriter ve kaynaklarının yönetimini içermektedir. Bu nedenle kaynak yaratma, üretim, tüketim ve atık işlemleri yaşam çemberiyle uyumlu hale getirilmelidir. Bunun için ise ekonomik sistemin değişmesi lazımdır. Başka canlıların ve ekosistemlerin zarar görmesi pahasına sömürüye dayalı ucuz ticaret üzerine kurulmuş bir ekonomi kabul edilmemelidir.

Eko-köylülerin çoğunluğu zengin ülkelerde olan açlık sınırının altındaki miktarlara rahatça yaşayabilmektedir. Bunun sırrı sadelik, kendi kendine yeterlilik ve paylaşımdır. Kırsal alandaki her eko-köy kendi gıdasının neredeyse tamamını kendi üretmektedir. Kentsel eko-köyler de gerekli ürünleri kırsal eko-köylerle olan ilişkileriyle temin etmektedir. Ekonominin amacı dünyadaki ekosistem ile insanın iyi yaşam seviyesini bir arada tutmak olmalıdır. Bu nedenle doğru geçim kaynağı bu ekonominin bütünleyici bir parçası olacaktır. Eko-köylerde uygun görülen sistem sadece ekoloji, ekonomi ve kültür dengede kaldığı zaman başarıya ulaşabilecektir. Yükselmekte olan yakıt fiyatları, iklim değişikliğinin artması ve bunlarla doğru orantılı ekolojik tahribat ekonomiyi yerele taşımanın zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Para topluluktan çıkmadan bir sürü elden geçmektedir. Bunlar sürdürülebilir ve yaşanabilir doğru geçim kaynağı benimsediğinde olumlu ekonomik sonuçlar doğuracaktır (Litfin, 2017: 114-124).

Eko-köylerin ekonomik vizyonu yerel ekonomileri ekosistemin refahıyla ilişkilendirmektir. Eko-köylerde ihtiyaçlar büyüme ekonomisi tarafından üretilen yapay ihtiyaçlara bağlı değildir. İç gözlem

ve kolektif akıl ihtiyaçların belirleyicisidir. Sağlıklı bir ekonomide amaç; gerçek bir zenginlik yaratmak ve yaşamı ilerletmektir. Ekoloji, ekonomi ve toplum, ilişkiler ağı çerçevesinde birbirlerini sarmaktadırlar. Eko-köylerin tamamı sürdürülebilir ekonomiye tam olarak ulaşmasa da ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır. İnsanın doğa dışı modernitesi sınır noktasına geldi ise doğal olarak ekonomisi de sınır noktasına gelmiş demektir. İnsanlar kendilerini ekolojik ağın içindeki bir parça olarak algıladıkları zaman yeni bir yaşama kapılar açılacaktır. Eğer insanlar ne kadar çabuk bu yola girişirse daha iyi bir dünya o kadar kolay ve yakın tarihte oluşturulabilecektir (Litfin, 2017: 124-130).

Eko-köylerin tecrübesinden faydalanmak için herhangi bir eko-köye mensup olmak gerekmemektedir. Sürdürülebilir ve yaşanabilir bir gelecek için nerede bir araya gelinirse oraya bu tohumları atmak mümkündür. Gezegen için yapılması gerekli olan şey karşılıklı bağımlılık gerçeğini içselleştirmektir. Dünya'daki eko-köylülerin nüfusu yaklaşık iki milyar civarındadır. Bu da dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 0.03'üne tekabül etmektedir. Zaman tüm insanlığa eko-köy inşa etmek için yeterli görünmemektedir. Fakat bulunulan yerlerde onların felsefesini benimseyip toplumsal amacımızı değiştirmek mümkündür. Mahallelerin enerji tutup depoladığı, şehirlerin atık üretmediği, gerek özel gerek kamu sektöründe günü kurtaran politikaların değil geleceği kurtaran politikaların uygulandığı bir yerin hayal edilmesi eko-köylerin benimsediği toplumsal amaç adına heyecan vericidir. Bununla birlikte söylenebilir ki ekolojik toplulukta herkese yer bulunmaktadır. Topluluk üyelerinin erkek, kadın, yaşlı, genç, okur-yazar olmayan, yüksek derece öğrenim görmüş olan, köylü, kentli olması iyi ve büyük bir sentezi beraberinde getirmektedir (Aggarwal, 2018: 9). Fakat Eko-köyler bireyler arası doğrudan ilişkilere izin verecek büyüklükte olmalı, daha fazla büyümemelidirler (Dudu, 2011: 21).

Ekolojik yerleşim yerlerinde modern konfor yoktur. İçme suyu kaynaktan kovalarla taşınmakta, yemekler odun ateşinde pişirilmekte, aydınlatma mum veya yağ lambalarıyla sağlanmaktadır. Ekolojik yerleşim yerlerinde neredeyse bütün işler geleneksel el aletleriyle yapıldığı için, küçük bir araziye bakmak bile çok emek gerektirmektedir (Korn, 2018: 20-21). Bir bitkinin doğasına uygun yaşamayınca öldüğü gibi insanlar da doğasına uygun olmadıkça yaşayamayacaktır (Thoreau, 2001: 295).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan aşırı tüketim eksenindeki standartlaşma ve küreselleşme, ekolojik denge üzerinde çok ciddi tahribat yaratmaya başlamıştır. Nitekim sınırlı sayıdaki kaynakların sınırsız bir şekilde tüketilmesi durumundan beslenen kapital sermaye sahiplerinin bu tüketim algısı ekseninde insanların hareket etmesine yönelik stratejiler geliştirmesi ve bunu insanlara empoze etmesi insan ve doğa ilişkisini çok ciddi bir şekilde yıpratmıştır. Bu durum doğaya karşı hassas bir tavır sergileyen ekolojik düşüncenin atmış oldukları somut adımları sıklaştırmasına neden olmuştur.

Eko-köy oluşumları da böylesi bir farkındalığın sürdürülebilir bir dünya kurgusu oluşturabilmek adına atılmış olduğu adımlardan bir tanesidir. Eko-köyler doğa ve insan ilişkisinin denge ve saygı çerçevesinde bir bütün teşkil edecek düzeyde kalmasını savunmaktadır. Geleceği düşünmeden gerçekleştirilen kaynak tüketiminin yarattığı olumsuzlukların önüne geçmek isteyen eko-köyler, kendi kendilerine yete bilen ve gelecek nesillere kaynak aktarımını en üst düzeyde yapabilen yaşam alanı tasarısıdır. Bu yaşam alanları içerisinde yaşayan insanların hem doğayla hem de insanla olan ilişkileri doğal süreçler içerisinde şekillenmektedir. Nitekim ilişkiler ortak bir amaç için kendi haline bırakıldığı zaman içerisinde oluşturulan toplumun tüm dinamikleri yerine oturmuş olacaktır. Eko-köyler, doğa ile uyum sağlandığı takdirde günümüzde meydana gelen hiçbir çevresel soruna artık rastlanmayacak düşüncesini benimsemektedir.

Eko-köyler yerel değerlere oldukça saygılıdır. Her yörenin kendine has doğal özellikleri ve güzellikleri vardır. Bu çerçevede yerel imkânlar ile yerel üretim yapılmakta geri dönüştürülemeyen hiçbir unsura eko-köylerde yer verilmemektedir. Eko-köy sakinlerinin konaklayacakları yerler yerel malzemeler kullanılarak inşa edilmekte, beslenme ihtiyacı için ise yerel koşullar altında ne yetişiyorsa o tüketilmektedir. Eko-köyün bulunduğu alan neyin üretimine ve tüketimine elverişli ise eko-köyün hayat idamesi de ona göre kurgulanmaktadır. Doğal denge içerisinde eko-köy yerleşkesinin bulunduğu bölgeye uygun olmayan ürünlerin bir takım değişim ve dönüşüm aşamalarından geçirilerek üretilmeye çabalanması eko-köylerin ekolojik yaşam mantığına ters düşmektedir. Bu nedenle coğrafi nitelikler neyi gerektiriyorsa o gerekler doğrultusunda yaşam sürülmektedir.

Eko-köyler GEN topluluğu aracılığıyla uluslararası bir ağ özelliği gösteren bir örgüt yapısı haline bürünmüştür. Bu GEN topluluğu, ülkelerin kendi içerisinde yer alan sivil toplum örgütleriyle de iş birliği içerisinde. Türkiye'deki EKİLAT ve TaTuTa oluşumları eko-köylerin birlikteliklerine ve dayanışmalarına öncü olmaktadır ve bu kuruluşlar GEN topluluğuyla koordineli bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu nedenle eko-köyler kendi bölgelerinde erişemedikleri imkanlara diğer eko-köyler vasıtasıyla erişebilmektedir. Örneğin hayvancılık yapılabilen bir alana konuşlanmış olan bir eko-köy ile tarımsal alana konuşlanmış olan bir eko-köy kurulan bu örgütsel ağlar vesilesiyle birbirlerinden ürün temin edebilmektedir.

Eko-köyler aynı zamanda bir geri dönüşüm tesisi gibi çalışmaktadır. Eko-köylerin kuruluş aşamasında özellikle de ekolojik yapı inşalarında bölgede atıl olan yapılar ekolojik hassasiyetle yeniden yaşam döngüsüne kazandırılmaktadır. Gerçekleştirilen faaliyetlerin hepsi geri dönüşüm endeksli bir perspektifle değerlendirilmekte üretilen bir ürün her özelliğiyle ekolojik denge içerisine dahi edilmektedir. Öyle ki bu köyler yenilenebilir enerji kaynaklarından yerel şartlar doğrultusunda faydalanmakta; kendi atıklarını ise tarımsal faaliyetlerde gübre olarak değerlendirmektedir. Örneğin debisi yüksek dere kenarlarına yakın alanlarda bulunan eko-köyler; su akış hızından yararlanarak enerji üretimi gerçekleştirirken; güneş ışığına çok daha fazla maruz kalan bölgelerde yer alan eko-

köyler güneş enerjisinden yararlanarak enerji ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Böylece olabildiğince karbon ayak izi sifıra yakın tutulmakta ve insan-doğa ilişkisine hiçbir şekilde zarar vermeme hassasiyetiyle tamamen ekolojik bilinç doğrultusunda hareket edilmektedir.

Sonuç olarak eko-köylerin sürdürülebilirlik ekseninde ekolojik denge unsuruna sıkı sıkıya bağlı prensiplerle hareket ettiği görülmektedir. Eko-köyler'in amacı bu güne kadar ki tahribatın negatif etkilerini insan ve doğanın organik ilişkisi perspektifinde sıfır karbon ayak izi bırakarak minimum seviyeye getirip yok ederek mümkünse tam anlamıyla ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle de ekolojik denge bağlamında hareket ederken doğa-insan ilişkileri düzenlenirken bugüne kadar ki insan üstünlüğünün ilişkiye vermiş olduğu zararı nötrlemek adına eko-köylerde doğanın üstün olduğu bir anlayışla hareket edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, P., (2018). Hindistan Baskısına Yayıncının Önsözü. M. Fukuoka içinde, *Ekin Sapı Devrimi* (pp. 7- 18). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Asımgil, B., (2017). XVI. Yüzyıldan Günümüze Eko- Köylerin Tanımlama Yaklaşımlarına Göre Karakteristik Özelliklerinin Saptanması. *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, cilt.2, sa. 18, 95- 111.
- Aydın, O., (2012). AB'de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye' de Kırsal Turizm. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt. 14, sa. 23, 39- 46.
- Ayman, O., (2011). Soruşturma. *Doğa Düşünce Siyaset Üç Ekoloji*, 53- 56.
- Balaban, Y., (2014). *Organik Tarım*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Dawson, J., (2012). *Ekoköyler: Sürdürülebilirliğin Yeni Ufukları*. İstanbul: Sinek Sekiz Yayınları.
- Dudu, D., (2011). Gönüllü Sadelik. *Doğa Düşünce Siyaset Üç Ekoloji*, 9- 32.
- Featherstone, A., (2018)., 21. Yüzyılda Doğa ile Eş Yaratım. F. Topluluğu içinde, *Ekoköy Findhorn* (pp. 279- 299). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Findhorn Topluluğu (2018). *Ekoköy Findhorn*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Fombelle, T., (2018). *Boşlukta Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Fukuoka, M., (2018). *Ekin Sapı Devrimi*. İstanbul: Kaos Yayınları.
- Güleryüz, M., (2013). *Bir Ütopya Hareketi Olarak Eko- Köyler: Türkiye'deki Örnekler Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İkinci, Ö., (2011). Doğayla Uyumlu Yaşamın Adresi: Ekolojik Köyler. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 61- 65.
- Kayır, G., (2003). *Doğaya Dönüş*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kılıç, B., & Kurnaz, A., (2010). Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, cilt.2, sa.4, 39- 56.
- Korn, L., (2018). Sunuş. M. Fukuoka içinde, *Ekin Sapı Devrimi* (pp. 19- 27). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Le Guin, U., (2019). *Yuvaya Dönüş*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı Yayıncılık.
- Litfin, K., (2017). *Ekoköyler Sürdürülebilir Bir Toplum İçin Dersler*. İstanbul: ALFA Araştırma.

- Rose, J., (2014). *Ekoköyler: Yeni Rotamız*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Rose, J., (2008). *Giriş*. J. Rose içinde, *Ekoköyler: Yeni Rotamız* (pp. 15- 16). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Scott, E., (2011). Soruşturma. *Doğa Düşünce Siyaset Üç Ekoloji*, 56- 58.
- Şahin, Ü., & Ataseven, A., (2011). Yüksel Selek' le Söyleşi: " İKD' den Feminist Harekete, Kominist Ütopyadan Yeşiller Partisi' ne ". *Doğa Düşünce Siyaset Üç Ekoloji*, 71- 98.
- Şahin, Ü., (2011). Rudolf Bahro' nun "Komünler Kurma Cesareti"ne Şerh. *Doğa Düşünce Siyaset Üç Ekoloji*, 61- 68.
- Thoreau, H., (2018). *Walden Gölü Ormanda Yaşam*. İstanbul: Say Yayınları.
- Topbaş, E., (2010). Ekolojik Köyler: İnsanın Doğal Yapısına Dönme Denemeleri. *Ecotopian Network*, 1- 6.
- Trevelyan, S. G., (2018). Önsöz. F. Topluluğu içinde, *Ekoköy Findhorn* (pp. 15- 24). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Turan, C., (2017). Çevirenin Önsözü. H. Thoreau içinde, *Walden Gölü Ormanda Yaşam* (pp. 7- 10). İstanbul: Say Yayınları.

SOSYAL MEDYADA ÇOCUĞUN KİŞİLİK HAKKI İHLALİNE KARŞI ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKI*

Gaye TUĞ LEVENT¹

Öz

Çocukların tam ehliyetsiz oldukları dönem de dahil olmak üzere ses, resim ve görüntülerinin, çoğunlukla ebeveynleri tarafından sosyal medyada paylaşılması, çocuklar için dijital ortamlarda silinmez bir ayak izi oluşturmaktadır. Sanal ortamlarda beğeni, yorum ve değerlendirmelere maruz kalan çocuğun gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir. Sosyal medya üzerinden çocukla ilgili paylaşım yapılması, çocuğun özel hayatının, onur ve saygınlığının, kişisel verilerinin korunması hakkının ihlaline neden olmaktadır. Bu hakların dayanağını oluşturan unutulma hakkı, çocuğun da sahip olduğu ve talep edebildiği bir hak olup, hukuk sistemimizde ayrı ve özel bir yasal düzenleme içerisinde yer almamaktadır. Ancak hem Anayasamızda hem de yasal mevzuatımızda unutulma hakkı ile aynı amaç ve dayanağa sahip düzenlemeler bulunmaktadır. Çocuğun unutulma hakkını kullanması, sosyal medyada çocuğa yönelik hak ihlallerinde, ihlale neden olan paylaşımın silinmesini veya internet sayfasından kaldırılmasını sağlamaktadır. Bu çalışma kapsamında, çocuğun unutulma hakkını yasal mevzuat çerçevesinde ne şekilde kullanabileceği ve bu konuda çözüm önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Unutulma hakkı, kişilik hakkı, çocuk, sosyal medya, kişisel veri.

Jel Kodları : K 0, K 1, K 10, K 19

THE RIGHT OF THE CHILD TO BE FORGOTTEN AGAINST THE VIOLATION OF THE CHILD'S PERSONALITY RIGHT ON SOCIAL MEDIA

Abstract

The sharing of sounds, pictures and images of children, mostly by their parents, on social media, including the period when children are incapable, creates an indelible footprint in the digital environment for children. The development of the child who is exposed to likes, comments and evaluations in the virtual environment is

* Bu makale, 10-12 Şubat 2022 tarihleri arasında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen Hukukun Güncel Meseleleri Erzincan Sempozyumu'nda sunulan "Sosyal Medya Aracılığıyla Çocuğun Kişilik Hakkı İhlalinin Unutulma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD Araştırma Görevlisi – Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk ABD Doktora Öğrencisi. gayetug@yyu.edu.tr ORCID: 0000-0001-9387-5065

negatively affected. Sharing about the child on social media causes a violation of the child's privacy, dignity and dignity, and the right to protect their personal data. The right to be forgotten, which forms the basis of these rights, is a right that the child also has and can demand, and is not included in a separate and special legal regulation as a concept. However, there are regulations that have the same purpose and basis as the right to be forgotten, both in our Constitution and in our legal legislation. The child's exercise of the right to be forgotten ensures that the sharing that causes the violation is deleted or removed from the internet page, in case of violations of rights against the child in social media. Within the scope of this study, it is aimed to find out how the child can use his right to be forgotten within the framework of legal legislation and to develop solutions in this regard.

Keywords: Right to be forgotten, right to personality, child, social media, personal data.

Jel Classification : K 0, K 1, K 10, K 19

GİRİŞ

Çocuğun unutulma hakkı, özel hayatın gizliliği, onur ve saygınlığın korunması hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. Çocuğun görüntü, ses veya resminin sosyal medyada paylaşılması aynı zamanda çocuğun çevrimiçi ortamlarda silinmeyen bir dijital ayak izinin de oluşmasına neden olduğundan, ebeveynlerin bu paylaşımları çocuğun unutulma hakkının, özel hayatının gizliliği ile onur ve saygınlığının korunması hakkının da ihlaline neden olmaktadır. Sanal ortamda beğeni, yorum ve değerlendirmelere maruz kalan çocuğun gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Sosyal medya aracılığıyla çocuğun kişilik hakkının ihlali durumunda, Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 25 gereğince kişiliği koruyucu davalar, velayet hükümleri kapsamında TMK m. 346 ve devamındaki hükümler gereğince çocuğun korunmasına yönelik yaptırımlar ve Çocuk Koruma Kanunu kapsamında başvurulabilecek hükümler saklı kalmak üzere, daha hızlı ve etkili çözüm yolu olarak çocuğun unutulma hakkını ne şekilde kullanabileceğinin incelenmesi gerekir.

Unutulma hakkı, kişilerin dijital ortamda sınırsızca yer almalarının önüne geçmek ve kişisel verilerini koruma amacıyla olan bir haktır. Aynı zamanda kişisel verilerin korunması hakkının ve özel hayatın gizliliği hakkının görünülerinden biridir. Bu hak kapsamında hem kişilerin kendi rızalarıyla işlenen verilerin, hem de kendi bilgileri dışında üçüncü kişilerce işlenen verilerin dijital ortamlardan silinmesi sağlanır. Çocuğun unutulma hakkını kullanması, sosyal medyada çocuğa yönelik hak ihlallerinde, ihlale neden olan paylaşımın silinmesini veya internet sayfasından kaldırılmasını sağlamaktadır. Bu çalışma ile ebeveynlerin sosyal medya paylaşımları nedeniyle çocuğun kişilik hakkı ihlallerinin tespiti, ebeveynlerin ifade özgürlüğünün sınırı, çocuğun unutulma hakkını yasal mevzuat çerçevesinde ne şekilde kullanabileceği ve bu konuda çözüm önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

I. ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKI

Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte her tür bilgiye erişim kolaylaşmış ve özellikle kişisel verilerin korunmasının önemi de artmıştır. Genel olarak unutulma hakkı, kişisel verilerin korunmasına

yönelik ortaya çıkmış bir haktır ve bireylerin kişisel verilerinin silinmesini veya bu verilere erişimin engellenmesinin talep edebilme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Peschke, 2015: 155-156; Gülener, 2012: 219; Yavuz, 2020: 19; Nalbantoğlu, 2018: 219; Akgül, 2016: 11; Elmalıcı, 2016: 1605; Kelly&Satola, 2017: 3). Unutulma hakkı kişileri, dijital bellekte sınırsızca yer almalarına ve bundan dolayı oluşabilecek ön yargılara karşı korumaktadır. Ancak bu durumun, tanınmış kişilerin sıradanlaştırılması ya da suç işlemiş kişilerin masum gösterilmesi olarak anlaşılmaması gerekir (Ocak, 2018: 510). Unutulma hakkı ile amaçlanan güncelliğini yitirmiş olan kişisel veri içeriklerinin, veri sahibinin talebiyle dijital ortamdan kaldırılması, silinmesi ya da içeriğe erişimin engellenmesidir. Böylece bireyleri rahatsız eden dijital ortamda yer alan içeriklerin kaldırılması ve üçüncü kişilerce bilinmesini istemedikleri kişisel verilerinin korunması anlamında önemlidir² (Elmalıcı, 2016: 1611; Akgül, 2016: 17).

Unutulma hakkı özel hayatın gizliliği hakkı ve kişisel verilerin korunması hakkıyla yakından ilişkilidir. Unutulma hakkının konusunu oluşturan kişisel verilerin korunması, 1982 Anayasası m. 20'de özel hayatın gizliliği başlığı altında düzenlenmiştir. Öğretide unutulma hakkı, sadece internet ile ilgili olması yönünden özel hayatın gizliliği veya mahremiyet hakkından daha dar bir alanı kapsadığından bağımsız bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir (Yenice Ceylan, 2021: 4). Ayrıca kişisel verilerin korunması ile ilişkisi sebebiyle unutulma hakkı kişi varlığı değerlerindedir ve kişi varlığı hakları arasında yer alır.

Özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması hakları çocuğun sahip olduğu şahsa sıkı sıkıya bağlı haklardandır. Kişisel verilerin işlenmesinde hukuka uygunluk sebebi olan rıza, ayırt etme gücüne sahip olan çocuk bakımından tek başına verilebilecek iken, ayırt etme gücü olmayan çocuk yönünden çocuğun menfaatine göre yasal temsilcisi tarafından verilebilecektir (Özcan Büyüktanır, 2019: 154). Çocuk bu haklarının korunması amacıyla unutulma hakkına da sahiptir. Ancak 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda (KVKK) çocuklara ilişkin düzenlemeler bulunmamaktadır. Dolayısıyla çocuk unutulma hakkını genel düzenlemeler çerçevesinde kullanma imkanına sahip olacaktır. Bu nedenle öncelikle çocuk yönünden unutulma hakkının düzenlendiği uluslararası ve ulusal mevzuatın incelenmesi gereklidir.

² “..unutulma hakkı ve bununla ilişkili olan gerektiği ölçüde ve en kısa süreliğine kişisel verilerin depolanması veya tutulması konuları, aslında kişisel verilerin korunması hakkının çatısını oluşturmaktadır. Her iki hakkın temelinde bireyin kişisel verileri üzerinde serbestçe tasarruf edebilmesini, geçmişin engeline takılmaksızın geleceğe yönelik plan yapabilmesini, kişisel verilerin kişi aleyhine kullanılmasının engellenmesini sağlamak yatmaktadır. Unutulma hakkı ile geçmişinde kendi iradesi ile veya üçüncü kişinin neden olduğu bir olay nedeni ile kişinin geleceğinin olumsuz bir şekilde etkilenmesinin engellenmesi sağlanmaktadır. Bireyin geçmişinde yaşadığı olumsuz etkilerden kurtularak geleceğini şekillendirebilmesi bireyin yararına olduğu gibi toplumun kalitesinin gelişmişlik seviyesinin yükselmesine etkisi de tartışılmazdır. Unutulma hakkı; üstün bir kamu yararı olmadığı sürece, dijital hafızada yer alan geçmişte yaşanan olumsuz olayların bir süre sonra unutulmasını, başkalarının bilmesini istemediği kişisel verilerin silinmesini ve yayılmasının önlenmesini isteme hakkı olarak ifade edilebilir.” YHGK E. 2014/4-56 K. 2015/1679 T. 17.6.2015 (Kazancı Hukuk Otomasyon)

A. Uluslararası Düzenlemeler

24 Ekim 1995 tarihli “Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımına Dair Bireylerin Korunmasına Hakkındaki 95/46/EC Sayılı Avrupa Birliği Direktifi”nde unutulma hakkı ile ilgili ayrıca ve açıkça bir düzenleme bulunmamasıyla birlikte, meşru olmayan, eksik ya da yanlış olan verilerin engellenmesi ya da silinmesinin talep edilmesi hakkı ilgili kişiye tanınmaktaydı. Direktifte ayrıca çocukların kişisel verilerinin korunmasına ve unutulma hakkına ilişkin de özel bir düzenleme bulunmaktaydı (Uçak, 2021: 47).

ABD’de ise 1998 yılında kabul edilen “Çocukların Çevrimiçi Platformlarda Mahremiyetinin Korunmasına İlişkin Kanun” olarak adlandırılan COPPA (Children’s Online Privacy Protection Act of 1998), çevrimiçi ortamda çocukların kişisel verilerinin korunması amacıyla verilerin elde edilmesi, kullanılması ve aktarılmasında hukuka aykırı eylem ve işlemleri yasaklamaktaydı. 95/46/EC Sayılı AB Direktifi ilga eden ve 2018 yılında yürürlüğe giren Genel Veri Koruma Tüzüğü (GVKT)’nün hazırlanırken COPPA’dan esinlendiği düşünülmektedir (Uçak, 2021: 47). COPPA, 13 yaş altındaki çocukların herhangi bir sosyal medya platformuna üye olmasını ve mail servislerini kullanmalarını yasaklamaktadır. Buna göre çocukların kişisel verileri herkese açık olmaması gerekir ve internet sitesinde görünmemesi gerekir, bu kurala uymayan ebeveynler için para cezası uygulanmaktadır (Dursun, 2019: 205-206). Günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformlarının ve mail servislerinin çoğunluğu ABD menşeli olduğundan, AB ülkelerindeki kısıtlamalar haricinde COPPA’nın uygulanması söz konusudur ve 13 yaş, çocuklar için dijital ortamda önemli bir yaş sınırı olarak görülmektedir³.

25 Mayıs 2018 tarihinde GVKT’nin yürürlüğe girmesiyle, Direktif yürürlükten kalkmıştır. Unutulma hakkı GVKT’nin 17. maddesinde düzenlenmiştir. Böylece unutulma hakkı uluslararası bir metinde ilk kez yer almıştır. Ayrıca çocukların kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemelere de ilk kez yer verilmiştir. Çocukların kişisel verilerinin korunmasında daha özel düzenlemelere tabi tutulmasının gerekçesi GVKT 38. Resitalinde belirtilmiştir. Buna göre “çocuklar, kişisel verilerinin işlenmesindeki risk, sonuç ve haklarının daha az farkında olabileceklerinden, bu konuda özel korumaya hak kazanırlar. Özellikle bir çocuğa doğrudan sunulan hizmetlerin kullanımında, kişisel

³ Türkiye’de dahil olmak üzere dünya genelinde 13 yaşına girmiş olan çocuklar şu uygulamaları kullanabilirler; twitter, facebook, facebook messenger, instagram, mail servisleri (gmail, yahoo, Outlook), viber, reddit, tiktok, snapchat, pinterest, skype, tumblr. Ebeveyn izni alınması durumunda ise youtube, kik Messenger, WeChat, flickr kullanabilirler. Whatsapp uygulaması için ise istisnai bir durum söz konusu. AB’nin 2018 yılında aldığı kararla whatsapp’a kayıt olmak için gerekli yaş sınırı 16 olarak belirlendi. Whatsapp için AB ülkelerinde 16 yaş sınırı geçerli iken Türkiye’nin de dahil olduğu diğer ülkeler de yaş sınırı 13 olarak devam ettiği yönünde bkz. “Çocuklar için Dijital Medyada Yeni Bir Evre: 13 yaş”, İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2019/11/25/cocuklar-icin-dijital-medyada-yeni-bir-evre-13-yas>

verilerin pazarlanması ve kişilik veya kullanıcı profilleri oluşturulmasında bu koruma geçerli olmalıdır.”⁴

Çocuğun kişisel verilerinin korunmasına yönelik unutulma hakkı ise GVKT’de ayrıca özel olarak düzenlenmemiştir. Çocuk unutulma hakkını genel hükümler çerçevesinde GVKT m.17’ye göre kullanacaktır.

B. Ulusal Düzenlemeler

Unutulma hakkı Türk hukukunda ayrıca ve açıkça düzenlenmemiştir. Ancak hem Anayasamızda hem de yasal mevzuatımızda unutulma hakkı ile aynı amaç ve dayanağa sahip düzenlemeler bulunmaktadır. Öncelikle, Anayasa’mızın 20. maddesi kişisel verilerin korunmasını isteme hakkını düzenlemektedir. Bu hakkın, kişinin bilgilendirilmesi, verilerin amaçlarına uygun kullanılıp kullanılmadığını öğrenme ile verilerin düzeltilmesini veya silinmesini talep hakkını da kapsadığı belirtilmiştir.

6698 Sayılı KVKK’da unutulma hakkı kavramı kullanılmamakla birlikte, kişisel verilerin işlenmesine yönelik genel ilke ve kuralların belirtildiği m. 4, verilerin silinmesi, yok edilmesi veya anonim hale getirilmesinin düzenlendiği m. 7 ve kişisel verilerin silinmesini veya yok edilmesini talep etme hakkının da yer aldığı kişilerin haklarının düzenlendiği m. 11 ile unutulma hakkının yerine getirilmesi imkanı sağlayan düzenlemelere yer verilmiştir (KVKK No:34, 2021: 16). Yine Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi ve Anonim Hale Getirilmesi Hakkında Yönetmelik m. 8’de de unutulma hakkına ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Böylece, unutulma hakkının ayrı bir hak olarak tanımlanmasına gerek olmadan, mevcut yasal düzenlemelerle, bu hakka yönelik silme, yok etme, indeksten çıkarma veya anonim hale getirme gibi taleplerin yerine getirilebileceği belirtilmektedir (KVKK No:34, 2021, 17). KVKK’da çocukların kişisel verilerinin korunmasına veya unutulma hakkına ilişkin ayrı bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, unutulma hakkına dayanak teşkil eden genel düzenlemeler çocuklar için de geçerli olacaktır.

Kişisel Verileri Koruma Kurulu’nun 23.06.2020 tarih ve 2020/481 sayılı kararında, kişilerin isim ve soy isim ile arama motorları üzerinden yapılan aramalarda çıkan sonuçların indeksten çıkarılmasına yönelik taleplerin değerlendirileceği ve değerlendirmede dikkate alınması gereken ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler Kurul tarafından taleplerin değerlendirilmesi sürecinde öncelikli olarak dikkate alınacak ölçütler olarak nitelendirilmiştir. Bunlardan biri de arama sonuçlarının öznesinin çocuk olmasıdır. Veri sahibinin çocuk olması durumunda, çocuğun üstün yararı göz önünde bulundurulur ve arama sonuçlarına ilişkin bağlantının kaldırılmasına yönelik talebin kabul edilme olasılığı artar (KVKK No: 34, 2021: 26). İlgili Kurul Kararı, açıkça unutulma hakkı kavramını

⁴ Recital 38 EU GDPR, <https://www.privacy-regulation.eu/en/recital-38-GDPR.htm>

kullanması ve değerlendirme sürecinde belirlenen öncelikli ölçütler arasında çocukları düzenlemesi bakımından önemlidir.

Unutulma hakkına ilişkin başka bir yasal düzenleme ise “5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun” dur. Bu düzenleme ile unutulma hakkı, erişimin engellenmesi şeklinde yerine getirilmekteydi. 1 Ekim 2020’de yürürlüğe giren 5651 Sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına ilişkin 7253 Sayılı Kanun ile erişimin engellenmesi ve içeriğin kaldırılması yaptırımları düzenlenmiştir. Ayrıca arama motorları ile günlük erişimi 1 milyonun üzerinde olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılarına Türkiye’de temsilci bulundurma zorunluluğu getirilmiştir⁵. Böylece unutulma hakkı taleplerinin yerine getirilmesinde sosyal ağ sağlayıcılarının sorumluluğu düzenleme altına alınmıştır.

II. SOSYAL MEDYADA ÇOCUĞUN KİŞİLİK HAKKI İHLALI

Teknolojideki gelişmeler günümüzde sosyal medyayı kişilerin yaşamlarının önemli bir parçası haline getirmiştir. Sosyal medyanın, kullanıcıların kendilerini ifade etmek için yazı, görüntü, ses veya videodan oluşan içerikleri hazırlayıp tüm kullanıcılarla paylaşılabilmesi hem sosyal medyanın kaynak konumunu sınırsız hale getirmiş hem de sosyal medyayı popüler kılmıştır (Altıncık, 2020: 71). Anlık bildirim alınması, etkileşimli bir iletişim sunması, maliyetinin düşük olması, mobil cihazlar üzerinden sürekli erişim sağlanması sosyal medyayı avantajlı hale getirmekle birlikte istenmeyen bilgilerin de hızlı bir şekilde yayılması, kişisel verilerin güvenliği ve bazı kişilik hakkı ihlallerine de sebep olmaktadır (Altıncık, 2020: 74).

Özellikle son yıllarda çocuklara ait görüntü, ses ve fotoğrafların ebeveynler tarafından ölçsüz şekilde paylaşılması çocuğun kişilik hakkının çok yönlü ihlaline neden olmaktadır. Sadece ebeveynlerin değil, aile yakınlarının, öğretmenlerin, çocuğun bakımıyla ilgili kişilerin, sağlık personelinin veya doğum fotoğrafcılarının da çocukla ilgili resim veya görüntüleri kontrolsüzce sosyal medyada yayınladıkları görülmektedir (Çimke vd., 2018: 263). Bununla birlikte, çocuğa ait kişisel verilerin internet ortamında paylaşım konusu yapılması sonucunda çocuğun sürekli olarak erişilebilir dijital bellekte yer alması da ayrı bir hukuki sorun teşkil etmektedir.

Çocukların kişisel yaşamları doğumla birlikte hatta bazen doğum öncesi döneme ait anne karnındaki görüntüleri üçüncü kişilerle paylaşılmaktadır. ABD’de yapılan bir araştırmada, çocukların %92’sinin iki yaşından önce internet ortamında var olduğu, neredeyse üçte birinin hayatlarının ilk yirmi dört saati içerisinde çevrimiçi paylaşıldığı ve sosyal medya hesabına sahip bir ebeveynin beşinci yaş gününe kadar çocuğunun yaklaşık 1000 fotoğrafını paylaşmış olabileceği belirtilmiştir (Çimke vd., 2018: 263). Çocuklarla ilgili yapılan bu paylaşımların ayrıca üçüncü kişilerin beğeni, yorum ve

⁵ 5651 Sayılı Kanun Ek madde 4.

değerlendirmelerine maruz kalması da bilişsel ve ruhsal gelişimi yönünden çocuğun yararına olmayacağı açıktır.

Çocukla ilgili görüntü, ses ve resimlerin sosyal medya üzerinden ölçüsüzce paylaşılması hem çocuğun özel hayatının ihlali, hem resim, ses gibi kişi varlığı değerlerine yönelik ihlali hem de çocuğun kişisel verilerinin korunmasının ihlali ile eğer paylaşım konusu çocuğu utandıracak ya da gülünç duruma düşürecek bir paylaşımınsa çocuğun onur ve saygınlığının ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır (Güngör, 2021: 4; Gültekin, 2018: 113-116; Akdi, 2016: 129-133). Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarla ilgili paylaşım yaptıklarında, çocuğun özel ve gizli alanını ihlal etmemeye, onur ve saygınlığını zedelememeye dikkat etmeleri gerekir. Yapılan paylaşımların herkese açık şekilde yapılması da ayrı bir hukuki sorun yarattığından, ebeveynlerin sosyal medya hesaplarındaki çocuğa ilişkin fotoğrafları sadece kendilerinin görebileceği şekilde ayarlamaları gereklidir (Akdi, 2016: 132-133). Çoğu zaman çocuğun fotoğrafları paylaşılırken, çocuğun kişisel verilerine de yer verildiği görülmektedir. Örneğin, bir doğum günü partisi fotoğrafı paylaşıldığında çocuğun adı, soyadı, yaşadığı yerin konum bilgisi, çocuğun yaşı gibi birçok kişisel bilgi de paylaşılmaktadır.

Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların internet ortamından tamamen kaldırılamaması, çocuk yönünden telafisi mümkün olmayan zararlara ve aynı zamanda unutulma hakkının ihlaline de neden olmaktadır (Gültekin, 2018: 124; Akgül, 2016: 11). Ebeveynlerin yaptıkları, çocuğun kişisel değerlerini ihlal eden sosyal medya paylaşımlarına müdahale edilmesi, çocuğun unutulma hakkını kullanmasını da gündeme getirecektir.

III. EBEVEYNLERİN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKI İLİŞKİSİ

Ebeveynlerin sosyal medya paylaşımları, anayasal güvence altına alınmış olan ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilir. Bu hususta tartışılması gereken konu, ebeveynlerin sosyal medya paylaşımlarının nesnesi konumunda, velayetleri altındaki çocuğun olması ve onun kişilik hakkı değerlerinin ihlal edilip edilmediği olmalıdır.

Ebeveynin ifade özgürlüğünün sınırsız olduğu düşünülemez, öyle ki başka birinin hak ve özgürlük alanına müdahale söz konusu olduğunda ya da kötüye kullanma durumunda sınırlamaya tabi olması bir gerekliliktir (Teziç, 2017: 202). Konumuz açısından ebeveynlerin ifade özgürlüğünü sınırlayan ölçütlerden biri çocuğun yararı ilkesi olacaktır (Gültekin, 2018: 118). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gereğince de çocuk ile ilgili her işlemde çocuğun yararının ön planda tutulması gereklidir. Bu nedenle de çocuğun menfaatine aykırı olarak, kişilik hakkını ihlal eden durumların ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ebeveynlerin ifade özgürlüğünün sınırını, çocuğun kişilik hakkı çizecektir.

Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların çocuğun gelişimini ve menfaatini tehlikeye düşürebilecek nitelikte ise, çocuğa yönelik TMK m. 346'daki tedbirlerin alınması suretiyle ebeveynlerin paylaşımları kısıtlanabilir.⁶

Çocuğun unutulma hakkı, özel hayatın gizliliği, onur ve saygınlığın korunması hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. Çocuğun görüntü, ses veya resminin sosyal medyada paylaşılması aynı zamanda çocuğun çevrimiçi ortamda silinmeyen bir dijital ayak izinin de oluşmasına neden olduğundan, ebeveynlerin bu paylaşımları çocuğun unutulma hakkının, özel hayatının gizliliği ile onur ve saygınlığının korunması hakkının da ihlaline neden olmaktadır.

Sosyal medya paylaşımlarının, çocuğun kişilik hakkı ihlali olarak nitelendirilmesinde hukuka uygunluk sebeplerinin de değerlendirilmesi gerekir. Daha üstün nitelikte bir özel ya da kamusal yararın varlığından veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak velayet hakkının gereği olduğundan bahsedilemeyecektir. Nitekim çocuğun menfaatinin ön planda tutulması gerekir. Hukuka uygunluk sebebi olarak çocuğun rızası konusunda, çocuğun ayırt etme gücüne sahip olup olmamasına göre değerlendirme yapmak gerekecektir. Ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuk yönünden yasal temsilcinin rıza göstermesi gerekir. Ancak ihlali yapan kişinin de yasal temsilci olduğu durumlarda rızanın hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmesi mümkün değildir (Akdi, 2016: 135; Gültekin, 2018: 126). Ayırt etme gücüne sahip olan çocuk tek başına rıza verebilecektir. Ancak ihlale neden olan paylaşımın, öngörülemez sonuçları olması durumunda da çocuğun bu sonuçları idrak edebilir olup olmamasının belirlenmesiyle vereceği rıza hukuka uygunluk sebebi oluşturmayabilir (Akdi, 2016: 135). Dijital ortamda verilerin tamamen kaldırılamaması veya içeriğin değiştirilerek farklı amaçlarla kullanılma ihtimalinin olması, genellikle yapılan paylaşımın sonuçlarını öngörmeyi mümkün kılmamaktadır. Çocuğun menfaati gereği de, çocuğun yapılan paylaşıma rıza göstermesi tek başına bir hukuka uygunluk sebebi yaratmayacağı düşünülse de her somut olayın özelinde değerlendirme yapmak gerekecektir.

IV. ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKINI KULLANMASI

Sosyal medya aracılığıyla çocuğun kişilik hakkının ihlali durumunda, TMK m. 25 gereğince kişiliği koruyucu davalar, velayet hükümleri kapsamında TMK m. 346 ve devamındaki hükümler gereğince çocuğun korunmasına yönelik yaptırımlar ve Çocuk Koruma Kanunu kapsamında başvurulabilecek hükümler saklı kalmak üzere, daha hızlı ve etkili çözüm yolu olarak çocuğun unutulma hakkını ne şekilde kullanabileceğinin incelenmesi gerekir.

⁶ İstanbul Beykoz Aile Mahkemesi'nde görülmekte olan bir boşanma davasında hakimin, kendisini 'blogger anne' olarak nitelendiren annenin, çocuklarını ölçüsüzce sosyal medyada paylaşması nedeniyle, geçici velayetin değiştirilmesine ve annenin sosyal medya hesabından çocuklarıyla ilgili paylaşım yapmasının yasaklanmasına karar verdiği yönünde bkz. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/mahkeme-cocuklarini-reklam-malzemesi-yapan-blogger-annenin-iki-cocugunubabaya-verdi.qS8Pj79Zc0SNNhjagnJu8A>

Unutulma hakkı, kişisel verilerin korunması hakkının ve özel hayatın gizliliği hakkının görünümünden biridir. Bu hak kapsamında hem kişilerin kendi rızalarıyla işlenen verilerin, hem de kendi bilgileri dışında üçüncü kişilerce işlenen verilerin dijital ortamdan silinmesi sağlanır. Unutulma hakkını talep etme yetkisi, bu hakkın temel amacının kişisel verilerin korunması olduğu da dikkate alındığında, bizzat veri sahibine ait olacağı şüphesizdir. Kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak niteliği taşıdığından talep hakkı veri üzerinde hak sahibi olan kişidedir (Uzun, 2020: 13). Dolayısıyla çocuk unutulma hakkını talep edebilir, ayırt etme gücüne sahip olan çocuk kendisi bizzat talep hakkını kullanabilir. Ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuk yönünden ise çocuğun menfaati gerektirdiği takdirde yasal temsilci talep edebilir. Talep sebebi, yasal temsilcinin paylaşımı olduğu durumlarda ise çocuğun menfaati gereği koruyucu hükümlerin uygulanması gündeme gelebilecektir. Çocuklar yönünden, unutulma hakkını talep etmeleri bakımından özel düzenlemeler bulunmadığından, genel düzenlemeler çerçevesinde bu haklarını kullanmaları gerekmektedir.

Kişisel Verileri Koruma Kurulu'nun "23.06.2020 tarih ve 2020/481 sayılı kararı" ile, 6698 Sayılı KVKK'nın 4., 7. ve 11. maddeleri unutulma hakkı kapsamında değerlendirilmesine ve arama motorları özelinde isim ve soy isim ile yapılan aramalardan indeksten çıkarma taleplerinin Kurul'a yapılmasına karar verilmiştir (KVKK No:34, 2021: 18-41). Bu kapsamda arama motorları veri sorumlusu olarak kabul edilmiştir. Unutulma hakkı talebinin öncelikle Kurul'a değil, veri sorumlusuna iletilmesi gerekmektedir. Veri sorumlusu 30 gün içinde başvuruyu sonuçlandırır. Veri sorumlusu talebi kabul etmez veya cevap vermezse, veri sahibinin Kurul'a başvurması gerekir. Kurul taleple ilgili 60 gün içerisinde cevap vermezse red sayılmaktadır. Talebi kabul ettiği takdirde ise Kurul Kararı hem ilgili veri sahibine hem de veri sorumlusuna tebliğ edilir. Veri sorumlusuna başvuru ile birlikte, kişilik hakları ihlal edilenler genel hükümler çerçevesinde yargı yoluna da aynı anda gidebilirler.

"5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" m. 8 gereğince kanunda sayılan haller durumunda erişimin çıkarılmasına ve/veya engellenmesine karar verilir. İçeriğin yayından çıkarılması için içerik veya yer sağlayıcısına başvurmak gereklidir. Paylaşımın yapıldığı, Facebook, Instagram, Twitter veya Youtube gibi sosyal medya sağlayıcılarına internet üzerinden kişilik hakkı ihlali nedeniyle içeriğin çıkarılması için uyarı yöntemi ile başvuru yapılabilir⁷. Bu talep içerik veya yer sağlayıcısı tarafından en geç yirmi dört saat içerisinde cevaplanmalıdır. Başvurunun sonuçsuz kalması durumunda Sulh Ceza Hakimliği'ne başvuru yapılarak içeriğe erişimin engellenmesi talep edilmelidir. İçeriğin engellenmesi için yer sağlayıcısına başvuru yapılmadan yine doğrudan Sulh Ceza Hakimliği'ne başvuru yapmak da mümkündür. Ancak, çocuklarla ilgili paylaşımların sıklıkla yapıldığı facebook, twitter, youtube gibi çoğunlukla hesap oluşturularak kullanılan internet adresleri "https"

⁷ Kullanıcıların şikayetlerini bildirmeleri için, Twitter üzerinden "https://support.twitter.com", facebook üzerinden "https://www.facebook.com/help" ve youtube üzerinden "https://support.google.com/youtube" linkleri kullanıldığı yönünde bkz. <https://www.esb.org.tr/s-s/>

protokolünü kullanmalarından dolayı bu sitelere ait URL adreslerine erişimin engellenmesi teknik olarak mümkün bulunmamaktadır⁸. Bu nedenle çocuklar erişimin engellenmesi yöntemiyle etkin bir çözüme ulaşamayabilirler (Yavuz, 2020: 38). İçerik veya yer sağlayıcısına internet üzerinden yapılacak başvuru daha hızlı sonuç alınmasına imkan sağlasa da bu konuda etkin bir koruma sağlamadığından, çocuk özelinde bir düzenleme yapılması zaruretini ortadan kaldırmamaktadır.

SONUÇ

Çocukların tam ehliyesiz oldukları dönem de dahil olmak üzere ses, resim ve görüntülerinin, çoğunlukla ebeveynleri tarafından sosyal medyada paylaşılması, çocuklar için dijital ortamlarda silinmez bir ayak izi oluşturmaktadır. Sanal ortamlarda beğeni, yorum ve değerlendirmelere maruz kalan çocuğun gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir. Sosyal medya üzerinden çocukla ilgili paylaşım yapılması, çocuğun özel hayatının, onur ve saygınlığının, kişisel verilerinin korunması hakkının ihlaline neden olmaktadır. Bu hakların dayanağını oluşturan unutulma hakkı çocuğun da sahip olduğu ve talep edebildiği bir hak olup kavram olarak ayrı bir yasal düzenleme içerisinde yer almamaktadır. Ancak hem Anayasamızda hem de yasal mevzuatımızda unutulma hakkı ile aynı amaç ve dayanağa sahip düzenlemeler bulunmaktadır. Sosyal medyada yapılan bir paylaşım ile çocuğun kişilik hakları ihlal edildiğinde, çocuğun unutulma hakkını talep edebilmesi mümkündür. Arama motorları özelinde isim, soy isim aramalarında indeksten çıkarma talepleri, 6698 Sayılı KVKK'ya göre, içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi ise 5651 Sayılı Kanun'daki düzenlemelere göre yapılabilir. Çocuğun, içerik veya yer sağlayıcısına internet sitesi üzerinden doğrudan başvuru yapması kısa sürede sonuç alınmasına imkan tanımaktadır.

Çocuğun unutulma hakkı, kişisel verilerinin korunmasıyla aynı amacı taşımaktadır. Çocuğun kişisel verilerinin korunması ve veri güvenliğinin sağlanması ile unutulma hakkı için mevcut düzenlemeler yeterli değildir. Özellikle de çocukla ilgili paylaşımların sıklıkla yapıldığı instagram, facebook, youtube gibi internet adreslerine erişimin engellenmesi teknik olarak mümkün olmamaktadır. Çocuğun unutulma hakkı da dahil olmak üzere kişisel verilerinin korunmasında daha etkili ve çocuga özel düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Yine ebeveynlerin sosyal medya paylaşımları ve sonuçları hakkında bilgilendirilmelerine yönelik farkındalığın artırılması çalışmaları yapılmalı, ebeveynlerin bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Kullanmış oldukları sosyal medya hesaplarının çocukla ilgili paylaşımlarında üçüncü kişilerin göremeyeceği şekilde gizlilik ayarlarını yapmaları gerekmektedir. Çocukla ilgili paylaşımlarda ayırt etme gücüne sahip çocuğun rızasının alınması, ayırt etme gücü olmayan çocuk yönünden ise çocuğun menfaatinin ön planda tutulması gereklidir. Çocuğun kişisel verilerini içerecek şekilde paylaşım yapılmamasına dikkat edilmesi gereklidir. Çocuğun unutulma hakkı konusunda da farkındalığını arttırıcı çalışmalar yapılması hem çocuğun hakkının bilincinde olması hem de etkin şekilde kullanması anlamında önemlidir.

⁸ Erişim Sağlayıcıları Birliği, <https://www.esb.org.tr/s-s/>

Ebeveynlerin, çocuğun kişisel değerlerini ve kişisel verilerini koruması, velayet hakkının kendilerine yüklediği başlıca yükümlülük olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdi, M., (2016). Ana-Babanın Çocuğun Fotoğraf Ve Görüntülerinin Sosyal Medyada Yayınlanmasından Doğan Sorumluluğu, *Cevdet Yavuz'a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, S. 22, C. 3.
- Akgül, A., (2016). Kişisel Verilerin Korunmasında Yeni Bir Hak: 'Unutulma Hakkı' ve AB Adalet Divanı'nın 'Google Kararı', *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 116. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-116-1440>
- Altıncık, H., (2020). *Halkla İlişkiler Perspektifinden Medya ve Yerel Yönetim İlişkisi*, 1. Baskı, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Çimke, S. & Yıldırım Gürkan, D. & Polat, S., (2018). Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting, *Güncel Pediatri*, S. 16, C. 2. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/518497>
- Dursun, C., (2019). Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, S. 2. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1335778>
- Elmalıca, H., (2016). Bilişim Çağının Ortaya Çıkardığı Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 4.
- Gülener, S., (2012). Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak 'Unutulma Hakkı', *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 102. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-102-1218>
- Gültekin, E., (2018). Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, S. 1. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1335732>
- Güngör, A., (2021). Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1432167>
- Kelly, M. J. & Satola, D., (2017). The Right To Be Forgotten, *University of Illinois Law Review*, S. 1. https://www.researchgate.net/publication/315805912_The_right_to_be_forgotten
- Nalbantoğlu, S., (2018). Bir Temel Hak Olarak Unutulma hakkı, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 34. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/980809>

Ocak, A., (2018). Hakları Dengelemek: Unutulma Hakkı İfade Özgürlüğüne Karşı, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 33.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/980892>

Özcan Büyüktanır, B. G., (2019). *Çocuğun Kişilik Hakkı ve Çocuğun Kişilik Hakkının Hukuka Aykırı Fiillere Karşı Korunması*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Peschke, L., (2015). 'The Web Never Forgets!': Aspects Of The Right To Be Forgotten, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIX, S. 1.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789099>

Teziç, E., (2017). *Anayasa Hukuku*, 21. Bası, İstanbul: Beta Yayınları.

Uçak, M., (2021), Kişisel Verilerin Hukuka Uygun İşlenmesinde Çocuğun Rızası, *Kişisel Verileri Koruma Dergisi*, C. 3, S. 1. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1397697>

Uzun, S., (2020). Velayet Hakkı Bağlamında Çocuğun Görüntüsünün Sosyal Medyada Paylaşılması ve Ortaya Çıkabilecek Hukuki Meseleler, *Hümanist Büro e-kütüphane*, <https://humanistburo.org/tr/e-kutuphane/>

Yavuz, C., (2020). *İnternetteki Arama Sonuçlarından Kişisel Verilerin Kaldırılması Unutulma Hakkı*, 3. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları.

Yavuz, C., (2020). Sosyal Medya Ebeveynliği ve Çocukların Unutulma Hakkı, *İzmir Barosu Dergisi*, C. 85, S. 1.

Yenice Ceylan, Ö., (2021). Unutulma Hakkının Basın Özgürlüğü Karşısındaki Konumu, *Kişisel Verileri Koruma Dergisi*, C. 3, S. 2.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2056433>

İnternet Kaynakları

“Çocuklar için Dijital Medyada Yeni Bir Evre: 13 yaş”, İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2019/11/25/cocuklar-icin-dijital-medyada-yeni-bir-evre-13-yas> (Erişim Tarihi: 03.04.2022)

Erişim Sağlayıcıları Birliği, <https://www.esb.org.tr/s-s-s/> (12.01.2022)

Kazancı Hukuk Otomasyon

Kişisel Verileri Koruma Kurumu, “Unutulma Hakkı (Unutulma Hakkının Arama Motorları Özelinde Değerlendirilmesi)”, KVKK Yayınları No: 34, Ankara, 2021. <https://www.kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/11b6fd99-d42a-45b1-a009-21f2d36ded21.pdf> (20.02.2022)

Recital 38 EU GDPR, <https://www.privacy-regulation.eu/en/recital-38-GDPR.htm> (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

FONKSİYONEL KALİTE, TEKNİK KALİTE VE SADAKAT ETKİLEŞİMİ

Kahraman ÇATI¹

Turgay YILDIRIM²

Sami SEVER³

Öz

Bu çalışma, Elazığ ilinde özel bir hastanede sağlık hizmeti alan hastaların fonksiyonel kalite algısının teknik kalite algısı üzerinde, teknik kalite algısının ise hasta sadakati üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çalışmada teknik kalite, fonksiyonel kalite ve hasta sadakati algılarının demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesi diğer bir amaç olarak belirlenmiştir. Araştırma yöntemi olarak nicel yöntem tercih edilmiştir. Çalışmada, Elazığ ilinde özel bir hastaneden sağlık hizmeti alan toplam 400 hasta üzerinde anket uygulanmıştır. Veriler SPSS 25 paket programıyla analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında ilk olarak teknik kalite, fonksiyonel kalite ve hasta sadakat boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Teknik kalite ve hasta sadakati tek boyuttan oluşurken fonksiyonel kalite boyutları sırasıyla “Güvenilirlik”, “Fiziksel Varlıklar”, ve “Empati” boyutlarından oluşmuştur. Araştırmada yapılan etki analizleri sonucunda fonksiyonel kalite algısının teknik kalite algısı üzerinde, teknik kalite algısının ise hasta sadakati üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan farklılık analizleri sonucunda ise hastaların teknik kalite algısının, fonksiyonel kalite algısının ve sadakat düzeyinin bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyonel Kalite, Hasta Sadakati, Teknik Kalite

Jel Kodları : M10, M10, M31

THE INTERACTION OF FUNCTIONAL QUALITY, TECHNICAL QUALITY AND LOYALTY

Abstract

This study was carried out to examine the effect of functional quality perception on technical quality perception and the effect of technical quality perception on patient loyalty in a private hospital in Elazig province. In addition, another aim of the study was to determine whether the participants' perceptions of technical quality, functional quality and patient loyalty differ according to demographic characteristics. Quantitative method was

¹ Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, E-posta: kahraman.cati@inonu.edu.tr, [ORCID: 0000-0002-7440-5436](https://orcid.org/0000-0002-7440-5436)

² Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, E-posta: turgayyildirimm@gmail.com, [ORCID: 0000-0003-2865-2599](https://orcid.org/0000-0003-2865-2599)

³ Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, E-posta: sami.sever@inonu.edu.tr, [ORCID: 0000-0001-6827-054X](https://orcid.org/0000-0001-6827-054X)

Atf: Çatı, K., Yıldırım, T. ve Sever, S. (2022). Fonksiyonel kalite, teknik kalite ve sadakat etkileşimi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 31-55

DOI: 10.54831/vanyuyuibfd.1116147

preferred as the research method. In the study, a questionnaire was applied to a total of 400 patients who received health services from a private hospital in Elazığ. The data were analyzed with the SPSS 25 package program. Within the scope of the research, firstly, the dimensions of technical quality, functional quality and patient loyalty were tried to be determined. While technical quality and patient loyalty consisted of one dimension, functional quality dimensions consisted of "Reliability", "Tangibles", and "Empathy" dimensions, respectively. As a result of the effect analysis made in the study, it was determined that the perception of functional quality had a significant effect on the perception of technical quality, and the perception of technical quality had a significant effect on patient loyalty. As a result of the difference analyzes made within the scope of the research, it was revealed that the patients' perception of technical quality, perception of functional quality and loyalty level differ according to some demographic characteristics.

Keywords: Functional Quality, Patient Loyalty, Technical Quality

Jel Classification : M10, M10, M31

GİRİŞ

Hizmet sektörü, ülke ekonomisinde gerek istihdamda gerek katma değerde önemli bir yere sahiptir. Teknolojik gelişmeler, kişi başına düşen gelirin artması ve refah düzeyinin yükselmesine bağlı olarak insanların ortalama ömrünün uzaması, kadınların çalışma hayatına girmesi, tüketici davranışlarındaki değişiklikler, hizmet sektörünün hızla büyümesine katkı sunmuştur (Mucuk, 2006). Bu büyümeye bağlı olarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörü çok önemli bir paya sahip olmaya başlamıştır. TÜİK (2020) raporuna göre Türkiye’de hizmet sektörünün istihdama katkısı %58,1 dolaylarında olmuştur.

Rekabetin hızlı bir şekilde artması, araştırmacıları hizmet kalitesi kavramı üzerine düşünmeye ve analiz etmeye yoğunlaştırmıştır. Kalite anlayışı, M.Ö. 2150 yıllarına denk gelen Hammurabi kanunlarının yazılışıyla ortaya çıkmıştır. Teknolojinin gelişmesi, hayat standartlarının yükselmesi ve insanların düşünce tarzındaki değişimler ile birlikte kalite kavramına olan ilgi artmıştır. 21. yüzyılda Türkiye’de ihracat faaliyetlerinin hız kazanması ile kalite anlayışı, özel sektörde başlayarak kamu kurum ve kuruluşlarına doğru kapsamını genişletmiştir (Turali, 2021:5). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde başlayan performans, yaratıcılık, rekabet anlayışı, yenilik ve müşteri memnuniyeti alanındaki ilerlemeler, örgütleri hizmet kalite düzeylerini yükseltmeye zorlamıştır (Bayram ve Polat, 2021).

Hem ülke ekonomilerinin büyümesine hem de toplumsal refahın artmasına katkı sağlayan sektörlerin başında sağlık sektörü yer almaktadır (Şengün, 2016). Sağlık sektöründe yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sağlık hizmetlerinde hizmet kalitesinin yükseltilmesini gerekli kılmıştır. Çünkü sağlık hizmetleri insan hayatına doğrudan etkide bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinde yapılacak küçük bir hata bazen bir yaşam kaybına, bazen de insanın ciddi sağlık problemlerinin yaşanmasına sebep olabilmektedir (Aslan, 2020). Bu hayati önemi dikkate alan insanlar, rastgele bir

kurumdan sağlık hizmeti almak istememektedir. Ücreti fazla olsa bile daha kaliteli hizmet sunan kurumları tercih etmektedirler.

Hastaların tedavi hizmet alırken kaliteye önem vermesi ve kaliteli kurumları tercih etmesi, sağlık kurumlarının da hastaların bu beklentilerini gerçekleştirerek tercih edilen bir kurum haline gelme stratejisini ortaya çıkarmıştır. Bunun bir sonucu olarak, sağlık hizmeti sunan kurumlar için hizmet kalitesi, hasta memnuniyeti ve sadakati kritik bir öneme sahip olmuştur (Öz ve Uyar, 2014). Sağlık hizmeti veren kurumların başarısı, büyük ölçüde hastaların talep ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesine bağlıdır. Tedavi hizmeti almaya gelen hastaların bekleme süresi, yönlendirme hizmetleri, danışma hizmetleri, sağlık çalışanının profesyonelliği ve personelin hastaya olan tutumu hasta sadakatinin oluşmasında önemli etkiye sahip unsurlardandır. Çünkü tedavi hizmeti almaya gelen birey sağlık alanında çok fazla bilgiye sahip değildir. Bu konuda hasta sadakatinin sağlanması ve hizmet kalitesinin yükseltilebilmesi için hastanın doktorun teşhis ve tedavisine, sağlık kurumunun fiziki altyapısına güvenmesi gerekmektedir (Kaya ve Maimatti, 2018).

İlgili literatürde hastanelerde hizmet kalitesini ölçmeye yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda, hizmet kalitesinin ölçülmesinde SERVQUAL veya SERVPERF ölçeklerinin kullanıldığı görülmektedir (Akdere, Top, ve Tekingündüz, 2020; Arısoy, 2017; Çağlıyan, 2017; Fan, Gao, Liu, Zhao, Mu, Li ve Lou, 2017; Le ve Fitzgerald 2014; Rahman, Erdem ve Devebakan, 2007; Palihawadana ve Barnes, 2004). Bununla birlikte hizmet kalitesi modeli olarak Grönroos tarafından geliştirilen model, sağlık sektörü dışındaki çeşitli sektörlerde hizmet kalitesini ölçmek için kullanılırken (Ali, Hussain, Konar ve Jeon, 2017; Bayram ve Polat, 2021; Kang ve James, 2004), sağlık sektöründe yeterli sayıda kullanılmadığı tespit edilmiştir. SERVQUAL modelinde hizmet kalitesi, beklentiler ile algılar arasındaki farka göre belirlenirken (Eleren, 2009: 403), SERVPERF modelinde yalnızca algılar üzerinden ölçülmektedir (Yorgancıoğlu Tarcan ve Yalçın Balçık, 2020). Hem SERVQUAL hem de SERVPERF modeli hizmetin sunum sürecine odaklanmaktadır (Akoğlan Kozak ve Aydın, 2018). Grönroos modelinde diğer modellerden farklı olarak süreç (fonksiyonel kalite) ve sonuç (teknik kalite) birlikte değerlendirilmektedir (Grönroos 2001). Sağlık hizmetlerinde ise süreç sonuç ilişkisinin oldukça önemli olduğu öngörülmektedir. Bu kapsamda sağlık hizmet kalitesinin Grönroos modelinden hareketle ölçülmesinin ve sadakat ile ilişkilendirilmesinin ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatürde, hizmet kalitesi ölçümünde kullanılan modellere bakıldığında, Parasuman vd., tarafından geliştirilmiş 44 sorudan oluşan SERVQUAL modelinin sıklıkla kullanıldığı ve ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Yine, SERVQUAL modelinden hareketle Cronin ve Taylor tarafından geliştirilen SERVPERF modelinin ikinci sırada tercih edildiği görülmektedir (Öncü vd, 2010:243). Hizmet kalitesi ölçümünde kullanılan diğer bir model ise, bu çalışmada da kullanılan Grönroos'un teknik ve fonksiyonel kalite modelidir. Grönroos müşterilerin hizmet kalitesi beklentilerini teknik ve

fonksiyonel süreç olmak üzere iki boyut altında düşünmüştür. Teknik kalite, müşteriye sunulan hizmet sonunda elde edilen çıktı olarak ifade edilirken, fonksiyonel kalite ise, müşterinin sunulan hizmeti nasıl değerlendirdiği olarak ifade edilmektedir (Değermen, 2005).

Bu çalışmada, Grönroos' un teknik ve fonksiyonel kalite modelinden hareketle Elazığ ilinde özel bir hastanede ayaktan tedavi hizmeti alan bireylerin almış oldukları hizmet kalitesi ile hasta sadakati arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca demografik özelliklere göre, teknik ve fonksiyonel kalite ile hasta sadakatının farklılık gösterip göstermediği de araştırma kapsamında incelenecektir. Araştırmada, sağlık hizmetinin alındığı zaman periyodu dikkate alındığında veri toplama açısından daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlar ortaya çıkaracağı öngörüsüyle sadece ayakta tedavi hizmeti alan hastalar üzerine odaklanılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Günümüzde hayat standartlarının yükselmesi ile birlikte hizmet sektörü her geçen gün daha fazla önem arz etmektedir. Hizmet kavramı, ülke ekonomisi içindeki yeri ve değeri son otuz yılda büyük bir artış göstermiştir (Aksın, 2017:1). Hizmet, kişi ve makinelerin, insanların ve araçların çabalarıyla yarattığı, müşterilere doğrudan fayda sağlayan fiziksel varlığı olmayan ama etkileyciliği olan istek ve beklentilere göre müşteri ihtiyaçlarının karşılanmasında meydana gelen yer, zaman ve biçim yönünden faydalar sağlayan bir kavramdır (Duyar, 2021:3; Savaş ve Kesmez, 2012:2).

Hizmet kavramının özellikleri çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Hizmetler, üretildiği anda tüketilmesi gerektiği ve üretim öncesinde denetlenememesi gibi durumlardan dolayı hizmetin kalite düzeyinin belirlenmesi oldukça güç olabilmektedir (Çiçek ve Doğan, 2009). Hizmetlerin dayanıksız ve değişken olmasından dolayı müşteri istek ve beklentilerinin ölçülmesi, ürün kalitesini ölçmeye nazaran daha zor olduğu düşünülmektedir (Yılmaz vd., 2007). Hizmetler, fiziksel ürünlerin aksine, satın alınmadan önce elle tutulup gözle görülemez, tadılamaz, hissedilemez ve koklanamaz soyut ürünlerden oluşmaktadır (Öztürk ve Seyhan, 2005). Hizmetler stoklanamaması, saklanamaması, iade edilememesi ve yeniden satılamamasından dolayı dayanıksız özelliktedir (İrik, 2005).

Kalite, farkına varabilme, yapılabilirlik, kontrol edilebilme ve sürekliliği sağlayabilme açısından oldukça güç bir kavram olarak ifade edilmektedir (Kılıç ve Eleren, 2019:94). Hizmet kalitesi, hizmet pazarlaması alanında üzerinde en fazla araştırma yapılan konulardan birisidir (Deniz, 2016). Kalite kavramının hedef noktası tüketicidir. Tüketici eksenli bakış açısı benimseyen işletmeler varlıklarını sürdürmekte ve sektör içerisinde rekabet payını da artırmaktadır (Bayram ve Polat, 2021:84). İşletmelerin temel amacı, müşterilerinin beklentilerini karşılayarak, müşteri memnuniyeti ve sadakati oluşturmaktır. Müşteri açısından memnuniyet ve sadakat oluşumunda beklentiler oldukça önem arz etmektedir. Müşteri beklentileri ne kadar yüksek düzeyde karşılanırsa memnuniyet ve sadakat düzeyi o ölçüde artmaktadır. Bu nedenle işletmelerin, müşterilerinin beklentilerini iyi bilmeleri ve bu

beklentileri karşılama noktasında gerekenleri iyi şekilde yapmaları gerekmektedir. Çünkü müşterinin hizmet talebini gerekli ölçüde karşılayamayan bir işletme, hizmet sektöründe varlığını sürdürememekte ve rekabet üstünlüğünü kaybetmektedir (Keshavarz ve Jamshidi, 2018:220).

Sağlık hizmetlerinde kalite hizmetin sunum sürecinde önceden belirlenmiş standartlara dayalı olarak hastaların tedavi ve bakım hizmetlerinin nitelikli sağlık personeli vasıtasıyla yapılması ve hizmet süreci boyunca ihtiyaç ve beklentilere yönelik hizmet verilmesini içeren bir süreçtir (Duyar, 2021:36). Zerenler ve Ögüt, (2007) benzer bir şekilde hizmet kalitesini, sağlık hizmetleri içerisinde sunulan çeşitli faaliyetlerin standartlara uygunluğu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya bağlı olarak hastaların bakım ve tedavi işlemlerinin yapılmasında hasta ile sağlık personelinin süreç içerisinde eşit şekilde yer alması ve hasta can güvenliği esasına dayalı bir şekilde yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Hizmet kalitesinin ölçümünde kullanılan çeşitli modeller vardır. Bunlardan ilki SERVQUAL modelidir. SERVQUAL modeli, Parasuraman vd. tarafından geliştirilmiş literatürde en çok kullanılan yöntemlerden birisidir. SERVQUAL modelinde genel olarak, “algılanan hizmet kalitesi” ifadesi kullanılmaktadır ve SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeği beş boyut altında yirmi iki maddeden oluşmaktadır. SERVQUAL yönteminde, müşterilerin hizmeti almadan önce belirlenen değişkenler ile ilgili olarak beklentileri elde edilmekte, hizmet alımı sonrası ise, düşünceleri mevcut ve önerilen durum şeklinde kıyaslanmaktadır (Çiçek ve Doğan, 2009:201-202).

Hizmet kalitesi ölçümünde SERVQUAL modelinin yetersiz düşünüldüğü ve çok sayıda eleştiriye maruz kaldığı için, Cronin ve Taylor tarafından SERVPERF modeli geliştirilmiştir. Modelin ismi, Service Performance kelimelerinin ilk harflerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Modelin ana tezine göre, hizmet kalitesi düzeyi beklenti ve performans arasındaki fark ile ölçülmemelidir (Öztürk, 2019:741-742). Ayrıca Cronin ve Taylor (1992) hizmet kalitesinin, performansa dayalı tutumlar üzerinden ölçülmesi gerektiğini savunmuştur. Hizmet kalitesi ölçümünde kullanılan diğer bir yöntem ise, Grönroos’ un teknik ve fonksiyonel kalite modelidir. Bu model, ilk olarak hizmet kalitesi algısının tüketici tarafından nasıl algılandığını ele almıştır. Böylelikle, bu durumun sonuç olarak hizmet kalitesinin ana bileşenlerini oluşturacağı ve ileriye dönük başarılı sonuçlar getireceği ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında ürünün kalite boyutu üretim sürecindeki teknik çıktıdır (Grönroos, 1984). Bu kapsamda Grönroos müşterilerin hizmet kalitesi beklenti düzeyini teknik kalite ve fonksiyonel kalite olmak üzere ikiye ayırmıştır. Teknik kalite tüketicinin almış olduğu hizmetin “ne” olduğu sorusunu cevaplarken, fonksiyonel kalite ise alınan hizmetin tüketici açısından “nasıl” algılandığını cevaplamaktadır (Kitapçı vd., 2011:181-182).

Literatürde hizmet kalitesi kavramı çeşitli değişkenler üzerinden ele alındığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda hizmet kalitesi kavramının fiziksel özellik, güvenilirlik, heveslilik, empati, güvenlik, web sitesi tasarımı, gizlilik, müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, eğitim ve müşteri hizmetleri, girişimci yenilikçilik, algılanan değer, süreç kalitesi, sorumluluk, nezaket değişkenleri

üzerinden incelendiği görülmektedir (Pakurar vd., 2019; Şahin ve Şen, 2017; Banar ve Ekergil, 2010; Shankar ve Jebarajakirthy, 2018; Alnaser vd., 2018; Shen ve Tang, 2018; Aljawarneh vd., 2020; Keshavarz ve Jamshidi, 2018; Afthanorhan vd., 2019).

Hizmet kalitesi üzerine çeşitli sektörlerde yapılan çalışmalarda farklı değişkenlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Filiz ve Yılmaz (2010) tarafından belediye bünyesinde hizmet kalitesini ölçmek amacıyla yapılan çalışmada, en önemli değişkenin sorumluluk olduğu ortaya konmuştur. Öncü vd., (2010)'nin bankacılık sektöründe hizmet kalitesi üzerine yapmış olduğu çalışmada, önceki çalışmalardan farklı olarak en önemli boyutun fiziksel unsur olduğu görülürken diğer önemli boyutların ise heveslilik, güvenilirlik ve empati olduğu ortaya çıkmıştır. Ardıç ve Sadaklıoğlu (2009)'nun taşıma hizmeti veren bir işletmede yapmış olduğu çalışma sonucunda, hizmet kalitesinin anlamlı unsuru olarak çalışan faktörü vurgulanmıştır. Koçoğlu ve Aksoy (2012) tarafından SERVPERF modelinden yararlanarak bir ulaşım işletmesinde yapılan çalışmada, hizmet kalitesi açısından en önemli faktörün nezaket faktörü olduğu tespit edilmiştir. Uslu (2013) tarafından SERVPERF modelinden yararlanılarak otobüs terminalinde yapılan bir başka çalışmada ise, hizmet kalitesi açısından en yüksek düzeyde hizmet algısının ulaşılabilirlik boyutunda olduğu ortaya konmuştur. Öztürk (2019)'ün hazır giyim endüstrisinde yapmış olduğu çalışmada SERVPERF modeli ile hizmet kalitesini ölçülmeye çalışmış ve araştırma sonucunda heveslilik boyutunun hizmet kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu saptamıştır.

Sağlık sektöründe yapılan hizmet kalitesi çalışmalarında ise farklı değişkenlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Mikail ve Çora (2020) sağlık sektöründe SERVQUAL modelinden yararlanarak yaptıkları çalışma sonucunda çalışanların uyumu ve birlikteliğinin hizmet kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu saptamıştır. Bircan ve Baycan (2004) ise doktorların hastalara göstermiş olduğu ilgi/alaka hakkında hastaların çok olumlu düşüncelere sahip olduğunu vurgulanmıştır. Gülmez ve Kitapçı (2008) ise, hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin başında hekimlerin yer aldığını ifade etmiştir. Şahinli ve Tarım (2020) yaptıkları çalışmada, heveslilik faktörünün hizmet kalitesinde önemli bir boyut olduğunu vurgulamıştır.

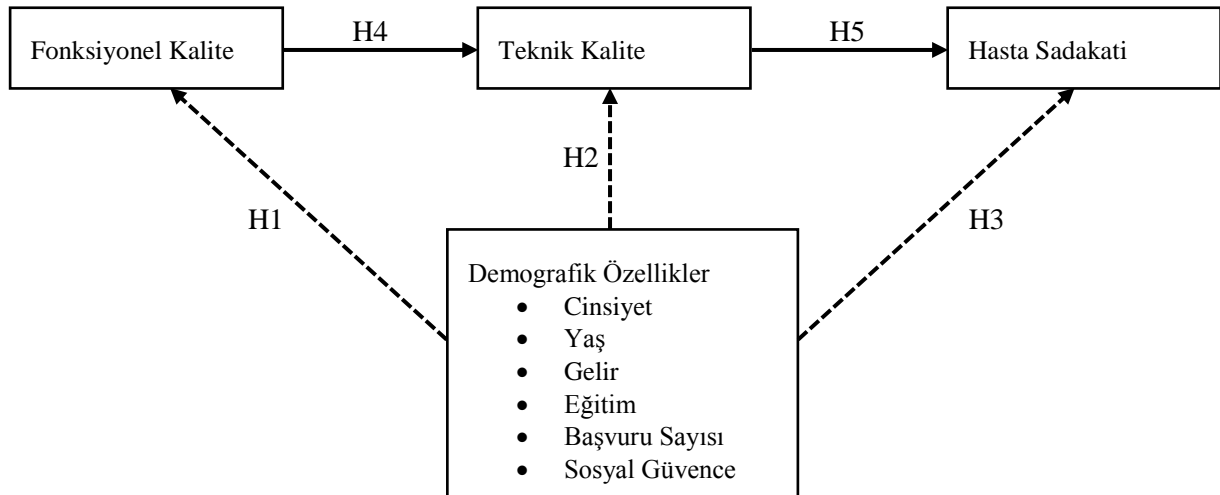
Literatürde farklı sektörlerde hizmet kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda SERVQUAL modelinden yararlanıldığı görülmektedir (Akdere, Top, ve Tekingündüz, 2020; Arısoy, 2017; Çağlıyan, 2017; Fan, Gao, Liu, Zhao, Mu, Li ve Lou, 2017; Le ve Fitzgerald 2014; Savaş ve Kesmez 2014; Yücel, 2013; Filiz ve Yılmaz 2010; Rahman, S, Erdem, R, ve Devebakan, N. 2007; Palihawadana, D, ve Barnes, B. 2004). Bu çalışmada, önceki çalışmalardan farklı olarak Grönroos' un teknik ve fonksiyonel kalite modelinden yararlanılmıştır. İlgili yazın alanı incelendiğinde Grönroos modeliyle sağlık alanında yeterli sayıda çalışma olmadığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmayla, ilgili literatüre bilimsel anlamda katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Literatürde kullanılan SERVQUAL, SERVPERF yöntemleriyle yapılan çalışmalarda hizmet kavramı genel olarak performans, algılanan hizmet kalitesi ile ölçülmüştür. Grönroos modeli ise bu yöntemlerden farklı olarak hizmetin başlangıç

aşamasından başlayarak sunum süreci içerisinde nihai sonuca kadar geçen tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Bu çalışma, Grönroos' un teknik ve fonksiyonel kalite modelinden faydalanılarak yapılmıştır. Uygulama kapsamında, sağlık işletmesinde hizmet kalitesinin ve hasta sadakatinin ölçülmesiyle, ilgili işletmeye hizmet kalitesi düzeyini geliştirebilmesi açısından kazanımlar sağlayacaktır.

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı, fonksiyonel kalite algısının teknik kalite algısını, teknik kalite algısının ise hasta sadakatini ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır. Bu temel amaçla birlikte katılımcıların demografik özelliklerine bağlı olarak teknik ve fonksiyonel kalite algılarında ve sadakat düzeylerinde farklılık olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Nicel yöntem temel alınarak betimsel, keşifsel ve açıklayıcı bir araştırma uygulanmıştır. Araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın hipotezleri aşağıda gösterilmiştir:

H1: “Katılımcıların demografik özelliklerine göre fonksiyonel kalite algıları farklılık göstermektedir.”

H1a,b,c,d,e,f: “Katılımcıların a) cinsiyetine b) yaşlarına c) gelir durumuna d) eğitim durumuna e) hastaneye başvuru sayısına ve f) sosyal güvence türlerine göre fonksiyonel kalite algıları farklılık göstermektedir.”

H1a1,2,3: “Katılımcıların cinsiyetlerine göre fonksiyonel kalite boyutlarından 1) güvenilirlik 2) empati 3) fiziksel varlıklar boyut algıları farklılık göstermektedir.”

H1b,1,2,3: “Katılımcıların yaşlarına göre fonksiyonel kalite boyutlarından 1) güvenilirlik 2) empati 3) fiziksel varlıklar boyut algıları farklılık göstermektedir.”

H1c1,2,3: “Katılımcıların gelir durumuna göre fonksiyonel kalite boyutlarından 1) güvenilirlik 2) empati 3) fiziksel varlıklar boyut algıları farklılık göstermektedir.”

H1d1,2,3: “Katılımcıların eğitim durumuna göre fonksiyonel kalite boyutlarından 1) güvenilirlik 2) empati 3) fiziksel varlıklar boyut algıları farklılık göstermektedir.”

H1e1,2,3: “Katılımcıların hastaneye başvuru sayısına göre fonksiyonel kalite boyutlarından 1) güvenilirlik 2) empati 3) fiziksel varlıklar boyut algıları farklılık göstermektedir.”

H1f1,2,3: “Katılımcıların sosyal güvence türlerine göre fonksiyonel kalite boyutlarından 1) güvenilirlik 2) empati 3) fiziksel varlıklar boyut algıları farklılık göstermektedir.”

H2: “Katılımcıların demografik özelliklere göre teknik kalite algıları farklılık göstermektedir.”

H2a,b,c,d,e,f: “Katılımcıların a) cinsiyetine b) yaşlarına c) gelir durumuna d) eğitim durumuna e) hastaneye başvuru sayısına ve f) sosyal güvence türlerine göre teknik kalite farklılık göstermektedir.”

H3: “Katılımcıların demografik özelliklere göre hasta sadakat düzeyleri farklılık göstermektedir.”

H3a,b,c,d,e,f : “Katılımcıların a) cinsiyetine b) yaşlarına c) gelir durumuna d) eğitim durumuna e) hastaneye başvuru sayısına ve f) sosyal güvence türlerine göre hasta sadakat düzeyleri farklılık göstermektedir.”

H4: “Fonksiyonel kalite algısı teknik kalite algısını etkilemektedir.”

H4a,b,c: “Fonksiyonel kalite boyutlarından a) güvenilirlik b) empati c) fiziksel varlıklar teknik kalite algısını etkilemektedir.”

H5: “Teknik kalite algısı hasta sadakatini etkilemektedir.”

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın kapsamı, Elazığ’da hizmet veren özel bir sağlık işletmesine tedavi almak üzere gelen hastalar ile sınırlandırılmıştır. Verilerin toplanmasında maliyet ve zaman avantajı dikkate alınarak örnekleme yoluna başvurulmuştur. 2021 yılı Kasım ayı içerisinde hastaneye tedavi hizmeti almaya gelen 9821 ayakta tedavi hizmeti alan hasta, araştırmada ana kütle olarak belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında %5 hata payı ve %95 güven aralığında, p: 0,5 ve q: 0,5 alındığında 370 örneklem büyüklüğü yeterli olmaktadır (Cohen, Manion ve Morrison, 2005, s. 94-95). Her bir iş gününde 300-400 arasında hasta tedavi hizmeti almak için hastaneyi ziyaret etmektedir. Kümelere göre örnekleme yöntemi kapsamında 2021 yılı Aralık ayının yirmi iş günü içerisinde iki gün rastgele seçilmiştir. Araştırma kapsamında hazırlanan anket, seçilen günler içerisinde hastaneye gelen 491 hastaya dağıtılmıştır. Dağıtılan bu anketlerden 400 tanesi hastalar tarafından doldurulmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin ölçülmesi için ayrıntılı literatür taraması yapılmıştır. Araştırması sonucu tespit edilen ölçekler, bu çalışmaya göre uyarlanmıştır. Bu ölçekler teknik kalite, fonksiyonel kalite ve hasta sadakati olarak belirlenmiştir. Teknik kalite ile ilgili ölçek Tüzün vd., (2009)'nin çalışmalarından elde edilmiştir. Ayrıca teknik kalite ölçeğinde amaca uygun şekilde birkaç madde daha eklenmiştir. Fonksiyonel kalite ve hasta sadakati ölçekleri, Korkmaz ve Çuhadar (2017) ile Pişgin ve Ateşoğlu (2015)'nin çalışmalarından uyarlanarak oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında ölçekler beşli likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Katılımcılardan ölçeklerde yer alan ifadelere; Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Kısmen Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde parametrik analizlerden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda verilerin normal dağılıp dağılmadığını anlayabilmek için Skewness ve Kurtosis (çarpıklık ve basıklık) katsayıları incelenmiştir. İncelemeler sonucunda değişkenlere ilişkin değerlerin -2 ile +2 arasında yer aldığı için değişkenlerin normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır. Bu değer aralığı George ve Mallery (2010)'e göre normal dağılım için yeterli görülmektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde katılımcılara ait demografik bilgiler ile hipotezlerin değerlendirilmesi için yapılan istatistiksel analizlere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Demografik Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Yönelik Bulgular

	N	%		N	%
Cinsiyet			Gelir Düzeyi		
Kadın	183	45,7	2800'den az	43	10,8
Erkek	217	54,3	2801-5000 arası	127	31,8
Yaş			5001-7500 arası	88	22,0
18-25 arası	48	12,0	7501-10000 arası	93	23,3
26-35 arası	70	17,5	10001 ve üzeri	49	12,4
36-45 arası	123	30,8	Başvuru Sayısı		
46-55 arası	127	31,8	Hiç gitmedim	156	39,0
56 ve üzeri arası	32	8,1	1 defa	53	13,3
Eğitim Düzeyi			2 defa	48	12,0
Okuryazar	7	1,8	3 defa ve üzeri	143	35,8
İlkokul	32	8,0	Sağlık Güvencesi		
Ortaokul	23	5,8	BAĞ-KUR	70	17,5
Lise	177	44,3	SSK	151	37,8
Lisans	128	32,0	Emekli sandığı	89	22,3
Lisansüstü	33	8,3	Yeşil kart	74	18,5
			Özel sağlık sigortası	16	4,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan hastaların, %54,3'ü erkeklerden oluştuğu görülürken, hastaların büyük bir kısmının %31,8 oran ile 46-55 yaş arası olduğu görülmektedir. Gelir düzeyleri incelendiğinde, %31,8 oranının 2801-5000 arası ve %44,3 oran ile lise mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca hastaneye başvuran hastaların verdiği cevaplar incelendiğinde %39,0 oranının hiç gitmedim ifadesine katılan ve en yüksek %37,8 oran ile SSK sosyal güvencesine sahip olduğu görülmüştür.

3.2. Faktör Analizi

Çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilerden yararlanarak, daha az sayıda, anlamlı yeni değişkenler ortaya çıkarmak için faktör analizi yapılmıştır (Karagöz, 2019: 951). Bu kapsamda ilk olarak fonksiyonel kalite algısı, teknik kalite algısı ve hasta sadakati değişkenlerine ilişkin toplanan verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etmek amacıyla KMO (Kaiser- Meyer-Olkin) ve Bartlett testleri uygulanmıştır. Test sonuçları her üç değişkenin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda yapılan faktör analizlerine ilişkin bulgular Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'de verilmiştir.

Fonksiyonel kalite algısı ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Fonksiyonel Kalite Algısına Yönelik Faktör Analizi

FAKTÖRLER	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyanas
FONKSİYONEL KALİTE			
Güvenilirlik (8 İfade)		9,783	48,914
GÜV1	,858		
GÜV 2	,820		
GÜV 3	,794		
GÜV 4	,768		
GÜV 5	,700		
GÜV 6	,653		
GÜV 7	,615		
GÜV 8	,420		
Empati (7 İfade)		2,263	11,317
EM1	,833		
EM 2	,821		
EM 3	,808		
EM 4	,762		
EM 5	,660		
EM 6	,627		
EM 7	,444		
Fiziksel Varlıklar (5 İfade)		1,887	9,434
FV1	,852		
FV2	,745		
FV3	,736		
FV4	,715		
FV5	,666		
KMO and Bartlett's Test			
Kaiser-Meyer-Olkin Measure (KMO)			0,820
Bartlett's Test			Approx. Chi-Square
			8461,656
			Df
			190
			Sig.
			0,000*
ÖLÇEK GÜVENİLİRLİĞİ			Cronbach's Alpha
			0,941
Yük değeri %40'ın üzerindeki maddeler değerlendirmeye dahil edilmiştir.			

Tablo 2’de yer alan, öz değeri 1’den büyük olan faktörler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda, fonksiyonel kalite ile ilgili ölçeğin üç boyut altında olduğu saptanmıştır. Fonksiyonel kalite algısı değişkenine ilişkin açıklanan varyans yüzdesi toplam 69,655 çıkmıştır. Bu oran 0,50’den yüksek bir değere sahip olduğu için analizin tutarlı olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonrasında oluşan yeni matriste binişiklik sebebiyle iki madde çıkarılmıştır (Karagöz, 2019:676). Başlangıçta beş boyut olarak düşünülen ölçek faktör analizi sonuçlarına göre üç boyutta ele alınmıştır. Boyutlara “Empati”, “Güvenilirlik” ve “Fiziksel Varlıklar” şeklinde isimler verilmiştir.

Teknik kalite algısı ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Teknik Kalite Algısına Yönelik Faktör Analizi

TEKNİK KALİTE (7 İfade)	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans
		3,624	51,774
TK1	,829		
TK2	,761		
TK3	,741		
TK4	,695		
TK5	,688		
TK6	,680		
TK7	,624		
KMO and Barlett’s Test			
Kaiser-Meyer-Olkin Measure (KMO)			0,703
Bartlett’s Test	Approx. Chi-Square		1376,771
	Df		21
	Sig.		0,000*
ÖLÇEK GÜVENİLİRLİĞİ	Cronbach’s Alpha		0,842
Yük değeri %40’ın üzerindeki maddeler değerlendirmeye dahil edilmiştir.			

Tablo 3’de yer alan, öz değeri 1’den büyük olan faktörler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda teknik kalite ile ilgili ölçeğin tek faktörden oluştuğu saptanmıştır. Teknik kalite algısı değişkeni için açıklanan varyans yüzdesi 51,774 çıkmıştır. Bu oran 0,50’den yüksek olduğu için analizin geçerli olduğunu göstermektedir. Faktör yükleri dikkate alınarak boyuta “Teknik Kalite” ismi verilmiştir (Karagöz, 2019:960).

Hasta sadakat düzeyi ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Hasta Sadakatine Yönelik Faktör Analizi Sonuçları

HASTA SADAKATI (6 İfade)	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans
		4,354	72,558
HS1	,923		
HS2	,906		
HS3	,844		
HS4	,834		
HS5	,809		
HS6	,787		
KMO and Barlett’s Test			
Kaiser-Meyer-Olkin Measure (KMO)			0,820
Bartlett’s Test	Approx. Chi-Square		2467,860
	df		15
	Sig.		0,000*
ÖLÇEK GÜVENİLİRLİĞİ	Cronbach’s Alpha		0,910
Yük değeri %40’ın üzerindeki maddeler değerlendirmeye dahil edilmiştir.			

Tablo 4’te yer alan, öz değeri 1’den büyük olan faktörler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda, hasta sadakati ile ilgili ölçeğin tek faktörden oluştuğu saptanmıştır. Hasta sadakati değişkeni için açıklanan varyans yüzdesi 72,558 çıkmıştır. Bu oran 0,50’den yüksek olduğu için analizin geçerli olduğunu göstermektedir. Faktör yükleri dikkate alınarak boyuta ‘‘Hasta Sadakati’’ isimi verilmiştir (Karagöz, 2019:960).

Çalışmadaki ölçekler için yapılan güvenilirlik testi sonucunda Cronbach Alpha değerlerinin, fonksiyonel kalite ölçeğinde 0,959, teknik kalite ölçeğinde 0,842 ve hasta sadakat ölçeğinde 0,910 olduğu tespit edilmiştir. Cronbach’s alfa katsayısı değerlerinin 0.80 - 1.00 aralığında olması ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Çiçek ve Deniz, 2017:155).

3.3. Farklılık Analizleri

Katılımcıların demografik özelliklerine göre fonksiyonel kalite, teknik kalite ve hasta sadakati algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için fark analizlerinden bağımsız t-Testi ve ANOVA Testi’nden yararlanılmıştır.

Katılımcıların cinsiyetlerine ve eğitim durumlarına göre fonksiyonel kalite, teknik kalite ve hasta sadakati algılarındaki farklılıkları ortaya koyan t-Testi sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyet ve Eğitim Durumlarına Göre Fonksiyonel Kalite, Teknik Kalite ve Hasta Sadakati Algı Düzeyleri

Değişkenler	Boyutlar	Cinsiyet Durumu			Eğitim Durumu		
		Kadın	Erkek	P	Ortaöğretim ve altı	Yükseköğretim	P
Fonksiyonel Kalite	Güvenilirlik	3,97	3,60	,000*	3,57	4,08	,000*
	Empati	4,32	3,62	,000*	3,95	3,93	,755
	Fiziksel Varlıklar	3,67	3,44	,004*	3,41	3,75	,000*
Teknik Kalite	Teknik Kalite	4,53	4,40	,002*	4,44	4,49	,308
Hasta Sadakati	Hasta Sadakati	3,73	3,61	,191	3,44	4,01	,000*

*Gruplar arası farklılık 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5’te yer alan cinsiyet durumu değişkenine ilişkin sonuçlar incelendiğinde fonksiyonel kalite boyutlarının her birini ve teknik kaliteyi, kadın katılımcıların erkeklere kıyasla daha olumlu algıladıkları görülmektedir. Eğitim durumu değişkenine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise hasta sadakati ile fonksiyonel kalitenin alt boyutlarından güvenilirlik ve fiziksel varlıklar boyutlarını yükseköğretim grubundaki katılımcıların ortaöğretim ve altındakilere kıyasla daha olumlu algıladıkları görülmektedir. Bu sonuçlara göre H1a1, H1a2, H1a3, H2a, H1d1, H1d3 ve H3d hipotezleri kabul edilirken, H3a, H1d2 ve H2d hipotezleri reddedilmiştir.

Grup sayısı ikiden fazla olan demografik değişkenlere ilişkin yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Güvenilirlik Algısı

Dğs.	Dem. Özellikler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Gruplar	N	Ort.	
Güvenilirlik	Yaş	Gruplar arası	59,972	4	14,993	36,481	,000*	18-25 yaş	48	4,02	
		Gruplar içi	162,337	395	,411			26-35 yaş	70	4,37	
		Toplam	222,309	399				36-45 yaş	123	3,86	
		Anlamlı fark(A-B); 18-25 yaş, 26-35 yaş, 46-55 yaş 56 yaş ve üzeri							46-55 yaş	127	3,45
		Anlamlı fark(A-B); 26-35 yaş, 36-45 yaş, 46-55 yaş 56 yaş ve üzeri							56 ve üzeri	32	3,03
	Anlamlı fark(A-B); 36-45 yaş, 46-55 yaş 56 yaş ve üzeri										
	Gelir	Gruplar arası	27,397	4	6,849	13,880	,000*	2800 TL'den az	43	4,14	
		Gruplar içi	194,912	395	,493			2801-5000 TL	127	3,80	
		Toplam	222,309	399				5001-7500 TL	88	3,65	
		Anlamlı fark(A-B); 2800 TL'den az, 2801-5000 TL, 5001-7500 TL, 10001 TL ve üzeri							7501-10000 TL	93	3,97
		Anlamlı fark(A-B); 10001 TL ve üzeri, 2800 TL'den az, 2801-5000 TL, 5001-7500 TL, 7501-10000 TL,							10001 TL ve üzeri	49	3,19
	Başvuru	Gruplar arası	27,982	3	9,327	19,007	,000*	Hiç gitmedim	156	4,01	
		Gruplar içi	194,327	396	,491			1 defa	53	4,04	
		Toplam	222,309	399				2 defa	48	3,37	
		Anlamlı fark(A-B); Hiç gitmedim, 2 defa, 3 defa ve üzeri							3 defa ve üzeri	143	3,54
		Anlamlı fark(A-B); 1 defa, 2 defa, 3 defa ve üzeri									
	Sosyal güvence	Gruplar arası	54,618	4	13,654	32,163	,000*	BAĞ-KUR	70	3,01	
		Gruplar içi	167,691	395	,425			SSK	151	4,03	
		Toplam	222,309	399				Emekli sandığı	89	3,94	
		Anlamlı fark(A-B); Bağkur, SSK, emekli sandığı, yeşil kart ve özel sigorta							Yeşil kart	74	3,72
Anlamlı fark(A-B); SSK ve Yeşil kat							Özel sağlık sigortası	16	3,94		

*Gruplar arası farklılık 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6 incelendiğinde fonksiyonel kalite boyutlarından güvenilirlik boyutu algılamalarının yaş değişkenine $F=36,481$ ($p<0,05$), gelir değişkenine $F=13,880$, ($p<0,05$), başvuru değişkenine $F=19,007$, ($p<0,005$), sosyal güvence değişkenine $F=32,163$, ($p<0,05$) göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gruplar arasında varyans homojenliği olmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane testi kullanılmıştır. Katılımcıların yaş değişkenine göre güvenilirlik boyutunu algılamaları konusunda 26-35 yaş grubunun, diğer yaş gruplarına göre daha yüksek düzeyde güvenilirlik algısına sahip olduğu görülmektedir. Gelir durumu değişkenine bakıldığında ise 2800 TL ve altında gelire sahip olanların diğer yaş gruplarına göre daha yüksek düzeyde güvenilirlik algısına sahip olduğu görülmektedir. Başvuru değişkenine bakıldığında ise daha önce hastaneyi ziyaret etmeyen ve 1 defa ziyaret eden katılımcıların 1'den fazla ziyarette bulunun katılımcılara göre daha yüksek düzeyde güvenilirlik algısına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal güvence değişkeninde ise BAĞ-KUR'a kayıtlı katılımcıların diğer gruplara göre daha yüksek düzeyde güvenilirlik algısına sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre $H1b1$, $H1c1$, $H1e1$ ve $H1f1$ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Empati Algısı

Dğs.	Dem. Özellikler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Gruplar	N	Ort.	
Empati	Yaş	Gruplar arası	17,760	4	4,440	9,326	,000*	18-25 yaş	48	3,92	
		Gruplar içi	188,061	395	,476			26-35 yaş	70	3,90	
		Toplam	205,821	399				36-45 yaş	123	4,06	
		Anlamlı fark(A-B); 56 yaş ve üzeri, 36-45 yaş, 46-55 yaş							46-55 yaş	127	4,03
									56 ve üzeri	32	3,26
	Gelir	Gruplar arası	35,054	4	8,764	20,271	,000*	2800 TL'den az	43	3,91	
		Gruplar içi	170,767	395	,432			2801-5000 TL	127	4,33	
		Toplam	205,821	399				5001-7500 TL	88	3,93	
		Anlamlı fark(A-B); 2801-5000 TL, 2800 TL'den az, 5001-7500 TL, 7501-10000 TL, 10001 TL ve üzeri,							7501-10000 TL	93	3,55
		Anlamlı fark(A-B); 7501-10000 TL, 2800 TL'den az, 2801-5000 TL,							10001 TL ve üzeri	49	3,73

	Başvuru	5001-7500 TL, 10001 TL ve üzeri								
		Gruplar arası	45,504	3	15,168	37,466	,000*	Hiç gitmedim	156	4,35
		Gruplar içi	160,317	396	,405			1 defa	53	3,77
		Toplam	205,821	399				2 defa	48	3,45
	Sosyal güvence	Anlamlı fark(A-B); Hiç girmedim, 1 defa, 2 defa, 3 defa ve üzeri						3 defa ve üzeri	143	3,73
		Gruplar arası	41,800	4	10,450	25,166	,000*	BAĞ-KUR	70	3,45
		Gruplar içi	164,021	395	,415			SSK	151	4,02
		Toplam	205,821	399				Emekli sandığı	89	3,73
		Anlamlı fark(A-B); Bağkur, SSK ve Yeşil kart						Yeşil kart	74	4,46
		Anlamlı fark(A-B); SSK, Emekli sandığı ve Yeşil kart						Özel sağlık sigortası	16	4,12
Anlamlı fark(A-B); Emekli sandığı ve Yeşil kart										

*Gruplar arası farklılık 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7 incelendiğinde fonksiyonel kalite boyutlarından empati boyutu algılamalarının yaş değişkenine $F=9,326$ ($p<0,05$), gelir değişkenine $F=20,271$, ($p<0,05$), başvuru değişkenine $F=37,466$, ($p<0,005$), sosyal güvence değişkenine $F=25,166$, ($p<0,05$) göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gruplar arasında varyans homojenliği olmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane testi kullanılmıştır. Katılımcıların yaş değişkenine göre empati boyutunu algılamaları konusunda 56 yaş ve üzeri yaş grubunun, diğer yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde empati algısına sahip olduğu görülmektedir. Gelir durumu değişkenine bakıldığında ise 2801-5000 TL arasında gelire sahip katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha yüksek düzeyde empati algısına sahip olduğu görülmektedir. Başvuru değişkenine bakıldığında ise daha önce hastaneyi ziyaret etmeyen katılımcıların 1 ve daha fazla ziyarette bulunun katılımcılara göre daha yüksek düzeyde empati algısına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal güvence değişkeninde ise Yeşil kart'a sahip katılımcıların diğer gruplara göre daha yüksek düzeyde empati algısına sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre $H1b2$, $H1c2$, $H1e2$ ve $H1f2$ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Fiziksel Varlık Algısı

Dğs.	Dem. Özellikler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Gruplar	N	Ort.	
Fiziksel Varlıklar	Yaş	Gruplar arası	11,020	4	2,755	4,640	,001*	18-25 yaş	48	3,50	
		Gruplar içi	234,520	395	,594			26-35 yaş	70	3,80	
		Toplam	245,540	399				36-45 yaş	123	3,65	
		Anlamlı fark(A-B); 46-55 yaş, 26-35 yaş, 36-45 yaş							46-55 yaş	127	3,39
	Gelir							56 ve üzeri	32	3,30	
		Gruplar arası	10,044	4	2,511	4,212	,002*	2800 TL'den az	43	3,42	
		Gruplar içi	235,496	395	,596			2801-5000 TL	127	3,53	
		Toplam	245,540	399				5001-7500 TL	88	3,45	
		Anlamlı fark(A-B); 7501-10000 TL, 2801-5000 TL, 5001-7500 TL, 10001 TL ve üzeri							7501-10000 TL	93	3,82
								10001 TL ve üzeri	49	3,36	
	Başvuru	Gruplar arası	16,445	3	5,482	9,475	,000*	Hiç gitmedim	156	3,62	
		Gruplar içi	229,095	396	,579			1 defa	53	3,13	
		Toplam	245,540	399				2 defa	48	3,29	
		Anlamlı fark(A-B); Hiç gitmedim ve 1 defa							3 defa ve üzeri	143	3,70
	Sosyal güvence	Anlamlı fark(A-B); 3 defa ve üzeri, 1 defa ve 2 defa									
		Gruplar arası	24,465	4	6,116	10,928	,000*	BAĞ-KUR	70	3,18	
		Gruplar içi	221,075	395	,560			SSK	151	3,62	
		Toplam	245,540	399				Emekli sandığı	89	3,88	
		Anlamlı fark(A-B); SSK, Bağkur, Emekli sandığı ve Yeşil kart							Yeşil kart	74	3,31
		Anlamlı fark(A-B); Emekli sandığı, Bağkur ve Yeşil kart							Özel sağlık sigortası	16	3,68

*Gruplar arası farklılık 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8 incelendiğinde fonksiyonel kalite boyutlarından fiziksel varlıklar boyutu algılamalarının yaş değişkenine $F=4,640$ ($p<0,05$), gelir değişkenine $F=4,212$, ($p<0,05$), başvuru değişkenine $F=9,475$, ($p<0,005$), sosyal güvence değişkenine $F=10,928$, ($p<0,05$) göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

edilmiştir. Gruplar arasında varyans homojenliği olmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane testi kullanılmıştır. Katılımcıların yaş değişkenine göre fiziksel varlıklar boyutunu algılamaları konusunda 46-55 yaş aralığındakilerin, 26-35 ve 36-45 yaş aralığındakilere göre daha düşük düzeyde fiziksel varlıklar algısına sahip olduğu görülmektedir. Gelir durumu değişkenine bakıldığında ise 7501-10000 TL arasında gelire sahip katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha yüksek düzeyde fiziksel varlıklar algısına sahip olduğu görülmektedir. Başvuru değişkenine bakıldığında ise daha önce hastaneyi ziyaret etmeyen ve 3 ve üzerinde ziyaret eden katılımcıların 1 ve 2 defa ziyaret eden katılımcılara göre daha yüksek düzeyde fiziksel varlıklar algısına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal güvence değişkeninde ise Emekli Sandığı'na kayıtlı katılımcıların diğer gruplara göre daha yüksek düzeyde fiziksel varlıklar algısına sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre *H1b3*, *H1c3*, *H1e3* ve *H1f3* hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Teknik Kalite Algısı

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Gruplar	N	Ort.
Yaş	Gruplar arası	20,500	4	5,125	31,072	,000*	18-25 yaş	48	4,31
	Gruplar içi	65,152	395	,165			26-35 yaş	70	4,58
	Toplam	85,652	399				36-45 yaş	123	4,53
	Anlamli fark(A-B); 18-25 yaş, 26-35 yaş, 46-55 yaş ve 56 ve üzeri						46-55 yaş	127	4,56
	Anlamli fark(A-B);56 ve üzeri, 18-25 yaş, 26-35 yaş, 36-45 yaş, 46-55 yaş						56 ve üzeri	32	3,74
Gelir	Gruplar arası	6,185	4	1,546	7,686	,000*	2800 TL'den az	43	4,35
	Gruplar içi	79,467	395	,201			2801-5000 TL	127	4,46
	Toplam	85,652	399				5001-7500 TL	88	4,28
	Anlamli fark(A-B); 5001-7500 TL, 7501-10000 TL, 10001 TL ve üzeri						7501-10000 TL	93	4,61
	Anlamli fark(A-B); 7501-10000 TL, 2801-5000 TL						10001 TL ve üzeri	49	4,58
Başvuru	Gruplar arası	14,072	3	4,691	25,950	,000*	Hiç gitmedim	156	4,58
	Gruplar içi	71,580	396	,181			1 defa	53	4,30
	Toplam	85,652	399				2 defa	48	4,01
	Anlamli fark(A-B); Hiç gitmedim, 1 defa ve 2 defa						3 defa ve üzeri	143	4,53
	Anlamli fark(A-B); 3 ve üstü, 1 defa ve 2 defa								
Sosyal güvence	Gruplar arası	6,918	4	1,729	8,676	,000*	BAĞ-KUR	70	4,21
	Gruplar içi	78,734	395	,199			SSK	151	4,46
	Toplam	85,652	399				Emekli sandığı	89	4,61
	Anlamli fark(A-B); Bağkur, emekli sandığı ve özel sigorta						Yeşil kart	74	4,48
	Anlamli fark(A-B); Emekli sandığı ve SSK						Özel sağlık sigortası	16	4,64

*Gruplar arası farklılık 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9 incelendiğinde teknik kalite algılamalarının yaş değişkenine $F=31,072$ ($p<0,05$), gelir değişkenine $F=7,686$, ($p<0,05$), başvuru değişkenine $F=25,950$, ($p<0,005$), sosyal güvence değişkenine $F=8,676$, ($p<0,05$) göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gruplar arasında varyans homojenliği olmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane testi kullanılmıştır. Yaş değişkenine göre 56 yaş ve üzeri yaş grubunun, diğer yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde teknik kalite algısına sahip olduğu görülmektedir. Gelir durumu değişkenine bakıldığında ise 7501-10000 TL ve 10001 TL ve üzeri gelire sahip katılımcıların diğer gelir gruplarına göre daha yüksek düzeyde teknik kalite algısına sahip olduğu görülmektedir. Başvuru değişkenine bakıldığında ise daha önce hastaneyi ziyaret etmeyen ve 3 ve üzerinde ziyaret eden katılımcıların 1 ve 2 defa ziyaret eden katılımcılara göre daha yüksek düzeyde teknik kalite algısına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal güvence değişkeninde ise BAĞ-KUR'a kayıtlı katılımcıların diğer gruplara göre daha düşük düzeyde teknik kalite algısına sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre *H2b*, *H2c*, *H2e* ve *H2f* hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Hasta Sadakati Algısı

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Gruplar	N	Ort.
Yaş	Gruplar arası	61,673	4	15,418	20,332	,000*	18-25 yaş	48	3,70
	Gruplar içi	299,542	395	,758			26-35 yaş	70	4,25
	Toplam	361,215	399				36-45 yaş	123	3,87
	Anlamlı fark(A-B); 26-35 yaş, 18-25 yaş, 36-45 yaş, 46-55 yaş ve 56 ve üzeri						46-55 yaş	127	3,33
	Anlamlı fark(A-B); 36-45 yaş, 46-55 yaş ve 56 ve üzeri						56 ve üzeri	32	2,90
Gelir	Gruplar arası	28,216	4	7,054	8,367	,000*	2800 TL'den az	43	3,82
	Gruplar içi	332,999	395	,843			2801-5000 TL	127	3,59
	Toplam	361,215	399				5001-7500 TL	88	3,35
	Anlamlı fark(A-B); 7501-10000 TL, 2801-5000 TL, 5001-7500 TL, 10001 TL ve üzeri						7501-10000 TL	93	4,08
							10001 TL ve üzeri	49	3,50
Başvuru	Gruplar arası	7,927	3	2,642	2,962	,032*	Hiç gitmedim	156	3,60
	Gruplar içi	353,288	396	,892			1 defa	53	3,53
	Toplam	361,215	399				2 defa	48	3,50
	Anlamlı fark(A-B); Hiç gitmedim, 3 defa ve üzeri						3 defa ve üzeri	143	3,85
Sosyal güvence	Gruplar arası	70,888	4	17,722	24,111	,000*	BAĞ-KUR	70	3,05
	Gruplar içi	290,327	395	,735			SSK	151	3,88
	Toplam	361,215	399				Emekli sandığı	89	4,12
	Anlamlı fark(A-B); Bağkur, SSK, Emekli sandığı, Özel sigorta						Yeşil kart	74	3,19
	Anlamlı fark(A-B); SSK, Emekli sandığı, Yeşil kart						Özel sağlık sigortası	16	4,06
Anlamlı fark(A-B); Yeşil kart, Özel sigorta									

*Gruplar arası farklılık 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların hasta sadakati düzeyinin yaş değişkenine ($F=20,332$, ($p<0,05$)), gelir değişkenine ($F=8,367$, ($p<0,05$)), başvuru değişkenine ($F=2,962$, ($p<0,05$)) ve sosyal güvence durumu değişkenine ($F=8,367$, ($p<0,05$)) göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gruplar arasında varyans homojenliği olmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane testi kullanılmıştır. Yaş değişkenindeki farklılıklar incelendiğinde 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha fazla sadakat düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Gelir durumu değişkenine bakıldığında ise 7501-10000 TL aralığında aylık gelire sahip katılımcıların diğer gelir gruplarına göre daha fazla sadakat düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Başvuru değişkenine bakıldığında ve 3 ve üzerinde hastaneyi ziyaret eden katılımcıların daha önce ziyaret etmeyen katılımcılara göre daha yüksek sadakat düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Sosyal güvence değişkeninde ise Emekli sandığına kayıtlı katılımcıların diğer gruplara göre daha yüksek sadakat düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre $H3b$, $H3c$, $H3e$ ve $H3f$ hipotezleri kabul edilmiştir.

3.4. Regresyon Analizleri

Tablo 11. Fonksiyonel Kalite Algısının Teknik Kalite Algısı Üzerindeki Etkisi

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
(Constant)	2,766	,111		25,018	,000*		
Güvenilirlik	,090	,036	,145	2,505	,013*	,465	2,148
Empati	,226	,034	,350	6,709	,000*	,572	1,747
Fiziksel Varlıklar	,131	,031	,221	4,183	,000*	,557	1,794
R:0,618	R ² :0,382		Düzeltilmiş R ² :0,377	Durbin-Watson:2,067		F:81,427	
P<0,05*							

Tablo 11’ de “Güvenilirlik”, “Empati” ve “Fiziksel Varlıklar” alt boyutlarının “Teknik Kalite” değişkeni üzerindeki etkisini gösteren çok değişkenli regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Tolerance değerlerinde 10’un üzerinde ve VIF değerlerinde 0,2’nin altında herhangi bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorununun olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte analiz sonuçları, modelin anlamlı olduğunu ($F= 81,847$, $P<0,05$), ve bağımlı değişkendeki varyansın %37,7’sinin (R^2 adjusted = ,377) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Standardize edilmiş katsayılara (β) göre, fonksiyonel kalite algısı boyutlarının teknik kalite algısı üzerindeki görece önem sırası; “empati ($\beta= ,350$), fiziksel varlıklar ($\beta= ,221$) ve güvenilirlik ($\beta= ,145$)” şeklindedir. Bu sonuçlardan hareketle $H4a$, $H4b$ ve $H4c$ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 12. Teknik Kalite Algısının Hasta Sadakati Algısı Üzerindeki Etkisi

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
(Constant)	-1,544	,380		-4,065	,000*		
Teknik Kalite	1,169	,085	,569	13,804	,000*	1,000	1,000
R:0,569	R^2 :0,324		Düzeltilmiş R^2 :0,322	Durbin-Watson:1,576		F:190,556	
P<0,05*							

Tablo 12’de “Teknik Kalite” değişkeninin ‘Hasta Sadakati’ değişkeni üzerindeki etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modelin anlamlı olduğu ($F= 190,556$, $P<0,05$) ve bağımlı değişkendeki varyansın %32,2’sinin (R^2 adjusted = ,322) bağımsız değişken tarafından açıklandığı görülmektedir. Bununla birlikte teknik kalite değişkeninin β katsayısı 0,569’dur. Yani teknik kalite değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik artış, hasta sadakat düzeyini 0,569 birim arttıracaktır. Bu sonuçlardan hareketle $H5$ hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Grönroos modelinden yararlanılarak COVID-19 döneminde sağlık hizmeti alan bireylerin algıladıkları hizmet kalitesinin hasta sadakati üzerinde bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Grönroos modelinde algılanan kalite, fonksiyonel ve teknik kalite üzerinden ölçülmektedir. Çalışmada ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine göre teknik ve fonksiyonel kalite algılarında, hasta sadakati düzeylerinde farklılık olup olmadığını incelemekte araştırmanın amaçları arasındadır. Belirtilen amaç doğrultusunda, Elazığ ilinde faaliyet göstermekte olan özel bir sağlık işletmesindeki ayaktan tedavi hizmeti alan hastalar çalışmaya konu olmuştur. Toplanan verilere bağlı olarak araştırmanın hipotezleri test edilmiştir.

Araştırmada fonksiyonel kalite algısının, teknik kalite algısının ve hasta sadakatinin katılımcıların yaş, gelir, eğitim, hastaneye başvuru ve sosyal güvence durumuna bağlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Fonksiyonel ve teknik kalite algısında katılımcıların cinsiyetine bağlı olarak farklılık tespit edilirken, hasta sadakat düzeyinde cinsiyete bağlı olarak herhangi bir farklılık oluşmadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma sonuçları Ateş ve Pişginoğlu (2015) üniversite hastanelerinde

müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi araştırmak için yaptığı çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu sonuçlar dikkate alındığında ilgili hastanede kalite ve sadakat algılarının farklı gruplarda farklı algılandığı görülmektedir. İlgili işletmenin bu farklılıkları dikkate alarak stratejiler geliştirmesinin rekabet ortamında işletmeye önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmada teknik kalite algısının, hasta sadakati üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yapılan araştırmalarda teknik kalite algısının, müşteri sadakati üzerinde önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kitapçı vd., 2011; Choi ve Kim 2013). Literatürde benzer değişkenler üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise teknik kalitenin fonksiyonel kaliteye kıyasla hasta sadakati üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ünal, Akbolat, Amarat, 2019). Bu sonuçlar araştırmada ulaşılan sonuçları destekler niteliktedir. Bununla birlikte literatürde bu çalışmalardan farklı olarak aracı değişken modelleri üzerinden ele alınan başka çalışmalarda ise, teknik kalitenin müşteri memnuniyeti ve algılanan değer aracılığıyla müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Keshavarz ve Jamshidi, 2018; Liat ve Abdul-Rashid, 2011). Bu noktadan hareketle müşteri sadakatının artırılmasında teknik kalitenin oldukça önemli olduğu ve işletmelerin teknik kalitelerini artıracak şekilde çalışmalar gerçekleştirmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışma sonuçları literatürde fonksiyonel kalite ile teknik kalite arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Bayram ve Polat, 2021; Kang, 2006). Çalışmada ortaya konan ve literatürdeki diğer çalışmalarla desteklenen bu sonuçlar, süreç olarak değerlendirilen fonksiyonel kalite algısının, çıktı veya sonuç olarak değerlendirilen teknik kalite algısı üzerinde önemli etkisinin olduğunu göstermektedir. Çıktı veya sonuç olarak değerlendirilen teknik kalite algısının hasta sadakati üzerindeki etkisi de düşünüldüğünde, süreç odaklı hizmet faaliyetlerinde gerçekleştirilecek iyileştirmelerin süreç sonunda öncelikle çıktının daha olumlu algılanmasına sonrasında ise sadakate katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte literatürde yapılan çeşitli araştırmalarda, fonksiyonel kalite algısının doğrudan müşteri sadakati üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Choi ve Kim 2013; Hapsari vd., 2017; Keshavarz ve Jamshidi, 2018; Shankar ve Jebarajakirthy, 2018). Bazı araştırmalarda ise fonksiyonel kalite ile müşteri sadakati arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur (Kandampully vd., 2011; Kim vd., 2008). Bu farklılıkların farklı sektörlerde, farklı örneklem gruplarında, farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere teknik kalite algısının müşteri sadakati üzerindeki etkisinde fonksiyonel kalite algısının aracı değişken olarak ele alınmasının ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma sonucundan hareketle, günümüz sağlık işletmelerinin rekabet koşullarında varlığını sürdürebilmesi için dünyada olup biten değişim ve dönüşümleri takip etmeleri, hastalarına genel olarak daha kaliteli bir hizmet sunabilmek için kendilerini geliştirmeleri ve varoluş sebeplerinin

hastalar olduğunu unutmamalıdır. Sağlık sektörünün yapısal özelliğinden dolayı sadık bir hasta kitlesine sahip olmak önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden sağlık hizmeti bünyesinde yer alan işletmelerin hastaların istek, beklentilerine uyumlu bir şekilde hareket etmeleri ve hastalara daha iyi hizmet sunabilmek adına memnun etmeleri gerekmektedir. Literatürde sağlık hizmetlerinde yapılmış hizmet kalitesi çalışmaları incelendiğinde, Bircan ve Baycan (2004) doktorların hastalara göstermiş olduğu ilgi/alaka hakkında hastaların çok olumlu düşüncelere sahip olduğu, Gülmez ve Kitapçı (2008) bir hastanede hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin başında en önemli kriterin hekimlerin olduğu, Mikail ve Çora (2020) sağlık sektöründe çalışanların uyumu ve birlikteliğinin hizmet kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bu tespitleri destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında uygulanan anket çalışmasının tek bir şehirde ve tek bir özel hastanede ayaktan tedavi hizmeti almakta olan hastalar üzerinde yapılmış olması ve örneklem sayısının kısıtlı olması sebebiyle araştırmanın farklı şehirlerde ve birden fazla özel veya devlet hastanesinde hem ayaktan hem de yatan hastalar üzerine yapılması araştırmacılara önerilmektedir. Bununla birlikte çalışmada fonksiyonel kalite algısının teknik kalite algısı üzerinde, teknik kalite algısının ise hasta sadakati üzerindeki etkisinin tespiti noktasında nicel desenli yöntemlerden anket yöntemine başvurulmuştur. Gelecekteki araştırmalarda ise nitel desenli yöntemlerden mülakat yöntemine başvurulabilir.

KAYNAKÇA

- Afthanorhan, A., Awang, Z., Rashid, N., Foziah, H., & Ghazali, P., (2019). Assessing The Effects of Service Quality on Customer Satisfaction. *Management Science Letters*, cilt.9, sa.1, 13-24.
- Akdere, M., & Top, M., & Tekingündüz, S., (2020). Examining Patient Perceptions of Service Quality İn Turkish Hospitals: The SERVPERF Model. *Total Quality Management and Business Excellence*, cilt.31, sa.3-4, 342-352.
- Aksın, M. Z., (2017). Özel Hastane ve Devlet Hastanelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi: Mersin İlinde Bir Uygulama, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ali, F., Hussain, K., Konar, R., & Jeon, H. M., (2017). The Effect of Technical and Functional Quality on Guests' Perceived Hotel Service Quality and Satisfaction: A SEM-PLS Analysis. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, cilt.18, sa.3, 354-378.
- Alijawarneh, N. M., Sokiyna, M., Obeidat, A. M., Alomari, K. A. K., Alradaideh, A. T., & Alomari, Z. S., (2020). The Role of CRM Fog Computing on Innovation and Customer Service Quality: An Empirical Study. *Marketing and Management of Innovations*, cilt.2, 286-297.
- Alnaser, F., Ghani, M., & Rahi, S., (2018). Service Quality İn Islamic Banks: The Role of Pakserv Model, Customer Satisfaction and Customer Loyalty. *Accounting*, cilt.4, sa.2, 63-72.

- Ardıç, K., & Sadaklıoğlu, H., (2009). Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığında Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Tokat Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.23, sa.3, 167-190.
- Aslan, Y. (2020). İlaç Kaynaklı Tıbbi Hata / Olay Bildirimlerin Dünya Sağlık Örgütü “Hasta Güvenliği Uluslararası Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi. *Journal of Health Sciences and Medicine*, cilt.3, sa.1, 20-25.
- Ariffin, A. A. M., & Aziz, N. A., (2008). Determining the Service Quality Dimensions and Zone of Tolerance for Hospital Services in Malaysia. *The Business Review, Cambridge*, cilt.10, sa.2, 164-169.
- Arısoy, D., (2017). Sağlık Hizmetlerine Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Yöntemi ile Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.19, sa.3, 1079-1102.
- Banar, K., & Ekergil, V., (2010). Service Quality of Members of Accounting Profession: The Relationship between Service Quality to Customer Satisfaction Eskisehir Application. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, cilt.10, sa.1, 39-60.
- Bayram, M., & Polat, M.E., (2021). Belediyecilik Hizmetlerinin Fonksiyonel ve Teknik Kalitesinin Vatandaşlarının Genel Memnuniyet Algısı Üzerindeki Etkisi. *International Journal Of Management and Administration*, cilt.5, sa.9, 83-102.
- Bircan, H., & Baycan, S., (2004). Sağlık Sektöründe Verimlilik ve Kalite Sistemi: Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt. 28, sa.2, 173-185.
- Choi, B.J., & Kim, H.S., (2013). The Impact of Outcome Quality, Interaction Quality, and Peer-to-Peer Quality on Customer Satisfaction with A Hospital Service Managing Service Quality. *An International Journal*, cilt.23, sa.3, 188-204.
- Cohen, L., Manion L., & Morrison, K., (2005). *Research Methods in Education*, (5th Edition), New York: Routledge Falmer.
- Cronin, J.J., & Taylor, S.A., (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. *Journal of Marketing*, cilt.56, sa.3, 55-68.
- Çağlıyan, V., (2017). Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesi Analizi: Tıp Fakültesi Hastanesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sa.37, 254-264.
- Çiçek, B., & Deniz, M., (2017). Liderlere ve Organizasyonlara Değer Temelli Yaklaşım: Değer Merkezli Liderlik ve Etik İklim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, cilt.9, sa.2, 150-168.

- Çiçek, R., & Doğan, İ. C., (2009). Müşteri Memnuniyetinin Artırılmasında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Niğde İli Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.11, sa.1, 199-217.
- Değermen, A., (2005). Hizmet Kalitesi Ölçüm Modellerinden SERVQUAL'in Zayıf Olduğu İleri Sürülen Teorik ve Uygulama Yönleri. *Pazarlama Dünyası*, ekim sayısı.
- Deniz, N., (2016). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalite Algısının Ölçümüne Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Duyar, Ş., (2021). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Algısı: Nitel Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Eleren, A. (2009). Müşteri Beklentilerine Dayalı Bir Hizmet Kalitesi Ölçüm Modeli: Termal Otel İşletmeciliğinde Bir Uygulama. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sa.18, 395-420.
- Fan, L. H., Gao, L., Liu, X., Zhao, S. H., Mu, H. T., Li, Z., & Lou, F. G., (2017). Patients Perceptions of Service Quality in China: An Investigation Using the SERVQUAL Model. *Plos One*, cilt.12, sa.12.
- Filiz, Z., & Yılmaz, V., & Yağızır, C., (2010). Belediyelerde Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Analizi ile Ölçümü: Eskişehir Belediyelerinde Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.10, sa.3, 59-76.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Grönroos, C., (1984). A Service Quality Model and Its Marketing Implications. *European Journal of Marketing*, cilt.18, sa.4, 36-44.
- Grönroos, C. (2001). The Perceived Service Quality Concept-A Mistake?, *Managing Service Quality*, cilt.11, sa.3, 150-152.
- Gülmez, M., & Kitapçı, O., (2008). Hastane Hizmet Kalitesi ve Bir Uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.26, sa.1, 165-186.
- Hapsari, R., Clemes, M.D., & Dean, D., (2017). The Impact of Service Quality, Customer Engagement and Selected Marketing Constructs on Airline Passenger Loyalty. *International Journal of Quality and Service Sciences*, cilt.9, sa1, 21-40.
- İrik, Ö., (2005). Hizmet Kalitesinin Müşteri Bağlılığı Üzerine Etkileri ve Tansaş Süpermarket İşletmelerinde Bir Uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Kandampully, J., Juwaheer, T.D., & Hu, H.H., (2011), The Influence of A Hotel Firm's Quality of Service and Image and Its Effect on Tourism Customer Loyalty. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, cilt.12, sa.1, 21-42.
- Kang, G. D., (2006). The Hierarchical Structure of Service Quality: Integration of Technical and Functional Quality. *Managing Service Quality: An International Journal*, cilt.16, sa.1, 37-50.
- Kang, G. D., & James, J., (2004). Service Quality Dimensions: An Examination of Grönroos's Service Quality Model. *Managing Service Quality: An International Journal*, cilt.14, sa.4, 266-277.
- Karagöz, Y., (2019). *SPSS AMOS META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Ş.D., & Maimattı, N., (2018). Ayaktan Hasta Memnuniyeti Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, cilt. 21, sa.4, 601-623.
- Keshavarz, Y., & Jamshidi, D., (2018). Service Quality Evaluation and The Mediating Role of Perceived Value and Customer Satisfaction in Customer Loyalty. *International Journal of Tourism Cities*, cilt.4, sa.2, 220-244.
- Kılıç, B., & Eleren, A., (2009). Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Literatür Araştırması. *Uluslararası Alanya İşletme Fakülte Dergisi*, cilt.1, sa.1, 91-118.
- Kim, K.J., Jeong, I.J., Park, J.C., Park, Y.J., Kim, C.G. & Kim, T.H., (2008). The Impact of Network Service Performance on Customer Satisfaction and Loyalty: High-Speed Internet Service Case in Korea. *Expert Systems with Applications*, cilt.32, sa.3, 822-831.
- Kitapçı, H., Yıldırım, A., & Çömlek, O., (2011). Grönross Modeline Göre Bankacılıkta Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti, Sadakati ve Davranışsal Niyete Etkisi. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.14, sa.26, 177-196.
- Koçoğlu, C. M., & Aksoy, R., (2012). Hizmet Kalitesinin SERVPERF Yöntemi ile Ölçülmesi: Otobüs İşletmeleri Üzerinde Bir Uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, cilt.29, sa.1, 1-20.
- Korkmaz, S., & Çuhadar, U., (2017). Sağlık Hizmet Kalitesi ve Sağlık Kurumunu Tekrar Tercih Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, cilt.3, sa.1, 72-87.
- Kozak, M. A., & Aydın, B. (2018). Grönroos Hizmet Kalitesi Modeli: Otelcilik Alanyazını Üzerinden Bir Değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, cilt.29, sa.2, 175-184.
- Le, P., & Fitzgerald, G., (2014). Applying The SERVPERF Scale to Evaluate Quality of Care in Two Public Hospitals at Khanh Hoa Province, Vietnam. *Asia Pacific Journal of Health Management*, cilt.9, sa.2, 66-76.

- Liat, C. B., & Abdul Rashid, M. Z., (2011). *A Study of Service Quality, Customer Satisfaction, Corporate Image and Customer Loyalty in The Hotel Industry in Malaysia*. International Research Conference and Colloquium, Kuala Lumpur: Kuala Lumpur Press
- Mikail, E. H., & Çora, H., (2020). Örgüt İkliminin Özel Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi Üzerine Yansımalarına İlişkin Bir Çalışma. *Turkish Studies*, cilt.15, sa.1, 2-21.
- Mucuk, İ., (2006). *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Öncü, M A., Kutukiz, D., & Koçoğlu, C. M., (2010). Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, sa.45, 237-252.
- Öz, M. & Uyar, E. (2014). Sağlık Hizmetleri Pazarlamasında Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt.16, sa.26, 123-132.
- Öztürk, V., (2019). SERVPERF Yöntemiyle Ölçülen Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine ve Müşteri Sadakatine Etkisi: Hazır Giyim Perakendeciliği Üzerine Bir Uygulama. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.2, sa.10, 737-758.
- Öztürk, Y., & Seyhan, K., (2005). Konaklama İşletmelerinde Sunulan Hizmet Kalitesinin Artırılmasında İş gören Eğitiminin Yeri ve Önemi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, sa.1, 121-140.
- Pakurar, M., Haddad, H., Nagy, J., Popp, J., & Oláh, J., (2019). The Service Quality Dimensions That Affect Customer Satisfaction in The Jordanian Banking Sector. *Sustainability*, cilt.11, sa.4, 1-24.
- Paliwadana, D., & Barnes, B., (2004). The Measurement and Management of Service Quality in Dental Healthcare. *Health Service Management Research*, cilt.17, sa.4, 229-236.
- Pişgin, A., & Ateşoğlu, İ., (2015). Sağlık Kurumlarında Müşteri Memnuniyeti ve Değişirme Maliyetlerinin Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, cilt.7, sa.4, 251-271.
- Rahman, S., Erdem, R., & Devebakan, N., (2007). Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Ölçeği ile Değerlendirilmesi: Elazığ'daki Hastaneler Üzerine Bir Çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt. 9, sa.3, 37-52.
- Savaş, H., & Kesmez, A. G., (2014). Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Modeli ile Ölçülmesi: Aile Sağlığı Merkezleri Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sa.17, 1-13.

- Shankar, A., & Jebarajakirthy, C., (2019). The Influence of E-Banking Service Quality on Customer Loyalty: A Moderated Mediation Approach. *International Journal of Bank Marketing*, cilt.37 sa.5, 1119-1142.
- Shen, J., & Tang, C., (2018). How Does Training Improve Customer Service Quality? The Roles of Transfer of Training and Job Satisfaction. *European Management Journal*, cilt.36, sa.6, 708-716.
- Songur, L., Turan, A., & Songur, G., (2017). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesinin SERVPERF Ölçeği ile Ölçülmesi: Şereflikoçhisar Devlet Hastanesi Örneği. *Journal of International Social Research*, cilt.10, sa.53, 807-819.
- Şahin, A., & Şen, S., (2017). Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi. *Journal Of International Social Research*, cilt.10, sa.52, 1176-1184.
- Şahinli, S., & Tarım, M., (2020). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü: Sistemik Bir Derleme Çalışması. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, sa.1, 1-14.
- Şengün, H. (2016). Sağlık Hizmetleri Sunumunda İnovasyon. *Med Bull Haseki*, sa.54, 194-198.
- Taner, T., & Antony, J., (2006). Comparing Public and Private Hospital Care Service Quality in Turkey. *Leadership in Health Services*, cilt.19, sa.2.
- Turali, Y., (2021), Bir Özel Hastanede Çalışan Hemşirelerin Kalite Yönetimi Konusundaki Bilgi Tutum ve Davranışları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2020-12.01.2022>
- Tüzün, E. H., Eker, L., & Daşkapan, A., (2009). Fizik Tedavi Poliklinikleri için Hasta Memnuniyet Ölçeği Güvenirliği ve Geçerliliği. *Fizyoterapi Rehabilitasyon Derneği*, cilt.20, sa.1, 09-16.
- Uslu, A. (2013). Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi Hizmet Kalitesinin SERVPERF Yöntemi ile Ölçülmesi. *Yeni Fikir Dergisi*, cilt.5, sa.10, 67-86.
- Ünal, Ö., Akbolat, M., & Amarat, M., (2019). Hasta Bağlılığında Teknik Kalite mi Yoksa Fonksiyonel Kalite mi Daha Önemli?. 4. *Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresi e-Bildiri Kitabı*. ISBN: 978-605-87853-5-9
- Yılmaz, V., Çelik, E., & Depren, B., (2007). Devlet ve Özel Sektör Bankalarındaki Hizmet Kalitesinin Karşılaştırılması: Eskişehir Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, cilt.8 sa.2, 234-248.
- Yılmaz, V., Filiz, Z., & Yaprak, B., (2007). SERVQUAL Yöntemiyle Yükseköğretimde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, cilt.7 sa.2, 299-316.

- Yorgancıoğlu Tarcan, G., & Yalçın Balçık, P. (2020). Sağlık Hizmeti Kalite Algısını Etkileyen Faktörlerin SERVPERF Modeli ile Belirlenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, cilt.23, sa.1, 81-92.
- Yücel, M., (2013). Toplam Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Analizi ile Ölçümü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.12, sa.44, 82-106.
- Zerenler, M., & Öğüt, A., (2007). Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesine Hastane Tercih Nedenlerin Araştırması: Konya Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.18, 501-519.

ÖZEL HUKUK DAVALARINA ETKİLERİ BAKIMINDAN TÜRK TİCARET KANUNUNDA DÜZENLENEN HAKSIZ REKABET SUÇLARI*

Alptekin KÜÇÜKİNCE¹

Öz

Haksız rekabet suç tiplerinin tamamına yakını her biri dürüstlük kuralına aykırı ticari davranış ve uygulamanın örneği olarak gösterilen ve özel hukuk kuralı niteliğinde olan hükümlere atfen düzenlenmiştir. Haksız rekabete ilişkin hükümlerin özel hukuk bakımından kapsayıcı düzenlemesi karşısında haksız rekabet suç tiplerinin sınırlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Kanunilik ilkesinin getirdiği yorum biçimi, kanunda özel olarak düzenlenen, aynı zamanda suç oluşturan haksız rekabet fiillerinin ceza hukuku yönüyle daha dar değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan ise, haksız rekabet nedeniyle hem hukuki sorumluluk hem de cezai sorumlulukla ilgili özel hükümlere yer verilmiş ise de haksız rekabete ilişkin ceza yargılaması ile hukuk yargılaması arasındaki ilişkiyi düzenleyen herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Bu çalışmada haksız rekabet suçu ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş, devamında ise haksız rekabet nedeniyle açılacak davalar incelenmiştir. Haksız rekabete ilişkin ceza yargılaması ile hukuk yargılaması arasındaki ilişki Türk Borçlar Kanunu'nun 74'üncü maddesi bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haksız Rekabet, Haksız Rekabet Suçu, Rekabet

Jel Kodları : K14, K19

UNFAIR COMPETITION CRIMES REGARDED BY TURKISH COMMERCIAL LAW IN TERMS OF ITS EFFECTS ON PRIVATE LAW

Abstract

Almost all types of unfair competition offenses are regulated with reference to provisions that are in the nature of private law rules, each of which is shown as an example of commercial behavior and practices contrary to the rule of good faith. In the face of the comprehensive regulation of the provisions on unfair competition in terms of private law, it is important to determine the limits of unfair competition crime types. The form of interpretation brought by the principle of legality necessitates a narrower evaluation of the acts of unfair competition, which are specifically regulated in the law and also constitute a crime, in terms of criminal law. On the other hand, although there are special provisions regarding both civil and criminal liability due to unfair competition, there is no provision regulating the relationship between criminal proceedings and civil proceedings regarding unfair

* “Bu makale Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora programında hazırlanan “Özel Hukuk Davalarına Etkileri Bakımından Türk Ticaret Kanunu’nda Düzenlenen Haksız Rekabet Suçları” isimli doktora tezinden üretilmiştir.”

¹ Hâkim, İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi, E-posta: alptekink@hotmail.com, [ORCID: 0000-0002-0120-8028](https://orcid.org/0000-0002-0120-8028)

Atıf: Vural, Ö. ve Yaman, M. (2022). Bir alternatif yaşam biçimi olarak eko-köylerin incelenmesi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 56-77

competition. In this study, general information about the crime of unfair competition is given, and then the lawsuits that can be filed due to unfair competition are examined. In this study, general information about the crime of unfair competition is given, and then the lawsuits that can be filed due to unfair competition are examined. The relationship between criminal proceedings regarding unfair competition and civil proceedings has been tried to be explained in the context of Article 74 of the Turkish Code of Obligations.

Keywords: Unfair Competition, Unfair Competition Crimes, Competition

Jel Classification : K14, K19

GİRİŞ

Haksız rekabet kavramının ortaya çıkışı Fransız hukukuna dayanmaktadır. Fransa’da 19’uncu yüzyılın ikinci yarısında, bu kavram mahkeme içtihatlarıyla ortaya konulmuştur (Tolun, 1956: 525; Nomer Ertan, 2016: 4). Bu kavram, ortaya çıktığı dönemlerde haksız fiilin işletmelere ve tacirlere yönelik olan bir türü olarak nitelendirilmiş; daha çok rakiplerin menfaatlerini ihlal eden bir davranış biçimi olarak ele alınmıştır (Nomer Ertan, 2016: 4; Hirş, 1948: 165; Arkan, 2021: 345; Tolun, 1956: 525). Fakat zamanla, işletmelerin dışında müşteriler gibi başkalarının da korunmaya değer menfaatleri olduğu kabul edilmiş; günümüzde ise, sadece işletmeler ve rakipler değil, müşteriler ve müşterilerin dışındaki tüm piyasa katılımcıları da olmak üzere, kamunun menfaatlerini dikkate alan, rekabet hakkının dürüstlük kuralları çerçevesinde kullanılmasını ve rekabet hakkının kötüye kullanılmasını önlemeyi amaçlayan, haksız fiilden ayrı bir müessese haline gelmiştir (Nomer Ertan, 2016: 4; Arkan, 2021: 345; Tolun, 1956: 525).

1. HAKSIZ REKABET

Haksız rekabetin düzenlendiği Türk Ticaret Kanunu (TTK)’nun 54 ve devamı hükümlerinde tanım maddesine yer verilmemiştir. Buna karşılık 54’üncü maddenin birinci fıkrasında haksız rekabete ilişkin düzenlemelerin amacının bütün katılanların menfaatine, dürüst ve bozulmamış rekabet sağlanması olduğu belirtilmiş; ikinci fıkrada ise, “*Rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar haksız ve hukuka aykırıdır*” denilmek suretiyle hangi davranışların ve ticari uygulamaların haksız rekabet teşkil edeceği hususunda ana ilkeler ortaya konulmuştur.

Haksız rekabetten söz edilebilmesi için öncelikle ticari davranış veya uygulama bulunmalıdır. Bu husus, TTK’da haksız rekabetin tarifinin yapıldığı 54/2’nci maddede “... *dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar haksız ve hukuka aykırıdır.*” şeklinde ifade edilmiştir. TTK m.54/2 düzenlemesinde yer alan ticari davranış ve uygulamalar; rekabet ortamını, piyasayı, ticari hayatı etkileyen veya etkileme ihtimali olan davranış ve uygulamaları ifade etmekte olup; piyasayı, rekabet ortamını etkilemeyen ve etkileme ihtimali olmayan, sonuçlarını bu sahada doğurmayan davranış ve uygulamalar haksız rekabet oluşturmayacaktır (Nomer Ertan, 2016: 100; Uzunallı, 2013: 387-388; Ülgen vd., 2021: 560).

Haksız rekabetin diğer bir unsuru da ticari davranış veya uygulamanın aldatıcı veya dürüstlük kuralına herhangi bir şekilde aykırı olmasıdır. TTK m.54 düzenlemesinden de anlaşılacağı üzere rekabetin haksız veya hukuka aykırı olup olmadığının tespitinde ağırlık noktası dürüstlük kuralı üzerinde bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile TTK m.54/2 çerçevesinde hangi davranış ve uygulamaların haksız rekabet teşkil edeceği, TMK m.2'de ifadesini bulan dürüstlük kuralına göre belirlenmektedir (Şenocak, 2001: 205; Tamer, 2011: 39).

Diğer taraftan TTK m.54/2 düzenlemesinde önce “*aldatıcı*” ifadesine yer verilmiş, sonrasında ise “*dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar*”dan bahsedilmiştir. Oysa aldatıcı ticari davranış ve uygulamalar da dürüstlük kuralına aykırılığın genel çerçevesi dışında kalabilecek nitelikte fiiller değildir. Bu nedenle *dürüstlük kuralına aykırı davranış ve uygulamaları* haksız rekabet kabul eden düzenlemede *aldatıcı* kavramına yer verilmesi gereksizdir (Çınar Karabağ, 2019: 39; Nomer Ertan, 2016: 113; Arkan, 2021: 353; Şengel, 1998: 17). Çünkü bir davranış veya uygulamanın haksız rekabet teşkil etmesi onun aldatıcı olduğundan değil, bunu da içine alacak şekilde iktisadi rekabet ile ilgili dürüstlük kuralına aykırılık oluşturmasındandır (Nomer Ertan, 2016: 113; Şengel, 1998: 17).

TTK m.54/2'de ticari davranış ve uygulamaların haksız rekabet oluşturabilmesi için *rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkilemesi* aranan diğer bir şarttır. Fakat bu hükme göre haksız rekabete neden olan davranış veya uygulamanın rakipten ya da rekabet ilişkisi olmayan üçüncü bir kişiden kaynaklanmasının bir önemi bulunmamaktadır. Önemli olan davranış veya uygulamaların rakipler, tedarik edenler ve müşteriler gibi rekabet oyununa katılan arasındaki ilişkileri etkileyebilecek, işleyişi bozabilecek nitelikte bir fiil olmasıdır (Bağrıaçık, 2017: 72; Yusufoglu, 2017: 835-836; Ülgen vd., 2021: 560). Diğer bir ifade ile haksız rekabeti, bir işletmenin rekabet sahasında avantajlı ya da dezavantajlı duruma düşürülmesi ya da pazar payının artması ya da azalması sonucunu doğuracak nitelikteki davranış veya uygulamalar oluşturabilir. Bu noktadan hareketle ticari davranış ve uygulamanın nesnel olarak rekabeti etkileyebilecek ölçüde olması gerektiği söylenebilir (Yasaman, 2009: 4; Yusufoglu, 2017: 836).

Haksız rekabetin oluşması için tarafların birbirlerine rakip olmaları zorunlu değildir. Bunun dışında haksız rekabetin varlığı için failin eylemi sonucunda yarar sağlamış olması veya bu fiil sonucunda zarar meydana gelmesi de şart değildir. TTK'nın haksız rekabete ilişkin genel ilke ve kapsamını ortaya koyan 54'üncü maddesinde ve haksız rekabet hallerinin örneksene yoluyla sayıldığı 55'inci maddesinde failin eylemini icra ederken kusurlu olması da aranmamıştır.

2. HAKSIZ REKABET SUÇLARI

Türk Ticaret Kanunu'nun 54/2'nci maddesinde rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamaların haksız ve hukuka aykırı olduğu belirtilmiş, haksız rekabete ilişkin genel anlamdaki bu tarifin yanında, Kanun'un 55'inci maddesinde haksız rekabet hallerinin başlıcaları

örnekseme yöntemi ile gösterilmiştir. TTK'nın benimsediği sisteme göre, 55'inci maddede somut olarak düzenlenen davranış veya uygulamalardan en az birinin meydana gelmesi durumunda haksız rekabetin gerçekleştiği kabul edilmiştir. Bir davranış veya uygulamanın, TTK'nın 55'inci maddesinde gösterilen fiillerden olmaması halinde ise TTK m.54 kapsamında haksız rekabet oluşturup oluşturmayacağı değerlendirilmesi gerekmektedir. Rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına aykırı davranış ve uygulamalar, 55'inci maddede sayılan fiillerden birini oluşturmasa bile genel tarifin ve ilkenin yer aldığı TTK'nın 54'üncü maddesi kapsamında haksız rekabet oluşturacaktır.

Haksız rekabet oluşturan davranış ve uygulamalar, özel hukuk yaptırımlarının yanı sıra ceza hukuku kuralları ile de yaptırım altına alınmıştır. Çünkü bu tür davranış ve uygulamalara karşı caydırıcılığın tek başına özel hukuk davaları ile sağlanmasının yeterli olmayacağı, bu tür davranış ve uygulamaların ceza hukuku kuralları ile yaptırım altına alınmasının daha etkili olacağı düşünülmüştür (İtişgen, 2016b: 24).

Kanunda haksız rekabet oluşturan davranışların kapsamını düzenleyen hükme yer verildikten sonra, her biri dürüstlük kuralına aykırı ticari davranış ve uygulama olan haksız rekabet halleri somut bir şekilde gösterilmiştir. Kanunda haksız rekabetin ticaret hukuku ile ilgili kapsamı belirlendikten sonra devamı maddelerde haksız rekabet nedeniyle öngörülen hukuki korumadan hangi şartlarda yararlanılabileceği hüküm altına alınmıştır. Türk Ticaret Kanunu'nun 62/1'inci maddesinde ise, 55/1'inci maddede ticaret hukuku bakımından örnek olarak gösterilen somut haksız rekabet fiilleri ile 62/1'inci maddenin (b), (c) ve (d) bentlerinde sayılan fiiller için ceza yaptırımını öngörülme suretiyle haksız rekabet ile ilgili ceza normu düzenlenmiştir. Böylece haksız rekabetten dolayı hukuki sorumluluğun yanında cezai sorumluluk da öngörülmüştür.

Bu düzenlemeye göre sadece TTK'nın 55/1'inci maddesinde gösterilen fiiller ile 62/1'inci maddenin (b), (c) ve (d) bentlerinde gösterilen fiiller suç olarak kabul edilmiş olup, kanunda açıkça gösterilen bu fiiller dışındaki haksız rekabet fiilleri bakımından cezai sorumluluk öngörülmemiştir. Kanun'un 55/1 ve 62/1'inci maddesinin (b), (c) ve (d) bentlerinde sayılan fiillerin dışındaki haksız rekabet fiilini gerçekleştiren kişiler tazminat ve diğer hukuki taleplerin muhatabı olabilirlerse de, suç olarak düzenlenmeyen bu davranışlar cezai sorumluluk doğurmayacaktır.

TTK m.62'de haksız rekabet suçunu oluşturan fiiller sayıldıktan sonra “...*fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde...*” ifadesine yer verilmiştir. Haksız rekabet suçundan dolayı cezai sorumluluğun doğması, fiilin daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturulmaması şartına bağlandığından, haksız rekabet suçları *tali (tamamlayıcı ya da yardımcı)* ceza normu olarak düzenlenmiştir. Burada *görünüşte içtima* hali söz konusudur ve görünüşte içtima hallerinde suçların içtimasına ilişkin hükümleri uygulanmaz. Bu tür durumlarda aynı olaya birden fazla norm uygulanabilir gibi görünse de aslında fail tarafından gerçekleştirilecek fiile uygulanabilecek tek bir ceza normu bulunmaktadır. (Artuk vd., 2021: 795; İçel, 2021: 629, 630; Özgenç, 2021: 717-718; Koca ve

Üzülmez, 2021: 551). Bu nedenle haksız rekabet suçları, aynı fiille ilgili olarak daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç tipine göre cezaya hükmolunmadığı hallerde uygulama alanı bulabilir ve hâkim tarafından önüne gelen olayda haksız rekabet suçunu oluşturan fiillerin daha ağır cezayı gerektiren başka bir suçu oluşturup oluşturmadığının araştırılması gerekmektedir (Özgenç, 2021: 720; İtişgen, 2016a: 363; İtişgen, 2016b: 32). Haksız rekabet oluşturan fiilin aynı zamanda daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç tanımına uyduğunun tespit edilmesi halinde haksız rekabet suçu yerine daha ağır cezayı gerektiren suç tipine göre ceza tayini yoluna gidilmesi gerekecektir.

TTK'nın 55'inci maddesinde düzenlenen haksız rekabet hallerine atıf yapan m.62/1-a düzenlemesinde, *55 inci maddede yazılı haksız rekabet fiillerinden birini kasten işleyenler*"den bahsedilmiş olup, 55'inci maddede her bir bentte başlık olarak belirtilen fiillere mi yoksa "*özellikle*" ibaresinden sonra sayılan somut haksız rekabet hallerine mi atıf yapıldığı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Oysa her bir bentte konuya bağlı olarak yer verilen haksız rekabet hali belirtildikten sonra "*özellikle*" denilmek suretiyle bu genel nitelikteki haksız rekabet halini somutlaştıran haksız rekabet fiillerine yer verilmiştir.

TTK m.62 gerekçesinde de belirtildiği üzere, kanunilik ilkesi nedeniyle 55'inci maddede yer alan bentlerde "*özellikle*" ibaresinden sonra sayılan somut fiillerin suç tanımı içerisinde yer alacağını kabul etmek gerekir. Diğer bir ifade ile bir fiil, 55'inci maddedeki bentlerde düzenlenen temel haksız rekabet halleri kapsamında yer alsa bile, bu temel nitelikteki haksız rekabet halinin, "*özellikle*" ibaresinden sonra gelen, somutlaşmış kalıbına uymayan fiiller suç teşkil etmeyecektir. Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse; TTK m.55/1-c'de bir haksız rekabet hali olarak "*başkasının iş ürünlerinden yetkisiz yararlanma*"dan bahsedilmesinin akabinde "*özellikle*" ifadesine yer verilerek hükmün devamında "*(1) Kendisine emanet edilmiş teklif, hesap veya plan gibi bir iş ürününden yetkisiz yararlanmak, (2) Üçüncü kişilere ait teklif, hesap veya plan gibi bir iş ürününden, bunların kendisine yetkisiz olarak tevdi edilmiş veya sağlanmış olduğunun bilinmesi gerektiği hâlde, yararlanmak, (3) Kendisinin uygun bir katkısı olmaksızın başkasına ait pazarlanmaya hazır çalışma ürünlerini teknik çoğaltma yöntemleriyle devralıp onlardan yararlanmak*" şeklinde başkasının iş ürünlerinde yetkisi yararlanma fiili ile ilgili üç tane somut fiile yer verilmiştir. Ne var ki, hükmün temelinde iş ürünlerinden bahsedilmesine rağmen, alt bentlerde fiil *teklif, hesap, plan* veya *çalışma ürünü* ile sınırlandırılmıştır. Bu bakımdan teklif, hesap, plan gibi iş ürünleri ile çalışma ürünleri dışındaki iş üründen yetkisiz yararlanma hali, genel tanıma uyarken, alt bentlerde düzenlenen somut tanımlara uymayacağından haksız rekabet meydana gelse bile bu bent kapsamında suç oluşturmayacaktır.

TTK m.62 düzenlemesi doktrinde kanunilik ilkesi bakımından haklı olarak eleştirilmiş ve bentlerde yer alan "*özellikle*" ibaresinin kanun metninde zikredilen fiillerin sınırlı sayıda olmadığı ve örnek kabilinden bazı fiillere yer verildiği izlenimini yarattığı, bu durumun suçta ve cezada kanunilik ilkesi ile çelişki oluşturduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten madde gerekçesindeki varılan sonucun

yerinde olmasıyla birlikte madde gerekçelerinin yorum aracı olması nedeniyle bağlayıcılığı bulunmadığından izlenen yöntemin hatalı olduğu ileri sürülmüş, bu belirsizliğin gerekçede açıklanması yerine madde metninde düzenleme yoluna gidilmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir (İtişgen, 2016a: 339). Ayrıca sayma yönteminin yoruma açık olması nedeniyle kanun metninde yapılacak düzenlemenin dahi sorunu çözmeyeceği ileri sürülmüştür (Okuyucu Ergün, 2013: 151-152). TTK'nın haksız rekabet suçlarına ilişkin düzenlemesi, norm yapma tekniği açısından da eleştirilmiştir. Belirli bir kanuna atıfta bulunmak suretiyle soyut biçimde bu kanuna aykırı davranışların suç olarak tanımlanmasının, suçta kanunilik ilkesiyle bağdaşmayacağı, dolayısıyla bu düzenleme tarzının yerinde olmadığı ileri sürülmüştür (Çabukoğlu, 2018: 72; Arslan ve Özdemir, 2016: 269; Aydın, 2008: 119-120; Erdoğan, 2012: 459). Yine haksız rekabet suçunu oluşturan birçok fiilde “...teklif, hesap veya plan gibi bir iş ürünü...” (TTK m.55/1-c,1), “olağan olan iş şartları” (TTK m.55/1-e) gibi belirsiz veya kıyasa yol açabilecek ifadelere yer verilmesinin kanunilik ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür (Okuyucu Ergün, 2013: 154).

Buna karşılık, doktrinde haksız rekabet fiillerinin daha dar bir çerçevede suç olarak kabul edilmesi nedeniyle Kanun'un bu düzenleme tarzı eleştirilmiş, haksız rekabetle gerçek anlamda mücadele edilebilmesi için diğer hallerin de suç olarak düzenlenmesinin uygun olacağı ileri sürülmüştür. (Donay ve Erman, 1973: 76; Moroğlu, 2016: 59; Topçuoğlu ve Özkul, 2014: 16). Haksız rekabet suçunun düzenlenme tarzı itibarıyla, gelişen teknoloji ve küreselleşme nedeniyle kişi ya da kurumlara zarar verebilecek pek çok eylemin yaptırımsız kalabileceği tehlikesi bulunduğu, bu nedenle ceza hukukuna esas olmak üzere suç tanımına yer verilmek suretiyle o kapsama girebilecek her türlü eylemin suç kapsamına alınması gerektiği ifade edilmiştir (Erdoğan, 2012: 459).

Fakat bu görüş, maddi unsurunun haksız rekabet gibi geniş, tanımının ve kapsamının tayin edilmesi güç bir kavram olarak seçilmesinin hukuk güvenliğini zedeleyeceği ve kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesine aykırı olacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Aydın, 2008: 181; İtişgen, 2016a: s.339). Gerçekten de, her türlü haksız rekabet fiilinin suç olarak kabul edilmesinin sakıncalarının bulunduğunu belirtmek gerekir. TTK m.54 düzenlemesinde de açıkça vurgu yapıldığı üzere haksız rekabet, dürüstlük kuralına aykırılık temeline dayanmaktadır. Anayasa'da (m.17, 48, 167) temel hak olarak kabul edilen rekabet hakkının, dürüstlük kuralı ile sınırlandırılması söz konusudur. Dürüstlük kuralı, her somut olayı kendi içerisinde değerlendirmeyi gerekli kılmaması nedeniyle genel bir disiplin oluşturulmasını engellemektedir. Bu nedenle hukuki anlamda sınırları belirlenmesi zor olan bir konuda geniş ölçekli bir cezai düzenleme yapılması, rekabet sahasındaki aktörlerde temel hak niteliğinde olan iktisadi rekabet hakkını kullanmaları sırasında meşru alanda hareket tarzı benimsemekte tereddüt meydana getirecek, ticari hayatta da belirsizlik yaratacaktır. Özel hukuk sorumluluğu açısından kapsamının tayini zor olan böyle bir konuda, hukuki sorumluluğun tamamını kapsayacak şekilde düzenlenecek ceza normu ile açıklık ilkesinin sağlanacağını söylemek mümkün değildir ve böylesine yapılacak bir düzenleme kanunilik ilkesine aykırı olacaktır. Diğer taraftan hukuki sorumluluğun

tamamını kapsayacak şekilde ceza normu düzenlenmesi ceza hukukunun son çare olması ilkesi (ultimo ratio) ile de bağdaşmayacaktır. Bu nedenle haksız rekabete sebep olan ve özel hukuk sorumluluğunu doğuran tüm haksız rekabet halleri yerine dürüst ve bozulmamış rekabetten beklenen menfaatin zedelenmesi noktasında vahamet arz eden, kendi içerisinde belli bir kategoriye ve disipline tabi tutulmuş ve somutlaşmış haksız rekabet fiillerin suç olarak kabul edilmesinin yerinde olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte belirli bir dereceye kadar vehamet arz etmeyen, geniş bir düzenleme alanı barındıran bazı haksız rekabet fiillerinin suç olarak düzenlenmesi ceza hukukunun son çare olması (ultimo ratio) ilkesine uygun değildir.

TTK'nın 62'nci maddesinde haksız rekabet suçunun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyet şartına tabi tutulmuştur. Ayrıca, haksız rekabet suçu nedeniyle iki yıla kadar hapis veya adli para cezası öngörülmüş, hâkime eylem karşılığında verilecek cezanın türü bakımından takdir yetkisi tanınmıştır.

3. HAKSIZ REKABETTEN KAYNAKLANAN HUKUKİ SORUMLULUK

Haksız rekabet nedeniyle ileri sürülebilecek talep ve davalar TTK'nın 56'ncı ve devamı maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. TTK m.56'da, haksız rekabet sebebiyle müşterileri, kredisi, meslekî itibarı, ticari faaliyetleri veya diğer ekonomik menfaatleri zarar gören veya böyle bir tehlikeyle karşılaşabilecek olan kimselerin; haksız rekabete neden olan fiilin tespitini (tespit davası), haksız rekabetin men'ini (haksız rekabetin men'i davası), haksız rekabetin sonucu olan maddi durumun ortadan kaldırılmasını, haksız rekabet yanlış veya yanıltıcı beyanlarla yapılmışsa bu beyanların düzeltilmesini (eski hale iade davası) ve tecavüzün önlenmesi için kaçınılmaz ise haksız rekabetin işlenmesinde etkili olan araçların ve malların imhasını, kusur varsa zarar ve ziyanın tazminini (maddi tazminat davası), Türk Borçlar Kanununun 58'inci maddesinde öngörülen şartların varlığında manevi tazminat verilmesini (manevi tazminat davası) isteyebileceği düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, davacı lehine maddi tazminat kapsamında haksız rekabet sonucunda davalının elde etmesi mümkün görülen menfaatin karşılığına (haksız kazancın iadesi) karar verilebilmesine de imkân tanınmıştır. Yine, TTK m.59'da davayı kazanan tarafın istemiyle, mahkemece verilen kararın ilan edilebilmesi de mümkündür. TTK m.61'de ise ihtiyati tedbir ve gümrük idarelerinde el koymaya ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Haksız rekabet nedeniyle ileri sürülebilecek talep ve davaların yanı sıra, bu taleplerin kimler tarafından ileri sürebileceği, haksız rekabet nedeniyle çalıştırmanın (TTK m.57), basın, yayın iletişim ve bilişim kuruluşlarının (TTK m.58) sorumluluğu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

3.1. Davalar

3.1.1. Tespit Davası

Haksız rekabet bulunup bulunmadığının tespiti için açılan bu dava, haksız rekabete ilişkin olarak açılacak davaların başında gelmektedir. Tespit davası yoluyla, mahkemeden, bir hakkın veya

hukuki ilişkinin varlığının ya da yokluğunun yahut bir belgenin sahte olup olmadığının belirlenmesi talep edilir (HMK m.106/1). Tespit davası ile davacı, davalının davranışının haksız rekabet olup olmadığının yargılama ile tespit edilerek karara bağlanmasını talep etmektedir (Arkan, 2021: 364; Çınar Karabağ, 2019: 153; Karayalçın, 1968: 468). Hükümden de anlaşılacağı üzere, davacı sadece haksız rekabetin varlığını değil, fiilin haksız rekabet oluşturmadığının tespitini de (menfi tespit) isteyebilir. (Pekdinçer, 2020: 189; Poroy ve Yasaman, 2017: 421).

Mahkemenin haksız rekabetin tespitine ilişkin kararı kesin hüküm niteliğine sahiptir (Ülgen vd., 2021: 566; Kuru, 2001: 1466). Tespite ilişkin verilen karar, kesinleştikten sonra, açılacak diğer davalar bakımından da kesin delil teşkil edecektir (Kuru, 2001: 1466). Fiilin haksız rekabet oluşturmaması ya da haksız rekabetin ispatlanamaması nedeniyle davanın reddine karar verilmesi halinde ise artık aynı fiil nedeniyle diğer dava türlerine başvurma olanağı da kalkacaktır (Bağrıaçık, 2017: 171). Buna karşılık tespit kararlarının, men ve ortadan kaldırma kararlarından farklı olarak icra kabiliyetleri bulunmamaktadır (Oğuzman ve Barlas, 2021: 302).

3.1.2. Men Davası

Haksız rekabet halinde açılacak diğer bir dava türü ise; haksız rekabetin men edilmesi, durdurulması, sona erdirilmesi davasıdır. Bu davanın açılmasındaki amaç, devam eden haksız rekabet fiiline son verilmesini sağlamak ya da gerçekleşme veya tekrarlanma tehlikesi olan haksız rekabet fiilinin ortaya çıkmasını engellemektir (Karayalçın, 1968: 469; Arkan, 2021: 364; Ülgen vd, 2021: 567). Bu nedenle bu davanın açılabilmesi için öncelikle, dava açıldığı sırada haksız rekabet fiilinin işlenmekte olması veya gerçekleşmesi veya tekrarlanması kuvvetle muhtemel bir tecavüz tehlikesi bulunması gerekmektedir (Poroy ve Yasaman, 2017: 421; Ayhan vd., 2021:390)

Haksız rekabetin men'ine ilişkin açılacak davalar, haksız rekabet fiilinin devam edip etmemesine göre farklı isimlendirilmektedir: Haksız rekabetin gerçekleşme veya tekrarlanma tehlikesinin bulunduğu hallerde açılacak dava haksız rekabetin önlenmesi davası iken, başlayan ve devam eden bir haksız rekabet fiilinin bulunması halinde açılacak dava haksız rekabetin sona erdirilmesi davasıdır (Nomer Ertan, 2016: 408). Davanın açıldığı tarih itibarıyla haksız rekabete neden olan fiil sona ermiş ise, artık haksız rekabetin sona erdirilmesi davası açılmaz (Pekdinçer, 2020: 193; Çınar Karabağ, 2019; 161).

3.1.3. Eski Hale İade (Düzeltilme) Davası

Haksız rekabet fiili nedeniyle tespit ve men davalarının yanı sıra TTK m.56/1-c düzenlemesine göre, haksız rekabet sonucu zarar gören kimseye, haksız rekabetin sonucu olan maddi durumun ortadan kaldırılması, haksız rekabet yanlış veya yanıltıcı beyanlarla yapılmışsa bu beyanların düzeltilmesi ve tecavüzün önlenmesi için kaçınılmaz ise, haksız rekabetin işlenmesinde etkili olan araçların ve malların imhası için dava açılacağı düzenlenmiştir.

Bu dava ile amaçlanan, haksız rekabetin gerçekleşmesinden önceki durumun yeniden tesisi, diğer bir ifade ile haksız rekabet ile meydana gelen sonuçların ve etkilerin ortadan kaldırılmasıdır (Nomer Ertan, 2016: 412). Bu davanın, haksız rekabet nedeniyle ortaya çıkan zararı tazmin edici özelliği bulunmamakla birlikte, failin kusurunun bulunması halinde bu dava ile birlikte tazminat davası da açılabilir (Mimaroglu, 1978: 414-415; Ayhan vd., 2021: 391; Bağrıaçık, 2017: 175).

3.1.4. Tazminat Davaları

TTK'nın 56/1-d maddesinde haksız rekabete maruz kalan kimsenin zarar ve ziyanının tazminini talep edebileceği düzenlenmiştir. Bu dava, haksız rekabet nedeniyle maddi zarara uğrayan kimsenin zarar ve ziyanını tazmin etmek için açtığı davadır. Haksız rekabet, haksız fiilin özel bir türü olduğundan, haksız rekabet nedeniyle açılacak davalarda, haksız fiil nedeniyle açılacak davalar için geçerli olan şartlar aranacaktır (Karayalçın, 1968: 469; Mimaroglu, 1978: 415; Nomer Ertan, 2016: 416).

TTK'nın 56/1-e maddesi uyarınca haksız rekabete maruz kalan kişilerin Türk Borçlar Kanunu'nun 58'inci maddesinde öngörülen şartların varlığında manevi tazminat davası açabilecekleri öngörülmüştür. Türk Borçlar Kanunu'nun 58'inci maddesinde kişilik hakkının zedelenmesinden dolayı zarar gören kimsenin, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat adı altında bir miktar paranın ödenmesini isteyebileceği düzenlenmiştir.

Bunun dışında TTK'nın 56/1-e maddesinde hâkimin maddi tazminat olarak davalının haksız rekabet eylemi sonucunda elde etmesi mümkün görülen menfaatin karşılığına hükmedilebilmesine imkân tanınmıştır.

3.2. Davanın Tarafları

3.2.1. Davacılar

Haksız rekabet için öngörülen davaların kimler tarafından açılacağı TTK m.56'da düzenlenmiştir. Haksız rekabet nedeniyle dava açılacağı öngörülen kişiler kanunda üç grup halinde düzenlenmiştir.

İlk olarak; haksız rekabet sebebiyle müşterileri, kredisi, meslekî itibarı, ticari faaliyetleri veya diğer ekonomik menfaatleri zarar gören veya böyle bir tehlikeyle karşılaşabilecek olan kişilerden (m.56/1) bahsedilmiştir. Düzenlemeden de açıkça anlaşılacağı üzere, davacının haksız rekabet eyleminden dolayı zarar görmesi zorunlu olmayıp, davayı açabilmesi için zarar görme tehlikesi yeterlidir.

İkinci olarak; ekonomik çıkarları zarar gören veya böyle bir tehlikeyle karşılaşabilecek müşterilerin (m.56/2) de dava açmasına olanak sağlanmıştır. Ancak müşteriler tarafından araçların ve malların imhasının istenemeyeceği düzenlenmiştir. Müşterilerin maddi ve manevi tazminat dışındaki

davaları açabilmesi için fiilen zarar görmüş olmalarına gerek bulunmamakta olup zarar görme tehlikesi yeterlidir.

Üçüncü olarak; mesleki ve ekonomik birlikler, sivil toplum kuruluşları ve kamusal nitelikteki kurumlar tarafından haksız rekabete dayalı dava açılabilmesinin koşulları düzenlenmiştir. TTK'nın 56/3'üncü maddesine göre, ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları, borsalar ve tüzüklerine göre üyelerinin ekonomik menfaatlerini korumaya yetkili bulunan diğer mesleki ve ekonomik birlikler ile tüzüklerine göre tüketicilerin ekonomik menfaatlerini koruyan sivil toplum kuruluşlarıyla kamusal nitelikteki kurumlar da birinci fıkranın (a), (b) ve (c) bentlerinde yazılı olan tespit, men ve eski hale iade davalarını açabilirler. Bu kurumların dava açma hakları tespit, men ve eski hale getirme davaları ile sınırlı tutulmuştur. Bu kurumlar haksız rekabet nedeniyle tazminat talebinde bulunamazlar.

3.2.2. Davalılar

Haksız rekabet davaları kural olarak haksız rekabeti gerçekleştiren kişiye karşı açılır. Fakat haksız rekabet fiilleri, hizmet ve işlerini gördükleri sırada çalışanlar veya işçiler tarafından da işlenmiş olabilir. Bu şekilde meydana gelen haksız rekabet fiilinden dolayı çalıştırmanın sorumluluğu ile ilgili kanunda özel bir düzenlemeye yer verilmiş; çalışan veya işçinin hizmet veya iş görürken işlenen haksız rekabet fiillerinden çalıştırıcı da sorumlu tutulmuştur. TTK'nın 57/1'inci maddesinde, haksız rekabet fiilinin, hizmetlerini veya işlerini gördükleri sırada çalışanlar veya işçiler tarafından işlenmiş olması halinde, 56'ncı maddenin birinci fıkrasında sayılan davalardan tespit, men ve düzeltme davalarının, çalıştıranlara karşı da açılabileceği düzenlenmiştir. İkinci fıkrada ise haksız rekabet fiili sonucunda maddi veya manevi zarar oluşması halinde açılacak tazminat davaları ile ilgili TBK hükümlerinin uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu düzenleme uyarınca, haksız rekabete maruz kalan kimse; ister haksız rekabet fiilini gerçekleştiren faile, isterse faili çalıştıran, isterse her ikisine birden dava açabilecektir (Ayhan vd., 2021: 394; Çınar Karabağ, 2019: 148).

Tazminat davaları ile ilgili olarak TBK'ya atf yapan düzenlemeyle ise, açılacak olan tazminat davalarında TBK m.66 uyarınca adam çalıştırıcının kullanabileceği kurtuluş beyinelerinin uygulanabilmesine cevaz verilmiştir (Karayalçın, 1968: 474). Diğer bir ifade ile faili çalıştırıcı kişi, çalıştırıcını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmayacaktır (TBK m.66/2). Oysa haksız rekabet nedeniyle açılacak tespit, men ve düzeltme davalarında ise TBK m.66'daki kurtuluş beyinelerinden yararlanılması söz konusu değildir. Çünkü tespit, men ve eski hale iade davaları açısından kusurun varlığı önem taşımadığından adam çalıştırıcının sorumluluktan kurtulması bu davalar bakımından mümkün değildir (Karayalçın, 1968: 474; Mimaroglu, 1978: 410-411; Poroy ve Yasaman, 2017: 415).

Haksız rekabet fiilinin basın, yayın, iletişim ya da bilişim kuruluşları vasıtasıyla işlenmesi durumunda sorumluluk durumu ve kimlere karşı dava açılabilceği TTK'nın 58'inci maddesinde özel

olarak düzenlenmiştir. Bu hükme göre; haksız rekabet basın, yayın, iletişim ve bilişim işletmeleriyle gerçekleşse dahi tespit, men veya eski hale getirme davasının kural olarak fail hakkında, diğer bir ifade ile basında yayımlanan şeyin, programın; ekranda, bilişim aracında veya benzeri ortamlarda görüntülenenin; ses olarak yayımlananın veya herhangi bir şekilde iletilenin sahipleri ile ilan veren kişiler aleyhine açılabilmesi düzenlenmiştir. Hükümün devamında ise tespit, men veya eski hale getirme davasının; haksız rekabet fiilini işleyen kişiden başka, yazı işleri müdürü, genel yayın yönetmeni, program yapımcısı, görüntüyü, sesi, iletiyi, yayın, iletişim ve bilişim aracına koyan veya koyduran kişi ve ilan servisi şefi; bunlar gösterilemiyorsa, işletme veya kuruluş sahibine hangi koşullarda açılabilmesi düzenlenmiştir. Haksız rekabetin basın, yayın, iletişim veya bilişim kuruluşları aracılığıyla işlenmesi halinde tazminat davasının düzenlemede belirtilen kişiler hakkında özel bir düzenlemeye yer verilmemiş olup bu konuda Türk Borçlar Kanunu'na atıf yapılmıştır (m.58/3).

İnternet hizmet sağlayıcılarının sorumluluğu ise TTK m.58/4'de düzenlenmiştir. Hükümde internet ortamında meydana gelen haksız rekabeti doğrudan gerçekleştirmeyen, fakat internet ortamında yayınlanmasına herhangi bir şekilde hizmet eden kişiler hakkında tespit, men veya eski hale getirme davalarının açılabilmesine ilişkin şartlar düzenlenmiştir. Düzenlemede maddi ve manevi tazminat ile ilgili bir açıklamaya yer verilmemiş ise de tazminat davaları için genel hükümlere göre hareket edilecektir (Nomer Ertan, 2016: 443).

3.2.3. Hükümün Üçüncü Kişilere Etkisi

TTK m.56/4'de bir kimse aleyhine haksız rekabet teşkil eden eyleminden dolayı men ya da eski hale getirilmesine dair verilen hükümün, haksız rekabete konu malları, doğrudan veya dolaylı bir şekilde failden ticari amaçla elde etmiş olan kişiler hakkında da icra olunacağı düzenlenmiştir. Bu şekilde usul hukukunun temel prensiplerinden olan mahkeme kararlarının yalnızca davanın tarafları bakımından kesin hüküm oluşturacağı yönündeki kurala, haksız rekabete ilişkin men ya da eski hale getirme kararları bakımından istisna getirilmiştir (Nomer Ertan, 2016: 458; Arkan, 2021: 371; Poroy ve Yasaman, 2017: 426). TTK m.56/4 maddesinin uygulama alanı sadece malları elinde ticari amaçla bulunduran kişiler ile ilgilidir. Hükümün malı elinde bulunduran tüketiciler bakımından uygulanması, diğer bir ifade ile haksız rekabete dayalı men ve eski hale iade davaları sonucunda alınan mahkeme kararının tüketiciler hakkında uygulanması söz konusu değildir (Nomer Ertan, 2016: 459; Çınar Karabağ, 2019: 182; Poroy ve Yasaman, 2017: 426). Bir kimse tacir de olsa haksız rekabete konu olan malı şahsi amaçla elde etmesi ve bu doğrultuda kullanması TTK m.58/4 kapsamında değerlendirilmeyecektir.

3.3. İhtiyati Tedbirler

Haksız rekabete maruz kalan kişilerin haklarının etkin bir şekilde korunabilmesi ve dava sırasında telafisi imkânsız zararların önüne geçilmesi, haksız rekabetten toplum menfaatlerinin de

etkilenmesi dikkate alındığında haksız rekabetin kendine özgü bu durumunu göz önüne alınarak kanun koyucu tarafından TTK'nun 61'inci maddesinde özel bir düzenlemeye yer verilmiştir (Nomer Ertan, 2016: 468). Bu hükme göre geçici olarak mevcut durumun olduğu gibi korunmasına, eski hale getirmeye, haksız rekabet sonucu oluşan maddi durumun ortadan kaldırılmasına, haksız rekabetin önlenmesine, yanlış veya yanıltıcı beyanların düzeltilmesine ve diğer tedbirlere karar verilebileceği düzenlenmiştir. TTK'nın 61/2'nci maddesi uyarınca hak sahibinin yetkilerine tecavüz oluşturması hâlinde cezayı gerektiren haksız rekabet konusu mallara, ithalat veya ihracat sırasında hak sahibinin talebi üzerine, gümrük idareleri tarafından ihtiyati tedbir niteliğinde el konulabileceği düzenlenmiştir.

Haksız rekabet ile ilgili ihtiyati tedbire ilişkin düzenleme, dava ile elde edilebilecek hukuki sonucun ihtiyati tedbir kararı ile alınamayacağına, diğer bir ifade ile yargılamayı konusuz bırakacak veya uyuşmazlığı esastan çözecek şekilde ihtiyati tedbir kararı verilemeyeceğine dair kurala istisna oluşturmaktadır (Kuru, 2001: 4312, 4314; Güneş, 2021: 480). Fakat haksız rekabete ilişkin ihtiyati tedbir kararı ile sağlanan koruma geçici olduğundan, bu yolla haksız rekabet mağdurunun tatmin edilmiş olması söz konusu değildir (Poroy ve Yasaman, 2017: 420).

3.4. Yargılama

TTK'nın 4/2'nci maddesinde, ticari davalarda deliller ile bunların sunulmasınının 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerine tabi olduğu belirtilmiştir. Haksız fiil olması nedeniyle haksız rekabete uğrayan taraf, haksız rekabet fiilini, zararını ve kusur aranan hallerde failin kusurunu ispat etmekle yükümlüdür. Haksız rekabet teşkil eden fiil esasında haksız fiil niteliğinde olduğundan, haksız rekabet teşkil eden fiil, diğer haksız fiillerde olduğu gibi, her türlü delil ile ispat edilebilir. Bu bakımdan HMK'nın 200'üncü maddesinde düzenlenen senetle ispat kuralı ile getirilen sınırlamalar olmaksızın haksız rekabet teşkil eden fiilin tanık, keşif ve bilirkişi incelemesi gibi takdiri deliller ile kanıtlanması mümkündür (Göle, 1983: 202; Çınar Karabağ, 2019: 177).

3.5. Zamanaşımı

Haksız rekabetten kaynaklanan davalar bakımından TTK m.60'da zamanaşımı süreleri özel olarak düzenlenmiştir: *"56 ncı maddede yazılı davalar, davaya hakkı olan tarafın bu hakların doğumunu öğrendiği günden itibaren bir yıl ve her hâlde bunların doğumundan itibaren üç yıl geçmekle zamanaşımına uğrar. Şu kadar ki, haksız rekabet fiili aynı zamanda 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu gereğince daha uzun dava zamanaşımı süresine tabi olan cezayı gerektiren bir fiil niteliğinde ise, bu süre hukuk davaları için de geçerli olur."*

Düzenlemede hem bir yıllık hem üç yıllık iki ayrı süre öngörülmüştür. Bir yıllık süre, mağdurun zarar ile birlikte faili öğrendiği tarihten itibaren başlar (Güneş, 2021: 470). Şayet haksız rekabet fiili nedeniyle bir zarar doğmamış ise, bir yıllık süre haksız rekabet fiilinin öğrenildiği tarihten itibaren başlar. Haksız rekabet fiili henüz gerçekleşmemekle birlikte tehlikesinin söz konusu olduğu hallerde

ise tehlikenin sona erdiği veya tehlikenin sonradan haksız rekabet fiiline dönüşmesi halinde haksız rekabet fiilinden haberdar olduğu tarihten itibaren başlayacaktır.

Üç yıllık zamanaşımı süresinin başlangıcı ise her halükarda fiilin meydana gelmesinden (Ayhan vd., 2021: 396; Çınar Karabağ, 2019: 184; Güneş, 2021: 464) veya haksız rekabet tehlikesinin söz konusu olduğu hallerde tehlikenin ortadan kalktığı tarihten itibaren başlar. Üç yıllık sürenin başlangıcı bakımından failin fiilden veya tehlikenin ortadan kalmasından haberdar olup olmadığı bakımından bir ayırım yapılmamıştır.

Haksız rekabet fiilinin veya tehlikesinin devam ettiği ve yine sona ermiş bir haksız rekabet fiilinin tekrarlanma tehlikesinin bulunduğu hallerde haksız rekabetten kaynaklanan davaların açılması için zamanaşımı süresi başlamaz (Karahana, 2015: 261; Poroy ve Yasaman, 2017: 418). Haksız rekabet teşkil eden fiilin tekrarlanması halinde ise zamanaşımı süresi tekrarlanan her bir fiil için yeniden işlemeye başlayacaktır (Oğuzman ve Öz, 2021: 75; Nomer Ertan, 2016: 463).

Bununla birlikte zamanaşımına ilişkin bu düzenlemenin sınırsız olmadığı, hukuk güvenliği nedeniyle TMK m.2 uyarınca belirlenecek süre içerisinde dava açılmayarak sessiz kalınması durumunda mağdurun dava açma hakkını kaybedeceği de belirtilmektedir (Arkan, 2021: 372; Karahan, 2015: 261; Karahan, 2001: 280; Yanlı, 2005: 293 ve devamı). Ancak belirtmek gerekir ki, TMK m.2 uyarınca haksız rekabet davasının reddedilebilmesi için, dava açma hakkının uzun süre kullanılmamış olması tek başına yeterli değildir. Burada, haksız rekabete uğrayan kimsenin haksız rekabet teşkil eden fiil ve davranışı fark etmesine rağmen uzun süre hiçbir itirazda bulunmamasının yanında, dava açılmayacağı hususunda haksız rekabet fiilini işleyen kimsede korunmaya layık, esaslı bir beklenti ve inancın oluşması da gerekmektedir (Nomer Ertan, 2016: 464; Yanlı, 2005: 297).

Bunun dışında, davanın cezayı gerektiren haksız rekabet hallerinden kaynaklanması halinde ceza kanununda düzenlenen zamanaşımı süreleri uygulanacaktır (Yarg. 11.HD. T.16.01.2014, E.2012/9131, K.2014/857, karar için bkz. www.yargitay.gov.tr). Ayrıca bu zamanaşımı süresinin uygulanabilmesi, ceza davasının açılmış olmasına ya da şikâyetle bulunulmasına bağlı değildir (Ayhan vd., 2021: 396; Güneş, 2021: 471; Nomer Ertan, 2016: 467; Poroy ve Yasaman, 2017: 418). Zamanaşımı süresinin incelenmesi sırasında eylemin davada ileri sürülen vakıanın suç oluşturan haksız rekabet hali olup olmadığı hukuk hâkimince değerlendirilmelidir. Haksız rekabet suçu ile ilgili ceza soruşturması veya kovuşturması bulunmasa bile şayet iddia edilen haksız rekabet fiili kanunda suç olarak tanımlanan hallerin arasında yer alıyorsa artık ceza zamanaşımı uygulanacaktır (Ayhan, 1990: 154; Nomer Ertan, 2016: 467). Haksız rekabet fiilinin “*asli norm – tali norm*”, hem de “*özel norm – genel norm*” ilişkisi çerçevesinde daha ağır cezayı gerektiren ya da daha özel nitelikteki suç tipini ihlal ettiği durumlarda haksız rekabet suçu oluşmaz ise de özel hukuktan kaynaklı dava ve talep haklarının kullanılabilmesi için zamanaşımı süresi daha ağır cezayı gerektiren ya da daha özel nitelikteki suç tipine göre belirlenecektir. Fakat yapılan yargılamada eylemin haksız rekabet teşkil

etmesine rağmen suç olarak düzenlenen haller arasında bulunmaması halinde bu defa 1 ve 3 yıllık zamanaşımı süreleri dikkate alınacaktır.

Aynı fiilden cezai olarak değil de adam çalıştırmanın sorumluluğu gibi hukuki mahiyette sorumluluk doğuran hallerde ceza zamanaşımının uygulanması söz konusu değildir (Ayhan vd., 2021: 396). Bununla birlikte çalışanın haksız rekabet fiiline engel olunmaması TTK m.62/1-d maddesi kapsamında suç oluşturabilir. Bu tür durumlarda failin cezai sorumluluğu da söz konusu olacağından TCK'da düzenlenen zamanaşımı süreleri geçerli olacaktır.

Beraat kararı verilmesi halinde ise, kararın niteliğine bakmak gerekir. Beraat kararının, sanığın üzerinde atılı fiilin kanunda suç olarak tanımlanmamış olması diğer bir ifade ile suçun unsurlarının oluşmaması veya sanığın üzerine atılı suçu işlemediğinin sabit olması nedeniyle verilmesi halinde, ceza hâkimi tarafından yapılan bu tespit hukuk hâkimini bağlayacağından artık ceza zamanaşımı sürelerinin uygulanması söz konusu olmayacaktır (Güneş, 2021: 471; Poroy ve Yasaman, 2017: 418). Buna karşılık, beraat kararı faile isnat edilen suçun fail tarafından işlendiğinin sabit olmaması diğer bir ifade ile delil yetersizliği nedeniyle verilmiş ise, bu beraat kararı hukuk hâkimini bağlamayacağından yapılan hukuk yargılamasında suç teşkil eden haksız rekabet fiili söz konusu olması halinde ceza zamanaşımı süreleri dikkate alınacaktır.

4. CEZA YARGILAMASININ HUKUK YARGILAMASINA ETKİSİ

4.1. Genel Olarak

TTK düzenlemesinde haksız rekabete karşı getirilen hukuki korumanın yanında, kanunda sayılan bazı fiiller suç olarak kabul edilerek cezai koruma öngörülmüştür. Haksız rekabet nedeniyle hem hukuki sorumluluk hem de cezai sorumlulukla ilgili özel hükümlere yer verilmiş ise de haksız rekabete ilişkin ceza yargılaması ile hukuk yargılaması arasındaki ilişkiyi düzenleyen herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Fakat bunun bir eksiklik olduğu söylenemez. Çünkü haksız rekabet oluşturan davranışlar özü itibarıyla bir haksız fiil olduğundan, haksız rekabete ilişkin düzenlemelerin uygulamasında ve yorumlanmasında haksız fiile ilişkin hükümlerden yararlanılması mümkündür ve haksız rekabete ilişkin düzenlemelerde boşluk bulunması halinde bu boşluk haksız fiile ilişkin hükümlerle doldurulabilir. Türk Borçlar Kanunu (TBK)'nin 74'üncü maddesinde suç teşkil eden haksız fiiller nedeniyle hukuk mahkemesi ile ceza mahkemesi arasındaki ilişki düzenlenmiş olup bu düzenleme haksız rekabet nedeniyle yapılacak yargılamalar için de geçerlidir.

Bazı istisnalar haricinde ceza mahkemesi kararları hukuk mahkemesinde kesin hüküm teşkil etmez. Haksız rekabet suçu ile ilgili verilen mahkûmiyet veya beraat kararlarının da hukuk mahkemesinde kesin hüküm oluşturduğundan söz etmek olanaksızdır. Bununla birlikte haksız rekabet suçu ile ilgili şikâyetten vazgeçilirken şahsi haklardan da vazgeçildiğinin açıklanması halinde artık haksız rekabete dayalı hukuk davası açılması da mümkün olmayacaktır (TCK m.73/7). Fakat haksız rekabete ilişkin ceza mahkemesi kararları hukuk mahkemesinde kesin hüküm teşkil etmese de delil

olarak değerlendirilmesine bir engel bulunmamaktadır. Bir sonraki başlık altında ele alınacağı üzere maddi vakianın tespitine ilişkin ceza mahkemesi kararları haksız rekabet ile ilgili hukuk yargılaması açısından bağlayıcılık oluşturmaktadır.

4.2. Ceza Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı

TBK'nın 74'üncü maddesinde; hukuk davasına bakan hâkimin, zarar verenin kusurunun olup olmadığı, ayırt etme gücünün bulunup bulunmadığı hakkında karar verirken, ceza hukukunun sorumlulukla ilgili hükümleriyle ve ceza hâkimi tarafından verilen beraat kararıyla bağlı olmadığı (f.1), aynı şekilde, ceza hâkiminin kusurun değerlendirilmesine ve zararın belirlenmesine ilişkin kararının da, hukuk hâkimini bağlamayacağı (f.2) düzenlenmiştir.

Buna karşılık, ceza mahkemesinin mahkûmiyet kararının, haksız rekabete konu olayın tespitine ilişkin bölümünün hukuk mahkemesinde kesin delil oluşturduğu söylenebilir. Bu hususu 74/2'nci maddesinin karşıt anlamı ve HMK'nın 203'üncü maddesi doğrulamakta olup, ceza mahkemesinin geniş bir soruşturma ve inceleme yetkisine sahip olarak kesin bir şekilde tespit ettiği vakianın hukuk mahkemesi tarafından yeniden araştırılması kesin hükmün amacıyla bağdaşmayacaktır (Kuru ve Aydın, 2021: 1514).

Kusurun değerlendirilmesi ile ilgili ceza mahkemesinin beraat kararının hukuk hâkimi bakımından bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Haksız rekabet suçları kasıtlı suçlar olup, taksirli sorumluluk öngörülmemiştir. Failin haksız rekabet oluşturan fiilinde kastı söz konusu değilse haksız rekabet suçunun unsurlarının olduğundan söz edilemeyecektir. Haksız rekabetten kaynaklanan hukuki sorumluluk için ise failin kusurlu hareket etmesi şart değildir. Kusur sadece haksız rekabet nedeniyle açılacak tazminat davaları bakımından önem arz etmektedir. Haksız rekabet nedeniyle tazminat davası açılabilmesi için failin kastının ya da en azından ihmal derecesinde de olsa kusurunun bulunması şarttır. Bunun dışında haksız rekabetin tespiti, önlenmesi ve eski hale getirme davaları için failin özel hukukta geçerli olan kastı ya da ihmali olarak hareket etmesi aranmamıştır.

Ceza hukuku bakımından kusurluluğu ortadan kaldıran hallerin bulunduğu durumlarda ise eylem suç vasfını devam ettirmektedir (Artuk vd., 2021: 392; Özgenç, 2021: 231). Ancak eylemin kınanabilir olmaması nedeniyle faile ceza verilmemektedir. Bu tür durumlarda Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)'nın 223/3'üncü maddesi gereğince faile ceza verilmesi mümkün değil ise de failin eylemi haksız rekabet vasfını sürdürdüğünden failin haksız rekabete dayalı hukuki sorumluluğu devam edecektir.

Ceza mahkemesinin daha geniş bir soruşturma ve inceleme yetkisine sahip olarak verdiği beraat kararının haksız rekabete konu olan olayın tespitine ilişkin kısmı hukuk hâkimi bakımından da kesin delil teşkil etmektedir (Doğanay, 1975: 23; Kılıçoğlu, 1972: 208; Kuru ve Aydın, 2021: 1518). Ceza mahkemesinde haksız rekabet suçu ile ilgili olarak yapılan yargılamada sanığın sabit görülen haksız rekabet fiili hukuk hâkimini bağlayacaktır. Buna karşılık ceza mahkemesi tarafından sanığın haksız

rekabet suçu sabit görülmeyle birlikte CMK'nın 231/5'inci maddesi uyarınca hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş ise bu kararın hukuk hâkimi açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

Ceza mahkemesinde yapılan yargılamada fiilin hukuka aykırı olmadığı veya olayda hukuka uygunluk nedeninin bulunduğu durumlarda (CMK m.223/2-d) verilen beraat kararı hukuk hâkimi bakımından kesin delil teşkil eder (Doğanay, 1975: 23; Kılıçoğlu, 1972: 207; Kuru ve Aydın, 2021: 1519). Çünkü ceza hukuku bakımından hukuka aykırılık, davranışın sadece ceza normları bakımından değil, özel hukuk dâhil olmak üzere tüm hukuk düzeni ile çatışma içinde olduğu anlamına gelmektedir (Alacakaptan, 1975: 95; Artuk vd., 2021: 484; Demirbaş, 2021: 281; Özgenç, 2021: 303).

Ceza mahkemesinin beraat kararının delil yetersizliğine dayandığı durumlarda ise vakıanın mevcut olup olmadığı kesin bir şekilde tespit edilmediğinden hukuk mahkemesinde kesin delil teşkil etmez (Doğanay, 1975: 23; Kuru ve Aydın, 2021: 1519; Oğuzman ve Öz, 2021: 88). Ceza mahkemesinde haksız rekabet fiilinin sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması (CMK m.223/2-e) nedeniyle beraat kararı verilmesi halinde, bu karar hukuk hâkimini bağlamayacaktır.

4.3. Fiilin Nitelendirilmesi

6102 S.lı TTK'da haksız rekabetin amaç ve ilkesini ortaya koyan 54/2'inci maddede, rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen dürüstlük kuralına aykırı davranışlar ile uygulamalar haksız rekabet kabul edilmiştir. Düzenlemeden de anlaşılacağı üzere bir davranışın haksız rekabet oluşturup oluşturmadığı dürüstlük kuralına göre belirlenmektedir (Nomer Ertan, 2016: 113; Şenocak, 2001: 205). Kanunkoyucu bu şekilde rekabet hakkının dürüstlük kuralına aykırı şekilde kullanılmasını engellemek istemiştir. Bununla birlikte kanunkoyucu dürüstlük kuralına aykırı ticari davranış ve uygulamaların somut örneklerine TTK'nın 55'inci maddesinde yer vermiştir. Fakat bu fiiller örnek niteliğinde olduğundan, bu madde kapsamında kalmasa bile, rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen dürüstlük kuralına aykırı davranışlar TTK'nın 54'üncü maddesindeki genel nitelikteki hüküm gereğince haksız rekabet olarak kabul edilecektir.

Buna karşılık haksız rekabet suçunu oluşturan fiiller TTK'nın 62'nci maddesinin (a) bendinde özel hukuk bakımından dürüstlük kuralına aykırı davranışların örneğini oluşturan 55'inci maddeye atfen ve (b), (c), (d) bentlerinde doğrudan gösterilmiştir. Haksız rekabet suçunun kanuni tanımı bakımından TTK m.54/2'deki genel düzenleme yerine, TTK m.55'deki ve 62'deki somut fiiller esas alınarak, bu fiiller dışındaki haksız rekabet oluşturan davranış ve uygulamalar ceza yaptırımı dışında bırakılmıştır. Başka bir ifade ile TTK m.62'de doğrudan ya da atfen gösterilmeyen hiçbir haksız rekabet davranışı haksız rekabet suçunu oluşturmayacaktır.

Diğer taraftan, bir davranış ve uygulamanın özel hukuk bakımından haksız rekabet oluşturması için failin kastının ya da ihmalinin bulunması, kusurlu hareket etmesi aranmaz iken haksız rekabet

suçları açısından failin eylemini bilerek ve isteyerek işlemesi şarttır. Bu bakımdan failin haksız rekabete neden olan fiilini kasıtlı ya da ihmal altında işleyebileceği gibi davranış veya uygulamalarının haksız rekabete neden olacağı bilinci veya bu konuda ihmali söz konusu olmasa bile failin haksız rekabetten dolayı hukuki sorumluluğu söz konusu olabilecektir. Daha da ilerisi, failin haksız rekabete neden olan davranışını sübjektif iyiniyet altında işlemiş olması halinde de özel hukuk bakımından haksız rekabet meydana gelebilecektir (Domanıç ve Ulusoy, 2007: 272).

Bunun dışında ceza hukukunda kanunilik ilkesi geçerlidir ve bu nedenle kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılması ve bu hükümlerin kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanması olanaksızdır (TCK m.2/3). Özel hukuk bakımından TTK m.55’de gösterilen fiillerin kapsamını tayin ederken genişletici yorum yapılması mümkün iken, haksız rekabet suçunu oluşturan fiillerin kapsamı belirlenirken kıyasa yol açacak bir şekilde genişletici yorum yapılması mümkün değildir.

Bahsi geçen bu hususlardan da anlaşılacağı üzere haksız rekabet suçunu oluşturan her fiil aynı zamanda özel hukuk bakımından da haksız rekabet teşkil eder. Buna karşılık özel hukuk bakımından haksız rekabet oluşturan her fiil haksız rekabet suçunu oluşturmaz. Bu nedenle haksız rekabet suçunu nedeniyle yapılacak yargılamada özel hukuk mantığı ile hazırlanmış norm, ceza hukukunda geçerli esaslara göre yorumlanmalıdır. Sanığa isnat olunan fiilin 55’inci ve 62’inci maddedeki karşılığı tespit edilip, suç kalıbına uyup uymadığı ceza hukukunda geçerli ilkeler de dikkate alınarak incelenmelidir. Sanığın isnat edilen haksız rekabet eyleminin sabit görülmesi halinde ise 62’nci maddeye atfen hüküm tesisi yerine, isnat olunan fiilin 55’inci ve 62’nci maddedeki karşılığı da açıkça gösterilmelidir.

Haksız rekabet suçlarının tali (tamamlayıcı, yardımcı) ceza normu niteliğinde olduğundan bahsedilmişti. Bu şekilde, haksız rekabet suçundan dolayı cezai sorumluluğun doğması, fiilin daha ağır cezayı gerektiren başka bir suçu oluşturmamasına bağlıdır. Yine eylem haksız rekabet suçuna göre daha özel nitelikteki bir suç tipini ihlal ediyorsa failin cezai sorumluluğu özel nitelikteki suç tipine göre belirlenecektir. Hem “*asli norm – tali norm*”, hem de “*özel norm – genel norm*” ilişkisi görünüşte içtima hallerindedir ve görünüşte içtima hallerinde suçların içtimasına ilişkin hükümleri uygulanmaz. Bu tür durumlarda aynı olaya birden fazla norm uygulanabilir gibi görünse de aslında fail tarafından gerçekleştirilecek fiile uygulanabilecek tek bir ceza normu bulunmaktadır (Artuk vd., 2021: 795; İçel, 2021: 629, 630; Özgenç, 2021: 717-718; Koca ve Üzülmez, 2021: 551). Haksız rekabet suçunun tali niteliği gereği ya da haksız rekabet suçuna göre daha özel nitelikte bir suç tipi ya da daha ağır cezayı gerektiren bir suç tipi bulunması nedeniyle failin sorumluluğu daha ağır ceza öngören veya özel nitelikteki suç tipine göre belirlenirse de bahse konu fiilin haksız rekabet niteliği devam etmektedir. Bu durumda failin eylemi daha ağır cezayı gerektiren ya da daha özel nitelikte olan başka bir suçu oluştursa da mağdur hukuk mahkemesinde haksız rekabet hükümlerine göre koruma talep edebilecektir. Örneğin, failin kendisini müstesna yeteneğe sahip olduğu intibasını yaratmak suretiyle (55/1-a,3) haksız rekabet fiilini işlerken eyleminin dolandırıcılık boyutuna varması halinde fail

dolandırıcılık suçundan cezalandırılrsa da bu eylem özel hukuk bakımından haksız rekabet niteliğini devam ettirecek, zarar gören haksız rekabet hükümlerine göre TTK m 56 uyarınca hukuki koruma talep edebilecektir.

Haksız rekabete neden olan fiilin aynı zamanda suç olarak nitelendirilmesi hukuki korumanın sağlanması için açılacak davalarda uygulanacak zamanaşımı süreleri bakımından da belirleyici olacaktır. Haksız rekabet fiilinin “*asli norm – tali norm*”, hem de “*özel norm – genel norm*” ilişkisi çerçevesinde daha ağır cezayı gerektiren ya da daha özel nitelikteki suç tipini ihlal ettiği durumlarda haksız rekabet suçu oluşmaz ise de özel huktan kaynaklı dava ve talep haklarının kullanılabilmesi için zamanaşımı süresi daha ağır cezayı gerektiren ya da daha özel nitelikteki suç tipine göre belirlenecektir.

SONUÇ

Haksız rekabetin amacının ve genel ilkelerinin düzenlendiği TTK'nın 54'üncü maddesinin yanında, haksız rekabet oluşturan davranış ve uygulamaların başlıcaları TTK'nın 55'inci maddesinde örneksene yöntemi ile gösterilmiştir. Bununla birlikte bu davranış ve uygulamalara karşı, özel hukuk himayesinin yanı sıra TTK m.62'de cezai himaye de öngörülmüştür. Çünkü bu tür davranış ve uygulamalara karşı caydırıcılığın tek başına özel hukuk sorumluluğu ile sağlanmasının yeterli olmayacağı, bu tür davranış ve uygulamaların ceza hukuku kuralları ile yaptırım altına alınmasının daha etkili olacağı düşünülmüştür. Fakat haksız rekabet suçlarının maddi unsurunun büyük oranda ticaret hukuku uygulamasında örnek olarak gösterilen 55'inci maddedeki fiillere atıf suretiyle belirlenmesi tereddüt yaratmış; cezai himayeye ilişkin kuralların özel hukuk mantığı çerçevesinde ele alınarak düzenlenmesi pek çok hususu tartışmalı hale getirmiştir. Bu nedenle özel hukuk kurallarına atıf yöntemi ile ceza normu haline gelen düzenlemedeki tartışmalı hususlarla ilgili değerlendirmenin ceza hukukunda geçerli ilkeler temelinde yapılması gerekmektedir.

Haksız rekabet suçunu oluşturan fiiller TTK'nın 62'nci maddesinin (a) bendinde özel hukuk bakımından dürüstlük kuralına aykırı davranışların örneğini oluşturan 55'nci maddeye atfen ve (b), (c), (d) bentlerinde doğrudan gösterilmiştir. TTK m.62'de doğrudan ya da atfen gösterilmeyen hiçbir haksız rekabet davranışı haksız rekabet suçunu oluşturmaz. Ceza hukukunda kanunilik ilkesi geçerlidir ve bu nedenle kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılması ve bu hükümlerin kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanması mümkün değildir (TCK m.2/3). Özel hukuk bakımından TTK m.55'de gösterilen fiillerin kapsamının tayininde genişletici yorum yapılması mümkün iken, haksız rekabet suçunu oluşturan fiillerin kapsamı belirlenirken kıyasa yol açacak bir şekilde genişletici yorum yapılması mümkün değildir. Bu hususlardan da anlaşılacağı üzere haksız rekabet suçunu oluşturan her fiil aynı zamanda özel hukuk bakımından da haksız rekabet teşkil edecektir. Buna karşılık özel hukuk bakımından haksız rekabet oluşturan her fiil haksız rekabet suçunu oluşturmaz.

Haksız rekabet suçundan dolayı cezai sorumluluğun doğması, fiilin daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturulmasına bağlıdır. Yine eylem haksız rekabet suçuna göre daha özel nitelikteki bir suç tipini ihlal ediyorsa failin cezai sorumluluğu özel nitelikteki suç tipine göre belirlenecektir. Fakat failin sorumluluğunun daha ağır ceza öngören veya özel nitelikteki suç tipine göre belirlendiği hallerde de bahse konu fiilin haksız rekabet niteliği devam ettiğinden bu fiile karşı haksız rekabet hükümlerine dayalı olarak özel hukuktan kaynaklanan dava ve taleplerin ileri sürülmesi mümkündür.

Haksız rekabete neden olan fiilin aynı zamanda suç olarak nitelendirilmesi, hukuki korumanın sağlanması için açılacak davalarda uygulanacak zamanaşımı süreleri bakımından da belirleyici olacaktır.

Ayrıca, haksız rekabet nedeniyle hem hukuki sorumluluk hem de cezai sorumlulukla ilgili özel hükümlere yer verilmiş ise de haksız rekabete ilişkin ceza yargılaması ile hukuk yargılaması arasındaki ilişkiyi düzenleyen özel bir hükme yer verilmemiştir. Bu nedenle haksız rekabetten kaynaklanan özel hukuk yargılamaları ile ceza yargılamaları arasındaki ilişki Türk Borçlar Kanunu'nun genel hüküm niteliğindeki 74'üncü maddesi çerçevesinde incelenmelidir.

Kusur, sadece haksız rekabet nedeniyle açılacak tazminat davaları bakımından önem arz ettiğinden kusurun değerlendirilmesi ile ilgili ceza mahkemesinin beraat kararının hukuk hâkimi bakımından bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ceza hukuku bakımından kusurluluğu ortadan kaldıran hallerin bulunduğu durumlarda faile ceza verilmesi mümkün değil ise de (CMK m.223/3) failin eylemi haksız rekabet vasfını koruduğundan failin haksız rekabete dayalı hukuki sorumluluğu devam edecektir.

Haksız rekabete ilişkin ceza mahkemesi kararları hukuk mahkemesinde kesin hüküm teşkil etmese de maddi vakıanın tespitine ilişkin ceza mahkemesi kararları haksız rekabet ile ilgili hukuk yargılaması açısından bağlayıcılık oluşturmaktadır. Ceza mahkemesinin daha geniş bir soruşturma ve inceleme yetkisine sahip olarak verdiği beraat kararının haksız rekabete konu olan olayın tespitine ilişkin kısmı hukuk hâkimi bakımından da kesin delil teşkil edecektir. Ceza mahkemesinde haksız rekabet suçu ile ilgili olarak yapılan yargılamada sanığın sabit görülen haksız rekabet fiili hukuk hâkimini bağlayacaktır. Buna karşılık ceza mahkemesi tarafından sanığın haksız rekabet suçu sabit görülmeyle birlikte hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş ise bu kararın hukuk hâkimi açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Yine, ceza mahkemesinin beraat kararının delil yetersizliğine dayandığı durumlarda ise vakıanın mevcut olup olmadığı kesin bir şekilde tespit edilmediğinden hukuk mahkemesinde kesin delil teşkil etmeyecektir.

Ceza mahkemesinde yapılan yargılamada fiilin hukuka aykırı olmadığı veya olayda hukuka uygunluk nedeninin bulunduğu durumlarda (CMK m.223/2-d) verilen beraat kararı hukuk hâkimi bakımından kesin delil teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- Alacakaptan, U., (1975). *Suçun Unsurları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Arkan, S., (2021). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Arslan, Ç., ve Özdemir, D., (2016). Türk Ticaret Kanunu'nda Haksız Rekabet Suçu. *International Conference on Euroasian Economies* (pp.268-272). (<https://www.avekon.org/papers/1535.pdf> Erişim tarihi: 20.01.2022)
- Artuk, M.E., Gökçen, A., Alşahin, M.E., Çakır, K., (2021). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aydın, H., (2008). *Türk Ticaret Kanunu'nda Haksız Rekabet Suçları*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ayhan, R., (1990). *Haksız Rekabet Münasebetiyle Elde Edilen Menfaatlerin İadesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınevi.
- Ayhan, R., Çağlar, H., Özdamar, M., (2021). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Bağrıaçık, S., (2017). *Üretim ve İş Sırlarının Korunması (Özellikle Haksız Rekabet Hukuku Açısından)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Çabukoğlu, Ö., (2018). *Türk Ticaret Kanunu'nda Haksız Rekabet ve Kanun'da Yer Alan Bazı Özel Suç Tipleri (Madde 62/1-b,c,d)*. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çınar Karabağ, N., (2019). *Türk Ticaret Kanunu'na Göre Haksız Rekabet ve Yaptırımları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demirbaş, T., (2021). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Doğanay, İ., (1975). Hukuk Hakimi Ceza Mahkemesinin Hangi Nevi Kararları ile Bağlıdır?. *Yargıtay Dergisi*, cilt.I, sa.2, 20-31.
- Domaniç, H., ve Ulusoy, E., (2007). *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*. İstanbul: Arkan Yayınları.
- Donay, S., ve Erman, H., (1973). *Sınai Mülkiyet Aleyhine Suçlar ve İlgili Mevzuat Özellikle İhtira Beratı - Marka ve Haksız Rekabet Suçları*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Erdoğan, Y., (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Düzenlenen Haksız Rekabet Suçu. *Legal Fikri ve Sınai Haklar Dergisi*, cilt.8, sa.31, 421-461.
- Göle, C., (1983). *Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Güneş, İ., (2021). Uygulamada Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları ve Haksız Rekabet Davaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hirş, E., (1948). *Ticaret Hukuku Dersleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- İçel, K., (2021). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İtişgen, R., (2016a). Türk Ticaret Kanununda Düzenlenen Gerçek Dışı veya Yanıltıcı Açıklamada Bulunma Suçu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sa.122, 337-368.
- İtişgen, R., (2016b). Türk Ticaret Kanunu'nda Düzenlenen Kötüleme Suçu. *Terazi Hukuk Dergisi*, cilt.11, sa.121, 23-35.
- Karahan, S., (2001). Gerçek Kişi Unvanlarının Korunması ve Sessiz Kalma Nedeniyle Hakkın Kaybı İlkesi. *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, cilt.21, sa.1, 271-285.

- Karahan, S., (2015). *Ticari İşletme Hukuku*, Konya: Mimoza Yayınları.
- Karayalçın, Y., (1968). *Ticaret Hukuku I. Giriş – Ticari İşletme*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Kılıçoğlu, A.M., (1972). Haksız Fiilden Sorumlulukta Ceza Hukuku ile Medeni Hukuk İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.29, sa.3-4, 185-225.
- Koca, M. ve Üzülmüş, İ., (2021). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kuru, B., (2001). *Hukuk Muhakemeleri Usulü C.VI*, İstanbul: Demir Demir Müsavirlik ve Yayıncılık.
- Kuru, B., ve Aydın, B., (2021). *Medeni Usul Hukuku El Kitabı C.II*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Mimaroglu, S.K., (1978). *Ticaret Hukuku Dersleri Birinci Cilt İşletme Hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Moroğlu, E., (2016). *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu (Başlangıç Hükümleri, Ticari İşletme, Ticaret Şirketleri, Kıymetli Evrak ve Son Hükümleri) Değerlendirme ve Öneriler*. İstanbul: Onikilevha Yayınları.
- Nomer Ertan, F., (2016). *Haksız Rekabet Hukuku*. İstanbul: Onikilevha Yayınları.
- Oğuzman, M. K. ve Öz, M.T., (2021). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Oğuzman, M. K., ve Barlas, N., (2021). *Medeni Hukuk Giriş Kaynaklar Temel Kavramlar*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Okuyucu Ergün, G., (2013). Haksız Rekabet Suçu ve Kanunilik İlkesi, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, cilt.29, sa.3, 149-155.
- Özgenç, İ., (2021). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Pekdiğer, R.T., (2020), *Haksız Rekabet Hukukunda Dürüstlük Kuralına Aykırı Reklamlar ve Satış Yöntemleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Poroy, R., ve Yasaman, H., (2017). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Şengel, B., (1998). *Türk Hukukunda Haksız Rekabet Halleri ve Rekabetin Korunması*. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şenocak, K., (2001). İşletme Personelinin Ayarılması Meselesinin Haksız Rekabet Hükümleri Çerçevesinde (TTK m. 56 vd.) Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt. 50, sa.2, 193-246.
- Tamer, A., (2011). *Yanlış veya Yanıltıcı Beyan ve Hareketlerle Haksız Rekabet*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Tolun, O., (1956). Gayrimeşru Rekabete Dair Kanunlar ve Devletler Hususi Hukuku. *Adalet Dergisi*, sa.1, 522-536.
- Topçuoğlu, M., ve Özkul, B., (2014). Rekabet Hukuku Özellikle Haksız Rekabet Açısından Helal Gıda Sertifikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt.4, sa.1, 1-26.
- Uzunallı, S., (2013). Genel İşlem Şartlarının Haksız Rekabet Hükümleriyle Denetlenmesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. cilt.71, sa.2, 383-420.
- Ülgen, H., Helvacı, M., Kendigelen, A., Kaya, A., Nomer Ertan, F., (2021). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Yanlı, V., (2006). İltibas Nedeniyle Haksız Rekabetin Önlenmesi Davası Açma Hakkının Kaybı, *Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, Bildiriler – Tartışmalar, XXI, 9-10 Aralık 2005* (pp.291-331), Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Yasaman, H., (2009). Haksız Rekabet Hukukunun Amacı ve Kapsamı. *İsviçre Borçlar Kanunu'nun İktibasının 80. Yılında İsviçre Borçlar Hukuku'nun Türk Ticaret Hukuku'na Etkileri* (pp.1-82), İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Yusufoğlu, F., (2017). Eleştiri Hakkı Işığında Rakip Olmayanların Beyanlarının Haksız Rekabet Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Prof. Dr. Hamdi Yasaman'a Armağan* (pp.835-836), İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM KAVRAMI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ÇALIŞMA

Yağmur EREN¹

Halil İbrahim ŞENGÜN²

Öz

Sürdürülebilirlik, insanların kendi gereksinimlerini giderirken çevrenin korunmasını sağlayabilmeleri ve sonraki kuşaklara ihtiyaçlarını giderebilmeleri adına doğal kaynakları aktarabilmelerini ifade etmektedir. Sürdürülebilirlik konusunun günümüze yansıyan önemli bir boyutu sürdürülebilir tüketimdir. Sürdürülebilir tüketim ise kişilerin gereksinimlerini, adaleti, hayat kalitesini, tüketicilerin sağlığını kapsayan bir düşüncüyü ifade etmektedir.

Bu çalışmada sürdürülebilir tüketim konusunda son beş yıl içerisinde ele alınan çalışmaların bibliyometrik analiz çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle literatür çalışması yapılarak konu hakkında literatüre geçen önemli bilgiler sunulmuştur. Literatür taramasının ardından analiz kısmına geçildiğinde öncelikle, Scopus veri tabanından 2017-2022 (2022 yılı ocak ve şubat) yılları arasında ilgili konuya yönelik yapılan çalışmalar taratılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerin, R programı (Biblioshiny) ile analizi sağlanmıştır. Scopus veri tabanından toplamda 1341 veri elde edilmiştir. Bu verilerin analizi sonucu elde edilen bilgilere göre; sürdürülebilir tüketim konusunda yapılan çalışmaların karakteristik özelliklerine yönelik genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Tüketim, Bibliyometrik Analiz, Biblioshiny.

Jel Kodları: M31, Q 56

A BIBLIOGRAPHIC STUDY ON THE CONCEPT OF SUSTAINABLE CONSUMPTION

Abstract

Sustainability means that people can protect the environment while meeting their own needs and transfer natural resources to the next generations to meet their needs. An important dimension of the sustainability issue that has been reflected to the present day is sustainable consumption. Sustainable consumption, on the other hand, expresses an idea that covers the needs of people, justice, quality of life, and the health of consumers.

In this study, it is aimed to examine the studies on sustainable consumption in the last five years within the framework of bibliometric analysis. For this purpose, first of all, a literature study was conducted and important information about the subject in the literature was presented. When it comes to the analysis part after the

¹ Doktora Öğrencisi Yağmur Eren, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İşletme Bölümü, yagmurcoba0669@gmail.com, [ORCID: 0000-0002-9860-670X](https://orcid.org/0000-0002-9860-670X)

²Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞENGÜN, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İşletme Bölümü, ibrahim.sengun@dicle.edu.tr, [ORCID: 0000-0002-3933-787X](https://orcid.org/0000-0002-3933-787X)

literature review, firstly, data were obtained by scanning the studies on the subject between 2017-2022 (January and February 2022) from the Scopus database. The obtained data were analyzed with the R program (Biblioshiny). A total of 1341 data were obtained from the Scopus database. According to the information obtained as a result of the analysis of these data; A general briefing was given on the characteristics of the studies on sustainable consumption.

Keywords: Sustainability, Sustainable Consumption, Bibliometric Analysis, Biblioshiny.

Jel Classification : M31, Q 56

GİRİŞ

Tüketim unsurunu sürdürülebilir hale getirmeyi hedefleyen sürdürülebilir tüketim düşüncesi, tarihte ilk olarak 1992 yılında Rio’ da gerçekleştirilen Dünya Zirvesi’nin Sürdürülebilir Kalkınma Eylem Planı toplantısında bulunan Gündem 21 kapsamında incelenmiştir. OECD’nin hazırlamış olduğu raporlarda ise bu kavram netliğe kavuşmuştur (OECD, 2002). Son on yılda bu kavram yoğun olarak ilgi görmüştür (Cho vd., 2015). Çevre sorunlarının artması, iklim değişiklikleri, doğal kaynakların aşırı tüketimi ile beraber enerji sektörü başta olmak üzere gıda, tekstil gibi sektörler sürdürülebilir tüketim ile ilgilenmeye başlamışlardır (Chan, 2001; Vermeir ve Verbeke, 2008). Devletlerin de bu kavram üzerine yoğunlaşp destek vermesi büyük önem taşımaktadır. Çevre sorunlarının günden güne artması, yaşam alanlarının ve hayat kalitesinin düşmesine neden olmakla birlikte bu sorunlar canlıların sağlıklarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Sürdürülebilir tüketim ile bu tarz olumsuzlukların önüne geçilebilir. Toplumların çevreye olan hassasiyetleri ve bilinç düzeyleri artırılırsa geri dönüşüme olan katkıda artabilir. Bu sayede toplumların bu konularda bilinçlenmesi ile sürdürülebilir tüketime de yakınlaşmaları daha mümkün olmaktadır. Connelley ve Prothero, İrlanda’lı tüketicilerin sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları üzerine bir çalışma yapmışlar ve tüketicilerin çevre ile ilgili problemleri geri dönüşüm, tedarik etme ve atıkların dönüştürülmesi gibi durumlarla birlikte ele aldıkları görülmüştür (Akt. Ergen, 2016: 53).

Bibliyometrik çalışmalar genel olarak disiplinlere katkı sağlayan akademik dergiler üzerinde durmaktadır. Alanda yapılan çalışmaların kalitelerini inceleyip, kavramları değerlendirdikten sonra eğilim yönlerini göstererek tanımlamasını gerçekleştirmektedir. Bu şekilde araştırmacılar ilgili alana ışık tutan temel çalışmalara ve popüler konulara dair genel bir değerlendirme yaparak fikir sahibi olabilmektedirler (Ergün ve Kalıpçı, 2020: 445).

Yapılan literatür taramasında doğrudan sürdürülebilir tüketim konusunda yapılan bir bibliyometrik çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma alanyazındaki boşluğu doldurmayı, yapılan çalışmaların kalite ve eğilim yönlerini değerlendirmeyi ve bu konu hakkında fikir sahibi olmak isteyen kişilere ışık tutmayı hedeflemektedir. Çalışmada, 2017-2022 yılları (2022 yılı ocak ve şubat ayı) arasındaki sürdürülebilir tüketim konusu üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle kavramsal çerçeveye bakılarak teorik altyapı incelenmiştir. Araştırmanın

analiz kısmında Scopus veri tabanından yararlanılarak ilgili alana yönelik 1341 veri elde edilmiştir. Elde edilen veriler R programı (Biblioshiny) ile analiz edilmiş olup elde edilen bulgulara göre yayınların, yazarların, dergilerin alana etkilerine bakılarak, öne çıkan anahtar kelimeler ve ülkelere yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışma ile ilgili kavramsal çerçeve hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Tüketim

Sürdürülebilirlik kavramı son zamanlarda farklı alanlardan birçok çalışmacının dikkatini çeken ve birçok çalışmaya konu olan bir kavramdır (Engin ve Akgöz, 2013: 86). Ekonomi ve kalkınma bağlamında ve özellikle de işletme biliminde otuz yıla yakındır sürdürülebilirlik kavramı önemli bir gündem olmuştur. Bu sayede kavrama dair zengin bir tanım yelpazesinin olduğu görülmektedir. (Atrek ve Madran, 2017: 3). ‘‘Sürdürülebilir’’ kelimesi ilk defa 1840’lı senelerde Almanların ormancılık faaliyetleri kapsamında ele alınsa da işletmelerin faaliyetlerinden ötürü sorumlu tutulup toplumsal çıkarları öncelermeleri gereği esasında M.Ö. 2. yy. da ilk kez Hammurabi kanunlarında yer almaktadır (Hale ve Hovden, 1998: 129). Buna göre duvarcı ustasının yaptığı ev yıkılır da ev sahibi ölürse duvarcı ustası ölümle cezalandırılacaktır. Gifford Pinchot ve arkadaşları, bu kavramı Birleşik Devletlere taşıdıklarında tarihte ilk olarak doğal kaynakların kullanımı konusunda ‘‘sürdürülebilirlik’’ kavramı kullanılmıştır. Böylelikle doğal kaynakların tüketilmesine ilişkin sınırların olması ve bunların sürdürülebilir olmasına fırsat veren birtakım teknikler anlamında uygulanmıştır (Behm, 2011: 6). Resmi olarak bu kavramı ilk kez Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Commission on Environment and Development-WCED) hazırlamış ve 1987 Bruntland Raporu ile de kaynaklarda yer almıştır. Bruntland Raporu’nda sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilir kalkınma başta olmak üzere gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarını giderilmesi adına taviz vermeden, gelecekteki gereksinimlerini karşılamalarındaki gelişme olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987: 2). Sürdürülebilir Girişim Merkezi ise 2010 yılında sürdürülebilirlik kavramını ‘‘kişilerin hayat seyrinde ve evrenin akışında sorun yaratmadan kâr etmeye olanak tanıyan iş modeli şekli’’ şeklinde tanımlamıştır (Conneley ve Prothero, 2011: 86).

Genel olarak Sürdürülebilirlik görüşü var olan sistemlerde noksan yerlerin bulunduğunu, bu noksanlıkların oldukça önemli sorunlar oluşturabileceğini vurgulamıştır. Bu vurgu ile de değişimin kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Sürdürülebilirlik kavramı bu şekilde tanımlamalarla ilerlerken ‘‘sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir üretim, sürdürülebilir işletme, sürdürülebilir kalkınma’’ gibi farklı alt başlıkları bünyesinde toplamıştır (Atrek ve Madran, 2017: 3-4).

Sürdürülebilir veya sorumlu tüketim, kişisel ihtiyaçların olumsuz bir etki yaratmadan karşılanması anlamına gelir. Bu nedenle şimdiki ve gelecek nesillerin yaşamları ve tüketim potansiyelleri sürdürülebilir ilkelere uygun olmalıdır (Terlau ve Hirsch, 2015: 160). Fogh Mortensen

(2006)'e göre sürdürülebilir tüketim, doğal kaynakların kullanımında tutumlu davranarak, çevreye zarar vermeden şimdiki ve gelecekteki kuşakların gereksinimlerinin karşılanmasına olanak sağlamak olarak açıklamıştır (Mortensen, 2006: 142). 1992 senesinde Rio' da gerçekleşen Gündem 21 başlıklı Dünya Zirvesi sürdürülebilir eylem planında Sürdürülebilir tüketim kavramına ilk defa yer vererek literatüre kazandırmıştır. Zirve'de sürdürülebilirliğin önündeki engelin aşırı tüketimden kaynaklandığı, bunun bertaraf edilmesi içinde eko verimliliğe önem verilmesi gerektiği, piyasa arayışları ile tüketim tiplerinin değiştirilmesi, sınırlı kaynaklara bağımlı kalınmaması gerektiği, zenginlik ve refah gibi nosyonlara ağırlık verilmesi tartışılmıştır (Seyfang, 2009: 2).

Sürdürülebilir tüketim konseptinin oluşturulması için iki çeşit yaklaşım ileri sürülmüştür. İlki bu konuya ilişkin hemen her tanımda bahsedildiği gibi doğal kaynaklara ve çevreye hassasiyetle yaklaşılması ile aşırı tüketimi engellemektir. Bu bağlamda kişiler günlük hayatlarındaki tüketim tarzlarını sürdürülebilir formuna dönüştürebilirler. İkincisi ise tüketicilerin davranışlarını sürdürülebilir forma dönüştürürken, kullanılan ürünlerin, hizmetlerinde sürdürülebilir formatta üretiminin gerçekleştirilmesidir. Bu yaklaşım eko tasarım, yaşam döngüsü analizi, temiz üretim, eko-verimlilik ve geri dönüşüm gibi unsurlarla desteklenir (Kıracı, 2009: 70).

Seyfang (2006), sürdürülebilir tüketimi, kişilerin kendi gereksinimlerini karşılayabilmesi, kaliteli bir hayat sürdürmesi ve bunu yaparken de gelecek kuşaklara bu imkânları bırakabilmesi için doğal kaynakların ve sağlığa zararlı maddelerin tüketimini en aza indirme şekli olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında sürdürülebilir tüketimin gerçekleştirilmesi içinde şu beş maddeyi sunmaktadır: 1. Yerli kaynakların tüketilmesi, 2. Tüketim sonrası oluşan atıkların üretim sürecine yeniden dahil edilmesi, 3. Toplumlara sürdürülebilirlik kavramının aşılması, bu şekilde sürekli gelişen toplumların oluşturulması, 4. Tüketime dayalı problemlerin çözümü için gerekli örgüt ve kurumların kurulması, 5. Toplumun çevreye duyarlı davranış biçimine yönlendirilmesidir.

Sürdürülebilir tüketim kavramı insanların yanı sıra, devletleri, kurum ve kuruluşları, piyasaları, sektörleri de içermektedir (Srinivas, 2011: 5). Jackson (2006)'e göre tüketicilerin sürdürülebilir tüketime teşvik edilmesi için 4 önemli faktör bulunmaktadır. Bunlar: 1. Devletin düzenleyeceği yasalar, düzenlemeler, teşvikler vb. 2. Kişilerin davranış şekillerini alışkanlıklarını değiştirilmesine yönelik düzenlenen eğitim programları, 3. Toplumun dini, ahlaki değerleri, etik kuralları, 4. toplumun yönetimidir (Jackson, 2006: 116).

Sürdürülebilir tüketim anlayışının teşvik edilmesi yönünde OECD, 2002 yılında yayınladığı raporda ekolojik ürünlerin tüketimi, hayat döngüsü, atıkların tekrar tüketime kazandırılması gibi kıstaslara yer vermiştir. Ayrıca sürdürülebilir tüketimi yaygınlaştırmak adına etkili yöntemlerin geliştirilip devletlerin bu tüketim anlayışını benimsemeleri için politikalarını bu yönde düzenlemeleri hedeflenmektedir. Dolayısıyla, sürdürülebilir tüketim sosyal, ekonomik ve çevresel ölçekte incelenen bir konudur.(Doğan, vd. 2015: 664).

Sürdürülebilir tüketim, yeterlilik ve etkinlik olmak üzere iki anlayışa dayanır. Yeterlilik anlayışına göre kişiler temel gereksinimleri üzerine yoğunlaşır, tüketimi ön planda tutar. Verimlilik anlayışı da kaynakların tüketiminin minimize edilmesi için ürün ve hizmetlere olan taleplerin belirli oranlarda tutulmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımlar çeşitli kesimler, sosyoekonomik takımlar ve toplumların maneviyatlarından ayrı olan hayat şartlarıyla da bağlantılıdır (Hofstetter, Madjar ve Ozawa, 2006: 107). Hofstetter, Madjar ve Ozawa (2006) toplumların sürdürülebilir tüketim derecesini arttırabilmeleri için sosyal ve kültürel değerlerin önemsenmesini ve bu bağlamda gereksinimlerin giderilmesi, hayat kalitesinin ve kişisel refah seviyesinin yükseltilmesine yönelik adımların atılmasını önermişlerdir.

Sürdürülebilir tüketim hakkında literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, doğaya ve çevreye karşı duyarlılık boyutunun ön planda tutulduğu görülmüştür. Elbette bu sadece konunun bir boyutudur. Bunun haricinde geri dönüşüm, israfın önlenmesi, uzun ömürlü ürünlerin kullanımı, gereksiz kâğıt israfının önüne geçilmesi, TV radyo ve bilgisayarların kullanımının en aza indirgenmesi gibi tüketim alışkanlıkları, sürdürülebilir tüketim kapsamında irdelenmektedir. Bu tür alışkanlıklar çevreye duyarlılığın yanı sıra çevreye duyarlı satın alma alışkanlığını da etkilemektedir. Ayrıca yine sürdürülebilir tüketim anlayışı hakkında yapılan literatür çalışmalarına bakıldığında ikili bir ayırmadan söz etmek mümkündür. Bu anlayışın tanımı yapılırken tüketim unsuru kimi zaman yalnız kimi zaman ise sürdürülebilir üretim kavramı ile beraber ele alınmaktadır. Yapılan ayırımın sebebi şüphesiz üretim ve tüketim unsurlarının birbirleriyle olan bütünlüğündendir. Bu sebepten dolayı da problem olan husus, tanımlarda üretimin azaltılmasına yönelik açıklamaların yapılmamasıdır. Toplam tüketim ve kişisel tüketimin en aza indirgenmesinden ziyade sürdürülebilir tüketim daha çok; tüketimden sakınma, tüketim davranışları, farkındalık yaratma ve çeşitli alternatifler sunma hususlarına odaklanmıştır (Doğan, vd., 2015: 661).

3. YÖNTEM

Bibliyometri, insanlara bilgi aktaran kitap, makale, dergi benzeri kaynakların nicel olarak irdelenmesi ile disiplinlerin literatür çalışmalarının hangi boyutta yol aldığı gösteren analiz yöntemidir. Bir alanda yürütülen literatür çalışmalarını inceleyen bibliyometrik araştırmalar, bilimsel olarak yapılan yayınların açıklanması, kategorize edilmesi, kaynakçalarının incelenmesi ve nitel olarak analiz edilmesi şeklinde bilgi aktararak, incelendiği alana dair yazılı kaynaklar ile fayda sağlamaktadır (Alımanoğlu ve Çolakoğlu, 2021: 53). Bibliyometrik analiz, alana dair yapılan yayınların performanslarını değerlendiren, yazarlar ile kurumların izini sürmek adına faydalı, güvenli ve bilgi verici analizlerdir (Özsoy ve Demir, 2018: 2340).

Geçmiş yıllara bakıldığında Sürdürülebilir tüketim konusuna dair yapılmış bir bibliyometrik çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat sürdürülebilir tüketim ile birlikte ele alınan bazı çalışmalar şunlardır: Sürdürülebilir Tüketim ve Değer Önerileri: Ürün-Hizmet Sistemi Uygulamaları (Stal ve Jansson, 2017), Sürdürülebilir tüketim ve Covid-19 (Cohen, 2020), Sürdürülebilir gıda tüketimi (Verain,

Dagevos ve Antonides, 2015), Sürdürülebilir tüketim ve üçüncü taraf sertifika etiketleri: Tüketicilerin algıları ve tepkileri (2017), Döngüsel ekonominin sürdürülebilir tüketim ve üretim araçlarıyla entegrasyonu (Marrucci ve Iraldo, 2019).

Araştırmanın amacı son yıllarda önemi hızla artan sürdürülebilir tüketim kavramının ele alındığı çalışmalara yönelik bibliyometrik bir analiz gerçekleştirmektir. Bu bağlamda geçmişte yapılan bibliyometrik analizlere ve sürdürülebilir tüketim kavramının birlikte ele alındığı konular irdelenmiştir. Araştırma alanı olarak Scopus veri tabanı seçilmiştir. Araştırmanın tarih aralığı 2017 yılı ile 2022 yılının ilk iki ayı (ocak, şubat) olarak seçilmiştir. Scopus veri tabanında “Sürdürülebilir Tüketim” kelimeleri taratılarak 1341 veriye ulaşılmış ve bu çalışmalar araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Elde edilen verilerin dağılımı; 1125 makale, 4 kitap, 23 kitap bölümü, 75 konferans makalesi ve 114 diğer kaynaklar şeklindedir. Verileri analiz ederken R Programı (Biblioshiny) kullanılmıştır. Scopus veri tabanından elde edilen 1341 çalışmaya ilişkin veriler R programına (Biblioshiny) uygun hale getirilerek yüklenmesi sağlanmıştır. Çalışmanın genel bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

4. BULGULAR

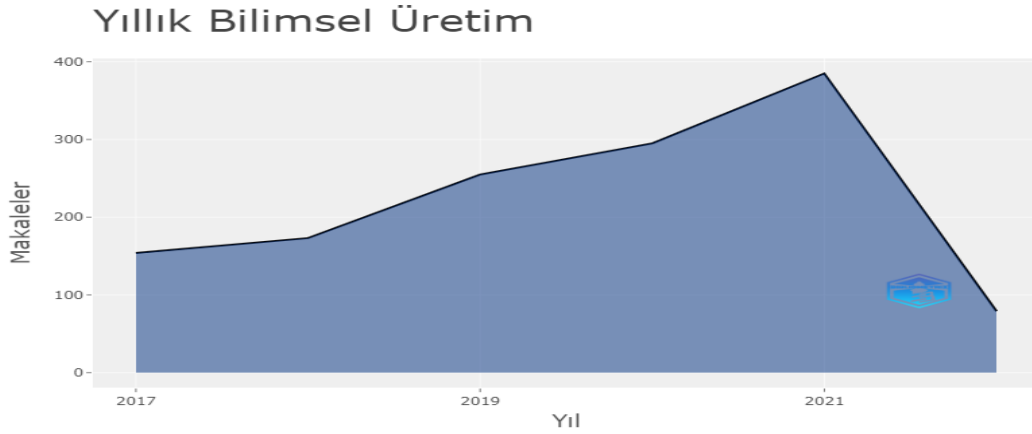
Genel olarak R programı kullanılarak elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Verilen Hakkında Genel Bilgiler

Zaman aralığı	2017:2022 (Ocak, Şubat)	Diğer kaynaklar	114
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar vb.)	559	Anahtar Sözcükler Artı (ID)	3021
Evrak	1341	Yazarın Anahtar Sözcükleri (DE)	4603
Yayımdan itibaren ortalama yıllar	2.39	Yazar	4109
Belge başına ortalama alıntılar	9.389	Tek yazarlı belgelerin yazarları	189
Belge başına yıllık ortalama alıntılar	2.337	Çok yazarlı belgelerin yazarları	3920
Başvuru	1	Tek yazarlı belgeler	215
Makale	1125	Yazar Başına Belgeler	0.326
Kitap	4	Belge Başına Yazarlar	3.06
Kitap bölümü	23	Belgeler Başına Ortak Yazarlar	3.31
Konferans makalesi	75	İşbirliği Dizini	3.48

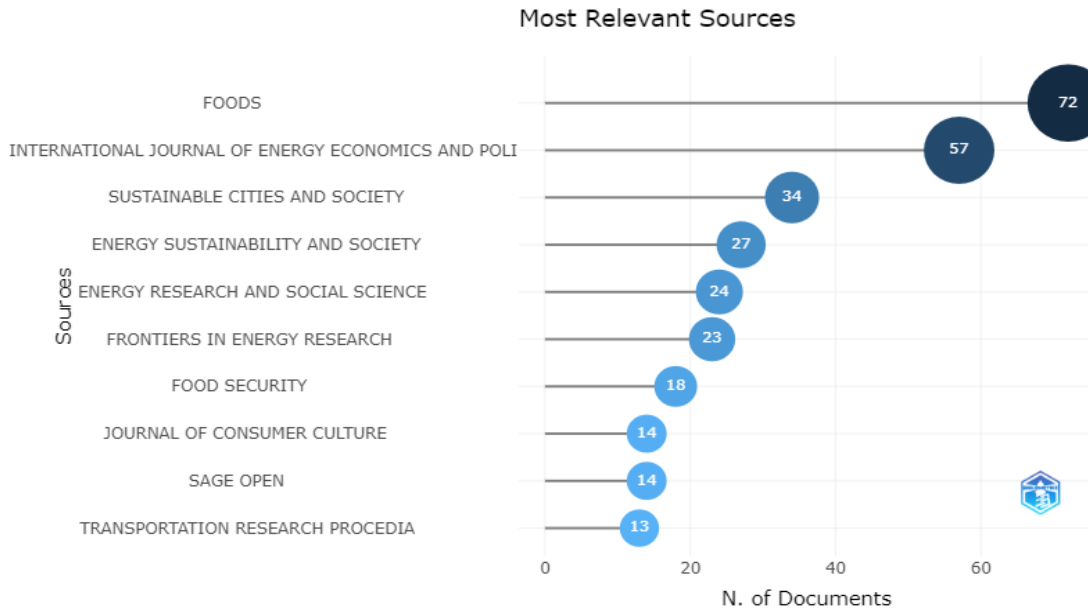
Tablo 1'deki bilgilere göre 2017 yılından 2022 yılı (ocak, şubat) mart ayına kadar olan sürdürülebilir tüketim kavramı üzerine yapılmış çalışmaların 4109 yazar tarafından ele alındığı görülmektedir. Konu ile ilgili ele alınan yıllar kapsamında toplamda 1341 çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların 1125'i makale, 4'ü kitap, 23'ü kitap bölümü, 75'i konferans makalesi ve 114'ü de yayınlanan diğer kaynaklardan oluşmuştur. Makale başına düşen ortalama atıf sayısı 9389, makale başına düşen yazar sayısı 3,06'dır. Çalışmaların toplamına bakıldığında yaklaşık olarak %16'sı tek yazarlı yayından oluşmaktadır (Tablo1).

Şekil 1: Yıllara Göre Atıf Sayıları ve Genel Özellikler

Şekil 1'e göre incelenen dönem için ortalama yıllık atıf sayılarının en yüksek olduğu yıl 2021 yılıdır. Yıllara göre atıf sayılarına bakıldığında 2017 yılı sonrasında sürdürülebilir tüketim konusuna olan ilginin sürekli bir artış gösterdiği söylenebilir. Fakat 2021 yılı sonrası henüz yılın ilk çeyreğinde olduğundan ötürü, önceki yıllara kıyasla azalmakta olduğu ve atıf sayılarının düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Şekil 2:En İlgili Kaynaklar

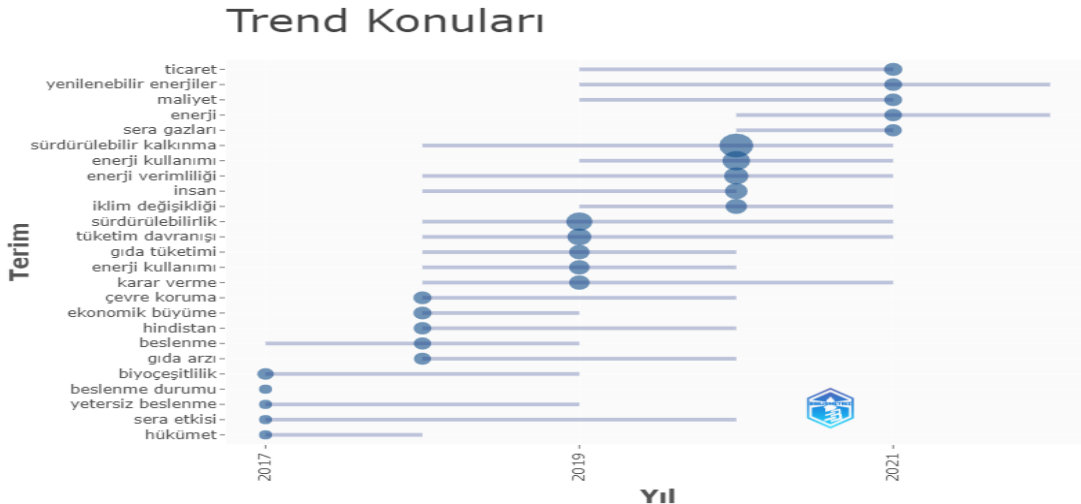
Şekil 2’de sürdürülebilir tüketim konusuna yönelik en çok yayın yapan dergiler ve her bir dergi tarafından yayınlanan çalışmaların sayısı gösterilmektedir. Bu şekilde farklı renklerde gösterilen dairelerin içindeki sayılarda yayın sayılarını ifade etmektedir. Bu bağlamda konuyla ilgili en çok yayın yapan dergi 72 yayın sayısı ile “Foods” dergisidir. Bu dergiyi 57 yayın sayısı ile “International Journal Of Energy Economics And Policy” ve 34 yayın sayısı ile de “ Sustainable Cities And Society” dergilerinin takip ettiği görülmektedir.

Şekil 3: Kelime Bulutu (Wordcloud)

Yapılan yayınların içeriklerinin kısa kelimelerle anlatılmasının ve göze çarpmasının sağlanması anahtar kelimelerle mümkündür. Sık kullanılan anahtar kelimeler yayınlandığı alana yönelik sıklıkla değinilen konuları ve kavramları kapsamaktadır (Alkan, Yılmaz ve Oğuz, 2020: 720). Şekil 2’de görüleceği üzere 1341 çalışmanın anahtar kelimelerine bakıldığında (): ‘‘enerji Kullanımı (energy utilization)’’ kelimesinin sürdürülebilir tüketim (sustainable consumption)’’ kavramından daha sık kullanıldığı görülmüştür. Bu iki kelimeyi sırasıyla ‘‘sürdürülebilirlik (sustainability), enerji verimliliği (energy efficiency), tüketim davranışı (consumption behavior), insan (human), iklim değişikliği (climate change), çevresel etki (environmental impact)’’ kelimelerinin takip ettiği görülmüştür.

Şekil 4: Trend Başlıklar

Şekil 4’de Sürdürülebilir tüketim alanında yapılan araştırmaların yıllara göre trend olan araştırma konularının neler olduğu ortaya konulmuştur. Bu şekilde araştırma kapsamında ele alınan 2017-2022 yıllarına ait en fazla ön plana çıkan trend başlıklar sıralanmıştır. Grafik üzerinde gösterilen daireler ilgili konu üzerindeki yayın sayısını göstermekte ve yayın sayısı daha fazla olan konular daha büyük daire ile görselleştirilmektedir. 2017 yılında sürdürülebilirliğin çevreyle ilgili boyutundan dolayı çalışmalar biyoçeşitlilik, beslenme durumu, yetersiz beslenme, sera etkisi ve bunlarla birlikte hükümet faktörü trend başlıklar kapsamında ele alınmıştır. 2018 yılında yine beslenme ve çevre konuları ön plana çıkmış, en yoğun insan nüfusunun yaşadığı yer olan Hindistan konulara eklenerek ekonomik büyümeye bakılmıştır. 2019 yılında ise sürdürülebilirlik ve tüketim konuları birlikte incelenmeye başlanmıştır. 2020 yılında çalışmanın ele alındığı tarihler kapsamındaki en trend başlık olarak “sürdürülebilir kalkınma” konusu yoğun olarak gündeme alınmıştır. Bu yılda enerji konuları insan faktörüyle birlikte yoğun olarak incelenmiştir. 2021 yılına gelindiğinde yenilenebilir enerji incelenirken artık ticaret boyutu da dahil edilerek, maliyet unsuru da göz önüne alınarak trend başlıklar oluşturulmuştur.

Tablo 2:En Etkili Yazarlar

Yazar	h_index	Toplam Atıf Sayısı	Toplam Makale Sayısı	İlk Yayın Yılı
FILIMONAU V	4	48	4	2017
HENNINGER CE	4	42	4	2017
ASONGU SA	3	198	4	2018
BİLAN Y	3	53	3	2017
CHEN H-P	3	28	3	2017
CHEN L	3	51	3	2017
CHEN X	3	29	4	2020
ACHEAMPONG RA	2	103	2	2019
ACQUAYE AA	2	658	2	2017
AFOLABI A	2	16	2	2020

H-indeksi, bir bilim insanı tarafından alınan atıfların sayısının, çalışmalarının uygunluğunun, yayınladığı makalelerin veya yayınladıkları dergilerin sayısından daha iyi bir göstergesi olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. Yayımlanan makale sayısı ve bu makalelere yapılan atıfları dengeli bir şekilde dikkate alır ve bu nedenle bilim adamları arasında karşılaştırmalar yapmak için yararlıdır (Hirsch ve Buela-Casal, 2014: 161). Tablo 2’ de sürdürülebilir tüketim konusuna en çok katkısı bulunan yazarlara, h-indeksine, toplam atıf ve makale sayısına, yayın yıllarına yer verilmiştir. Yazarların etki faktörü olarak h indeksi ele alınmıştır. Bu bağlamda ilgili konuya ilişkin en yüksek etki faktörüne (h=4) sahip ve en çok katkısı bulunan yazar toplamda 4 makale ve 48 atıf ile Viachaslau Filimonau’dur. Simplice A. Asongu, 4 makale ve 198 atıfa sahip olmasına rağmen h indeksi oranı düşüktür. Tablo incelendiğinde atıf sayısı arttıkça h indeksi etkisinin artmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda atıf sayılarının alana etkisinin güçlü olduğu söylenemez.

Şekil 5: Yazarların İşbirliği Ağı

Şekil 5'te yazarlar arası işbirliği ağı gösterilmiştir. Her bir daire bir yazarı temsil etmektedir. Daireler arası çizgiler ise yazarların birbirleriyle olan işbirliklerini göstermektedir. Aralarında ilişki bulunan daireler çizgi ile birbirlerine bağlanmıştır. Çizgilerin kalınlığı ve dairelerin büyüklüğü ilişkinin yoğunluğuna göre değişmektedir. Yazarların birbirleriyle işbirliğine göre 4 ayrı grup oluşmuştur. Bu gruplara bakıldığında h indeksine göre ilgili konuya en çok katkısı bulunan yazar olan V. Filimonau, yine bu konuda çalışan S.Kim ile en yoğun işbirliğine sahiptir.H indeksine göre 2. Sırada yer alan yazar H.Chen R.Yang ve P.Schreinemachers ile işbirliği yaparak yoğun merkeziliğe sahip mor grupta yer almaktadır. Mavi ve yeşil grupta yer alan yazarlarda birbirleriyle işbirliği içerisinde olarak konuya katkıda bulunmaya çalışan yazarları göstermektedir.

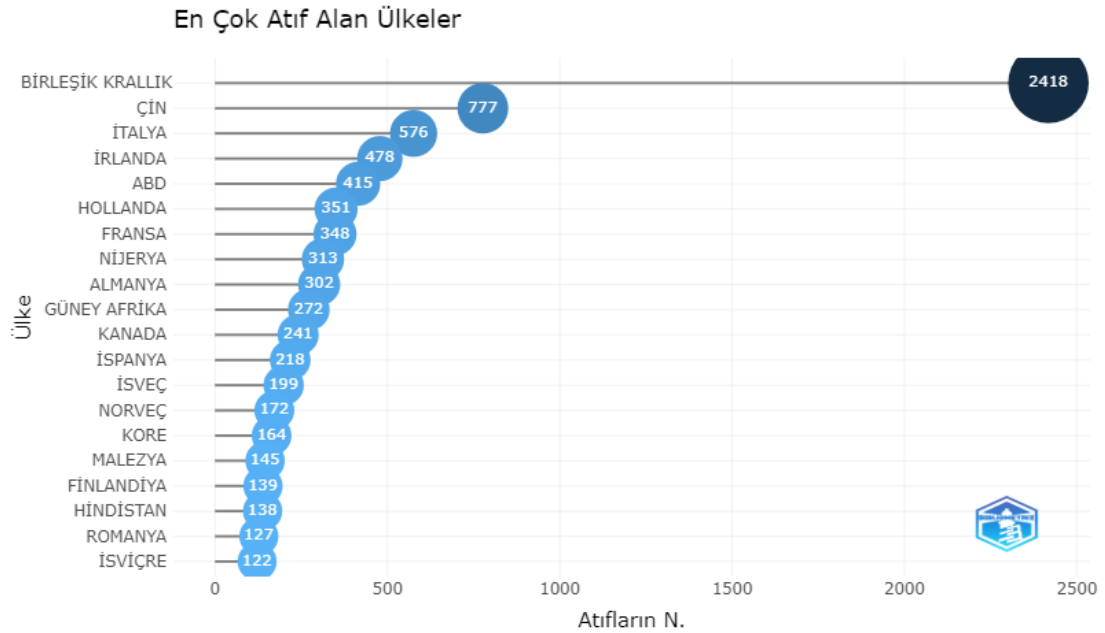
Tablo 3: Küresel Alanda En Çok Atıf Yapılan Belgeler

Yazar Adı, Yılı ve Dergi Adı	DOI	Toplam Atıf	Yıllık Toplam Atıf	Normalleştirilmiş Toplam Atıf
GENOVESE A, 2017, OMEGA	10.1016/j.omega.2015.05.015	498	83.000	19.6949
HENCHION M, 2017, FOODS	10.3390/foods6070053	335	55.833	13.2486
WHITE K, 2019, J MARK	10.1177/0022242919825649	267	66.750	23.5100
WANG Y-S, 2017, FOODS	10.3390/foods6100091	247	41.167	9.7684
EL-KASSAR A-N, 2019, TECHNOL FORECAST SOC CHANGE	10.1016/j.techfore.2017.12.016	244	61.000	21.4848
SPRINGMANN M, 2018, LANCET PLANET HEALTH	10.1016/S2542-5196(18)30206-7	224	44.800	14.5904
AYE GC, 2017, COGENT ECON FINANCE	10.1080/23322039.2017.1379239	191	31.833	7.5537

DESPEISSE M, 2017, TECHNOL FORECAST SOC CHANGE	10.1016/j.techfore.2016.09.021	188	31.333	7.4350
SHAHBAZ M, 2018, ENERGY ECON	10.1016/j.eneco.2018.02.023	186	37.200	12.1152
NASIR MHA, 2017, INT J PROD ECON	10.1016/j.ijpe.2016.06.008	160	26.667	6.3277

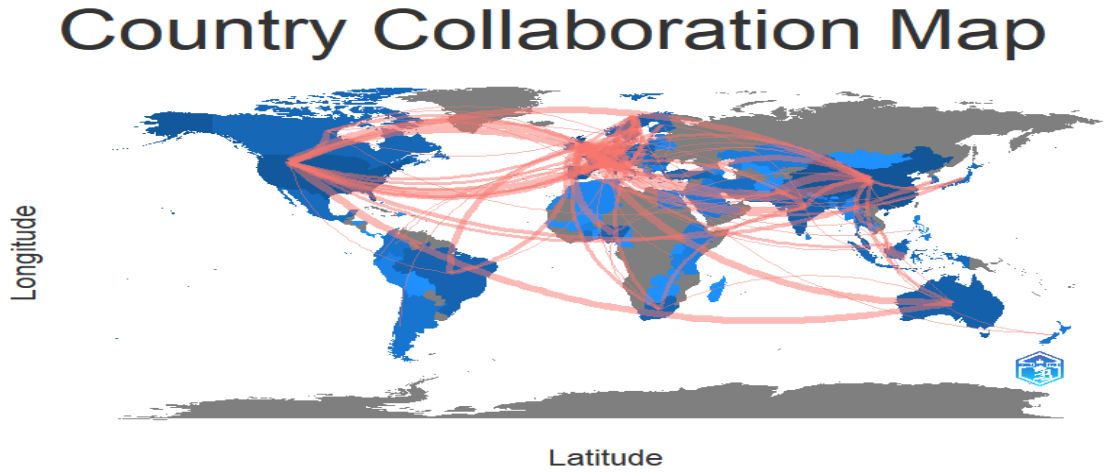
Tablo 3 incelendiğinde sürdürülebilir tüketim konusunda küresel çapta en çok atıf alan yayınlar ve bu yayınlara ilişkin bilgiler listelenmiştir. Bu listeye göre küresel çapta en çok atıf alan yayın 2017 yılında yayınlanan, yazar A. Genovese ve arkadaşlarına ait ‘‘Sustainable Supply Chain Management And The Transition Towards A Circular Economy:Evidence And Some Applications’’ isimli, sürdürülebilir tedarik zinciriyle ilgili makaledir. Makale global alanda 498 atıf almıştır. Listede toplamda 335 atıf alarak 2. Sırada yer alan yayın ise M. Henchion ve arkadaşlarının yine 2017 yılında yayınlanan, sürdürülebilir dengeyi etkileyen faktörleri inceleyen çalışma olmuştur. Listenin devamında ise yine sürdürülebilirlik alanında farklı değişkenleri ele alan ve en çok atıf alan yayınlar yer almaktadır.

Şekil 6: En Çok Atıf Alan Ülkeler

Yapılan analizde Şekil 6' ya bakıldığında en çok atıf alan ilk 20 ülkeye yer verilmiştir. Bu bağlamda sürdürülebilir tüketim konusunda en çok atıf alan ilk ülke 2418 atıf sayısı ile Birleşik Krallıktır. Bu ülke ile diğer ülkeler arasındaki atıf sayısı farkı oldukça fazladır. Bu fark en çok atıf alan ikinci ülke olan Çin' in 777 olan atıf sayısı ile ortaya konmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla İtalya, İrlanda ve ABD gibi ülkeler takip etmektedir.

Şekil 7: İşbirliği WorldMap (Country Collaboration Map)

Ülkelerin birbirleriyle olan işbirliği ağı Şekil 7’de gösterilmiştir. Bu haritada sürdürülebilir tüketim konusunda en fazla iş birliği yapan ülkeler gösterilmiştir. Bu şekle göre ilgili konuya yönelik yayın yapan yazarların bulunduğu ülkeler çalışma sayısına göre açık renkten koyu renge doğru mavi renk ile renklendirilerek gösterilmiştir. Bu bağlamda ilgili konuya yönelik en fazla işbirliği yapan ülkelerin başında Avustralya gelmektedir. Bu ülke Bangladeş, Belçika, Kanada, Danimarka gibi ülkelerle yoğun işbirliği içerisinde. Avustralya haricinde Bangladeş Kamboçya ile, Belçika Cezayir ve Bulgaristan ile, Kanada ise Türkiye ile işbirliği içerisinde. Bu işbirliklerin sebebi ise yapılan yayınlara konu olan kavramların en çok bu ülkelerde sosyal, kültürel ve ekonomik olarak ön plana çıkmış olmasıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada sürdürülebilir tüketim kavramını konu alan çalışmalar, literatür inceleme yöntemi olan bibliyometrik analiz ile incelenmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi bu analiz türü ile ilgilenilen alana dair detaylı analizin yapılabilmesi ve doğrudan sürdürülebilir tüketim kavramının bibliyometrik analizine literatürde rastlanmamasıdır. Ayrıca ilgili konunun farklı değişkenler ile ele alınıp incelenmesi gibi nedenler bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir tüketim konusunda, bibliyometrik analiz yöntemiyle konuya dair genel bir bilgilendirme yapılmış, en ilgili kaynaklar, en çok kullanılan kelimeler, konuya ilişkin en çok katkısı bulunan yazarlar tespit edilmiştir. Ayrıca trend olan konular, küresel olarak en çok atıf alan yayınlar, işbirliği içerisinde olan yazar ve ülkelere yer verilmiştir. Çalışmanın veri seti olarak Scopus veri tabanı seçilmiştir. Veri tabanından “sustainable consumption” kelimeleri arama dizinine girilerek, 1341 çalışma elde edilmiştir. Çalışmanın tarih aralığı 2017-2022 (Ocak, Şubat) yıllarını kapsamaktadır. İlgili konuya yönelik bir yılda üretilen ortalama makale sayısı 2.39, yıllık ortalama atıf sayısı 2.337’dir. Cho ve arkadaşlarının (2015)’da değindikleri gibi son on yılda sürdürülebilir tüketim kavramı yoğun olarak ilgi görmüştür. Çalışmaların yıllar içerisindeki dağılımı da bunu ortaya

koymuştur. Özellikle 2021 yılında konuya dair oldukça yoğun çalışmalar yapılmıştır. Konuya en çok yer veren dergi Foods dergisi olmuştur. Sürdürülebilir tüketim konusunun en çok etkilediği alanlardan biri de gıda sektörü olduğu için bu derginin konuya sıklıkla yer vermesi beklenen bir sonuçtur. İlgili konuya yönelik en çok katkı yapan yazar Viachaslau Filimonau iken, en çok atıf yapılan yazar da 658 atıf ile Adolf Acquaye'dir. Yazarlara yönelik etki faktörleri incelendiğinde en çok etki faktörüne sahip yazar h indeks sıralamasında yine Viachaslau Filimonau olmasına rağmen makale sayısındaki farklılıktan dolayı en çok atıf alan yazar Adolf Acquaye 8. Sırada düşük etki faktörüne sahiptir. V. Filimonau, yine bu konuda çalışan S.Kim ile en yoğun işbirliğine sahiptir. Konuya dair en çok atıf alan ülke Birleşik Krallık'tır. Bu ülkeyi Çin, İtalya ve İrlanda takip etmektedir. Ayrıca ilgili konuya yönelik en fazla işbirliği yapan ülkelere bakıldığında Avustralya ilk sırada gelmektedir ve bu ülke Bangladeş, Belçika, Kanada, Danimarka gibi ülkelerle yoğun işbirliği içerisindedir. Bu sonuçların nedenlerine bakılacak olursa; Avustralya gelişmiş bir ülke olmasına rağmen sürdürülebilirlik konusunda kendini geliştirmeye çalışan bir ülkedir. Kanada ise sürdürülebilirlik alanında yoğun olarak çalışmakta, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını yüzde 30 azaltmayı hedeflerken, sürdürülebilir yaşam ve enerji çözümlerinin yanı sıra çevresel sürdürülebilirliği de önemsemektedir. Bu ülkelerden dikkat çeken bir isim de Bangladeştir. Bangladeş 2019'da D-8 ülkeleri arasında Birleşmiş Milletler 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde en başarısız ülke olarak seçilmiştir. Türkiye ise D-8 ülkeleri arasında Birleşmiş Milletler 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri bakımından en başarılı olan isimler arasındadır (Doğan ve Yılmaz, 2020). Bu nedenlerden dolayı bu ülkelerin ön plana çıkması olası bir durumdur. Global alanda konuyla ilgili en fazla atıf alan yayın 2017 yılında yayınlanan, yazar A. Genovese ve arkadaşlarına ait "Sustainable Supply Chain Management And The Transition Towards A Circular Economy:Evidence And Some Applications" isimli, sürdürülebilir tedarik zinciriyle ilgili makaledir. Makale global alanda 498 atıf almıştır. Bu makale sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi içinde döngüsel ekonomi ilkelerinin entegrasyonunun çevresel bir bakış açısından açık avantajlar sağlayabileceğini iddia ediyor. Gelişmekte olan tedarik zinciri yönetimi zorlukları ve pazar dinamikleri de vurgulanmakta ve tartışılmaktadır. Bu sebeple yayın oldukça fazla atıf almıştır. Sürdürülebilir tüketim konusu ile ilgili sıklıkla kullanılan anahtar kelimelere bakıldığında "enerji kullanımı (energy utilization)" ilk sırada gelmektedir. Bu kavramı sırasıyla "sürdürülebilirlik (sustainability), enerji verimliliği (energy efficiency), tüketim davranışı (consumption behavior), insan (human), iklim değişikliği (climate change), çevresel etki (environmental impact)" gibi kavramlar takip etmiştir. Yine ilgilenilen konuya ilişkin yapılan çalışmaların konularına bakılacak olursa en trend başlıklar yıllara göre değişkenlik göstererek şu şekilde gösterilmiştir: 2017 yılında biyoçeşitlilik, beslenme durumu, yetersiz beslenme, sera etkisi ve bunlarla birlikte hükümet faktörü, 2018 yılında Hindistan çalışmaları konu edilerek, beslenme, ekonomik büyüme ve çevre konuları ön plana çıkmıştır. 2019 yılında ise sürdürülebilirlik ve tüketim konuları birlikte incelenmeye başlanmıştır. 2020 yılında "sürdürülebilir kalkınma" yoğun olmak üzere enerji ve insan faktörü irdelenmiştir. 2021 yılına gelindiğinde yenilenebilir enerji incelenirken artık ticaret boyutu da dahil edilerek, maliyet

unsuru da göz önüne alınarak trend başlıklar oluşturulmuştur. Bu başlıkların oluşmasında ve yıllara göre her alanda sürdürülebilirlik algısının artmasında sivil toplum kuruluşları, ülkelerin sürdürülebilirlik hedefleri, iklim sözleşmeleri, zirveler ve çevresel faktörler oldukça etkili olmuştur.

Bibliyometrik analiz yöntemiyle sürdürülebilir tüketim kavramının literatürdeki genel tablosunun ve tarihsel gelişiminin incelendiği bu çalışmada, sürdürülebilir tüketimin hemen her alanla olan ilişkisinin inceleneceği nicel, nitel ya da karma analizlerle çalışmaların yapılması önerilmektedir. Çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. En büyük sınırlılık kavrama dair verilerin yalnızca Scopus veri tabanından elde edilmesidir. Bu yüzden veri setinin tek bir taban üzerinden elde edilmesinin dikkatlerden kaçmaması gerekmektedir. Gelecekteki araştırmacılar Web Of Science gibi farklı veri tabanlarından yararlanabilirler. Ayrıca bu çalışmada kullanılan R programı (Biblioshiny) haricinde VOSviewer, Cite Space gibi programlardan yararlanarak daha farklı analiz ve görseller ile daha kapsamlı araştırmalar yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alımanoğlu, Ç. & Çolakoğlu, Ü. (2021). Türkiye'deki Turizm Rehberliği Konulu Lisansüstü Tez Çalışmalarının Bibliyometrik Profili (1998-2018). *Journal Of Travel And Tourism Research*, cilt.18, 51-67.
- Alkan, G. & Yılmaz, B. ve Oğuz, S. (2020), Tersine Lojistik Alanındaki Yayınların Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.34, sa.3, 711-729.
- Atrek, B. & Madran, C. (2017). Tüketici Perspektifli Sürdürülebilir Tüketim Çalışmaları: Ulusal Alanyazındaki Çalışmalar Üzerine Sistemik Derleme Çalışması. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, cilt.19, 1-31.
- Behm, C. L. (2011). Student Perceptions And Definitions of Sustainability. University of Illinois Master's Thesis. Illinois, Urbana.
- Chan, R.Y.K. (2001). Determinants of Chinese consumers' green purchase behavior. *Psychology and Marketing*, cilt.18, sa.4, 389-413.
- Cho, E., Gupta, S., & Kim, Y. K. (2015). Style consumption: its drivers and role in sustainable apparel consumption. *International Journal of Consumer Studies*, cilt.39, sa.6, 661-669.
- Cohen, J.M. (2020). Does The COVID-19 Outbreak Mark The Onset Of A Sustainable Consumption Transition?. *Sustainability: Science*, 1-3.
- Collin P.H. (2004). *Dictionary Of Environment And Ecology*. London: Bloomsbury Publishing.
- Connelley, J. & A. Prothero. (2003). Sustainable Consumption: Consumption, Consumers and the Commodity Discourse. *Consumption Markets & Culture*. cilt:6 sa.4, 275- 291.

- Doğan, O., Bulut, Z., & Kökalan Çımrın, F. (2015). Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.29, sa.4, 659-678.
- Doğan & Yılmaz, (2020). D-8 Ülkelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını Gerçekleştirme Düzeylerinin Tahlili, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Sonbahar Özel Sayı, 1-9. Uluslararası Ticaret ve Lojistik-Araştırma.
- Engin, E. & Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, cilt.8, sa.1, 85-94.
- Ergen, A. (2016). *Sürdürülebilir Tüketim Gönüllü Sadelik ve Maddi Değerler*. İstanbul:Beta Basım Yayın.
- Ergün, G.S. & Kalıpçı, B. (2020). Turizm Ve Şikâyet: Bibliyometrik Bir Analiz. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, cilt.17, sa.3, 444-463.
- Hale, A.R. ve Hovden, J. (1998). *Management and Culture: The Third Age of Safety. A Review of Approaches to Organisational Aspects of Safety, Health and Environment*. (Ed: V. Alpagut YAVUZ 84 Anne-Marie Feyer ve Ann Williamson), Occupational Injury; Risk, Prevention and Intervention, London: Taylor and Francis, 129-166.
- Hirscha, J. E. & Buela-Casal, G. (2014). The Meaning Of The H-Index. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, cilt.14, 161-164.
- Hofstetter, P., Madjar, M., & Ozawa, T. (2006). Happiness and Sustainable Consumption: Psychological And Physical Rebound Effects At Work In A Tool For Sustainable Design. *International Journal of Life Cycle Assessment*, cilt.11, sa.1, 105- 115.
- Jackson, T. (2006). Challenges for sustainable consumption policy. T. Jackson (Der.), *The Earthscan reader in sustainable consumption* (ss. 109-126). London: Earthscan.
- Kıracı, H. (2009). Tüketicilerin Bireysel Değerlerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışıyla İlişkisi Ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Mont, O. & Plepys, A. (2008). Sustainable consumption progress: Should we be proud alarmed?. *Journal of Cleaner Production*, cilt.16, 531-537.
- Mortensen, L. F. (2006). Sustainable Household Consumption in Europe? *Consumer Policy Review*, cilt.16, sa.4, 141-147.
- OECD (2002). Towards sustainable household consumption? *Trends and policies in OECD countries*.

- Ostrom, E. (2009). A General Framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, cilt.325, sa.5939, 419-422.
- Özsoy, Z. & Demir, E. (2018). Which Bariatric Procedure Is The Most Popular İn The World? A Bibliometric Comparison. *Obesity Surgery*, cilt.28, 2339-2352.
- Seyfang, G. (2006). Ecological Citizenship and Sustainable consumption: Examining Local Organic Food Networks. *Journal of Rural Studies* cilt:22, 383-395.
- Seyfang, G. (2009). The New Economics of Sustainable Consumption: Seeds of Change. *International Journal of Community Currency Research* cilt.13, 99-101.
- Srinivas, H. (2011). Sustainability concepts sustainable consumption.
- Terlau, W. & Hirsch, D. (2015). Sustainable Consumption and the Attitude-Behaviour-Gap Phenomenon - Causes and Measurements towards a Sustainable Development. *int. J. Food System Dynamics*, cilt:6 sa.3, 159-174.
- WCED. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development, Our Common Future*.
- Worldwatch Enstitüsü, (2014) . *Dünyanın Durumu 2013*. Ekiz C.U. ve Ekiz Ç. (çev). Türkiye: İş Bankası Kültür yayınları.

**OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞLARININ İSTANBUL PARA VAKIFLARINA
ETKİLERİ (1693-1697) ***

Mehmet YILDIRIM¹

Tiğınçe OKTAR²

Öz

Vakıflar, Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve içtimai hayatında etkin rol oynamıştır. Vakıfların özellikle iktisadi yapıdaki etkileri bir finansman kurumu olan para vakıflarının yaygınlaşmasıyla artmıştır. Toplumun muhtelif kesimlerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan para vakıfları, iktisadi yönleriyle öne çıkan kurumlar olmuşlardır.

Bu çalışmada; İstanbul Şer'iyeye sicillerine kayıtlı para vakıflarının muhasebe kayıtları incelenmiş olup, Osmanlı-Avusturya savaşlarının son dönemlerinde,1693-1697 yılları arasında İstanbul'da faaliyette bulunan vakıfların gerçekleştirdikleri kredi işlemleri ve içtimai hizmetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte savaş döneminde ve öncesinde İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren vakıfların muhasebe kayıtlarındaki veriler karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler, dönemin sosyoekonomik yapısı da göz önünde bulundurularak, tespit ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu çerçevede; Osmanlı-Avusturya savaşlarının para vakıflarının mali durumları, iktisadi faaliyetleri ve içtimai hizmetleri üzerinde ciddi bir etkisinin olmadığı; vakıfların faaliyetlerini aksatmadan sürdürdükleri tespit edilmiştir. Bu durum, Osmanlı ekonomik yapısında para vakıflarının sağlam ve köklü temellere dayandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıflar, Para Vakıfları, Muhasebe Kayıtları, Osmanlı-Avusturya Savaşları

Jel Kodları: N30, N40, N90

**THE EFFECTS OF THE OTTOMAN-AUSTRIAN WARS ON ISTANBUL CASH WAQFS
(1693-1697)**

Abstract

Waqfs played an active role in the economic and social life of the Ottoman Empire. The effects of waqfs, especially in the economic structure, have increased with the spread of cash waqfs, which are a financial

* Bu çalışma, "İstanbul Şer'iyeye Sicillerinde 20 No'lu Muhasebe Defterine Göre Para Vakıfları (1693-1697)" adlı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

¹Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, E-posta: mehm3tyldrm@gmail.com, [ORCID: 0000-0002-7156-3025](https://orcid.org/0000-0002-7156-3025)

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, E-posta: oktar@marmara.edu.tr, [ORCID: 0000-0002-1719-277X](https://orcid.org/0000-0002-1719-277X)

institution. Cash waqfs, which were established to meet the credit needs of various segments of the society, have become prominent institutions with their economic aspects.

In this study, the accounting records of the cash waqfs registered in the Istanbul Shari records were examined, and information was given about the credit transactions and social services of the waqfs that continued their activities in Istanbul between 1693 and 1697, in the last periods of the Ottoman-Austrian wars. In addition, have been compared. the data in the accounting records of the waqfs that continued their activities during and before the war in Istanbul. The obtained data were subjected to determinations and evaluations, taking into account the socioeconomic structure of the period. In this context; The Ottoman-Austrian wars did not have a serious effect on the financial situation, economic activities and social services of the cash waqfs, It has been determined that waqfs continue their activities without interruption. This situation reveals that cash waqfs were based on solid and well-established foundations in the Ottoman economic structure.

Keywords: Waqfs, Cash Waqfs, Accounting records, Ottoman-Austrian Wars

Jel Classification: N30, N40, N90

GİRİŞ

Vakıflar, Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve içtimai yapısının üç temel unsurundan biridir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde iktisadi ve içtimai alanlardaki birçok kamusal hizmet vakıflar tarafından yürütülmüştür. Örneğin; sağlık, eğitim, bayındırlık, sosyal yardım, dini hizmetler gibi pek çok faaliyet vakıflarca finanse edilmiştir. Zamanla faaliyet alanları genişleyen vakıfların bir türü olan para vakıfları, toplumun muhtelif kesimlerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere, XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Özü itibariyle Osmanlı ekonomik sisteminde yeni bir finansman kurumu olan para vakıfları, sadece bireylerin kredi taleplerini karşılamakla kalmamış; aynı zamanda toplumun bütününe ilgilendiren kamusal hizmetleri de yürütmüşlerdir. Bu çerçevede, vakfedilen paraların işletilmesi sonucu elde edilen gelirler; cami, medrese, hastane, kütüphane, yol, çeşme gibi yapıların inşasına tahsis edilmiştir.

Bunların yanı sıra Osmanlı toplumunun önemli bir yapıtaşı olan para vakıfları, iktisat tarihçilerinin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Literatür incelendiğinde, para vakıfları konusunu ele alan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların çoğunluğu, para vakıflarının sadece genel hatlarıyla ele alındığı teorik çalışmalardır. Bu şekilde, vakıfların iktisadi faaliyetlerini ve içtimai hizmetlerini vakfiyelerden veya genel anlatılardan yola çıkarak tespit etmek yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle; para vakıflarının mali yapılarının, iktisadi faaliyetlerinin ve içtimai hizmetlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için vakıf muhasebe defterlerinin incelenmesi oldukça önemlidir. Bu durumdan dolayı; vakıfların uygulama sahasındaki işleyişlerinin kapsamlı biçimde kaydedildiği vakıf muhasebe defterleri, bu çalışmada birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ana kaynağını İstanbul Şer'iyye sicillerinde yer alan 20 No'lu vakıf muhasebe defteri oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı; XVII. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan Osmanlı-Avusturya savaşlarının, 1693-1697 yılları arasında İstanbul’da faaliyette bulunan para vakıflarının mali yapıları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için sadece savaş yıllarında İstanbul’da faaliyette bulunan vakıfların muhasebe kayıtlarını incelemek yeterli olmayacaktır. Bu nedenle, savaş öncesi ve savaş döneminde İstanbul’da faaliyetlerini sürdüren 76 vakfın muhasebe kayıtlarındaki veriler karşılaştırılmıştır. Bunların yanı sıra savaş yıllarında faaliyette bulunan vakıfların iktisadi faaliyetlerinin ve içtimai hizmetlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bakış açısıyla, bahsi geçen savaşların vakıflar üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

1.VAKFIN TANIMI VE MAHİYETİ

Vakıf kelimesi, çeşitli ifadelerle tarif edilmiştir. Kelime olarak “*durmak, durdurmak, alıkoymak*” anlamlarına gelen vakıf; terim olarak “*Bir malın mâliki tarafından dinî, içtimâî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi...*” şeklinde tanımlanmaktadır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise vakfi “*Menfaati insanlara ait olmak üzere mülk bir aynı Allah’ın mülkü olarak temlik ve temellükten ebediyen alıkoyma*” şeklinde tanımlamışlardır (Günay, 2012: 475-476). Vakıflar, genel olarak kişilerin sosyal fayda sağlamak amacıyla kendi mülkiyetlerinde olan menkul ya da gayrimenkullerini toplumsal hizmetlere tahsis ettiği kurumlardır (Ünal, 1998: 227).

Vakıf kelimesinin Kuran’da geçmemesi, vakfın kökeni hakkında birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak Kuran’da vakfın kurulmasına vesile olacak bazı ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin başında “*Allah yolunda mal harcamak...*” (Bakara 2/95, 261), “*İyilik yapmak, yardımlaşmak...*” (Mâide 5/2), “*Hayır ve iyilik yapmakta yarışmak...*” (Bakara 2/148; Âl-i İmrân 2/114)” gelmektedir (Günay, 2012: 479). Kuran’da geçen bu ifadeler, vakıf kurumunun ortaya çıkmasının sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Vakıf kurumunun ortaya çıkmasının diğer bir nedeni ise “*sadaka-i cariye*”³ düşüncesidir. Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin rivayet ettikleri bir hadiste “*Âdemoğlu öldüğü zaman, amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır. Kesintisiz sadaka (sadaka-i câriye) meydana getirenler, topluma yararlı bir ilim (talebe/eser) bırakanlar ve kendisine hayır dua eden hayırlı çocuk yetiştirenler*”⁴ vakfetmenin önemine değinmişlerdir. Bu hadisten anlaşıldığı üzere, vakıf kurucuları vefatlarından sonra bile, kendilerine hayır dualarının edilmesi için vakıf kurmuş; vakfettikleri mevkuf vasıtasıyla cami, sebil, çeşme, köprü ve medrese gibi yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılardan insanlar istifade ettikçe, vakfi kuran kişi vefat etse bile hayır dualarını alabilecektir. Vakıfların kurulmasının temelinde yatan bu düşünce; insanlığa karşı iyilik, yardımlaşma, dayanışma, vicdani sorumluluk gibi manevi duyguları ilke edinmiş değerleri ortaya çıkarmaktadır

³Sadaka-i câriye: Sürekli sevaba vesile olan hayır-hasenattır. İnsanoğlu vefat ettikten sonra da amel defterine sevap yazdırmaya devam eden iyiliktir. Sadaka-i câriye bir hadiste “*İnsan ölünce, şu üç ameli dışında bütün amellerinin sevâbi kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifâde edilen ilim, arkasından duâ eden hayırlı evlât.*” olarak geçmektedir (Müslim, Vasiyye, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36).

⁴Müslim, “Vasiyye”,14; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 14; Nesâî, “Vesâyâ”, 8.

(Yediyıldız, 2012: 479). Bahsi geçen ifadeler, vakıfların toplumun istifadesine karşılıksız olarak sundukları mal veya hizmetlerle yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan sosyal güvenlik kurumu niteliğinde olduklarını ortaya koymaktadır (Akyıldız ve Abay, 2017: 143-144).

İslam'dan önce vakıflara benzeyen yapıların faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Bununla birlikte her toplumda var olan, insani ve dini gayelerle yapılan hizmetlere vakıf demek doğru değildir. Çünkü Türk-İslam medeniyetinde vakıflar, Allah'a yakınlaşmak veya rızasını kazanmak amacıyla kurulmuştur (Kurt, 2015: 1). Türk-İslam medeniyetinde önemli bir hayır kurumu olarak faaliyetlerini sürdüren vakıflar, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar iktisadi ve içtimai alanlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Türk-İslam devletlerinde gelişen vakıflar, Osmanlı Devleti'nde zirveye ulaşmıştır. Vakıflar; dini hizmetlerin görülmesi, fethedilen yerlerde Türk-İslam kültürünün yerleşmesi, muhtaç insanlara yardım, öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi pek çok içtimai hizmeti yürütmüşlerdir (Halaçoğlu, 1984: 98). Bunların yanı sıra cami, okul, aşevi, çeşme, han, hamam, çarşı, hastane, kütüphane gibi toplumun temel unsurları olan kamusal yapılarda vakıflar vasıtasıyla inşa edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, vakıflar devletin yerine getirmekte yükümlü olduğu birçok kamusal hizmeti finanse etmiştir (Bayartan, 2018: 160-161; Türkoğlu, 2013: 188-189; Kayahan ve Görkaç, 2009: 214). Vakıfların bu hizmetleri ifa edebilmesi için öncelikle vakıf kuran kişi tarafından vakfın kuruluş amacı, gerçekleştireceği hizmetler gibi hususlar şahitler huzurunda beyan edilip vakfiyeye kaydedilirdi. Vakfiye, kadı tarafından tasdik edildikten sonra vakıf belirlenen faaliyetlerine başlardı (Ünal, 1998: 230).

2. PARA VAKIFLARININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Para vakıfları, sermayelerinin bir kısmı veya tamamı nakdi varlıklardan oluşan finans kurumlarıdır (Bulut ve Kokut, 2017: 169). Vakıf kurucusunun vakfettiği nakit para, faiz mukabilinde işletilirdi. Faizle borç para verme işlemine “*Muâmele-i şer'iyye*”⁵ diğer bir ifadeyle “*Hile-i şer'iyye*” denilmiştir (Ünal, 1998: 232). Vakfın ana sermayesinin çeşitli şekillerde işletilmesi neticesinde elde edilen gelirler, vakfiyede belirtilen şartlar doğrultusunda sarf edilmekteydi (Özcan, 2008: 125).

Para vakıflarının Osmanlı Devleti'nden önce var olduğuna dair bir belgeye arşiv kaynaklarında rastlanılmamıştır. Nitekim Sofyalı Bâlî Efendi; “*Hâşâ ki ümmet-i Muhammed'in ulemâsı arasında bir hatâ üç yüz yıl karâr eyleye, ümmet-i Muhammed'in dünyâsına ve âhîretine zararlı emr üç gün karâr eylemez. Tatkîk budur ki biz vakf-ı derâhimi hak bilürüz ve akvâ bilürüz, bunu men' eylemeyi günâh-ı kebâyirden bilürüz, eğer bu ilmimizin ve bu i'tikâdımızın hilâfi zâhir olursa bir delîl-i akvâ ile rüçû' ederiz.*”⁶, Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı mektubunda para

⁵ Muâmele-i şer'iyye: Osmanlı'da toplumun kredi ihtiyacını karşılamak için icat edilen nakit işletme yöntemidir. Detaylı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönem Üsküdar Örneği, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, 54; Bilal Aybakan, Muamele, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt.30, 2020, 317.

⁶ Sofyalı Bâlî Efendi, Padişah'a Mektup, Şeyhülislam Efendi Medresesi, nr.188, v.39a.

vakıflarının Rumeli'nin fethinden itibaren uygulandığını ve üç yüz yıllık bir geçmişi olduğunu ifade etmiştir. Ancak arşiv kaynaklarında bahsi geçen döneme ait herhangi bir vakfın vakfiyesine veya muhasebe kaydına ulaşılammıştır.

Ulaşılan kaynaklara göre, Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk para vakfı 1423 yılında Yağcı Hacı Muslihiddin tarafından Edirne'de kurulmuştur. Vakfın kuruluşu için 10.000 akçe vakfedilmiştir (Bulut ve Korkut, 2016: 2). Bunun yanı sıra Fatih Sultan Mehmet'in Yeniçerilerin et ihtiyacını karşılamak amacıyla 24 bin altını vakfetmesi, Osmanlı padişahları tarafından kurulan ilk para vakfı olarak bilinmektedir (Tabakoğlu, 2009: 243).

Para vakıflarının ortaya çıkması, birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar, yoğun olarak Sultan Süleyman döneminde yaşanmıştır (Dumlu, 2015: 304). Yaşanan bu tartışmalar, bir kesim Osmanlı ulemasının faiz konusundaki hassasiyetlerinden kaynaklanmıştır. Diğer bir kesim ise ekonomik gerekçeleri öne çıkaran bir yaklaşım sergilemişlerdir. Paranın vakıflar vasıtasıyla işletilmesi hususu üzerinde yaşanan münakaşaları aktarmak, çalışmanın asli amacı olmadığı için bu konuya değinilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin sınırları; XVI. yüzyılın sonlarına doğru Mısır, Arabistan ve Suriye'nin fethedilmesinden sonra genişlemeye başlamıştır. Bu bölgelerde faaliyette bulunan vakıfların denetiminin sağlanabilmesi için 1587'de Haremeyn Evkâf Nezareti kurulmuştur. Vakıfların teşkilatlandırma süreci I. Abdülhamit'in 1774'te Hamidiye Vakıfları'nı kurmasıyla devam etmiştir. 1788 yılına gelindiğinde Hamidiye Vakıfları, III. Mustafa'nın kurduğu Laleli ve II. Mahmut'un kurduğu Mahmudiye vakıflarıyla birleştirilmiştir. Bu birleşmenin neticesinde; Evkaf-ı Hamidiye ve Mülhakatı İdaresi kurulmuştur. Evkaf-ı Hamidiye ve Mülhakatı İdaresi, daha sonra şube haline getirilip Darphane-i Amire Nezareti'ne devredilmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeniçerilere mensup olanların oluşturduğu Orta Sandığı ile diğer vakıflar birleştirilmiştir. Bu birleşimin sonucunda, 1826'da Evkâf-ı Humâyûn Nezareti kurulmuştur. 1831 yılında ise Şeyhülislamlığa bağlı vakıfların denetlenmesi için Evkaf Müfettişliği kapatılmış ve yerine Evkaf-ı Hümâyun Müfettişliği getirilmiştir (Öztürk, 1995: 67).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Terekat ve Nukûd-u Mevkûfe çatısı altında para vakıfları birimi oluşturulmuştur. Bu dönemde toplanan paralar, devlet hazinesinin açığını kapatmak için bir nevi destekleyici bütçe durumuna dönüştürülmüştür. 1908 yılında Evkaf-ı Hümâyun Nezareti'ne bağlı Nukûd-u Mevkûfe sandıklarında yaklaşık olarak 90.000 Osmanlı lirası bulunduğu; bu paranın işletilmesi için bir yıl içerisinde 11.000'in üzerinde muamele-i şer' iyye yapıldığı bilinmektedir (Çiftçi, 2004: 97).

Vakıf paralarının korunması için senet alınmadan borç verilmemesi, kredilerin rehin karşılığında verilmesi istenmiştir. 1925'te Evkaf Umum Müdürlüğü'nün Bütçe Kanunu'nda borçların muamele-i şer'iyye yoluyla işletilmesi yasaklanmıştır. 1930 yılına gelindiğinde ise Nukûd-u Mevkûfe

Müdürlüğü, Vakıflar Paralar Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür (Öztürk, 1995: 140). Bu dönüşüm, vakıfların banka kurma teşebbüslerine yol açmıştır. Örneğin 1938 yılında Ankara Evkaf Emlak Bankası kurma girişiminde bulunmuş; ancak istenilen netice alınamayınca Vakıf Para İdaresi kurulmuştur. 1954 yılında hükümetin önerisiyle vakıf paraları 50 milyon TL sermaye karşılığında Türkiye Vakıflar Bankası'na devredilmiştir (Öztürk, 1995: 143). Bu bilgilerden hareketle, para vakıflarının Osmanlı Devleti'ne özgü bir finans kurumu olduğu söylenebilir.

3. 1683-1699 OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞLARININ PARA VAKIFLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1683-1699 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Avusturya savaşlarının İstanbul para vakıfları üzerindeki etkilerini aktarmadan önce savaş dönemlerinde yaşanan sosyoekonomik gelişmeler ele alınmıştır. Akabinde bahsi geçen savaş döneminde Osmanlı Devleti'nde yaşanan mali ve iktisadi durum aktarılmış; nihai olarak yaşanan bu gelişmeler bağlamında savaşların para vakıfları üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

3.1. Savaşların İktisadi Etkileri

Savaşlar, ülkelerin iktisadi yapıları üzerinde ciddi etkilere yol açmaktadır. Normal dönemlerde piyasaya arz edilen metallerin büyük kısmı, savaş dönemlerinde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için tahsis edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, halkın ihtiyaç duyduğu temel metaller piyasadan çekilmekte; buna bağlı olarak sivil tüketime ayrılan pay gittikçe azalmaktadır (Karamızrak ve Karaca, 2018: 162).

Savaş dönemlerinde devletlerin öncelikleri değişmekte; ordu ihtiyaçlarını karşılama kaygısı piyasa dengesini kurma düşüncesinin önüne geçmektedir. Arz ve talebin belirlediği piyasa yapısının yerini; devletin yönlendirme ve yaptırımları almaktadır. Savaş dönemlerinde fabrika ve atölye gibi üretim birimlerinin büyük kısmı, askeri ihtiyaçlara tahsis edilmektedir. Bu durum, büyük yerleşim merkezlerinde mal arzında daralmalara ve piyasadaki meta fiyatlarının artmasına neden olmakta; yüksek enflasyon olgusuyla karşı karşıya kalan halkın tedirginliğini arttırmaktadır. Bu tedirginlik ortamı, bir taraftan zorunlu tüketim mallarına olan talep miktarını yükseltirken; diğer taraftan karaborsacılık faaliyetlerinin ortaya çıkmasına ve tüketici kuyruklarının oluşmasına sebep olmaktadır. Savaş dönemlerinde yaşanan yüksek enflasyon, devletin meta fiyatlarına müdahale etmesine yol açmakta; özellikle zorunlu tüketim mallarında fiyat kontrolünü sağlayan narh sisteminin uygulanmasına neden olmaktadır. Ayrıca savaş dönemlerinde devletin savaşın finansmanı için kaynak arayışlarına yöneldiği ve buna bağlı olarak ek vergiler koyma, para basma, devalüasyon gibi yollara başvurduğu görülmektedir. Devletin aldığı bu önlemler, genellikle sivil halkın mal varlıklarının azalmasıyla sonuçlanmaktadır (Bilgin, 2005: 112-113).

3.2. Savaş Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Mali ve İktisadi Durumu

1683-1699 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Avusturya savaşlarının Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanması, Osmanlı'nın mali yapısı ve iktisadi durumu üzerinde ciddi olumsuzluklara yol açmıştır.

1683 yılında alınan ilk yenilgi ve daha sonra gelen askeri başarısızlıklar, devleti mali açıdan zor duruma düşürmüştür. Bu durum, devletin o döneme kadar başvurmadığı parasal kaynaklara yönelmesine neden olmuştur (Bilgin, 2005: 114). Savaşların etkisiyle akçe önemli oranda değer kaybına uğramış, diğer bir ifadeyle devalüasyon meydana gelmiştir. Akçenin sürekli değer kaybetmesi, sadece muhasebe sikkesi olarak işlev görmesine sebep olmuştur (Mantran, 1990: 215).

1689 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, mangırları piyasaya sürmüş ve iki yıl içinde yaklaşık 600 milyon mangır tedavüle girmiştir (Bilgin, 2005: 114). Ancak bakır paralarla meta alımı sırasında yaşanan tedirginlik ortadan kalkmamıştır. 1687-1691 yılları arasında ise kalp para basıp piyasaya sürme faaliyetleri büyük kazançlar elde etmeyi sağlıyordu. Bu nedenle, Rumeli Bölgesi'nde kalpazanlık faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Nitekim devlet 1691 yılının son çeyreğinde, bakır paraları piyasadan çekmek zorunda kalmıştır. Bu paraların piyasadan çekilmesinde, Avrupa'da sahte olarak basılıp gemilerle Osmanlı piyasasına sürülen kalp mangırların da etkili olduğu bilinmektedir (Sahillioğlu, 1978: 19). Kalp mangırların piyasaya sürülmesi, mangır uygulamasından vazgeçilmesinin en önemli sebebi olmuştur (Pamuk, 2000: 170-171).

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı parasal düzenlemeler, mali duruma çözüm olmamış; hatta devletin ekonomik yapısını daha kötü bir duruma getirmiştir. Bu olumsuz durum, Osmanlı Devleti'ni farklı çözüm arayışlarına yöneltmiştir. Osmanlı Devleti iç hazineden harcama yapmak zorunda kalmış; ancak bu uygulama fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmuştur. Vakıf gelirlerinin vergilendirilmesi, mansıpların veya makamların rüşvetle dağıtılması, zenginlerin devlete bir kese gümüş verme zorunluluğunun getirilmesi, devlet harcamalarının kısıtlanması, tütün ve kahveden alınan vergilerin arttırılması, yüksek rütbelerde görev yapan yöneticilerin aldıkları ücretlerin vergilendirilmesi gibi farklı tedbirlere de başvurulmuştur (Mantran, 1990: 238-239). Ancak savaşların Osmanlı Devleti açısından yenilgiyle sonuçlanması, bu ekonomik tedbirlerden beklenen sonuçların alınmasını engellemiştir.

3.3. Savaşların Para Vakıflarına Etkileri

Osmanlı-Avusturya savaşlarının hem devletin mali yapısına hem de İstanbul'un iktisadi ve içtimai durumuna etkilerini vakıflar çerçevesinde ele almak mümkündür. Vakıf gelirlerinden artan miktarlar Yedikule'de saklanmakta ve padişah zorunlu olmadıkça Evkaf Hazinesi adı verilen bu paralara dokunamamaktaydı. Ancak XVII. yüzyılın sonlarında savaşların etkisiyle devletin mali açıdan zor duruma düşmesi, Evkaf Hazinesi'ne başvurulmasına yol açmıştır (Mantran, 1990: 161). Bu durum, para vakıflarının devletin mali açıdan sıkıntıya düştüğü dönemlerde hazinenin finansman kaynağı durumuna getirildiğinin göstergesidir.

Klasik finans kurumlarının aksine, olağanüstü dönemlerde para vakıfları toplumsal faydayı dikkate almış ve toplumun nakit para ihtiyacına cevap vermiştir. Askeri zümreden reaya sınıfına kadar her kesimden insanın kredi ihtiyacını karşılayan para vakıfları, devletin mali açıdan zorlandığı

Osmanlı-Avusturya Savaşlarının İstanbul Para Vakıflarına Etkileri (1693-1697)

dönemlerde bile iktisadi faaliyetlerini aksatmadan sürdürmüştür. Osmanlı-Avusturya savaşları döneminde, İstanbul para vakıflarının kredi verdiği mesleki gruplar ve kullanılan kredilerin meblağları sosyal tabakalar bazında Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Vakıfların Kredi İşlemleri (1693-1697)

Reaya Sınıfı	Kişi Sayısı	Kredi Miktarı (Akçe)	Reaya Sınıfı	Kişi Sayısı	Kredi Miktarı (Akçe)
Bakkal	2	40.800	Berber	2	3.300
Tercüman	1	27.600	Attar	2	2.760
Nalbant	3	21.960	Semerci	1	2.400
Ekmekçi	4	17.400	Şerbetçi	1	2.280
Sahhaf	1	12.000	Demirci	1	1.800
Değirmenci	1	10.000	Ketenci	1	1.800
Çömlekçi	1	8.000	Yazıcı	2	1.440
Çoban	3	7.680	Dellal	2	1.380
Hamami	2	6.960	Boyacı	1	1.200
Usta	4	6.540	Aşçıbaşı	1	1.200
Keresteci	2	5.400	İpekçi	1	960
Bağcı	2	5.400	Helvacı	2	900
Deveci	3	4.200	Terlikçi	1	600
Çizmeci	1	4.020	Terzi	1	600
Sarraç	3	3.840	Bıçakçı	1	480
Kasap	1	3.600	Kuşakçı	1	240
Askeri Zümre	Kişi Sayısı	Kredi Miktarı (Akçe)	Diğer Unvanlar	Kişi Sayısı	Kredi Miktarı (Akçe)
Mütevelli	25	589.920	Efendi	152	1.305.680
Çavuş	19	69.480	Hatun/Hanım	151	608.240
İmam	11	19.800	Çelebi	90	556.980
Molla	3	19.080	Ağa	46	532.440
Müezzin	5	18.979	Hacı	46	184.620
Müderris	3	11.600	Beğ	33	195.240
Mir	1	10.800	Beşe	24	72.500
Cabi	5	9.360	Şeyh	6	46.020
Kadı	1	9.000	Seyyid	8	34.560
Kâtip	5	8.200	Halife	4	15.480
Nazır	1	3.600	Derviş	1	3.000
Muallim	2	3.600	Papaz	1	2.400
Yeniçeri	2	3.000	Hafız	2	1.260
Çorbacısı					
Mimar	1	1.200	Softa	1	660
Çuhadar	1	360	Sadece İsim	195	1.076.260

Kaynak: İMŞSA, Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi 26/20

Elde edilen verilere göre, vakıfların askeri zümreye mensup 85 kişiye toplam 777.979 akçe; reaya sınıfına mensup 55 kişiye toplam 208.740 akçe kredi vermiştir. Bunun yanı sıra mensup olduğu sınıf tespit edilemeyen 760 kişiye toplam 4.635.340 akçe kredi verilmiştir. Bu verilerden hareketle, vakıflardan %78,85 oranıyla en çok krediyi askeri zümreye mensup kişilerin aldığı, bu oranın reaya sınıfına mensup kişilerde %21,15 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, para vakıflarından kredi alanların sosyal tabakalaşma açısından askeri zümrenin reaya sınıfına nispeten yaklaşık %27 daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca “Diğer unvanlar” sınıfına dahil edilen kişilerin ekseriyetinin

de askeri zümreye yakın meslek grupları olduğu göz önümde bulundurulduğunda, askeri zümrenin kredi kullanma eğiliminin daha çok yüksek olduğu söylenebilir.

Savaş döneminde İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren para vakıfları, toplumun sadece nakit finansman ihtiyacını karşılamamış; aynı zamanda içtimai nitelikteki pek çok hizmeti de ifa etmiştir. Bu çerçevede, vakıfların sosyal yardım kapsamında gerçekleştirdikleri hizmetler ve bu hizmetler için yaptıkları harcamalar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Vakıfların İçtimai Hizmetleri (1693-1697)

İçtimai Hizmetler	Vakıf Sayısı	Toplam Ücret (Akçe)
Talebe (Öğrenci bursu)	6	22.770
Taamiye	8	14.190
Ordu-yu hümayun	2	9.000
Kisve baha-i fukara	1	3.000
Berâ-yı kesân horan mahalle-i evkaf	1	2.880
Berâ-yı mevlüdü'n-nebî mahalle-i islam	1	1.280
Baha-i urba-i muallim	1	270
(Zevâid-horân ve Müşrûta)	28	101.756

Kaynak: İMŞSA, Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi 26/20

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde, 48 vakfın sosyal yardım kapsamında 155.146 akçe harcama yaptığı anlaşılmaktadır. Vakıfların savaş döneminde sefere katılan orduya yardım etmelerinin yanı sıra; öğrenci bursu, yoksullara yemek dağıtımı ve elbise yardımı, öğretmenlere giyim desteği ve dini hizmet yardımları gibi içtimai giderleri karşıladıkları görülmektedir. Vakıflar, bu hizmetleri kendi nakit sermayelerinden finanse etmişlerdir.

Vakıfların çoğunlukla savaşlardan dolayı yaptıkları askeri amaçlı yardımlara “ordu-yu hümayun” denilmiştir. Bu gider kalemi devlete yapılan istisnai yardım statüsünde olduğu için içtimai hizmetler sınıfında değerlendirilmiştir. Vakıfların muhasebe kayıtlarındaki bilgiler incelendiğinde hem vakıf kurucularının esnaf olması hem de Osmanlı-Avusturya savaşları dönemi olması, giderlerin orducu esnafı adına yapılan harcamalar olduğu ihtimalini yükseltmektedir. Nitekim bazı meslek grupları, ordu sefere gittiği zaman katılmakla yükümlüydü. Muhtemelen orducu esnafından sefere gitmeyenler, gidenlere veya orduya bir bedel ödüyordu. Vakıflar ise bu bedeli ödeyerek esnafın yükünü hafifletmiştir.⁷

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Bülent Çelik, Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları, Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt.3, sa.1, 2018, 136-147.

Osmanlı-Avusturya Savaşlarının İstanbul Para Vakıflarına Etkileri (1693-1697)

1693-1697 savaş yılları ile 1633-1680 savaş öncesi dönemde İstanbul'da faaliyette bulunan 76 para vakfının muhasebe kayıtlarındaki mali hareketler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Vakıfların Mali Hareketleri

Mali Hareketler	1633-1680 Yılları (Akçe)	1693-1697 Yılları (Akçe)
Nakit Sermaye	11.117.172	10.516.461
Toplam Gelir	1.529.940	1.522.126
Toplam Gider	1.402.289	1.521.549
Net Kâr	127.651	577
Net Kâr Marjı Oranı	% 8	% 1
Kârlılık Oranı	% 9	% 1
Nakit Sermaye Kârlılık Oranı	% 1	% 1

Kaynak: İMŞSA, Evkaf Muhasebeciliği mahkemesi 26/1, 26/20 vakıf muhasebe defterleri ile H. Hüsnü Koyunoğlu, Sosyal Politika Açısından Vakıflar: XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği, s.312-313'teki Tablo 4'ten derlenmiştir.

Elde edilen verilerden hareketle; 1693-1697 yılları arasında İstanbul'da faaliyette bulunan vakıfların nakit sermayelerinin, 1633-1680 yılları arasında İstanbul'da faaliyet gösteren vakıflara nispeten %5,4 oranında azalmıştır. Aynı dönemde, vakıfların toplam gelirleri %1 oranında azalırken; toplam giderleri %7,8 oranında artmıştır. Vakıfların net kârı ise %99,5 oranında azalmıştır. Bu olumsuz durum, vakıfların kârlılık durumlarına da yansımıştır. 1633-1680 yılları arasında vakıfların kâr marjı %8, gelir-gider kârlılık oranı %9 ve nakit sermaye kârlılık oranı %1 iken; 1693-1697 döneminde bu oranların tümü %1'lere düşmüştür. Bu veriler, savaş döneminde faaliyette bulunan vakıfların net kâr ve kârlılık oranında düşüşler olmasına rağmen; bütçe dengelerini koruduklarını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Türk-İslam medeniyetinden Osmanlı Devleti'ne miras kalan vakıf sistemi; devletin büyümesine paralel olarak gelişerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Vakıfların başarılı bir şekilde sürdürülmesinin neticesinde, para vakıfları ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve içtimai hayatının pek çok alanında varlıklarını koruyarak önemli katkılar sağlamışlardır.

Bu çalışmada;1693-1697 savaş yılları ile 1633-1680 savaş öncesi dönemlerde İstanbul'da faaliyette bulunan para vakıflarının muhasebe kayıtları incelenmiş olup birtakım tespitlere ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, savaşların para vakıfları üzerinde menfi etkileri olmakla birlikte; bu etkilerin vakıfların faaliyetlerini sona erdirecek düzeyde olmadığını göstermektedir.

Savaş döneminde para vakıflarının mali dengelerinde daralma ve kârlılık oranlarında nispi düşüşler olmasına rağmen; bütçe dengelerini koruyarak iktisadi faaliyetlerini aksatmadan sürdürebildikleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra vakıfların savaş yıllarında yaptıkları harcamaların arttığı görülmekte; ancak bu artışların savaş döneminde ortaya çıkan enflasyon olgusunun yol açtığı fiyat artışlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Muhasebe kayıtlarından elde edilen sonuçlara göre, savaş dönemlerinde, vakıfların askeri zümreden reaya sınıfına kadar toplumun her tabakasından kişilere kredi verdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, vakıflardan alınan kredilerin kesin olmamakla birlikte; tüketim amaçlı kullanılan krediler olduğu söylenilebilir. Para vakıfları, verdikleri kredilerle sermaye akışını arttırarak ekonomik canlılığın sürdürülmesinde etkin bir rol oynamıştır. Vakıfların finansal faaliyetlerinin yanı sıra; içtimai hizmet ve yardımlarını sürdürmeleri savaş koşullarının İstanbul halkı ve esnafı üzerinde yarattığı sıkıntıları bir nebze hafifletmiştir. Vakıflar, sefere katılacak ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik doğrudan ve dolaylı maddi destekler de sağlamışlardır.

Para vakıflarının savaş koşullarında bile finansal faaliyetlerini sürdürmelerinin yanı sıra pek çok içtimai hizmeti de finanse etmeleri, Osmanlı ekonomik yapısı içerisinde vakıf müessesesinin köklü ve sağlam temellere dayandığını göstermektedir. Ayrıca vakıfların sundukları iktisadi ve içtimai hizmetler, savaş koşullarının da etkisiyle ortaya çıkabilecek toplumsal kargaşaları ve kaotik durumları önlediği düşünülebilir. Bu çerçevede, Osmanlı vakıf sisteminin kapsamlı bir şekilde incelenerek günümüz toplum yapısına uyarlanması; gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele gibi hususlarda önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

- Aybakan, B., (2020). Muamele. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt.30, 17.
- Bayartan, M., (2000). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt.10, sa.1, 160-161.
- Bilgin, A., (2005). Osmanlı-Avusturya Savaşları Sırasında İstanbul Piyasası (1693-1697). *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sa.17, 112-114.
- Bulut, M., & Korkut, C., (2016). Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, cilt.2, sa.1, 2.
- Bulut, M., & Korkut, C., (2017). XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması. *Adam Akademi*, cilt.7, sa.2, 169.
- Çelik, B., (2018). Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt.3 ,sa.1, 136-147.
- Çitçi, C., (2004). 18.Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt. 23, sa.36, 97.
- Dumlu, E., (2015). XVI. Yüzyılda Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd,İbn Kemal- Çivizâde, Birgivî). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, cilt.0, sa.44, 304.
- Günay, H. M., (2012). Vakıf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt.42, 475-479.

- Halaçoğlu, Y., (1984). Osmanlılarda Vakıf Müessesesi. *Vakıf Haftası Dergisi*, cilt.1, 98.
- İstanbul Kadı Sicilleri 47. Evkaf Muhasebesi 1 Numaralı Sicil (H. 1042-1044 / M. 1632- 1635), haz. Abdullah Sivridağ. İstanbul: Kültür AŞ., 2019; 3-a,4-a,9-a,13-b,14-a,14-b,16a-2,19-a,21-a,21b-1,21b-2,22a-1,22a-2,24-b,25-b,29-b,36-b,36b-2,40-a,41-b,42-a,45-b,46-a,46-b,47a-1,48-b,49-b,50-a,52a-1,53-b,54a-1,54b-1,55a-1,56a-2,56b-1,57b-1,58-a,60-a,65-a,66a-1,66b-1,67b,69a-1,69-b,70-a,71-b,73-a,74-a,76-b,77a-1,79b-2,80a-2,81-a,133-a,133-b,136-b.
- İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi (İMŞSA) Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi 26/20 Numaralı Vakıf Muhasebe Defteri.
- Karamızrak, B., & Karaca, C., (2018). Savaşların Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, 162.
- Kayahan, C., & Görkaç, İ., (2009). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı olarak Para Vakıflarının Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, sa.44, 214.
- Koyunoğlu, H. Hüseyin., (2002). Sosyal Politika Açısından Vakıflar: XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 312-313
- Kurt, İ., (2015). *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mantran, R., (1990). *17. Yüzyıl Yarisında İstanbul Kurumsal,İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi* (cilt 1). (M. A. Kılıçbay, & E. Özcan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özcan, T., (2003). *Osmanlı Para Vakıfları:Kanuni Dönem Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öztürk, N., (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pamuk, Ş., (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sahillioğlu, H., (1978). Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750). *ODTÜ Gelişme Dergisi (Özel Sayı)*, 19.
- Tabakoğlu, A., (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkoğlu, İ., (2013). Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.18 ,sa.2, 188-189.
- Ünal, M. A., (1998). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Kardelen Kitapevi.
- Yasin Akyıldız, & Abay, A. R., (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.17, sa.15, 143-144.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt.42, 479.

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ LİSANS PROGRAMLARINDA “ANAYASA HUKUKU” DERSLERİNİN ÖNEMİNİN KPSS ALAN BİLGİSİ/KAMU YÖNETİMİ SORULARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Fatih GÜLER¹

Öz

Üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri başta olmak üzere sosyal/siyasal bilgiler tabanlı fakülteler bünyesinde kurulan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri, kamu sektörünün farklı kademelerinde görev alacak nitelikli personel ihtiyacının karşılanmasını hedeflemektedir. Kamu sektöründe görev alacak personellerin taşımaları gereken önemli özelliklerden biri “asgari bir hukuk perspektifine sahip olmak” olduğu söylenebilir. Bu hukuki perspektifin şekillenmesinde önemli disiplinlerden birisi anayasa hukukudur. Çalışmada Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü müfredatlarında anayasa hukukunun yeri ve önemi ele alındıktan sonra KPSS Lisans Alan Bilgisi sorularında anayasa hukukunun ağırlığı ve dağılımı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kamu Personeli Seçme Sınavı, Anayasa, Alan Bilgisi.

Jel Kodları : H 83,K 19, I 21.

EVALUATION OF THE IMPORTANCE OF "CONSTITUTIONAL LAW" COURSES IN POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION UNDERGRADUATE PROGRAMS ON KPSS FIELD KNOWLEDGE/PUBLIC ADMINISTRATION QUESTIONS

Abstract

Political Science and Public Administration/Public Administration departments aim to train qualified personnel to work at different levels of the public sector within the faculties of social/political sciences, especially the Faculties of Economics and Administrative Sciences. It can be said that one of the important characteristics of the personnel who will work in the public sector is to have a minimum legal perspective. One of the important disciplines in shaping this legal perspective is constitutional law. In the study after discussing the place and importance of constitutional law in the curriculum of the Department of Political Science and Public Administration/Public Administration, the weight and distribution of constitutional law will be revealed in the KPSS Field Knowledge questions.

Keywords: Political Science and Public Administration, Public Personnel Selection Examination, Constitution, Field Knowledge.

Jel Classification : H 83,K 19, I 21.

¹Dr. Öğr. Gör., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi , fatih.guler@comu.edu.tr,ORCID: 0000-0002-5365-5700.

Atıf: Güler, F., (2022). Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Programlarında “Anayasa” Derslerinin Öneminin KPSS Alan Bilgisi/Kamu Yönetimi Soruları Üzerinden Değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı 106-119

GİRİŞ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinin temel amaçlarından biri kamu sektörünün aradığı niteliklerle donatılmış bireyler yetiştirmektedir. Kamu sektöründe istihdam edilmeyi arzu eden Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü mezunlarının katılması gereken KPSS, İdari Yargı Hakimliği, Kaymakamlık sınavları gibi sınavlar söz konusudur (Akpınar, 2017:99). Bu çerçevede Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri öğrencilerine başta KPSS olmak üzere belirli rekabetçi meslek sınavlarına girmek üzere akademik bilgi, beceri ve yetenekle donatan bir eğitim verilmektedir (Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı, 2015:2)

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki diğer bölümler de mezunlarına KPSS merkezli bir eğitim verme eğiliminde olabilirler. Fakat örneğin İşletme, Uluslararası İlişkiler bölümleri gibi bölümler doğası gereği kural olarak kamu sektöründen ziyade özel sektörün aradığı nitelikte bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Üniversite öğrencilerinin öncelikli olarak kamu sektöründe istihdam edilmeye yönelik eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda (Atmaca&Uysal,2020:481) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinin temel odağının kamu sektörü olması sebebiyle KPSS'nin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri açısından İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki diğer bölümlerden farklı bir kategoride değerlendirilmeleri gerektiği açıktır.

Anayasa hukuku hem normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan anayasayı inceleyen bir bilim dalı olması hem de devlet organları arasındaki ilişkileri ele alması sebebiyle kamu yönetimi ile yakından ilgilidir. Anayasa hukukunun siyaset bilimi ve hukuk arasında köprü durumunda olması ve her ikisiyle de bağlantılı olması Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri açısından istisnai bir şekilde konumlanmasına imkan vermektedir (Hazır, 1990:4). Bölüm isimlerinin ve içeriğinin Kamu Yönetiminden Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimine evrildiği günümüzde siyasi konuların temelini teşkil eden anayasa hukukunun Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri açısından anlam ve önemi artmaktadır.

Kamu yönetimi doktrininde anayasal konuların ağırlığı ve önemi üzerinde durulan konulardan bir tanesidir. Gerçekten de kamu yönetiminin incelenmesindeki başlıca yaklaşımlardan biri anayasal/yasal yaklaşımdır (Özer,2012: 72). Bunun yanında siyaset bilimi ile anayasa hukukunun ayrıştırılması istenci doktrindeki eski ve köklü tartışmalardandır (Eisenmann, 1956: 43-44). Fakat anayasa hukuku ile siyaset bilimi arasındaki güçlü bağ (Çiçek,2019: 385) kamu idareleri olan merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin anayasa ile tesis edilmesi gerçeği karşısında (Atmaca &Mecek,2020: 2071) ülkemizde yönetimin hukuk perspektifiyle incelenmesi sürecinin devam ettiği ifade edilmelidir (Güler,1995: 8).

Çalışmada ülkemizde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerindeki anayasa hukuku ile ilgili dersler hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak 2006-2021 yılları arasında

KPSS Kamu Yönetimi Lisans Alan Bilgisi ve Genel Kültür testlerinde anayasa hukuku ile ilgili soruların konu dağılımı ve ağırlığı değerlendirilecektir.

1. YÖNTEM

Çalışmada genel itibariyle doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Kamu Yönetimi programlarının tespitinde ÖSYM YKS 2021-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunda lisans programları arasında yer alan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri incelenmiştir. Kılavuzda yer alan İkinci Öğretim, Açık Öğretim, Uzaktan Öğretim ve yabancı dille öğretim yapan programlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Çalışmada Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki anayasa hukuku ile ilgili derslerin ağırlığının tespit edilmesinde bu derslerden bir kısmının seçmeli dersler arasında yer alması, seçmeli derslerin müfredatlardaki ağırlığının tespit edilmesini gerektirmiştir. Anayasa hukuku ile ilgili derslerden seçmeli olanların AKTS değerlerinin doğrudan yansıtılmasının farklı bir sonuç ortaya çıkarması ihtimali sebebiyle çalışmada Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki ağırlığının tespit edilmesinde = (Anayasa Hukuku ile İlgili Zorunlu Derslerin AKTS değeri + Anayasa Hukuku ile İlgili Seçmeli Derslerin AKTS değerinin yarısı /240)*100 formülasyonu kullanılmıştır. Çalışmada KPSS Lisans Alan Bilgisi Kamu Yönetimi test sorularında ve Genel Kültür test sorularında anayasa hukuku ile ilgili konuların dağılımlarının tespitinde ÖSYM web adresinde yer alan kaynaklardan yararlanılmıştır.

2. SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ/KAMU YÖNETİMİ PROGRAMLARI

Aşağıdaki tabloda 2021 yılı verilerine göre öğrenci alımı yapan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Bünyesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi Programı Bulunan Üniversiteler

1	ADIYAMAN	34	ERCİYES	67	KOCAELİ
2	AFYON KOCATEPE	35	ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM	68	KÜTAHYA DUMLUPINAR
3	AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN	36	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ	69	MANİSA CELÂL BAYAR
4	AKDENİZ	37	FIRAT	70	MARMARA
5	AKSARAY	38	GAZİANTEP	71	MERSİN
6	AMASYA	39	GİRESUN	72	MUĞLA SITKI KOÇMAN
7	ANADOLU	40	GÜMÜŞHANE	73	MUNZUR
8	ANKARA HACI BAYRAM VELİ	41	HARRAN	74	MUŞ ALPARSLAN
9	ANKARA	42	HATAY MUSTAFA KEMAL	75	NECMETTİN ERBAKAN
10	ARDAHAN	43	HİTİT	76	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
11	ARTVİN ÇORUH	44	İĞDIR	77	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR
12	ATATÜRK	45	İNÖNÜ	78	NİŞANTAŞI
13	ATILIM	46	İSTANBUL AREL	79	NUH NACİ YAZGAN
14	AVRASYA	47	İSTANBUL AYDIN	80	ONDOKUZ MAYIS
15	AYDIN ADNAN MENDERES	48	İSTANBUL GEDİK	81	ORDU
16	BALIKESİR	49	İSTANBUL GELİŞİM	82	OSMANİYE KORKUT ATA

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Programlarında “Anayasa” Derslerinin Öneminin KPSS Alan Bilgisi/Kamu Yönetimi Soruları Üzerinden Değerlendirilmesi

17	BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL	50	İSTANBUL KENT	83	PAMUKKALE
18	BARTIN	51	İSTANBUL MEDENİYET	84	RECEP TAYYİP ERDOĞAN
19	BATMAN	52	İSTANBUL MEDİPOL	85	SAKARYA
20	BAYBURT	53	İSTANBUL RUMELİ	86	SAMSUN
21	BEYKENT	54	İSTANBUL	87	SELÇUK
22	BİLECİK ŞEYH EDEBALI	55	İSTİNYE	88	SİİRT
23	BİNGÖL	56	KAFKAS	89	SİNOP
24	BİTLİS EREN	57	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM	90	SİVAS CUMHURİYET
25	BOLU ABANT İZZET BAYSAL	58	KAPADOKYA	91	SÜLEYMAN DEMİREL
26	BURDUR MEHMET AKİF ERSOY	59	KARABÜK	92	ŞIRNAK
27	BURSA ULUDAĞ	60	KARADENİZ TEKNİK	93	TARSUS
28	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART	61	KARAMANOĞLU MEHMETBEY	94	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL
29	ÇANKIRI KARATEKİN	62	KASTAMONU	95	TOKAT GAZİOSMANPAŞA
30	DICLE	63	KIRIKKALE	96	TRAKYA
31	DOĞUŞ	64	KIRKLARELİ	97	UŞAK
32	DOKUZ EYLÜL	65	KIRŞEHİR AHİ EVRAN	98	VAN YÜZÜNCÜ YIL
33	DÜZCE	66	KİLİS 7 ARALIK	99	YALOVA
				100	YOZGAT BOZOK
				101	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT

Kaynak: www.osym.gov.tr

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere 101 üniversitenin 104 fakültesinin bünyesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi programı yer almaktadır. 2009 yılında bu sayının 64 olduğu düşünüldüğünde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi programı sayılarında ciddi bir artış olduğu söylenebilir(Ömürgönülşen,2010:136-138). Ancak bu artışın sağladığı genişlemenin beraberinde bir derinleşme getirdiğini söylemek güçtür (Orhan&Suluhan, 2019:68). 2009 yılında bünyesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi programı bulunan üniversiteler içerisinde vakıf üniversitelerinin oranı yaklaşık %10 iken 2021 yılında bu oranın yaklaşık %15 olması, Kamu Yönetiminden Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimine doğru evrilmenin bir sonucu olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Devlet /Vakıf Üniversitesi Dağılımı

Üniversite	Bölüm Sayısı
Devlet Üniversitesi	89
Vakıf Üniversitesi	15

Kaynak: www.osym.gov.tr

2009 yılında 64 programdan 48 programın Kamu Yönetimi, 16 programın Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olması, 2021 yılında ise 104 programdan 20 programın Kamu Yönetimi, 84 programın Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olması program ismi ve içeriğinin değişmesine yönelik eğilimi açıkça göstermektedir (Ömürgönülşen,2010:136-138). Bu verilerden hareketle Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinin bürokrasi ve idare hukuku merkezli yaklaşımdan uzaklaşarak dünya üniversitelerine benzer bir yapılanma sürecine girdiği ifade edilebilir (Bağcı, 2010:28).

Tablo 3: Bölüm İsimleri

Bölüm Adı	Bölüm Sayısı
Kamu Yönetimi	20
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	84

Kaynak: www.osym.gov.tr

Vakıf üniversitelerinin neredeyse tamamı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimini kullanmayı tercih ederken İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi ismi de ağırlıklı olarak vakıf üniversitelerince kullanılmaktadır. Kamu Yönetimi programlarının ise neredeyse tamamı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde dir.

Tablo 4: Bünyesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi Programı Bulunan Üniversitelerin Fakülteleri

Fakülte Adı	Bölüm Sayısı
İktisadi, İdari Bilimler Fakültesi	85
Siyasal Bilgiler Fakültesi	8
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	8
İşletme Fakültesi	2
İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi	1

Kaynak: www.osym.gov.tr

3. SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ/KAMU YÖNETİMİ PROGRAMLARININ MÜFREDATLARINDA ANAYASA HUKUKU İLE İLGİLİ DERSLERİNİN YERİ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinde Siyaset ve Sosyal Bilimler, Yönetim Bilimleri, Kentleşme ve Çevre Sorunları ve Hukuk olmak üzere dört ana bilim dalı bulunmaktadır. Hukuk ana bilim dalı bünyesinde okutulan derslerin başında ise anayasa hukuku dersi gelmektedir (Alkuş,2010:26). Anayasa hukuku ile ilgili derslerin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki ağırlığının tespit edilmesi KPSS Kamu Yönetimi Lisans Alan Bilgisi sorularında anayasa hukuku ile ilgili soruların ağırlığını karşılaştırma imkanı sağlayacak olması açısından oldukça önemlidir. Daha önceden yapılan bir alan araştırmasında anayasa hukuku ile ilgili derslerin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki ağırlığı %4,13 olarak tespit edilmiştir (Brower,2013:135). Bu çalışmada müfredatlardaki ağırlığın tespit edilmesinde ne gibi bir usul takip edildiğine dair açıklama yapılmamıştır. Yöntem bölümünde belirtilen ilkeler çerçevesinde anayasa hukuku ile ilgili derslerin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki ağırlığı %3,01 olarak tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tablodan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü müfredatlarında anayasa hukuku ile ilgili en az bir zorunlu derse yer verildiği görülmektedir. Bunun yanında ağırlıklı

olarak Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü müfredatlarında anayasa hukuku ile ilgili iki zorunlu derse yer verildiği görülmektedir. Müfredatlarında bir zorunlu bir seçmeli anayasa hukuku ile ilgili derse yer veren Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinde ise Anayasa Hukuku ve Türk Anayasa Hukuku derslerinden birinin seçmeli birinin zorunlu olduğu görülmektedir. Çalışmanın genelinde görüldüğü gibi anayasa hukuku ile konuların KPSS’de asimetrik bir ağırlığı mevcuttur. KPSS neticelerini önemseyen/önemsemesi gereken Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinin müfredatlarında anayasa hukuku ile ilgili en az iki zorunlu dersin yanında Anayasa Yargısı gibi KPSS’de ağırlığı olan bir alanı seçmeli ders olarak yer vermenin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Fakat 13 Kasım 2015 tarihinde Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayında zorunlu dersler arasında “Türk Anayasa Düzeni” önerilmesine rağmen “Anayasa Hukukun Genel Esasları” dersinin zorunlu dersler olarak ve seçmeli dersler havuzunda önerilen dersler arasında yer almadığı görülmektedir.

Tablo 5: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi Bölümlerinde Anayasa Hukuku ile İlgili Derslerinin Zorunlu/Seçmeli Dağılımı

Müfredatta Anayasa Hukuku ile İlgili Ders Sayısı	Bölüm Sayısı
1 Zorunlu	39
2 Zorunlu	45
1 Zorunlu 1 Seçmeli	16
2 Zorunlu 1 Seçmeli	3
2 Zorunlu 2 Seçmeli	1

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinin müfredatlarındaki anayasa hukuku ile ilgili derslerin isimlerine bakıldığında özellikle hukuk fakültelerinde pek rastlanmayan “Türk Anayasa Düzeni” dersine yer verildiği görülmektedir. Gerek KPSS soru perspektifi gerekse de Anayasa hukuku doktrininde kabul görmüş “Anayasa Hukukunun Genel Esasları” ve “Türk Anayasa Hukuku” ayrımının ders isimleri sürecinde göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 6: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi Bölümlerinde Anayasa Hukuku ile İlgili Derslerin Adları

Müfredatta Anayasa Hukuku ile İlgili Dersin Adı	Bölüm Sayısı
Anayasa Hukuku	76
Türk Anayasa Hukuku	33
Türk Anayasa Düzeni	31
Anayasa Hukukuna Giriş	15
Anayasa Hukuku 1	3
Anayasa Hukuku 2	3
Anayasa Hukukunun Genel Esasları	3

Anayasa	2
Anayasa Yargısı	2
Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı	1
Türk Anayasa Tarihi	1
Türk-Amerikan Anayasalarının Kurucu Ruhu	1
Güncel Anayasal Sorunlar	1

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinin müfredatlarındaki anayasa hukuku ile ilgili derslerin ağırlıklı olarak 2. , 3. ve 4. yarıyıllarda yer aldığı görülmektedir. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü öğrencilerinin anayasa hukuku dersi ile erken tanışmasının diğer hukuk derslerine temel teşkil etmesi açısından pedagojik olarak tutarlı olduğu ifade edilebilir.

Tablo 7: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi Bölümlerinde Anayasa Hukuku ile İlgili Müfredatlardaki Yarıyılları

Anayasa Hukuku ile İlgili Dersin Yarıyılı	Ders Sayısı
1.Yarıyıl	3
2. Yarıyıl	67
3. Yarıyıl	55
4. Yarıyıl	29
5. Yarıyıl	8
6. Yarıyıl	1
7. Yarıyıl	6
8. Yarıyıl	3

4.SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ/KAMU YÖNETİMİ PROGRAMLARI MEZUNLARI AÇISINDAN ANAYASA HUKUKUNUN YERİNİN KPSS LİSANS/ALAN BİLGİSİ SORULARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

KPSS Lisans Alan Bilgisi Kamu Yönetimi test sorularında anayasa hukuku ile ilgili konuların dağılımları Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Hukuku olarak iki başlıkta ele alınmıştır. Anayasa Hukukunun Genel Esasları ile ilgili soruların görece az olması sebebiyle bu bölümdeki sorular bölümlere ayrılmadan toplu olarak verilmiş olup Türk Anayasa Hukuku ile ilgili sorular bölümlerine ayrılmak suretiyle tablolaştırılmıştır. Bu konu başlıklarının tespiti ile ilgili olarak doktrinde farklı sınıflandırmaların olduğu söylenebilir. Çalışmada ise Kemal Gözler'in kitaplarında benimsediği bölümsellik esas alınmıştır.

Tablo 8: Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Hukuku Konu Başlıkları

Anayasa Hukukunun Genel Esasları	Türk Anayasa Hukuku
Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları	Türk Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları
Anayasa Hukuku Kavramı	Osmanlı Anayasal Gelişmeleri
Anayasa Kavramı	Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Programlarında “Anayasa” Derslerinin Öneminin KPSS Alan Bilgisi/Kamu Yönetimi Soruları Üzerinden Değerlendirilmesi

Kurucu İktidar	Temel İlkeler
Devlet Kavramı	Temel Hak ve Hürriyetler
Devlet Şekilleri I: Monarşi-Cumhuriyet	Siyasî Partiler
Devlet Şekilleri II: Tek Devlet-Bileşik Devlet	TBMM Üyelerinin Seçimi
Hükümet Sistemleri	TBMM Üyelerinin Hukukî Statüsü
Demokrasi Kavramı	TBMM'nin İçyapısı ve Çalışma Düzeni
Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri	Yasama
Seçimler	TBMM'nin Görev ve Yetkileri
Yasama Organı	Yürütme
Yürütme Organı	Cumhurbaşkanı
Yargı Organı	Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri
Temel Hak ve Hürriyetler	Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü
Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi: Anayasa Yargısı	Yargı
	Anayasa Yargısı
	Anayasa Değişikliği

Kaynak: Gözler, K. (2020). Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş, Bursa: Ekin. Gözler, K. (2021). Türk Anayasa Hukukuna Giriş, Bursa: Ekin.

2006-2021 yılları arasında KPSS başvuru kılavuzları incelendiğinde anayasa sorularının Kamu Yönetimi testindeki ağırlığının %15 olacağı ifade edildiği görülmektedir. Fakat anayasa hukuku konularının siyaset bilimi, yönetim hukuku ve Türk siyasi hayatı konuları ile kısmen örtüşmesi sebebiyle diğer bölümlerdeki sorularla birlikte anayasa sorularının Kamu Yönetimi testindeki ağırlığı artmaktadır. Yıllara göre dağılım incelendiğinde sadece bir yılda anayasa sorularının Kamu Yönetimi testindeki oranının %20'nin altında olduğu diğer yıllarda ise genelde %25-%30 bandında olduğu, bu oranının son yıllarda giderek arttığı ve %35'e kadar ulaştığı ifade edilebilir. Konular arasında dengeli bir dağılım olmakla birlikte Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeler, Yürütme ve Anayasa Yargısı bölümlerinin ağırlığının görece yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 9: Yıllara Göre Anayasa Hukuku ile İlgili Sorularının Kamu Yönetimi Alan Bilgisi Testinde Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

	SO.U SAYISI	AN. HUK. GEN.	OSM. AN. GEL.	CUM. DÖN. AN. GEL.	TEM. İLK.	TEMEL HAK VE HÜRR.	SIY. PAR.	TBBM ÜYE. SEÇİMİ	TBBM ÜYE. HUKUKİ STATÜSÜ	TBMM İÇ YAPISI VE DÜZENİ	TBBM GÖREV VE YET.	YÜR. YÜR.	CUMHUR- BAŞKANI	YÜR. DÜZEN. İŞLEM.	YARGI	AN. YARG.	AN. DEĞ.	TOPLAM	ORT.(%)
2006	40	3	1								1		4	1		1		11	27,5
2007	40	2		1		1						2	2	1	1	1	1	12	30
2008	40	2		1		1			1							3		8	20
2009	40						1	1			1		1	2		1		7	17,5
2010	40	1		2				2			1	2			1	1		10	25
2011	40	4		1	1		1	1				3	2		1			14	35

2012	40	6	1			2					2	1					12	30	
2013	40	2		1		2			1			1	1			1	9	22.5	
2014	30	2		2	1	1	1										7	23.3	
2015	30	2		2		1	1					1	1				8	26.6	
2016	30	3		1		1		1								1	1	8	26.6
2017	40	5		1		2	1	1		1			1				12	30	
2018	40	2		2	1	1	1			1			1	1			10	25	
2019	40	4	1	2				1			1						1	10	25
2020	40	4	1	2	1	1					1	3					1	14	35
2021	40	5		1			1				1						2	10	25
		47	4	19	4	13	7	7	2	2	6	15	14	4	3	13	2	162	26.5

Tablo 10: Yıllara Göre Anayasa Hukuku ile İlgili Sorularının Kamu Yönetimi Testinde İç Alanlara Göre Dağılımı

	SİYASET BİLİMİ	ANAYASA	YÖNETİM HUKUKU	TÜRK SİYASİ HAYATI	TOPLAM
2006	3	6	1	1	11
2007	0	6	5	1	12
2008	1	6	0	1	8
2009	0	6	1	0	7
2010	2	6	2	0	10
2011	4	6	3	1	14
2012	2	6	3	1	12
2013	1	6	1	1	9
2014	2	4	0	1	7
2015	2	4	1	1	8
2016	2	4	1	1	8
2017	4	6	2	0	12
2018	2	6	2	0	10
2019	3	6	0	1	10
2020	3	6	3	2	14
2021	4	6	0	0	10

2006-2021 yılları arasında KPSS başvuru kılavuzları incelendiğinde anayasa sorularının Genel Kültür (Temel Yurttaşlık Bilgisi) testindeki ağırlığı %5 olacağı ifade edildiği görülmektedir. Fakat anayasa hukuku konularının inkılap tarihi, idare, insan hakları hukuku, devletler umumi ve özel

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Programlarında “Anayasa” Derslerinin Öneminin KPSS Alan Bilgisi/Kamu Yönetimi Soruları Üzerinden Değerlendirilmesi

hukuku genel kamu hukuku ve hukuk başlangıcı konuları ile kısmen örtüşmesi sebebiyle diğer bölümlerdeki sorularla birlikte anayasa sorularının ağırlığı artmaktadır. Konular arasında dengeli bir dağılım olmakla birlikte Temel Hak ve Hürriyetler, Cumhurbaşkanı ve Yargı bölümlerinin ağırlığının görece yüksek olduğunu söylenebilir.

Tablo 11: Yıllara Göre Anayasa Sorularının Genel Kültür Testinde Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

	SO.U SAYISI	AN. HUK. GEN.	OSM. AN. GEL.	CUM. DÖN. AN. GEL.	TEM. İL.K.	TEMEL HAK VE HÜRR.	SIY. PAR.	TBBM ÜYE. SEÇİMİ	TBBM ÜYE. HUKUKİ STATÜSÜ	TBMM İÇ YAPISI VE DÜZENİ	TBBM GÖREV VE YET.	YÜR. YÜR.	CUMHUR- BAŞKANI	YÜR. DÜZEN. İŞLEM.	OHAL	YARGI	AN. YAR.	AN. DEĞ..	TOPLAM	ORT.(%)
2006	60	1				2				1	1	1	1	1					8	13.3
2007	60	1	2		1		1			1			1	2		1			10	16.6
2008	60		1	2		1		1	1	1	1					1	1		10	16.6
2009	60	1	1	1				1								1	1	1	7	11.6
2010	60		2	1	1					1		1	1	1		1			9	15
2011	60		1		1	1		1				2	1						7	11.6
2012	60		3			1				1			2	2					9	15
2013	60		1			1		1			1			1					5	8.3
2014	60	1	2	1							1	1				2			8	13.3
2015	60					1		1				1				3			6	10
2016	60		1	1		1					1		2						6	10
2017	60		1					1			2		1	1	1	1			8	13.3
2018	60		1	1							1	1	1			1	1		7	11.6
2019	60					1							1	1		1	1		5	8.3
2020	60		1					1					1			1	1		5	8.3
2021	60					1					1	1	1			1			5	8.3
		4	17	7	3	10	1	7	1	5	9	8	13	9		14	5	1	115	11.9

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü mezunları açısından anayasa hukuku ile ilgili soruların ağırlığının tespit edilmesi hem sınava hazırlanan adaylar için hem de Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümünün karar vericileri ve paydaşları açısından önem arz etmektedir. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümü mezunları açısından en önemli puan Kamu Yönetimi testinin ağırlığının %60 olduğu, Genel Yetenek ve Genel Kültür testlerinin ağırlığının %20 olduğu P-29 puanıdır. Yukarıdaki tablolarda tespit edilen Kamu Yönetimi Alan Bilgisi ve Genel Kültür testindeki anayasa hukuku ile soruların ortalama ağırlığı ile KPSS P-29 puanında anayasa hukukunun ağırlığı %18,3 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 12: KPSS P-29 Puan Türünde Anayasa Konularının Ortalama Ağırlığı

TEST	AĞIRLIK	ANAYASA HUKUKU İLE İLGİLİ SORULARININ ORANI	AĞIRLIK
GENEL YETENEK	0.2	0	0
GENEL KÜLTÜR	0.2	11.97	2.394
KAMU YÖNETİMİ	0.6	26.51	15.906
TOPLAM			18.3

ÖSYM 2021 yılında 2019 ve 2020 yıllarına ait KPSS Lisans Alan Bilgisi Sınavları Değerlendirme Raporu yayınlamıştır. 2020 KPSS kamu yönetimi testinde yer alan soruların doğru cevaplanma ve boş bırakılma oranlarına ilişkin tablo incelendiğinde kamu yönetimi testi ortalama doğru cevap oranı %36,20 iken anayasa hukuku ile ilgili sorularının doğru cevaplanma oranının yaklaşık %40 olduğu görülmektedir. 2019 KPSS kamu yönetimi testinde yer alan soruların doğru cevaplanma ve boş bırakılma oranlarına ilişkin tablo incelendiğinde Kamu Yönetimi Testi doğru cevaplanma oranlarının ortalaması %33,87 iken anayasa hukuku ile ilgili sorularının doğru cevaplanma oranının yaklaşık %45 olduğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle Kamu Yönetimi Testindeki anayasa hukuku ile ilgili soruların doğru cevaplanma oranının ortalamanın üstünde olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Anayasa hukuku gerek normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan anayasayı inceleyen bir bilim dalı olması gerekse devlet organları arasındaki ilişkileri ele alması sebebiyle kamu yönetimi ile yakın ilişki içerisindedir. Bilindiği üzere Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümlerinde dört ana bilim dalından biri hukuk bilim dalı olup, bu bilim dalının “sina qua non” dersi ise anayasa hukukudur.

Kamu yönetimi açısından bu öneme rağmen anayasa hukuku ile ilgili derslerin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki ağırlığı %3,01 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın düşük olmasının sebepleri Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetimi bölümleri müfredatlarındaki anayasa hukuku ile ilgili derslerden sadece birinin zorunlu ders olarak tespit edilmesi, anayasa hukuku ile ilgili ikinci bir dersin ya müfredatta yer alamaması ya da seçmeli ders olarak yer almasından kaynaklandığı söylenebilir.

Müfredatlardaki bu düşük orana rağmen 2006-2021 yılları arasında KPSS P-29 puanında anayasa hukukunun ağırlığı ortalama %18,3 olarak tespit edilmiş olması anayasa hukukunun KPSS özelinde asimetrik ağırlığı olarak ifade edilebilir. KPSS P-29 puanında anayasa hukukunun bu asimetrik ağırlığı çerçevesinde; Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetim bölümlerinin temel amaçlarından birinin kamu sektörüne nitelikli bireyler yetiştirmek olduğu ve kamu sektöründe

istihdam edilmenin ön koşullarından birinin KPSS olduğu gerçeği karşısında Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Kamu Yönetim bölümü müfredatlarında anayasa hukuku derslerinin ağırlığının tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, A. (2017).*Türkiye’de Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Eğitimi: Eğitim-İstihdam İlişkisine İlişkin Bir İnceleme*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Alkuş, O. (2010). *Küreselleşme Sürecinde Kamu Yönetiminde Eğitim ve Araştırma*. Lisans Düzeyinde Kamu Yönetimi Eğitim ve Öğretiminin Sayısal Bir Analizi (pp.9-18), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Atmaca, Y. & Uysal, Y. (2020).Üniversite Öğrencilerinin Kamu Personeli ve Kamu Personel Sistemi Algılarını Ölçmeye Yönelik Bir Analiz: Gediz Meslek Yüksekokulu Örneği. *Journal of Awareness*, Cilt 5, Sa. 4, 463-484.
- Bağce, E. (2010). *Küreselleşme Sürecinde Kamu Yönetiminde Eğitim ve Araştırma*. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümlerinin Dünyadaki Durumu (pp.19-34), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Çiçek, S. (2019). *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Eğitim-Öğretimi: Alanyazınsal Gelişim Ve Eğilimler*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Eisenmann, C. (1956). Siyasi İlimlerin Konusu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sa. 4, 23-51.
- Gözler, K. (2020). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Bursa: Ekin,
- Gözler, K. (2021). *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin,
- Güler, B. A. (1995) *Sempozyum Genel Raporu*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Uluslararası Yönetim Bilimleri Enstitüsü Ulusal Sektörünü Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri (pp. 1-4), TODAİE: Ankara.
- Hazır, H. (1990).*Anayasa Hukuku (Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler)*.Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı (2015). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı Tartışma Oturumları Özet Sonuç Raporu*. 13 Kasım 2015. Isparta.

- Mecek, M. & Atmaca, Y. (2020). Yerel Yönetimlerin İdari Yapısına İlişkin Mevzuat Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sa. 76, 2068-2087.
- Orhan, G. & Suluhan, E. (2019). Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümlerinin Geleceği: Değişen Talepler Karşısında Politika Önerileri . *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 33, Sa. 46, 55-75.
- Ömürgönülşen, U. (2010). Türkiye’de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler: Mevcut Durum, Sorun Alanları ve Gelişme Eğilimleri . *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 65, Sa. 03, 123-161.
- Önder, M. & Brower, R.S. (2018). Public Administration Theory, Research, and Teaching: How Does Turkish Public Administration Differ. *Journal of Public Affairs Education*, Cilt 19, Sa. 1, 117-139.
- ÖSYM, 2006 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3341/2006-kpss1-kilavuzu.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2007 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3286/2007.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2008 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3231/2008.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2009 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3175/2009.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2010 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3099/2010.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2011 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3037/2011.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2012 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,3001/2012.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2013 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,2928/2013.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2014 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,2881/2014.html>, erişim tarihi 8.6.2022.
- ÖSYM, 2015 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,8960/2015.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Programlarında “Anayasa” Derslerinin Öneminin KPSS Alan Bilgisi/Kamu Yönetimi Soruları Üzerinden Değerlendirilmesi

ÖSYM, 2016 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,10271/2016.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2017 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,13006/2017.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2018 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,13606/2018.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2019 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,15561/2019.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2019 yılı KPSS Lisans Alan Bilgisi Sınavları Değerlendirme Raporu, <https://www.osym.gov.tr/TR,20935/2019-kpss-lisans-alan-bilgisi-sinavlari-degerlendirme-raporu.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2020 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,19161/2020.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2020 yılı KPSS Lisans Alan Bilgisi Sınavları Değerlendirme Raporu, <https://www.osym.gov.tr/TR,20937/2020-kpss-lisans-alan-bilgisi-sinavlari-degerlendirme-raporu.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, 2021 yılı KPSS Başvuru Kılavuzu, <https://www.osym.gov.tr/TR,20976/2021.html>, erişim tarihi 8.6.2022.

ÖSYM, YKS 2021-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/YKS/kntkilavuz05082021.pdf>, erişim tarihi 8.6.2022.

Özer, M.A.(2012). *Yeni Kamu Yönetimi*. Ankara: Barış.

YEDİ GÜZEL ADAM'IN MAVERA'SINDA SOVYETLERİN AFGANİSTAN'I İŞGALİ VE AFGAN CİHADİ

Ahmet İŞLER¹

Öz

Mavera dergisi 1976'da bir grup şair ve yazar tarafından çıkartılan edebiyat dergisidir. Kültür ve sanat alanında ön plana çıkan dergi İslami edebiyat türü olarak nitelendirilmektedir. Bir edebiyat dergisi olmasına rağmen Ortadoğu, uluslararası ilişkiler, politik konular ve düşünce üzerine yayınlar yapmaktadır. Dergi özellikle İslam dünyasındaki gelişmeleri yakından takip etmekte ve Müslüman halkların sorunlarını okuyucularıyla paylaşmaktadır. Bu meyanda Filistin sorunu, Hama Katliamı, Türkistan ve Cezayir gibi İslam coğrafyasındaki diğer gelişmeler derginin ilgilendiği meselelerdir.

1979'da Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve işgale karşı verilen mücadele de *Mavera* dergisinin ilgi alanına girer. İşgal ve Afgan direnişi deneme, öykü ve şiirlerle işlenmiş, savaş bölgesindeki gelişmeler yerinden takip edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Cahit Zarifoğlu'nun Yedi Güzel Adam kitabıyla karşılaştırdığı *Mavera* çevresinin konuyu ele alışları incelenecek ve doküman analizi yapılarak konu irdelenecektir. Buradaki temel referans kaynağı *Mavera* dergisinin nüshalarıdır.

Anahtar Kelimeler: *Mavera* Dergisi, Sovyetler Birliği, Afganistan İşgali, Soğuk Savaş Dönemi

Jel Kodları: B30, B31, B32

THE SOVIET INVASION OF AFGHANISTAN AND THE AFGHAN JIHAD IN YEDI GUZEL ADAM'S MAVERA

Abstract

Mavera magazine is a literary magazine published in 1976 by a group of poets and writers. The magazine, which stands out in the field of culture and art, is characterized as a type of Islamic literature. Although it is a literary magazine, it publishes on the Middle East, international relations, political issues and notion. The journal closely follows the developments especially in the Islamic world and shares the problems of Muslim peoples with its readers. In this context, the Palestinian problem, the Hama Massacre, other developments in the Islamic geography such as Turkestan and Algeria are the issues that the journal is interested in.

The invasion of Afghanistan by the Soviet Union in 1979 and the struggle against the occupation are the interests of *Mavera* magazine. The occupation and the Afghan resistance were processed with essays, stories and poems, and the developments in the war zone were followed from the ground. In this study, the approaches of the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ahmet_isler@hotmail.com, ORCID: [0000-0002-9742-1260](https://orcid.org/0000-0002-9742-1260)

Mavera circle, which Cahit Zarifoğlu evokes with his book *Yedi Güzel Adam*, will be examined and the subject will be examined by document analysis. The main reference source of the study is the copies of *Mavera* magazine.

Keywords: *Mavera* Magazine, Soviet Union, Invasion of Afghanistan, Cold War Period.

Jel Classification: B30, B31, B, 32

GİRİŞ

1979 yılında Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi, bu bölgede yıllarca devam edecek bir çatışmanın, bitmeyen bir savaşın ve Afgan halkı üzerinde yeni bir yıkımın sürecini başlatmıştır. Aslında Afganistan'da yaşanan bu müdahale bir ilk değildir. Afganistan, son iki asırdır İngiltere ve Rusya arasında yaşanan ve II. Dünya Savaşı sonrası ABD-Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş dönemi çekişme alanı olarak Doğu ve Batı blokları arasında hedef haline gelmiştir. Stratejik önemi ve coğrafi özelliğinden dolayı “Afganistan'ı kontrol edenin Orta Asya'ya, dolayısıyla Asya'ya hükmedebileceği” ve “sıcak denizlere inme” politikasıyla dünya hâkimiyetini kurmak isteyen büyük güçlerin işgaline uğrayan Afganistan, birkaç asır boyunca savaş, istila ve yıkımın yaşandığı bölgedir (Şenli, 2017, 428-435). Bu coğrafya üzerindeki İngiliz ve Rus jeopolitik çekişmesi “Büyük Oyun” olarak adlandırılmış, Sovyetlerin Orta Asya üzerindeki hakimiyetinin ABD çıkarlarına tehdit olarak algılanması ise “Yeni Büyük Oyun” olarak devam etmektedir (Özel, 2013: 129). Bu durum bölgeyi, özellikle de Afganistan'ı uluslararası toplumun ilgi odağı haline getirmektedir.

XIX. Yüzyılın sonlarında İngilizlerin Afganistan üzerindeki işgalinin ardından Abdurrahman Han, Afgan tahtına geçmiş ancak İngilizlerin belirlediği “Durant Hattı” antlaşması, parçalanmış bir Afganistan ve felaketlerin başlangıcını getirmiştir. 1901'de tahta geçen oğlu Habibullah Han babasının yolunu takip ederek, İngilizlere yakın durmuş ve ülkede reformlar yapmaya devam etmiş, 1919'da öldürülmesi üzerine yerine oğlu Emanullah Han geçmiştir (Saray, 1988: 406). Afganistan'da başa geçen Emanullah Han ülkede modernleşme sürecini hızlandırmıştır. Dış politikada Sovyetlere yakın duran Emanullah Han'ın İngilizlerle arası açılmıştır. Emanullah Han'ın ülkeyi Batılılaştırma çabası tepkiyle karşılanınca ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'na kadar İngiliz ve Rus yanlısı yönetimlerde değişiklikler yaşanmış, 1973'te yönetime el koyan Davud Han, 40 yıllık Zahir Şah dönemine son vererek “Afganistan Cumhuriyeti”ni ilan etmiştir. Tüm yetkileri eline alan Davud Han önceleri Rusya'ya yakın olmasına rağmen zamanla Sovyetlerden uzaklaşmaya başlamıştır. İktidarının ilk yıllarında solcuların da desteğini alan Davud Han İslami muhalefeti bastırılmış, liderlerin bazılarını idam ettirmiş, Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesud gibi bazı isimler de Pakistan'a kaçmak zorunda kalmıştır (Sivrioğlu & Türkoğlu, 2017: 219-244).

Sovyetlerin desteğiyle başa geçen Davud Han'ın sonraları Marksist liderlere yönelik baskısı, ordu içindeki muhalefet tarafından hayatına mal olmuştur. Başkanlık sarayı basılmış, Davud Han ile birlikte tüm aile fertleri öldürülmüştür. Daha sonra Muhammed Nur Terekî'nin başında olduğu Sovyet

taftarı bir hükümet kurulmuştur. 1978 yılında gerçekleşen Sovyet taftarı iktidar halka baskı yapınca silahlı direniş başlamış, Terekî devrilerek yerine Hafizullah Emin getirilse de Sovyetler doğrudan askeri müdahale ile Emin'i öldürtmüş yerine komünist lider Babrak Karmal'ı getirmiştir. Halkın bu müdahaleye kaşı çıkması üzerine 1979'da kendi güdümündeki hükümeti korumak üzere Afganistan işgal edilmiştir (Saray, 1988: 407). ABD başkanı Carter bu işgali “milletlerarası hukuka aykırı” ve “kaba bir müdahale” olarak nitelendirirken Sovyet tarafı ise bu işgali, Sovyet-Afgan dostluk ve işbirliği antlaşmasına dayandırmıştır (Armaoğlu, 2007: 768).

Sovyetlerin Afganistan'ı işgali uluslararası camiada tepkiyle karşılanmış, birçok kesimin bu işgale karşı olması nedeniyle Afganistan işgali uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Batı Bloku, Afganistan'a sınırları olan İran, Pakistan ve buralarda bulunan Afgan sığınmacılar bu savaşın doğrudan veya dolaylı tarafları oldular. Afgan direnişi tüm dünyada meşruiyet zemini bulmuş ve bu doğrultuda askeri ve finansal yardım görmüştür. Öte yandan Müslüman bir ülkenin işgal edilmesine ve komünist rejimin dayatılmasına karşı İslam coğrafyasındaki İslami hareketlerin bu savaşa aktif olarak katılması, bu direnişi Afgan halkının bağımsızlığı ötesinde “dini özgürlük” mücadelesine çevirmiştir (Şen, 2022: 81-82). İslam Konferansı Teşkilatı 1980 yılında İslamabad'da olağanüstü bir toplantı düzenleyerek Sovyet müdahalesini “işgal” olarak nitelemiş ve SSCB'nin Afganistan'dan derhal çekilmesini istemiş ve Karmal yönetimini tanımamıştır. Sovyet yanlısı yönetim ve Sovyetler ile mücadele eden Gülbekdin Hikmetyar, Burhaneddin Rabbani, Abdürresul Seyyaf gibi “mücahid” gruplar “Afgan Mücahidleri İslam ittihadı” adı altında birleşmiştir (Bilgü, 1988: 409-50). Afganistan'daki Türkmen grupların büyük çoğunluğu ise Burhaneddin Rabbani'nin yanında Afgan cihadına destek vermiştir (Kaya, Önal, 2020, 217).

“Afgan Cihadı”² Soğuk Savaş dönemi şartları içinde Batı dünyasında Sovyet karşıtı propagandaya dönüşürken, İslam dünyasında ise taftar bularak sahiplenilmiştir. Bununla birlikte komünist hükümet, Sovyetlerin desteğini alarak Afgan halkına yönelik katliam, işkence ve tutuklamaları arttırmıştır. 1979'da Kerala köyünde 1700 kişi kurşuna dizilerek ölü ve yaralı biçimde buldozerlerle çukurlara gömülmüş, hapishaneler toplama ve işkence merkezlerine dönüşmüştür. Sadece Eylül 1979'da bir cezaevi yönetimi 12.000 mahkûmun öldürüldüğünü kabul etmiştir. Kızıl ordu ise işgal ettiği yerlerde programlı bir şekilde katliam yapıyor, kadınlara ve kızlara tecavüz ediyordu. Bir görgü tanığına göre tecavüz edilen kadınlar çıplak bir şekilde helikopterlerden aşağı atılıyordu (Mutanoğlu, 2006: 59-60). Yaklaşık on yıl boyunca yoksul ve gelişmekte olan bir ülke, askeri bir süper güçle çatışmak zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da girdiği bu savaş, benzersiz bir şekilde yıkıcı olmuştur. Afganistan'daki doğal kaynaklar özellikle 1980'lerde Sovyetler Birliği'ne akarken ekonominin çöküşüne de neden olmuştur. Afgan eğitim sistemi ve Afgan toplumunun modernleşme girişimi de işgal ile birlikte tamamen bozulmuştur (Goodson, 2001: 91).

² Literatürde genel itibarıyla Afganistan Savaşı “Afgan Cihadı”, Afgan savaşçılar ise “mücahidler” şeklinde adlandırılmaktadır.

Sovyetlerin Afganistan'a dönük işgali ve savaşta yaşanan katliamlar, dramlar Türkiye'de tepkiyle karşılanmış, doğrudan yardımların yanında medya organlarınc da Afgan mücahidleri desteklenmiştir. Bu bağlamda İslami hassasiyetleri ile ön plana çıkan edebiyat dergisi *Mavera* da Afganistan işgalini konu edinerek İslam coğrafyasında yaşanan acıları edebiyat ve sanat alanına taşımıştır.

Bu çalışmada 1976'da Cahit Zarifoğlu, Rasim Özdenören, Akif İnan, Erdem Bayazıt ve Nazif Gürdoğan gibi şair ve yazarların çıkardığı *Mavera*³ dergisinin 1979'da yaşanan Afganistan savaşına yaklaşımı ele alınacaktır. Nitekim *Mavera* dergisi salt bir edebiyat dergisi olmayıp, Türkiye ve dünya üzerinde yaşanan siyasi olayları da yakından takip eden bir hüviyete sahiptir. Özellikle İslam coğrafyasında yaşanan gelişmeler ve Müslümanların mücadeleleri derginin en önemli ilgi alanlarıdır. Bu konuda Rıfki Kaymaz, (1981: 7) *Mavera* dergisine düşen görevin “Müminin derdiyle dertlenmeyen bizden değildir” hadisi şerifi ışığında İslam dünyasının ilgi alanı olduğunu yazar. Kaymaz, dergi için şunları ifade eder: “Edebiyatın, hele hele İslami edebiyatın, İslami şuuru taşıyanların ortak şuurlarını yansıttıcı özelliğini burada anarken, *Mavera*'nın yalnızca bir “edebiyat dergisi” olmadığını, onu aşarak bir “şuur” yolunda önemli adımlar attığını görüyoruz.” Bu bağlamda *Mavera* ekibi kendilerini Müslüman şair ve Müslüman yazar olarak tanımlamakta, dergi de “İslami edebiyat, Müslümanların edebiyatı” kavramlarıyla nitelenmektedir (Zeybek, 2016: 271).

Mavera dergisinin ilgilendiği uluslararası konu sadece Afganistan değildir. “Nerde Bir Müslüman Savaşıyorsa O Ülke Bizimdir” şiarıyla Filistin, Tunus, Cezayir, Sudan, Kıbrıs, Balkanlar, Uzak Doğu, Kafkaslar ve Körfez ülkeleri gibi bölgeler dergi sayfalarında genişçe yer alır (Çağlar, 1984, 1-11). Aynı zamanda dergi bazı sayılarında özel olarak Ortadoğu'nun farklı ülkeleri için dosya şeklinde yayınlar yapmaktadır. Örneğin Mart 1983 tarihli derginin dosya konusu Moro'lu Müslümanlar ve Türkistan konusudur.

Soğuk Savaş dönemi şartlarında yayınlanan dergide, Türkiye'nin geleceğinin Amerika ya da Rusya'da görmediğini düşünen dergi yazarlarından Gürdoğan'a (2002:12) göre: “*Mavera* İslam dünyasının Türkiye'de yayınlanan dergisiydi. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalinden Amerika'nın siyah Müslümanlarına kadar bütün dünya derginin ilgi alanındaydı.” Dergi yazarlarından Avni Doğan, (1987: 64-67) Ortadoğu ve İslam ülkelerinde yaşanan olayların şiirlerine yeni bir duyarlılık kattığını belirterek Cahit Zarifoğlu'nun “Korku ve Yakarış” adlı şiir kitabını tahlil eder. Afganistan işgalinin dışında, İsrail'in Filistin'de yaptığı zulümler, 1982'de Hafız Esat'ın Hama katliamı, Beyrut olayları gibi gelişmeler şairin ifadeleriyle aktarılmıştır. Şair İslam dünyasında yaşanan gelişmeleri, “Korktum bütün insanlar bütün insanlık adına” diyerek yaşanan yeni gelişmeleri

³ *Mavera* dergisinin arka planında Necip Fazıl Kısakırek'in *Büyük Doğu*'su, Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisi ve Nuri Pakdil, Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören'in *Edebiyat* dergisi deneyimi yatar. Dergi, Cahit Zarifoğlu tarafından ifade edilen Yedi Güzel Adam tarafından çıkarılmış bir edebiyat çevresidir. İslami Edebiyat kavramı üzerinden hareketle İslami duyarlılık gösteren *Mavera* dergisi ve kuruluşunu ele alan detaylı çalışma için bkz. Sürgit, B. (2015). *Mavera* Dergisinin Kuruluş Süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38 (2) , 137-156; Kahraman, A. (2003), *Mavera*, TDV, C. 28. s.16-177.

“Müslüman dünyanın kanlı hatıralarından biri. Bir kerbela daha... Ve Müslümanlar uzakta...” cümleleriyle ifade eder.

MAVERA DERGİSİNDE SOVYETLERİN AFGANİSTAN’I İŞGALİ VE AFGAN CİHADİ

Mavera dergisi 1976 tarihli ilk sayısında edebiyat anlayışını “öteye mensup, öteki âlemle ilgili”, vahye dayalı ve “bütün insan bilgilerinin kaynağının Allah olduğu” görüşüne dayandırır. *Mavera* “yerli düşüncenin edebiyatına yeni açılımlar” getirmeyi ve “bir yaşam biçimi halinde öz uygarlığımızı yeniden yürürlüğe koyma davasını güdenlerin, edebiyat alanındaki bir buluşma” yeri olarak (*Mavera*, 1976: 45-46.) yayın politikasını ve misyonunu okuyucularına aktararak İslami bir düşünceyi benimser.

27 Aralık 1979’da Sovyetlerin Afganistan’ı işgal ettiği ayda yayınlanan *Mavera* dergisinin 1979 tarihli 37. sayısının ilk sayfasında Erdem Beyazıt’ın (1979: 1) “Savaş Risalesi’nden” adlı şiiri yayınlanır. Bu bir tesadüf müydü bilinmez ancak “Güneşin mızrakların ucuna takılıp kaldığı bir vakitte, diriliş erlerinin yüreklerinden yayılan bir depremle sarsılıyordu arz. Gerilmişti altımızda atlarımız, fırlayıp kopacakmış gibi baldırlarından kasları ve tarıyordu bir projektör gibi bakışları üç kıtayı” mısraları sonraki sayılarda Afgan cihadının ruhuna uygun mısralardı. Derginin 1981 yılında yayınlanan 56. sayısında ise Beyazıt (1981: 1) “Savaş Risalesi’nden” adlı mısralarında Afgan cihadına ve mücahitlerine şu mısralarla değinmekteydi:

Haydi kalk savaşçı
Madem mesafeler girmiş Afgan cephemizle aramıza
Ve madem ayaklarımıza bağ olmuş
Yolumuzu kesmiş rotatifler teleksler
Holdingle karteller
Çok uluslu ebuçehiller
Öyleyse ey şair sen de davranmalısın
Şiiri bir mızrak gibi kullanmalısın
Mısralarını şarjör gibi sürmelisin damarlara
Kalbinin titreşimlerini ayarlamalısın
Hindikuş dağlarından
Yeryüzüne neşrolan
Şehadet
Dalgalarına

Şair, savaşta en etkili silahın edebiyat olacağına vurgu yaparak Afgan cihadında şairlere düşen görevin ne olduğunu işaret etmiş, şiirin ve edebiyatın gücünü bir silah olarak betimlemiştir. Derginin sonraki sayısında ise Afgan mücahit temsilcilerinin dergiye ziyareti haber yapılmıştır. Türkiye Yazarlar Birliği Derneği Başkanı D. Mehmed Doğan’ın davetlisi olarak Türkiye’ye gelen temsilciler, yürüttükleri mücadeleyi ve ülkelerinin son durumunu aktararak, Pakistan ve İran’daki mülteciler hakkında geniş bilgiler vermiştir. Ayrıca Cemaat-ı İslami Genel Başkanı Burhaneddin Rabbani’nin

Kabe'yi ziyarete gelen hacılara hitaben yazdığı mektup dergide yayınlanmıştır. Rabbani bu mektubunda İslam toplumlarının birliğinin önemini dile getirerek, Müslümanların daha şuurlu olmalarını tavsiye etmiştir. Rabbani mektubunun devamında, komünizmin İslam ve insanlığın ortak düşmanlarından biri olduğunu belirterek Afganistan'da bolşevik ideolojinin inşa edilerek İslamiyetin tasfiyesine çalışıldığını belirtir. “Marksist-Leninist” bir “kukla” cuntanın ülkede “inkârcı ideolojileri”ni zorla gençlere aşıladığını ifade eden Rabbani, yeni yönetimin din olarak komünizmi dayattığını, Sovyet egemenliğine karşı çıkan tüm aydınları, öğretmenleri ve din âlimlerini tutukladığını belirtir. Buna karşı Afgan halkı ülkelerinin bağımsızlığını ve İslamiyeti savunmak için silahlı bir mücadeleye girişmek zorunda kaldığını yazan Rabbani, Afganistan'da yapılan zulümleri anlattıktan sonra Afgan halkının “komünist müstemlekecilik”ten kurtulması için mücadele edeceğini belirterek, Müslümanlardan ülkelerindeki komünist hükümete destek olan yöneticileri uymalarını istemektedir (*Mavera*, 1980: 62-65).

Alaaddin Özdenöner, (1980: 33-36) *Mavera* dergisinde “Afganistan Dolayısıyla Belirginleşen Tavırlar” adlı yazısında, Sovyetler tarafından işgal edilen Afganistan konusunda Türkiye’de üç ayrı tavrın geliştiğini belirtir. Bunlardan biri Sovyet yanlısı solcular, bir diğeri ABD yanlısı sağcılar, üçüncü kesim ise Müslümanlardır. Solcular Afganistan işgalini “makul, yerinde ve hatta zorunlu” olarak görürken; sağcılar, işgali abartılı bir biçimde kınayarak Sovyet tehdidinin olumsuz boyutlarını vurgulayarak ABD politikasına uygun bir duruş sergilemektedir. Müslümanlar ise işgalin ABD bilgisi dışında olduğuna inanmadıklarını ve ABD’nin bizzat emperyalist bir güç olduğunu belirtmektedir. Özdenöner’e göre bu üç tavidan ilki açıkça tavrını ortaya koyarak olaya ideolojik yaklaşmıştır. Ancak ona göre asıl tehlikeli tavır, ABD yanlısı sağcıların tavrıdır. Bu kesimin ABD’yi kurtarıcı olarak görmelerini ve siyasetlerini Müslümanlık kisvesi altında yaptığını öne süren Özdenöner, bu kesimle ilgili olarak “Müslümanların Müslümanca düşünme zihniyetinden ve ümmet bilincinden uzaklaştırmak istiyorlar” ifadelerine yer verir. “Çağdaş mandacılar” olarak nitelendirilen bu kesim, Batı tipi demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak gördüğünü dile getiren Özdenöner’e göre Müslümanların varoluşu öncelikle “İslam ruhunun gerektirdiği toplumu hür olarak kurmak”tır. Bu bağlamda ülkesinin problemlerini ve geleceğini gerçek anlamda düşünen kesim Müslümanlardır. Onların amacı “İslam ruhunu canlandırmak ve İslamı yaşanır hale getirmek”tir. Yine İslam dünyasının kurtuluşunun buna bağlı olduğunu ifade eden yazar, Batının bir kuklası olarak değil, bizzat özne konumunda olmak gerektiğinin altını çizer. Bu bakımdan İslam Birliği girişimi önemsenir ve Afgan işgalinde Müslüman ülkeler şemsiyesi altında birlik ve dayanışma kurulmasının zor olmayacağı belirtilir.

Afganistan işgali ve Afgan direnişini en fazla ön planda tutan kişi olarak Cahit Zarifoğlu göze çarpmaktadır. *Mavera*’nın 54. sayısında Zarifoğlu’nun (1981a: 46-47) “Okuyucularla” adlı köşesinde Afganistan’dan Meral Maruf adında genç bir kızdan bir mektup yayınlanır. Meral Afganistan’da Ortaokul öğretmeni olduğunu, babasının vazifesi dolayısıyla on sene Türkiye’de bulunduğunu,

kendisinin şimdilik Pakistan’da bulunan Hizb-i İslami Kadınlar Birliği üyesi olduğunu bildirir. Meral mektubunda; “Büyük ağabeyim cihat için Afganistan’da. Ortanca kardeşimse o da cihat talimi görmek için Afganistan sınırında olan bir kampta. Küçük kardeşime gelince o da bizim masrafımızı çıkartmak için seyyar satıcılık yapıyor... Annem, kız kardeşim ve ben evde yalnız günümüzü geçiriyoruz. Evet, Sayın Zarifoğlu size ben yazıyorum. Adım Meral” ifadelerine yer verir. Meral mektubunda kukla yönetim ve işgal sonrası mücadelelerini anlattıktan sonra Türk kızlarıyla mektuplaşmak istediğini belirtir. Zarifoğlu bu mektup üzerine “Çok mektup aldım şu fani dünyada. Fakat bu kadar duygulandıranı, hüznü veren, yüreklendireni olmuş muydu bilmiyorum” diyerek duygularını dile getirir. *Mavera*’nın sonraki sayılarında da Meral Maruf’un mektupları yayınlanır. Ayrıca abisi Abdülhak Maruf’un cephede yazdığı mektuplar da derginin sayfalarında yer alır. Öte yandan Meral Maruf’un (1981: 16-28) “Hicret Günleri” adlı yazı dizisinde Afgan halkının ülkelerinden kaçışı, işgal ve savaşın getirdiği acı görüntüler göz önüne serilir. Yine “Dullar Kampı” adlı yazıları savaşta dul kalan kadınların dramını ele alan çalışmalarındadır.⁴ “Bizim Dünyamızdan” adlı köşede “Meral’den Mektup” başlığıyla yazılar yayınlanmaya devam eder. *Mavera* ekibi Meral Maruf’a orada sürekli muhabir bulundurmanın zor olması hasebiyle kendisinden muhabirlik yapmasını, yazı, röportaj ve fotoğrafları *Mavera*, *Yeni Devir* ve *Milli Gazete*’ye yollamasını rica etmiştir. Maruf (1981: 62-63) besmele ile başladığı yazısında Zarifoğlu’na hitaben kendilerine göstermiş oldukları ilgiden dolayı teşekkürlerini sunar. Kendisine teklif edilen muhabirliği “mukaddes bir vazife” olarak gördüğünü dile getiren Maruf, Hikmetyar ile bir röportaj için girişimde bulunduğunu ifade eder. Mülteci kamplarına gönderilmek üzere daha önce bahsedilen iki gemi yardımının mültecilere ulaşmadığını yazan Maruf, Afgan cihadı ile ilgili detaylı bilgiler verdikten sonra Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan hakkında kendisine malumat verilmesini talep etmiştir.

Zarifoğlu, (1981b: 1-3) “Dostlarımız Afganistanda” adlı bir haberinin içeriğinde Hüseyin Mangal, Rıdvan Muhammed ve Afgan mücahidlerinin Türkiye’den bekledikleri “yazar-çizer” ekibinin heyecanı aktarılmıştır. Zarifoğlu “Yedi Güzel Adam” kitabını çağrıştıran yedi kişinin (Erdem Beyazıt, Ahmet Beyazıt, Yücel Çakmaklı, Çetin Tunca, Şenol Demiröz, Halil İbrahim Sarioğlu, Necdet Taşçıoğlu) yola çıktığını haber verir. Yola çıkan ekipten kendilerine ulaşan bilgileri paylaşan Zarifoğlu, ekibin önce Afganistan sınırındaki Peşaver’e ardından Afganistan içlerine gireceklerinin haberini verir. Yine burada Gülbeddin Hikmetyar ve Meral Maruf’un babasıyla görüşmelerin gerçekleştiği ve bu ailenin iyi derecede Türkçe bildiklerini ve tercümanlık yapacaklarını belirtir. Bu arada *Mavera* dergisi Afganistan konusuna daha fazla yoğunlaşarak hikaye, deneme ve şiirlerle Afganistan konusunu işlemeye devam eder. Örneğin Mustafa Özçelik (1981: 48-51) “Ağıt” adlı şiirinde bu konuya şu mısralarla değinir: “Kuşlar uzaklara dağıldı, İnsanlar dağlara... Ülkem toprağım, onurum, Sende doğdum, sende ölürüm... Bir yanda ölüm, zulüm öbür yanda, şimdi Afganistan’da bir

⁴ Meral Maruf’un dergide yayınlanan yazıları daha sonra “Hicret Günleri”(1983), “Dullar Kampı”(1985) ve “Afganistan Mektupları”(1987) adıyla Akabe yayınları tarafından müstakil bir şekilde basılmıştır.

kan denizi... Afganlı çocuk, kırılmış oyuncaklara bakıyor, dağılmış salıncaklara, bakışında hayret ve korku, kirletilmiş toprakları, ocakları tütmüyor..." Erdem Beyazıt (1981: 59-82) ise "İpek Yolundan Afganistan'a" adlı anılarını ele aldığı seyahatini kaleme alır. *Yeni Devir* gazetesi ve *Mavera* dergisinde yayınlanan Afganistan yolculuğu, 1983 yılında "İpek Yolundan Afganistan'a" adıyla kitaplaştırılır. Zarifoğlu, her ne kadar bu ekip ile Afganistan'a gitmediyse de Afgan cihadını anlattığı "Savaş Ritimleri" adlı romanını 1985'te yayımlar (Sürgit, 2014: 89-90,114). *Mavera* ekibinin Afganistan'a gösterdikleri ilgi ve olayı yerinden takip etmeleri kapsamlı bir çalışmayı beraberinde getirmiştir. Bunun için özel bir sayı çıkartılmış, konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Mavera'nın Ocak 1982 tarihi 62. sayısı "Afganistan Özel Sayısı" olarak yayınlanmıştır. Kapak resminde Erdem Beyazıt ile Hikmetyar'ın resimleri, iç kapakta ise cephede Afganlı mücahitlerin renkli resimleri yer almaktadır. Bu sayıda Afgan savaşını Batı medyasının dışında bizzat orada savaşanların bakış açısıyla aktarmanın önemine değinilir. Bu anlamda bizzat savaş bölgesine giden *Mavera* ekibinin izlenimlerinin ve mülakatlarının aktarılacağı özel sayı detaylı bilgiler içerir. Zarifoğlu ve Özdenöner'in Afganistan'dan dönen ekiple yaptıkları sohbetler dergide yayınlanır. Özdenöner, (1982: 144): Afganistan olayının daha çok Batılı kaynaklardan ve gazetecilerinden alındığını, "bir Batılının Afganistan'ı görmesiyle, bir Müslüman gazetecinin görmesi ve Afganistan olaylarını değerlendirmesi"nin çok farklı olacağını belirtmiştir.

Bu sayıda Meral Maruf'un mektupları, "Hicret Günleri" ve Abdulhamid Muhaciri'nin (Bahattin Yıldız⁵) "Bir Mücahidin Cihad Günlüğü" adlı yazılarının yanı sıra bizzat cephe hattında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi içeren yazılara yer verilir. Muhaciri (1981: 190-191) 20 Temmuz 1981 tarihli mektubunda Zarifoğlu'na hitaben savaşın mahiyeti ve Torabora bölgesindeki direnişten örnekler verir. Afganistan'da direnenlerin sadece direniş grupları olmadığı, tüm halkın mücadeleye katıldığını belirten Muhaciri mektubunda şu ifadelerle yer vermiştir: "Bu bölgenin arazisi çok verimli, suyu bol. Buğday biçilmiş, şimdi yerine pirinç ekiliyor. Savaş insanların büyük kısmını göçürmüş... Nice evler savaşta tahrip olmuş, niceleri terk edilmiş, nüfus büyük oranda düşmüş...Kadınların çoğu Pakistan'da düşman elinin uzanamayacağı kamlarda. İhtiyarlar ve çocuklar tarlalarda. Gençler ve orta yaşlılar cephelerde. Size yine yazacağım. Daima, fırsat buldukça yazacağım..." Afganistan tarihine genişçe yer verilen özel sayıda Afgan edebiyatından bazı örneklere de yer verilmiştir. Bu sayıda Mustafa Çelik'in "Kırbaçlanmış Ağıtlar Gibi", Cahit Zarifoğlu'nun "Afganistan Çağıltısı", Akif İnan'ın "Afgan Raporu", Avni Doğan'ın "Ey Muhacir" ve Afganistanlı Şair Şeyda'nın şiirlerine yer verilmiştir. Ayrıca derginin birçok sayfasında konu ile ilgili Hasan Aycın'ın karikatürleri yer alır.

Mavera dergisi Müslüman olmanın bir gerekliliği olarak mazlumun yanında durmak, haksızlık ve zulmün karşısında olmak niyetiyle bu özel sayıyı "Afganistanın mücahit şehitlerine ve gazilerine"

⁵ *Mavera* dergisinde yer alan Abdulhamid Muhaciri (Bahattin Yıldız) müstear isimle yayınlanan yazıları 1988'de Nehir yayınları tarafından "Bir Mücahidin Cihad Günlüğü" adıyla basılmıştır.

adamıştır (*Mavera*, 1982: 2-3). Zarifoğlu, Ahmet Sağlam (1982: 3-5) müstear isimle yazdığı “Afganistan Ah Afganistan” adlı yazısında Milli Gazete’de Afganistan üzerine yazdığı yazılardan dolayı okuyucuların onu “Afganistan Şairi” olarak tanımladıklarını belirtir. Bazıları tarafından “bu işin edebiyatını” yaptıkları suçlamasına karşı Afganistan’ın tümüyle kaybedildiğini düşünen bir zümrenin Afganistan’ın “Amerikanın koltuğunun altına girseydi başına bunlar gelmezdi” bakışının dışında Müslümanların derdiyle dertlenen yeni bir zümrenin meydana geldiğini ve “o işin edebiyatını yapa yapa Afganistan’a iki araba dolusu insan” yollandığını, gazeteci, kameraman, rejisör ve tercümanlardan oluşan ekibin çok önemli dosya meydana getirdiği bildirilmiştir.

Afganistan özel sayısında dünyada Sovyet işgalini kınayan protesto gösterilerine yer verilmiş, Kenan Evren’in beş günlük Pakistan’a gerçekleştirdiği resmi ziyareti konu edinmiş, Evren’in Hayber Geçidi eteklerindeki Nasrbaugh mülteci kampındaki konuşmasına yer verilmiştir. Evren burada yaptığı konuşmada Afgan mültecilerine “kardeşlerimiz” olarak hitap etmiş ve onların yaşadığı durumun acı bir tablo olduğunu ifade etmiştir. Türkiye ve Türk halkının Afgan halkının acısını paylaştığını ve kendilerine selamlarını iletmiştir. Bu meyanda Türkiye’nin Kızılay aracılığıyla her türlü yardımı yapacağını sözünü vermiştir. Evren konuşmasını “... sizlerin bir an evvel yuvanıza, vatanınıza kavuşmanızı ve orada her türlü tehlikeden uzak yaşamınızı dileriz. Ümidinizi kaybetmeyiniz. Çünkü Allah mazlumlarla beraberdir. Hepimize şahsım ve Türk milleti adına en iyi dilek ve selamlarımı sunuyorum. Acılarınızın bir an evvel bitmesini arzu etmeyiz” (*Mavera*, 1982: 6-8) cümleleriyle tamamlamıştır.

Afganistan Olayı adlı makalede Afganistan’ın kısa bir tarihçesi verilmiş, işgale giden süreç aktarılmıştır. Sömürgeciliğin kılık değiştirerek yeniden sahnelendiğini belirten yazıda ABD’nin kendi çıkarlarına göre bir politika yürüttüğünü, oysa yıllardan beridir SSCB Afganistan’a müdahale ettiği halde Batı’nın bunu görmezden geldiği belirtilmiştir. Oysa şimdi Sovyetlerin yayılmacılığı ve sıcak denizlere inmek istemesi ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin çıkarlarına ters olduğundan işgale karşı çıkılmış, Batının yaptığı tek yaptırım ise 1980 Moskova Olimpiyatlarına katılmama ve tahıl ambargosu olmuştur. Uluslararası politikada süper güçlerin nezdinde önemli olan rejim biçimleri değil, süper güçlerin çıkarlarının ön planda olduğu ifade edilen yazıda Sovyetler için de önemli olan benzer biçimde Afganistan’da yönetimin sosyalist ve kapitalist olması değil, Sovyet çıkarlarını gözetilen bir yönetimin işbaşında olmasıdır, yorumu yapılmıştır. Bundan dolayı Afgan cihadının amacı sadece komünizme veya kapitalizme değil süper güçlerin emperyalist hedeflerinedir (*Mavera*, 1982: 12-16). Ayrıca Afganistan tarihine genel bir bakış içeren yazıyla Şenol Demiröz, (1982: 34-47) eski çağlardan başlayarak modern döneme kadar Afgan tarihini ele almıştır. Afganistan’ın sömürgeci bir güç olan İngilizlerle mücadelesinin ele alındığı makalede Afganistan’ın dış politikası ve Afganistan üzerinde oynanan oyunlar ve emperyalist miras konu edinmiştir. Yazara göre II. Dünya Savaşı öncesi Afganistan dış politikasının en önemli değişikliği 1936’da ABD ile kurulan ilişkiler ve dostluk anlaşmasının yapılmasıdır. Dostluk antlaşmasından sonra Amerikan petrol şirketi Inland Exploration

Company ile Afganistan'da 75 yıllık petrol arama izni verilmiştir. Şirket sondaj çalışmalarından olumlu sonuç almasına rağmen, üstten bir emir alırcasına çalışmalarını bırakıp ülkeden ayrılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Afgan-Amerikan yakınlaşması başlamış, Afganistan'a kredi açılmış, Afgan hükümeti ülkelerinde Amerikan şirketleri ve uzmanlarıyla çalışmıştır. 1953'de yaşanan iç ve dış gelişmeler Afganistan'ın kaderini çizmiş, Afganistan Batılılar tarafından Sovyetlerin kucağına itilmiştir. Sovyetler burada hem ekonomik hem de ideolojik bir alt yapı kurma fırsatı bulmuştur. Demiröz, Afgan tarihini referanslara dayandırarak aktardığı makalenin son bölümünde, Afganistan'daki yönetim değişikliklerini ve son olarak Sovyetlerin işgalini ve Afgan mücahitlerinin mücadelesini aktarmıştır.

Dergide Enes Harman (Nabi Avcı) tarafından dış politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında yazılara yer verilmiş Afganistan özel sayısında da “Rusya'nın İç Politikasında Afganistan'ın Yeri” adlı nitelikli bir makale yayınlamıştır. Harman (1982: 50-52) makalesinde Afganistan işgalinin uluslararası dengelerdeki değişimlerin irdelenmesinde sadece olayın görünen tarafı üzerinden yaklaşım sergilendiğini veya sadece “uluslararası politikanın kavramları ve değişkenleri açısından” bakıldığını belirtir. Oysa yazara göre “ulusal politikaların nerede bitip, uluslararası politikaların nerede başladığı” eski zamanlara göre belli değildi ve olayı daha derinlemesine anlamak için Rusya'nın iç politikasının da anlaşılması gerektiğini belirtir. Bu bakımdan Rusya'da yönetimi elinde bulunduran “Yeni Sınıf” tarihi emperyalist Rus yayımlarını 20. Yüzyılda Bolşevizm ile yeni bir versiyona dönüştürerek devam ettirmektedir. Bir ikilem içinde bulunan Rusya'nın kurmak istediği merkeziyetçi yapı ile ithal etmeye çalıştığı teknolojinin arasında kaldığını belirten yazara göre Yeni Sınıf, “tehdit altındaki iktidarını, geleneksel Rus politikasının uzantısı olan bu tür müdahalelerle sağlamlaştırmaya, pekiştirmeye çalışmaktadır.” Harman, Afganistan'a yapılan müdahalenin Rus tarihinde “en başarılı mali operasyon” olduğunu söyleyenlerin bunda haksız olmadıklarını, nitekim sadece 1979'da Sovyetler Birliği'nin Batı'ya 200 ton civarında altın sattığını, 1980 yılında bu rakamın daha da arttığını belirtmektedir.

Afganistan özel sayısının içeriğinde sahada yapılan görüşmeler önemli bir yer tutar. Erdem Beyazıt ve arkadaşlarının Afgan liderlerle yaptığı görüşmeler dergi sayfalarında birlikte çekti oldukleri fotoğraflar altında aktarılmıştır. Afganistan yolculuğunda kamplar, hastahaneler, stratejik mevkiiler ile ilgili detaylı bilgiler paylaşılmıştır. Gülbeddin Hikmetyar ile yapılan mülakatta Hizb-i İslami'nin tarihçesine yer verilmiş, Sovyetlerin işgali, cephedeki son durum ve Afgan halkına yapılan yardımlar hakkında konuşmalar gerçekleşmiştir. Hikmetyar, işgalin ABD bilgisi dışında olmadığını, Sovyetlerin müdahalesinin asıl sebebinin Afganistan'da yükselen İslami bilincin olduğu aktarılır. Batılı devletlerin özgürlük iddiasının sadece “batılıların özgürlüğü, beyliği ve efendiliği” olduğunu aktaran Hikmetyar, üç yıldır süper güce sahip bir devletle yaptıkları mücadelede 600 bin şehit ve 3 milyondan fazla muhacir olan millet ve harabeye dönmüş bir ülke kalmasına rağmen hiçbir zaman zaferden ümitlerini kesmediklerini belirtmiştir (Beyazıt, Demiröz, 1982: 17-279. Yine Cemiyet-i İslam'î lideri

Burhaneddin Rabbani ve Hareket-‘i İnkılab-ı İslam’i lideri Mevlevi Muhammed Nebi ile yapılan görüşmede liderlerin Türkiye’ye gönderdiği mesajlar paylaşılmıştır. “Müslüman Türk milletine “ selam gönderilen mesajda Muhammed Nebi, Afganistan “hiçbir devletin kuklası değildir ve hiçbir yabancı gücün etkisi altında kalmayacaktır. Yalnız ve yalnız İslamı hakim kılmak için mücadele etmektedir.” (Mavera, 1982: 30-32) açıklamasında bulunmuştur. Afgan liderler ile yapılan görüşmelerde Batının doğrudan bir yardımının olmadığı, sadece uluslararası bazı kuruluşların yardımlarından bahsedilmiş, ABD kurtarıcı olmaktan çok SSCB ile danışıklı bir dövüş içinde olduğu şeklinde bir yaklaşım sergilenmiştir.

Rasim Özdenöner (1981: 135-137) Afganistan dönüşü Beyazıt, Demiröz ve Sarıoğlu ile yaptığı sohbette sahadan edinilen bilgiye göre Afgan cihadının misyonunun tümüyle İslamî olduğu, Batılıların bunu “mili mücadele” şeklinde nitelendirmesini Afgan liderler hoş görmemektedir. Özdenöner’in milli mücadele ile İslami mücadele arasındaki farkın ne olduğu sualine karşılık, farklı etnik yapılarla sahip Afganistan’da birleştirici unsurun sadece İslam olduğu ve komünizme karşı İslamî bir mücadele verildiği ve en önemlisi de Batılıların milli mücadeleyi bilinçli bir şekilde öne sürerek Afgan halkı arasında ayrılıkların temellerini atmaya çalıştığı cevabı verilir.

Mavera dergisi sonraki sayılarında da Afganistan savaşını gündeminde tutmuş, Afganistan’dan gelen mektuplar ve söyleşiler dergi sayfalarında yer almıştır. Derginin 70. Sayısında “Penşir Mücadelesinin Kahraman Kumandanı” başlığıyla Ahmed Şah Mesud’un Haziran 1982 tarihli mektupları yayınlanmıştır.

Savaşın ve işgalin toplumlar üzerindeki yıkıcı etkisi için Zarifoğlu’nun Erdem Beyazıt’tan dinlediği olay zikredilmeye değerdir. Beyazıt Afganistan’a yaptığı seyahatte bir grup Afgan çocukla karşılaşmış ve tercüman aracılığıyla çocuklara “Sizler dünyanın en iyi çocuklarısınız” demiş. Bunun üzerine çocuklar, “bizim iyilerimiz şehit oldu” cevabını vermiştir (Zarifoğlu, 1981c: 41). Bu olay Zarifoğlu üzerinde duygusal bir iz bırakmıştır. “Afganistan şiirleri yazdım. Hama diye bir şiir yazdım. Bunları ben yazmayacaktım da kim yazacaktı” diyen Zarifoğlu, Müslüman bir edebiyatçının taşıdığı sorumluluğun bir nüvesi olarak görülmüştür. Bu anlamda Zarifoğlu’nun İslam dünyası ile ilgili duruşu, Mehmet Akif ve Muhammed İkbâl’in duruşuna benzetilmiştir (Özçelik, 1983: 57-58). Zarifoğlu, (1985: 12) derginin 108. sayısında “Afganistan Çocuklarına Şiirler”inde “Bombardıman, Ağaç okul, Yaralanmak, Şehit Oğula” adlı şiirlerini paylaşmış, sonraki sayılarında yine bu başlık altında şiirlerini yayınlamıştır. Zarifoğlu, Yaralanmak adlı şiirinde şu mısraları kaleme döker:

Savaşta

En kötüsü

Ölmek değil

Yaralanmaktır

Çaput saralar

Yaralı bacağıma

*Bağlarlar
Bir katırın sırtına
Dağlar aşacaksın böyle
Kimbilir
Kaç gün kaç gece
Bir alev basar yanarsın
Bir Buz gibi olur alnın
Yanakların
Çatlak dudakların
Dualar mırıldanır
Kan akar akar
Çaput kan olur
Eyer kan olur
Urganlar kan olur
Dağlar kan olur
Medet Allahım medet
Kuru dudakta
Son bir kelime Kelime-i şehadet
Ve şehadet
En zoru Ölmek değil*

Yaralanmak savaşta (Zarifoğlu, 1985, 14-15).

Afganistan ve diğer İslam coğrafyalarına özel önem atfeden Yedi Güzel Adam'dan biri olan Zarifoğlu, 7 Haziran 1987'de 47 yaşında pankreas kanserinden hayatını kaybetmiştir. Afganistan Şairi olarak tanımlanan şair, Afganistan konusunun onun gayretleriyle Türk edebiyatına taşındığı söylenir. Çelik, (1987: 59) *Mavera* ekibinin Afganistan'a gitmesi, Meral Maruf'un keşfi ve İslam coğrafyasına onun sayesinde açıldığını belirtir. Çelik "bütün bir yeryüzü mustazaflarının, müminlerin dili olmayı başarmak. Müslüman sanatçıya bunu öğretti Zarifoğlu" diyerek onun bu tavrının sanatçı ufuklarını genişlettiğini belirtir. Zarifoğlu'nun ölümünden sonra yayınlanan 129. sayı ona ayrılmış, dostları onun hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşmıştır. Onunla ilgili görüşlerin genelinde İslam coğrafyası ve özellikle Afganistan'a duyduğu ilgi ve duyarlılık göze çarpar.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yönelik işgalinin ardından yıllar geçmiştir. *Mavera* dergisi Meral Maruf'un ve Bahattin Yıldız'ın yazılarına yer vererek orada yaşanan gelişmeleri okuyucularına aktarmaya devam etmektedir. 1986 yılının Ağustos ayı sayısında Ferhat Dağcı (1986: 40-41) tarafından "Afganistan'daki Son Gelişmeler Üzerine" bir haber yapılır. Pakistan'da lisans eğitimi gören Mahmut Osmanoglu ile yapılan görüşmede yeni gelişmeler ile ilgili bilgiler aktarılır. Kabil yönetiminden Babrak Karmal'ın yerine getirilen Muhammed Necibullah'ın görünüşte Babrak'a göre daha ılımlı olmasına rağmen değişen sadece "kukla'ydı. Bu hamle Reagan-Gorbaçov arasında Cenevre'de yapılan görüşme ve Sovyetlerin BM'ye verdiği iddia edilen geri çekilmenin ilk adımı

olarak okunmaktadır. Karmal'ın Afgan halkına uyguladığı katliamlardan dolayı Afgan halkı içinde bir "kan davası" olacağından Necibullah ile bu nefreti yumuşatmak amaçlanmıştır. Necibullah "sinsi" bir politika uygulayarak Afgan halkını kazanmayı hedeflediğini ve sosyalizme mesafeli oluşu da bu politikanın bir sonucuydu. Barış çağrıları yapan Necibullah bir yandan Afgan aşiretlerini Kabil'e davet ediyor diğer taraftan medya aracılığıyla propagandasını sürdürüyordu. Buna rağmen savaşın başından beri kara ve hava yoluyla sınır bölgelerinde saldırılar devam etmektedir. Ancak direniş örgütleri nazarında Babrak ve Necibullah arasında hiçbir fark yoktur. Necibullah'ı talebelik yıllarından beri tanıyanlar onun uzun yıllar Rusya'da eğitim aldığını, Perçem partinin üst düzey yöneticisi olduğunu ve komünist işgalden sonra da Afgan istihbaratının (H.A.D) başında olduğunu ifade ederler. Öte yandan gençlik yıllarından beri Necibullah "Necibi Gav- Öküz Necip" olarak tanımlanmakta ve kendisi ile ilgi konuşmalarda hep bu lakap kullanılmaktadır. Bundan dolayı Afgan direnişi bu hamlenin stratejik olduğunu rahatlıkla görmekte ve değişen yönetime itibar etmemektedir.

Afganistan liderliği bu dönemde Hikmetyar'dan Rabbani'ye geçmiş, tüm Afgan gruplar (7 Hizip) İtilaf adı altında birlik halinde işgale karşı direnmektedir. Ancak Burhaneddin Rabbani'nin ABD'ye giderek başkan Reagan ile görüşmesi Hikmetyar ve Seyyaf tarafından kendileriyle danışmadan ve meşveretsiz yapıldığı gerekçesiyle Peşaver'de düzenlenen basın açıklamasıyla kınanmıştır. Afgan halkı da bu ziyaretin yanlış olduğunu, Afgan cihadını karalamak isteyenlere koz verdiğini düşünmektedir. Rabbani ABD dönüşünde yaptığı açıklamada bu ziyaretin Pakistan baskısıyla gerçekleştiğini belirtmiştir (Dağcı, 1986: 40-42). Haziran 1986'da yaşanan bu gelişme Sovyet işgalinden sonra Afgan direnişinin iç çatışmaya girecek olayların ayak sesleri gibiydi. Peştun, Tacik, Özbek, Hazara gibi farklı etnik yapı ve mezhebi farklılıkları içinde barındıran Afganistan, süper güç olan Sovyet işgaline karşı birlik olmuştu, ancak işgal sonrası bu kadar farklı yapıyı tek çatı altında birleştirecek bir yönetim kurmak zor olacaktı.

1987'in başlarında dünyanın ikinci süper gücü olan Sovyetler Birliği, üstün teknolojisine rağmen direnişi kıramamıştır. Afgan işgali dünya gözünde bir fiyasko olarak sonuçlanmış ve Sovyetler "Afgan bataklığına" battığını geç de olsa fark etmiştir. Savaşın sekizinci yılında bir buçuk milyon insan hayatını kaybetmiş, beş milyon insan mülteci konumuna düşmüştür. Ancak ABD ve büyük güçler Afganistan'daki İslami yapıdan endişe duymaktadır. Afganistan'ın geleceği de bu bakımdan müdahaleye açıktı. Çünkü İslam burada temel dinamik unsurdur ve Batılı güçler açısından "İslam, bütün kültürel, fikri, politik ve askeri dinamiklerinden soyutlanmadıkça tehdit devam edecektir." (Bulaç, 1987: 2). Meral Maruf'un abisi Abdulhak Maruf ile yapılan röportajda da Maruf benzer düşünceler ortaya koymuştur. Şaban Abak'ın (19849-52) kaleme aldığı mülakatta Maruf, Afgan işgalini ve sonrasını birinci taraftan aktarması yönüyle önemlidir. Maruf dokuz yıldır devam eden mücadelenin zafere ulaşmak üzere olduğunu bildirmektedir. Ancak Doğu ve Batı emperyalizmin birlikte hareket ederek kendi çıkarlarına uygun bir yol haritası çizmekte olduğunu belirtir. Batı medyasının da bu meyanda bir kamuoyu oluşturduğunu, Türkiye'deki bazı çevrelerinde olaya bu

açından baktığını üzümlere belirtir. Ruslar savaşı daha da uzatarak Afgan halkının direncini kırmaya ve siyasi prestijlerini korumaya çalıştığını beyan eden Maruf, sadece Sovyetlerin değil, kapitalist Batının da Afgan direnişini saptırmaya dönük hedeflerinin olduğunu ifade eder. Ona göre bu iki blok İslami hareketi rayından çıkarmaya ve halk içinde tefrikalar oluşturmaya çalışmaktadır. Bu anlamda İslami bir dava olan Filistin konusunda ortaya çıkan milliyetçi, ulusalcı Marksist yapılar gibi Afgan mücadelesi de saptırılmaya çalışılmaktadır. Afganistan'da elde edilen bir zafer İslami hareketi etkileyeceğinden “İslam düşmaları” Doğu ve Batı'da anlaşmaya varmıştır. Özellikle Afgan direnişinin Rusya'daki Müslüman toplumları harekete geçirme korkusu Sovyetleri telaşa düşürmektedir. Ellerinde bu konu ile ilgili belgelerin bulunduğunu ileri süren Maruf, emperyalist olarak tanımladığı iki büyük gücün güdümlü bir mücadele verdiğini düşünür. Ona göre Batılı güçlerin tek bir hedefi vardır, kendileri bizzat buna şahit olmuş ve tarih de bunun en büyük şahidiydi. Bu bakımdan Sovyetler Birliği Afganistan'da ABD yanlısı bir yönetime rahatlıkla göz yumabilir. Aynı şekilde ABD'de emperyalist çıkar peşindedir. Bu anlamda hem Batı hem de Doğu'nun temel düşmanı vardır o da İslami harekettir. Zafere adım adım yaklaşan Afgan mücadelesi Batılı güçlerin görüşmeleriyle farklı bir tarafa itildiğini ileri süren Maruf, Sovyetlerin çekilme sonrası Batı yanlısı bir rejimi başa geçirebileceğini ve Afgan direnişinin bunun dışında tutulacağını belirtir. Oysa Maruf'a göre mevcut durumda Afgan topraklarının %95'i direnişin kontrolündedir ve Afgan halkının %95'i Rus rejimine karşıdır. Zafere bir adım kala yapılan bu strateji tümüyle İslami hareketi çökertmek amacını taşıdığını ve direniş hareketini devre dışı bırakacağını ileri süren Maruf, öte yandan NATO ve BM'nin de aynı uluslararası düzenin bir parçası olduğunu düşünmektedir.

1979'da başlayıp 10 yıl süren Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi Sovyetlerin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği, Afganistan'daki direnişi kırmak için üstün silah gücünü ve teknoloji hâkimiyetini kullanmaya çalışmıştır. Afganistan, Sovyetler Birliği'nin modern silahlarla donatılmış yaklaşık 120.000 askerle işgal girişim, yıkıcı çatışma döngüsünü getirmiştir (Sais, 2011: 22). 15 Mayıs 1988'de başlayan çekilme 15 Şubat 1989'da tamamlanmıştır. Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra ise harabeye dönmüş bir ülke, yaraları günümüze kadar sarılamayan bir coğrafya bırakılmıştır. Yaşanan savaş sonunda mülteci konumuna düşen Afgan halkı, savaş sonrasında da istikrarlı bir ortam bulamamış yıllarca süren bir iç çatışma ile karşı karşıya kalmıştır.

Mavera dergisinde Afgan işgali ve Afgan Cihadı “Uzun süren, bir buçuk milyon şehide mal olmuş bir mücadele. Sömürgeciliğin acımasız görünümü. Batının gerçek yüzü: İnsansızlık. Tam bir cihat ruhu. Savaşta büyük rol alan savaşçı kadınlar...” (Çağlar, 1984, 6) şeklinde ifade edilmiştir. Derginin İstanbul'a taşınması ve Zarifoğlu'nun ölümünden sonra Afganistan ve Ortadoğu konusu dergide daha az işlenmiş, dergi edebiyat ve düşünce alanlarında daha fazla yayınlar yapmaya başlamıştır. *Mavera* dergisi Ağustos 1990 tarihli 164. sayı ile yayımına son vermiştir.

SONUÇ

Yedi Güzel Adam'ın çıkarttığı *Mavera* dergisi bir edebiyat dergisi olarak bilinmesine rağmen politik konulara, uluslararası ilişkilere ve özellikle İslam coğrafyasındaki gelişmelere yaklaşımıyla farklı bir yayın politikası ortaya koymuştur. Çok boyutlu yönü ve İslami edebiyat misyonuyla öne çıkan *Mavera* dergisi Soğuk Savaş döneminde yaşanan olayları İslamcı bir bakış açısıyla ortaya koyması açısından önemlidir. *Mavera* dergisi kültür sanat faaliyetlerinin yanında fikri alanda da nitelikli metinlerin yer aldığı bir yayın organı olarak öne çıkmıştır. Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu'daki gelişmeler yakından takip edilmiş, İslam dünyasının sorunlarına inilmiştir. Bu bakımdan Filistin meselesi, Hama katliamı, Lübnan'daki çatışmalar gibi konular edebi bir dille aktarılmıştır. Afganistan'ın Sovyet işgali ve Afgan mücadelesi de bir edebiyat çevresi tarafından ilgiyle ele alınmıştır.

Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgali ve sonrasında yaşanan gelişmeler dergi tarafından yakından takip edilmiş, savaş, işgal, hicret, ölüm ve Afgan direnişi gibi konular edebi bir dille okuyucularına aktarılmıştır. Özellikle Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt ve Rasim Özdenöner gibi şair ve edebiyatçıların sanatı mazlum toplumların çığılığı olarak kullanmaları okuyucularda bir şuur meydana getirmeyi amaçlamıştır. Yine savaşı ve savaşın toplum üzerindeki yıkıcı etkisini görebilmek amacıyla bizzat mülteci kamplarını gezen *Mavera* ekibinin izlenimlerini okuyucularıyla paylaşması o dönemin şartları içinde zoru başarmaktı. Savaş bölgesindeki durumları ve direniş önderleriyle yapılan görüşmeler, Afgan cihadının Batı medyasının dışında bizzat orada savaşanların bakış açısıyla aktarması yönüyle önem arz etmektedir.

Afgan cihadı sırasında *Mavera* dergisinde Türkçe kaleme aldığı yazılarıyla tanıdığımız Meral Maruf adındaki Afgan kızın çalışmaları Afganistan olayını edebi dille aktaran eserlerdir. Savaş döneminde Afgan cihadını anlatan "Afganistan'dan Mektuplar", halkın Afganistan kaçışını ele alan "Hicret Günleri" ve savaşta eşlerini ve çocuklarını kaybeden yalnız kadınların ele alındığı "Dullar Kampı" adlı yazılar Afgan halkının yaşadığı trajediyi gözler önüne seren metinlerdir. Yirmili yaşlarda savaşın toplumsal ve psikolojik yönünü ele aldığı yazılarıyla Türkiye'de edebiyat alanında ödüller alan bu yazarın anlatıları savaşın yıkıcı etkisini göstermesi açısından kayda değerdir.

Son olarak Afgan liderlerinin mülakatlarında dile getirdikleri Rusya ve ABD gibi emperyalist güçlerin Afganistan üzerindeki emelleri Afganistan'ın sonraki dönemlerdeki istikrarsız ve bitmeyen bir savaşın işaretleriydi. Nitekim işgal sona erdikten sonra harabeye dönmüş bir ülke, yaraları günümüze kadar sarılamayan bir coğrafya bırakılmıştır. Yaşanan savaş sonunda mülteci konumuna düşen Afgan halkı, istikrarlı bir ortam bulamamış yıllarca süren bir iç çatışma ve sonunda ABD'nin işgaliyle daha çetrefilli ve içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Abak, Ş. (1987). Abdulhak Maruf'la Afganistan Cihadı Üzerine, *Mavera*, SA 130.

- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Beyazıt E. (1979). Savaş Risalesinden, *Mavera*, SA 37.
- Beyazıt E. (1981). İpek Yolundan Afganistan'a, *Mavera*, SA 61.
- Beyazıt E. (1981), Savaş Risalesinden, *Mavera*, SA 56.
- Beyazıt, E. & Demiröz, Ş. (1982). Hizb-i İslami Lideri Burhaneddin Hikmetyar'la Mülakat, *Mavera*, SA 62.
- Bilgü, İ. (1988). Afganistan: Sovyet İşgali ve Sonrası, *DİA* (pp. 408-411), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bulaç, A. (1987). Orta Doğu Kan Revan, *Mavera*, SA 122.
- Çağlar M. (1979). Nerde Bir Müslüman Savaşıyor O Ülke Bizimdir, *Mavera*, SA 30.
- Çağlar, M. (1984). 1983'te İslam Alemi, *Mavera*, SA 87.
- Çelik, M. (1987). Sanatçının Kişilik ve Sorumluluk Boyutları", *Mavera*, SA 129.
- Dağcı, F. (1986). Afganistan'daki Son Gelişmeler Üzerine, *Mavera*, SA 116.
- Demiröz, Ş. (1982). Afganistan Tarihine Genel Bir Bakış, *Mavera*, SA 62.
- Doğan, A. (1987). Korku ve Yakarıştan Çizgiler, *Mavera*, SA 129.
- Goodson, L. P. (2001). *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics, and the Rise of the Taliban*, Seattle: University of Washington Press.
- Gürdoğan, N. (2002). Şiir Seviyorum Öyleyse Varım, *Yeni Şafak*, 24 Temmuz.
- Kahraman, A. (2003), *Mavera*, *DİA*, (pp.16-177), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, M. & Önal, K. (2020). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türkiye-Afganistan İlişkileri *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, cilt.15, sa. 207-225.
- Kaymaz, R. (1981). Yayıncıya Mektuplar, *Mavera*, SA 61.
- Maruf, M. (1981). Bizim Dünyamız, *Mavera*, SA 55.
- Maruf, M. (1981). Hicret Günleri, *Mavera*, SA 59.
- Mavera*, (1976). *Mavera*, SA 1.
- Mavera*, (1982). Afganistan Olayı, *Mavera*, SA 62.
- Mavera*, (1982). Evren'in Pakistan Ziyareti, *Mavera*, SA 62.
- Mavera*, (1982). Hareket-İ İnkılab-ı İslam'ı Lideri Mevlevi Muhammed Nebi'nin Erdem Beyazıt ve Arkadaşları Aracılığıyla Türkiye'ye Gönderdiği Mesaj, *Mavera*, SA 62.

- Mavera, (1982). Mini Rapor, *Mavera*, SA 62.
- Mavera. (1980). Afganistan İslam Cemiyeti'nden, *Mavera*, SA 38.
- Muhaciri, A. (1981). Bir Mücahidin Cihad Günlüğü, *Mavera*, SA 62.
- Mutanoğlu, M. (2006). *Afganistan: Moğol İstilasından Amerikan İşgaline*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Özçelik, M. (1981). Ağıt, *Mavera*, SA 61.
- Özçelik, M. (1983). Yazar ve Sorumluluk, *Mavera*, SA 83.
- Özdenöner, A. (1980). Afganistan Dolayısıyla Belirginleşen Tavırlar, *Mavera*, SA 39.
- Özdenöner, A. (1981). Afganistan Yolculuğu Üzerine Sohbet, *Mavera*, SA 62.
- Özel, C. (2013). Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Sorunlar ve Bu Sorunların Uluslararası Güvenliğe Etkileri. *Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları*, (ed. R. Kutay Karaca), (pp. 129-156), İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sağlam, A. (1982). Afganistan Ah Afganistan, *Mavera*, SA 62.
- Sais, S. Z. (2011). *Who is Winning the War in Afghanistan?*, UK: Xlibris Corporation.
- Saray, M. (1988). Afganistan, *DİA*, (pp. 401-408), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sivrioğlu, T. & Türkoğlu, A. J. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sürgit, B. (2014). *Bir Edebiyat Dergisi Olarak Mavera ve Mavera Topluluğu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sürgit, B. (2015). Mavera Dergisinin Kuruluş Süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.38, sa.2, 137-156.
- Şen, A. (2022). Afganistan: ABD Müdahalesi ve Taliban'ın Dönüşü. *SDE Akademi Dergisi*, cilt.2, sa.4, 76-102.
- Şenli, B. (2017). *Afganistan (1945-1989)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zarifoğlu, C. (1981a). Okuyucularla, *Mavera*, SA 54.
- Zarifoğlu, C. (1981b). Dostlarımız Afganistanda, *Mavera*, SA 58.
- Zarifoğlu, C. (1981c). Okuyucularla, *Mavera*, SA 60.
- Zarifoğlu, C. (1985). Afganistan Çocuklarına Şiirler, *Mavera*, SA 108.
- Zeybek, Ş. H. (2016). Mavera: Yedi Güzel Adam'ın Dergisi. *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler* (pp. 257-273), (ed. Vahdettin Işık v.d.), Ankara: Nobel Yayınları.

KAMU DİPLOMASİSİ VE HALKLA İLİŞKİLERDE KULLANILAN ARAÇLAR: KAMU DİPLOMASİSİ ALANINDA ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN DEĞERLENDİRMELERİ

Hasan ALTİNCİK¹

Pınar GÜNER KOÇAK²

Öz

Ülkelerin diğer ülke insanlarıyla gerçekleştirmeye çalıştığı iletişim çalışmalarına kamu diplomasisi denilmektedir. Bu faaliyetler yüz yüze iletişimin yanı sıra günümüzde artık geniş ve profesyonel iletişim çabalarıyla da desteklenmektedir. İletişim çabalarının olduğu ortamlarda halkla ilişkiler çalışmaları da hedef kitleyle doğru, etkili ve devamlı bir iletişim kurulması açısından ihtiyaç duyulan bir alan olmaktadır. Çalışma çerçevesinde kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler arasındaki benzer noktalara literatür ışığında değinilmiş, kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler çalışmalarında kullanılan araçlar açıklanmıştır. Yöntem kısmında ise açık uçlu 6 adet soru formuyla görüşme yönteminden faydalanılarak veriler toplanmıştır. Araştırmaya kamu diplomasisi konusunda çalışmaları olan akademisyenler dâhil edilmiştir. Katılımcılar rastlantısal örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Çalışma için etik kurul izni alınmıştır. Kamu diplomasisi konusunda çalışmaları olan katılımcıların genel olarak kamu diplomasisi çalışmalarında halkla ilişkiler çalışmalarından faydalanılması gerektiği, kamu diplomasisinin de hedef kitlelerle kurulan bir iletişim çabası olması nedeniyle halkla ilişkilerden ayrı tutulmaması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Halkla İlişkiler, Betimsel Analiz.

TOOLS USED IN PUBLIC DIPLOMACY AND PUBLIC RELATIONS EVALUATIONS OF ACADEMICS WORKING IN THE FIELD OF PUBLIC DIPLOMACY

Abstract

Communication studies that countries try to realize with people of other countries are called public diplomacy. In addition to face-to-face communication, these activities are now supported by extensive and professional communication efforts. In environments where there are communication efforts, public relations studies are also an area needed in terms of establishing correct, effective, and continuous communication with the target audience. Within the framework of the study, similar points between public diplomacy and public relations are

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: hasanaltincik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3528-2680

² Öğretim Görevlisi Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Gülşehir Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, E-posta: pinarguner6@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1715-460X

Atf: Altincik, H., Güner Koçak, P., (2022). Kamu diplomasisi ve halkla ilişkilerde kullanılan araçlar kamu diplomasisi alanında çalışan akademisyenlerin değerlendirmeleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 137-156

DOI: 10.54831/vanyuyuibfd.1128851

mentioned through literature research, and the tools used in public diplomacy and public relations studies are explained. In the method part, data were collected by using the interview method with 6 open-ended question forms. Academicians who have studied on public diplomacy were included in the research. Participants were selected by random sampling method. Ethics committee approval was obtained for the study. It has been concluded that the participants who have studies on public diplomacy should benefit from public relations studies in general in public diplomacy studies, and public diplomacy should not be separated from public relations because it is a communication effort established with target audiences.

Keywords: Public Diplomacy, Public Relations, Descriptive Analysis.

GİRİŞ

Kamu diplomasisi, başka ülkelerin halkları üzerinde, diplomatik yöntemlere ilaveten, olumlu algı yaratılması ve ülke çıkarları doğrultusunda yönetilmesi amacıyla girişilen, uzun dönemli fayda sağlayan ve imaj yönetimi, algı yönetimi, halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler, diplomasi gibi alanlarda ilerleyen birçok çalışmanın bir bütün halinde istenilen sonucu vermesini sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Erzen, 2014: 60). Kamu diplomasisi birçok disiplini kapsayan geniş bir yelpazeye sahip bir alandır. Halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi gerek kullanılan araç ve yöntemler olarak gerekse hedef kitlelere yönelik imaj, itibar ve algı yönetimi içerisinde yer almalarından ötürü birbirleriyle yakın ilişki içerisindeyler. Halkla ilişkilerin hedef kitlelerine yönelik yürüttüğü faaliyetlerin, kamu diplomasisi tarafından da gerçekleştirilmesi, kamuoyu oluşturma çabaları, kamularına yönelik olumlu kanaat oluşturma çabaları benzerlik gösterdiği gibi halkla ilişkilerin ve kamu diplomasisinin hedef kitlelerinin birbirinden farklı olduğunu söylemekte fayda vardır.

Kamu diplomasisi alanında literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Aydemir (2016), Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya eserinde, kamu diplomasisi ve ülkemizin yumuşak güç unsurları ile bu unsurların ABD'yle kıyaslanmalarını irdemiştir. Güzel (2016), Yunus Emre Enstitüsü'nün kültürel diplomasideki destekleyici rolüne değinmiştir. Yaşar, uluslararası ilişkilerde bir iletişim enstrümanı olarak Twiter kullanımını dönemin ABD Başkanı Donald Trump ve İranlı General Kasım Süleymani arasındaki karşılıklı paylaşımları incelemiştir ve bu bağlamda geleneksel diplomasinin sosyal medya ile dijitalleşmeye başladığını vurgulamaktadır (Yaşar, 2020: 41-69). Köksoy (2021)'un Türkiye'de kamu diplomasisi medya, iletişim ve halkla ilişkiler çalışmaları alanı olarak kamu diplomasisi konusunda yapılmış olan çalışmaları incelemiş ve ülkemizde 2000'li yıllardan sonra kamu diplomasisinin iletişim, medya ve halkla ilişkilerle ilişkilendirildiği sonucuna varmaktadır. Çiçek ise sözde Ermeni soykırımı iddialarına yönelik ülkemize yönelik gerçekleştirilen haksız algıların nasıl düzeltileceğine dair iletişim çalışmaları örnekleri sunmaktadır (Çiçek, 2018: 798-812). Bu çalışmaların ortak noktaları halkla ilişkiler ve iletişim araçlarını kullandıkları yöntemler bakımından kamu diplomasisi ile karşılaştırılmalarına olanak tanımalarıdır. Kamu diplomasisinde kullanılan yöntemler ve araçlar bakımından alandan uzman akademisyenlerin görüşlerine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma kapsamında Türkiye'de kamu diplomasisi alanında çalışan ve akademik

yayınları bulunan değerli akademisyenlerin Türk kamu diplomasisi uygulamaları hakkındaki görüş ve kanaatleri üzerine betimsel bir analiz yapılmıştır. Verilerin toplanması için Dicle Üniversitesi Bilimsel Etik Kurulu'ndan gerekli onay alınmıştır. Veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

KAMU DİPLOMASİSİ VE HALKLA İLİŞKİLER

Kamu diplomasisi kavramı ilk olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde Kennedy Hükümeti döneminde başkan yardımcılığı yapan Murrow tarafından kullanılmıştır. Murrow'a göre kamu diplomasisi, sadece yabancı hükümetleri içeren çalışmalar değil aynı zamanda sivil toplum örgütlerini ve sivilleri hedef alan ve devletin görüşlerinin yanı sıra çeşitli kişisel görüşler olarak ortaya konan etkileşimler olarak tanımlanmıştır (Nye, 2020: 153). Kamu diplomasisi alanının siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve halkla ilişkiler gibi disiplinlerarası bağlamda ele alınması sebebiyle çok sayıda tanım geliştirilmiştir. Kamu diplomasisine yönelik en yaygın tanım; bir devletin ya da hükümetin, temas içerisinde olduğu yabancı ülkelerin vatandaş topluluklarıyla doğrudan sosyal ilişki ve iletişim kurmak suretiyle kendi ülkesinin dış politikasını yönetmesi ve ulusal çıkarlarını geliştirmesi çabalarını tasvir için kullanılmaktadır (Say, 2015: 23). Tanımdan hareketle ülkelerin dış politikalarında ve uluslararası ilişkilerinde kaynak ülkenin hedef ülkelere kendi ülkesinin imajı, itibarı, bilinirliği, ülkesine yönelik olumsuz tutumların olumluya çevrilmesi, olumlu tutumların pekiştirilmesi için gerçekleştirilen pek çok faaliyet kamu diplomasisi kavramı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Hedef kitlelerin çeşitliliği ve onlarla kurulacak olan ilişki tarzı, ulusal markalama, imaj ve itibar çalışmaları açısından değerlendirildiğinde kamu diplomasisi uluslararası halkla ilişkiler bağlamında ele alınabilmektedir.

Halkla ilişkiler, bir örgütün iç ve dış kamularla, örgütün hedeflerine ulaşma yeteneğini etkileyen gruplarla kurduğu iletişime ait planlama, yürütme ve değerlendirme etkinliklerinin toplamı olarak tanımlanabilmektedir (Grunig, 2005: 15). Halkla ilişkilerin bu genel tanımı ile yürütülen faaliyetlerin, hedef kitle tespitinin, araştırma ve değerlendirme süreçlerinin, uygulanacak faaliyetlerde belirlenen iletişim yöntem ve tekniklerinin kamu diplomasisi alanıyla birçok açıdan benzerlikler gösterdiğini belirtmek gerekmektedir.

Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler disiplinlerinin ilgilendikleri “kamuoyu” ve “hedef kitle kavramları”, her iki disiplin arasındaki ilişkinin açıklanması konusunda başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Erzen'in belirttiği gibi kamu diplomasisi evrensel değerler yaratılması ve uluslararası kamuoyunun dış politika hedefleri ile uyumlu olarak etkilenmesi amacıyla halkla ilişkiler yöntemlerini ve tekniklerini kullanmaktadır. Kamu diplomasisi kapsamında yürütülecek çalışmalar halkla ilişkiler teknikleri kullanılarak; hedef kitlenin özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre biçimlendirilebilmekte, istenen mesajlar hedef kitleye en uygun araçlar aracılığıyla ulaştırılabilmektedir (Erzen, 2014: 106-107). Bu bağlamda halkla ilişkiler modellerinden ve uygulamalarından yararlanılabilmektedir.

Kamu diplomasisi genel olarak devletin dış kamulara yönelik gerçekleştirdiği bilgilendirme ve tanıtım çabalarını içermektedir. Kamu diplomasisi devletler, hükümetler ve devleti temsil eden kurumların yürütmüş oldukları faaliyetleri açıklamak, karşılıklı anlayış geliştirmek, ülkelerin imaj ve itibarını düzeltmek veya arttırmak amacıyla iki yönlü iletişimi tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda halkla ilişkiler disiplininin önemli isimlerinden E. Bernays'in karşılıklı anlayış, kamuoyu ile uyum ve çevresel adaptasyon, aracılık, dengeli etki, gruptan gruba geribildirim sağlanması (Okay & Okay, 2014: 128) gibi özellikleri taşıyan simetrik modellerinin referans alındığı ve kamu diplomasisi faaliyetlerinde kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu tür kamu diplomasisi faaliyetlerinde karşılıklı yarar söz konusudur ve her iki taraf için geçerli politika değişimleri, dönüşümleri amaçlanmaktadır (Yağmurlu, 2007: 16). Bu hedefe kitleler kimi zaman diğer ülkelerin vatandaşları kimi zaman ise çeşitli sebeplerden dolayı başka ülkelerde yaşayan soydaşlardan da oluşabilmektedir (Basmacı, 2022: 207).

Kamu diplomasisi başlangıçta sadece hükümetin iletişim faaliyetleri olarak ele alınmasına karşın kavram ve uygulama alanları geliştikçe Murrow'un belirttiği gibi özel şahıslarında kaynak konumuna geldiği görülmektedir. Genellikle kamu diplomasisi hem hükümetin hem de bireylerin ya da grupların doğrudan ya da dolaylı olarak kamu düşüncelerini ve oylarını etkilemesiyle başka bir hükümetin dış politika kararlarını doğrudan beslemesi yolunu kapsamaktadır.

Kamu diplomasisinin üç boyutu bulunmakta ve bu boyutların her biri devlet tarafından doğrudan bilgilendirilmeyi ve uzun vadeli kültürel ilişkileri içermektedir. Bu boyutlardan ilki iç ve dış politika kararlarının kapsamının açıklanmasını içeren günlük boyuttur. Bu evre reaktif süreçleri içermektedir. Krizlerle başa çıkılması ve saldırılara hızlı karşılık verilmesi özellikle haksız suçlamaların ve yanlış bilgilerin ivedilikle cevaplandırılmasını kapsamaktadır. İkinci boyut, planlı ve programlı bir iletişimi gerektiren stratejik iletişimlerdir. Bu boyutta siyasi kampanyalar da ya da reklam kampanyalarında olduğu gibi, ana temaların markalaştırılması ya da özel bir devlet politikasında ilerleme sağlanması amacıyla, bir yıl içindeki sembolik olaylar ve iletişimler planlanmaktadır. Kamu diplomasisinin üçüncü boyutu ise, sosyal sorumluluk, kişisel ilişkiler ve eğitim çalışmalarını içermektedir. Bu kapsamda burslar, değişim programları, stajlar, seminerler, konferanslar ve medya kanallarına erişim yoluyla, kilit kişilerle yıllar içerisinde uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesidir (Nye, 2020: 154-156). Kamu diplomasisinin üçüncü boyutu değerlendirildiğinde halkla ilişkiler beşinci modeli olarak adlandırılan kişisel etki modeli ile örtüştüğü görülmektedir. Kişisel etki modelinde, örgütün halkla ilişkiler uzmanlarının, söz sahibi gazetecilerle, hükümette çalışan kamu görevlileri, eski diplomatlar, aktivistler, STK sorumluları vb. ile olan sıkı ilişkilerinin yürütülen halkla ilişkiler faaliyetlerine olumlu etkileri açıklanmaktadır (Grunig vd.,1995: 180). Kamu diplomasisin karşılıklı anlayış, iki yönlülük, stratejik iletişim planlaması ve kilit paydaşlarla önemli ilişkiler kurulması temeline dayanması halkla ilişkiler modellerinde önerilen iletişim yönetimleriyle doğrudan paralellik göstermektedir.

Kamu diplomasisinde en önemli unsurlardan biri temas edilmek istenen kamuların tespit edilmesidir. Hedef kitleye verilecek olan mesajın içeriği, gücü ve yönünün belirlenmesi ancak hedef kitlenin tespiti ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca kamu diplomasisinde hedef kitleyi sadece başka ülkelerin yabancı vatandaşları meydana getirmemekte aynı zamanda onlara ulaşmak için çalışanlar yani iç hedef kitle, kendi ülke vatandaşı, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, kanaat önderleri de oluşturmaktadır. Kamu diplomasisinde iç hedef kitlenin bir bölümünü o devletin dış ülkelerle ilişki kurmakla görevlendirdiği çalışanları oluşturmaktadır. Bu çalışanlar diğer devletlere ve vatandaşlarına göre belirlemiş oldukları kamu diplomasisi yöntem ve stratejileri ile ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Kamu diplomasisinde yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırmak ve başarılı olmak için iç hedef kitle ve dış hedef kitleye verilen mesajların farklı olması gerektiği gibi, genel anlamda başarılı bir kamu diplomasisi yürütmek için her ülkede ve bölgedeki hedef kitle tanımlamalı ve bu kitlelere ulaşmak için strateji ve amaçlar farklı yollarla uyarlamalıdır.

Hükümetler kamu diplomasisinde tek aktör değildir. Kamu diplomasisinde kurulan iletişimin biçimine ve yapısına göre, toplumdaki etki alanlarına göre sivil toplum örgütleri de önemli aktörler haline gelmiştir. Bunların dışında özellikle araştırma süreçlerine dahil olmaları ve kültürel diplomasiyi inşa edilmesi ve yürütülmesi açısından üniversitelerde önemli paydaşları oluşturmaktadır. Ayrıca hedef kitlelerin fikir ve kanaatlerini dikkate aldıkları, takip ettikleri toplumda akil olan insanlar ve kanaat önderleri de paydaşları oluşturmaktadır. Hedef ülkedeki kanaat önderlerini etkilemek de aslında o ülkenin vatandaşlarının dolaylı yoldan etkileneceği bir yoldur (Sancar, 2012: 91-95).

Kamu diplomasisinde başka ülkelerdeki halkların ilgisinin ve sempatisinin uzun dönemli olarak kazanılmasını amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için faaliyetlerin yürütüleceği ülkenin kültürünün, inanç, düşünce ve davranış kalıplarının anlaşılması yürütülecek faaliyetler için büyük önem taşımaktadır. Halkla ilişkilerde de çokuluslu şirketler, faaliyetlerini yürütmeden önce çeşitli verilerden yararlanmak amacıyla söz konusu halkların kültürü, ülke tarihi, demografik, ekonomik ve sosyolojik düzeylerini belirleyecek araştırmalar yapmaktadır (Erzen, 2014: 109). Doğru hedef kitlelere, doğru mesajın iletilmesi hususunda her iki alan için araştırma yürütülecek faaliyetlerin temelini oluşturmaktadır. Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler uygulayıcılarının temel amacı, devletlerin, hükümetlerin, kurum ve kuruluşların çıkarı için kamuoyunu etkilemektir (Sancar, 2012: 110). Böylece kamuoyu nezdinde olumlu bir algı oluşturmak, var olan olumlu algıları pekiştirmek ya da olumsuz algıları değiştirmek için imaj-itibar yönetimi, sosyal sorumluluk, sponsorluk, algı yönetimi ve hatta manipülasyon gibi yöntemlere başvurulmaktadır.

Hem halkla ilişkiler hem de kamu diplomasisinde kullanılan İmaj/saygınlık yönetimi, firmanın veya kurumun hizmet veren veya satış yapan olarak popülerliği veya değeri üzerinde yapılan kampanyalardır (Erdoğan, 2008: 233). Halkla ilişkiler zihinlerde, kişi, örgüt veya ürün/hizmet hakkında olumlu imaj yaratma çabasını içeren etkinliklerdir. Uluslararası sistem içinde ülkelerin

imajlarının olumlu olması, uluslararası etkinliklerini artırıcı rol oynamaktadır. Bu ön kabul, kamu diplomasisi çabalarının içinde bu tür çalışmaların da dâhil edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, kurum veya kuruluşların, ekonomik işlevlerinden farklı olarak spor veya sanat sponsorluğu, yardım derneklerine bağış veya mekân olanaklarını, eğitim, teknoloji, sağlık vb. alanlarda donanım ya da insani destekleri kapsayan faaliyetler dizisini içermektedir (Varol, 2019: 16). Halkla ilişkiler faaliyetlerinde sıklıkla kullanılan sosyal sorumluluk faaliyetleri, kamu diplomasisi alanında da yardıma ihtiyacı olan ülkelere ya da kamulara destek olmak amacıyla çeşitli şekillerde kullanılabilir. Algı yönetimi geniş kapsamlı, daha çok fayda sağlayan ve daha az belirsiz enformasyon elde edebilmek için dış dünyadan veri akışını kontrol etmek (Saydam, 2012: 89) olarak tanımlanabilmektedir. Algı yönetimi, ikna, propaganda, manipülasyon, kamu diplomasisi, stratejik iletişim gibi ikna ve iletişim becerileriyle ilişkili çok yönlü bir süreci ifade etmektedir (Gültekin, 2016: 15). Görüldüğü üzere halkla ilişkilerin faaliyetleri ile kamu diplomasisinin uygulama teknikleri birbirine oldukça yakındır. Belirtmek gerekir ki kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler hedef kitle ve kullanılan teknikler olarak benzerlik gösterse de faaliyet alanının genişliği açısından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Kamu diplomasisi daha devlet odaklı faaliyetlerini sürdürürken, halkla ilişkiler işletme ve işletmenin karlılığı odaklı faaliyetlerini sürdürmektedir.

KAMU DİPLOMASİSİ VE HALKLA İLİŞKİLERDE KULLANILAN ARAÇLAR

Mc Luhan'ın araç mesajdır önermesinden yola çıkılarak hedef kitleye iletilmek istenen mesajın niteliğinin doğru algılanması, mesajın zamanında iletilmesi ve hedeflenen kitlelere ulaşması için doğru araçların seçilmesi gerekmektedir. Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler arasında hedef kitlelerin tespiti, uygulama öncesi araştırma, kullandıkları yöntemler ve iletişimin yönetimi açısından birçok benzerlik bulunmaktadır. Bu iki alan arasındaki bir ortak nokta da hedef kitleleri ile temas etmelerini sağlamada kullanılan araçlardır. Kamu diplomasisi ve halkla ilişkilerde kullanılan araçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkilerde Kullanılan Araçlar

KAMU DİPLOMASİSİNDE KULLANILAN ARAÇLAR	HALKLA İLİŞKİLERDE KULLANILAN ARAÇLAR
Kitle İletişim Araçları - Televizyon - Radyo - Gazete - Dergi - Sinema	Kitle İletişim Araçları - Televizyon - Radyo - Gazete - Dergi - Sinema - Diğer Yayınlar: Broşür, El kitabı, Bülten, Yıllık, Afiş, Pankart, El İlanı, Panolar vs.
Yeni Medya - İnternet - E-posta - Sohbet odaları	Yeni Medya - İnternet - E-posta - Sohbet odaları

- Sosyal medya	- Sosyal medya - Kurum Web Sayfaları - Kurumsal Bloglar vs.
Uluslararası Etkinlikler - Spor Etkinlikleri - Kültür-Sanat Etkinlikleri - Uluslararası Yayımcılık	Uluslararası Etkinlikler - Spor Etkinlikleri - Kültür-Sanat Etkinlikleri - Uluslararası Yayımcılık
Reklam ve Ürün Kullanımı	Tanıtım Faaliyetleri
-----	Kişisel İletişim Araçları - Mektuplar - Yüz yüze iletişim
Sponsorluk	Sponsorluk
Uluslararası Tanıtım Faaliyetleri - Ticari Fuarlar	Yerel Tanıtım Faaliyetleri - Sergiler - Yöresel Şenlikler, festivaller - Yarışmalar - Bilimsel Toplantılar - Törenler - Geziler
-----	Kurum içi Faaliyetler - Geleneksel toplantılar ve yemekler - Seminerler, eğitimler - Yıldönümü kutlamaları - Ritüeller, ödüller, kutlamalar vs.

Kaynak: (Sancar, 2021: 185-222); (Asna, 2006: 139-179).

Kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, lobicilik ve savunuculuk gibi alanlarda mesajlarını iletebilen bir süreçtir. Kamu diplomasisinin halkla ilişkiler disiplini ile en çok benzeştiği alan onun halkla ilişkiler araçlarından yararlanmasıdır (Sancar, 2012: 185). Halkla ilişkilerin kurum içi ve kurum dışında kullandığı yöntemler; geleneksel toplantı ve yemekler, seminerler ve eğitimler, yıldönümü kutlamaları, yılın çalışan, ayın çalışanı vb. motivasyon uygulamaları, çeşitli gezi ve eğlence programları, kurumun kahramanlarına ilişkin hikayeler, ritüeller-törenler-ödüller-kutlamalar; seminerler, toplantılar, fuarlar, yarışmalar, konserler, reklam uygulamaları, promosyon uygulamaları, stant çalışmalarları, sponsorluklar, festivaller vb. şekilde açıklanabilmektedir (Başok & Çoşkun, 2013: 152). Son dönemlerde hayatın her alanında var olan yeni medya ve uygulamaları da etkileşimli yapısıyla özellikle gençler arasında yaygın kullanılmasından dolayı etkili bir araç olarak değerlendirilmelidir (Uğurhan, 2021: 197). Kamu diplomasisinde de geleneksel medya araçlarından, yeni medya uygulamalarından, uluslararası etkinliklerden, reklam, ünlü kullanım, uluslararası yayımcılık ve ulusal markalardan faydalanılmaktadır.

Kamu diplomasisinde gerek doğru hedef kitleye ulaşmak gerekse hedef kitlede istenilen etkiyi bırakmak için en etkili iletişim araçlarının kullanılması gerekmektedir. İletişim teknolojilerindeki ilerlemeler dikkate alındığında, internet, uluslararası basın-yayın, sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar, kurumların web siteleri, sanal ortamlarda var olan internet siteleri olarak sıralamak mümkündür (Erzen, 2014: 147). Özellikle son dönemlerde internet aracılığıyla hızlı bilginin yayılmasına olanak tanıyan sosyal paylaşım siteleri kamu diplomasisi alanı için önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir. Ancak sosyal medya etkin, ucuz, hızlı ve güncel bilginin dolaşmasına imkan sunmasına karşın bilgi kirliliğinin artması, bilginin kontrolünün zorlaşmasına ve yanlış bilgilerinde hızlı bir şekilde yayılma ihtimali krizlere sebep olabilmektedir.

KAMU DİPLOMASİSİ ALANINDA ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN DEĞERLENDİRMELERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu kamu diplomasisinde etkin bir şekilde kullanılan kitle iletişim araçlarının neler olduğu ve kamu diplomasisi ile halkla ilişkiler arasındaki bağlantının nasıl değerlendirildiği oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kamu diplomasisi ve halkla ilişkilerin hedef kitlelerinin ortak unsuru halk kavramıdır. Halkla ilişkiler en yalın tanımıyla kaynak konumundaki bir yapının hedef kitleleriyle iletişimini oluşturup sürdürme görevini yürütmektedir. Kamu diplomasisi ise bir ülkenin başka ülkedeki hedef kitlelerle iletişim kurması, kendini anlatması ve olumlu bir algı oluşturma çalışmalarını kapsamaktadır. Bu bilgilerden hareketle araştırmanın amacı kamu diplomasisi konusunda çalışmaları olan akademisyenlerin kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler arasındaki bağı nasıl tanımladıklarıdır. Literatürde kamu diplomasisi konusunda çalışmaları olan farklı üniversitelerdeki bilim insanlarının konuya nasıl yaklaştıkları kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler konularında yapılacak olan çalışmalar açısından önemlidir.

Araştırma Soruları

Çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır.

Araştırma sorusu 1: Kamu diplomasisi uygulamalarında kitle iletişim araçlarının etkisi var mıdır? Varsa bu etki nasıldır?

Araştırma sorusu 2: Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler arasında bir bağ var mıdır? Varsa halkla ilişkilerin katkısı nasıldır?

Araştırma sorusu 3: Türk kamu diplomasisinin çalışmaları yeterli bir seviyede midir?

Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Bir konu hakkında derinlemesine bilgi edinilmesi amacıyla açık uçlu soruların yer aldığı yüz yüze veya günümüzde teknolojinin de sağladığı imkânlarla uzaktan, e-posta aracılığıyla veriler görüşme yöntemiyle toplanabilmektedir (Tekin, 2006: 101). Görüşme yöntemlerinden, yarı yapılandırılmış görüşmeler verilerin toplanması esnasında katılımcılara ve araştırmacılara esneklik sağlamaktadır (Altunay vd., 2014: 64). Bu amaçtan hareketle çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi tercih edilmiş ve veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Katılımcılara 6 adet açık uçlu soru sorulmuş, sorular e-posta aracılığıyla iletilmiş ve yine e-posta aracılığıyla geri bildirimler alınmıştır. Çalışma öncesinde Dicle Üniversitesi Bilimsel Etik Kurulu'ndan gerekli etik onayı alınmıştır.

Araştırmanın evrenini kamu diplomasisi konusunda çalışmaları olan akademisyenler oluşturmaktadır. Homojen bir yapı sergilemeyen evrenin tamamına ulaşamayacağı için amaçlı örnekleme yöntemlerinden, tabakalı (rastlantısal) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Aziz, 2015: 52). Araştırmaya ülkemizdeki farklı üniversitelerde görev yapan, kamu diplomasisi ve uluslararası ilişkiler konularında çalışmaları olan, 5 öğretim elemanı katılım sağlamıştır. Katılımcılara çalışmada isimlerinin yer almasını isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya olumlu dönüş yapmışlardır. Ancak aşağıda paylaşılan cevaplarda nesnel bir yaklaşım sergilenmesi adına öğretim elamanları isim olarak belirtilmek yerine “katılımcı 1,2,...” şeklinde bir kodlanmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Katılımcılara kamu diplomasisi, uluslararası ilişkiler ve halkla ilişkiler konuları bağlamında fikirlerin ve yaklaşımların neler olduğunun ortaya çıkarılması için 6 soru yöneltmiştir. Soruların karşılaştırılmasıyla, aynı alanda çalışmaları olan akademisyenlerin konuları nasıl değerlendirdiklerinin öğrenilmesi bu alana sunacağı katkı bağlamında değerlidir. Bu noktada katılımcılara sorulan ilk soru, “Kamu diplomasisini en yalın haliyle nasıl değerlendirirsiniz?” olmuştur. Cevapları incelediğimizde:

Katılımcı 1: Kamu diplomasisi, ülkelerin sert güç (askeri ve ekonomik güç) unsurlarını kullanmak yerine; sahip oldukları kültürel, sanatsal, ideolojik vb. unsurları kullanarak başka ülkelerin kamuoylarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalıştığı bir süreçtir. Bu süreç, başka ülkelerin vatandaşlarını ve aydınlarını ikna ederek hedeflerin gerçekleştirilmesini sağladığı için son derece işlevseldir. Bununla birlikte sert güç unsurlarını kullanmak ülkeler açısından çok daha maliyetlidir ve iyi planlanmış bir kamu diplomasisi politikası, çoğu zaman bu maliyetten kurtulmayı sağlayabilir.

Katılımcı 2: Kamu diplomasisi hükümet, birey ve grupların davranışlarını etkilemektir. İlişki inşa etme üzerine kuruludur. Bir ulusun kendi düşüncelerini, kültürünü, politikalarını ve sayılabilecek birçok hususu yabancı halklara anlatmak ve dış politika amaçları için kamuoyu oluşturmaktır.

Katılımcı 3: Kamu diplomasisini, bir uluslararası aktörün diğer tarafları kendi amaç, beklenti ve çıkarları doğrultusunda yumuşak güç unsurlarından yararlanarak etkileme çabası olarak ifade etmek

mümkündür. Kamu diplomasisi, etkilemek isteyen aktörün hem kendi hem de etkilemeye çalıştığı aktör/aktörlerin dinamiklerinden hareketle planlayıp uygulamaya koyduğu bir çeşit stratejik iletişim yönetimidir. Kamuoyu oluşturmak, gönüllere girmek, birlikte çalışmaya ikna etmek, sempati yaratmak, etkilemek gibi olumlu kavramlara dayandırılabilen olan kamu diplomasisi faaliyetleri bunu başaramıyorsa en azından karşıtlığı önlemek, antipati oluşmasını engellemek varsa ortadan kaldırmak yahut nötralize etmek gibi çabalara dayanır.

Katılımcı 4: Kamu diplomasisi bir ülkenin, hükümetinin diğer ülkelerin halklarıyla kurduğu ilişki ve iletişimlerine verilen genel addır. Kamu diplomasisinin amacı ülkenin değerleri, politikaları ve idealleri üzerinde olumlu algı, imaj ve itibar oluşturmaktır. Ülkelerin uluslararası iletişimlerinin yönetimi olarak değerlendirilebilir.

Katılımcı 5: Geleneksel diplomasi yöntemi bilindiği üzere iki ya da daha fazla ülkenin farklı alanlardaki (iktisadi, siyasi, ticari, vb) ilişkilerini belirlemek ya da müzakere etmek için devlet görevlilerinin karşılıklı iletişimde olduğu bir süreci ifade etmekteydi. Dolayısıyla geleneksel diplomasi öznesi devletler- devletler şeklindeydi. Küreselleşmenin imkân sağladığı iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, bilgiye ulaşmanın anlık hale gelmesi ve özellikle soğuk savaş sonrası bütün dünyada liberal demokrasinin tarihin sonu iddiasını taşımasıyla birlikte diplomasi öznesi devlet-halk ya da halk-halk biçimine evrilmeye başlamıştır. Kamu diplomasisi kavramı, geleneksel diplomasi bu evrilme sürecini ifade etmektedir. Geleneksel diplomasi başka ülkelerin devlet başkanları ve dışişleri temsilcileri aracılığıyla ilişkiler inşa edilirken, kamu diplomasisi döneminde artık birçok ülke için hedef başka bir ülkenin/ülkelerin halkına kendi hikâyesini anlatmak, sempati uyandırmak, cazibe merkezi haline gelmek ve yumuşak güç potansiyelini artırarak başka halkları etkilemek olmuştur. Dolayısıyla kamu diplomasisinde her ülke yumuşak güç potansiyelini geliştirerek başka ülkelerin vatandaşları için cazibe merkezi haline gelirken, halkının gönlüne girdiği hedef ülkeyle ilişkilerini de istediği şekilde yürütmeyi amaçlamaktadır.

Genel itibarıyla açıklamaları incelediğimizde kamu diplomasisinin bir yumuşak güç unsuru olduğunu ve değişen dünyayla farklılaşan iletişim yöntemlerinin de kamu diplomasisinde olumlu katkılar sunduğu söylenebilir. Kamu diplomasisi uygulamalarının ise artık devlet-devlet temelli algısından ulusların vatandaşlarına yönelik çalışmalara evrildiği ifade edilebilir.

Hedef kitlelerle iletişim kurulurken kullanılan iletişim araçları başarılı çalışmalar için önemli bir yer tutmaktadır. Kamu diplomasisi bağlamında kullanılacak iletişim araçları iletişim süreçlerinin sonucuna yansıtacaktır. Bu noktada katılımcılara ikinci olarak, “Sizce kamu diplomasisinde kullanılan en etkin araçlar nelerdir (kitle iletişim araçları, yeni medya veya uluslararası etkinlikler bağlamında değerlendiriniz) ?” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcı 1: Kamu diplomasisinde hem kitle iletişim araçlarının hem de yeni medyanın çok önemli bir yeri vardır. Özellikle sinema ve televizyon gibi kitle iletişim araçları, bir ülkenin kendi

değerlerini, kültürünü, yaşam tarzını ve “cazibesini” geniş kitlelere ulaştırdığı için son derece hayati bir rol oynar. Bu bağlamda en bilinen örnek ABD’nin yaşam tarzını/değerlerini dünya kamuoyuna tanıtan ve kitlelere içkin hale getiren “Hollywood sineması”dır. Bununla birlikte son dönemlerde özellikle Ortadoğu, Balkanlar ve Güney Amerika’da geniş bir izleyici kitlesine sahip olan Türk dizileri de kitle iletişim araçlarının kamu diplomasisindeki önemini gösteren açık örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de milyarlarca dolar harcanarak yapılamayacak tanıtım, bu diziler sayesinde daha az maliyetle ve çok daha etkin bir biçimde yapılabilmektedir. Yeni medya ise son dönemde internetin yaygınlaşması ile birlikte siyasal devrimleri dahi tetikleyecek (Ortadoğu’daki otoriter rejimlere karşı bir halk ayaklanması olan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte sosyal medyanın oynadığı rol hatırlanmalıdır) bir güce sahip olmuş ve en önemli bilgi kaynaklarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla internet üzerinde kendi imajlarını doğru yansıtan ülkeler, diğer ülkelerin vatandaşlarını etkileme bağlamında son derece büyük bir avantaj elde etmektedirler. Buna karşın internetin daha az kontrol edilebilir yapısı, ülkelerin imajlarına çok büyük zararlar da verebilir. Örneğin ABD’nin Irak işgali sırasında internet üzerinden yayılan ve ABD askerlerinin yaptığı insan hakları ihlallerini içeren videolar bu ülkenin imajına büyük zarar vermiştir.

Katılımcı 2: Kamu diplomasisinde kullanılan her aracın kendine ve hedef kitlenin özelliklerine göre farklı etkileri söz konusudur. Kullanılan araçların zamansal olarak etkinlik ölçüsü değişebilir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde radyo ve yayımların önemli bir etkisi vardı. Komünizmin çöküşünde *Radio Free Europe* ve *Radio Liberty* mühim roller üstlendi. Kaldı ki bu örnekler çoğaltılabilir.

Katılımcı 3: Kamu diplomasisinde kullanılan araçların etkinliğini tekdüze bir anlayışla budur diye cevaplamanın doğru olmadığı söylenebilir. Zira yaratılmak istenen etkinin amacı ve hedef kitle araç ve yöntemlerin belirlenmesinde ve etkinliğinde önemli birer faktördür. Örneğin ekonomik darboğaz, temiz suya ulaşım ve açlıkla mücadele eden bir Afrika ülkesinde kamuoyunu çevre ve iklim söylemleri ile etkilemeniz çok mümkün değildir. Ancak buralarda temiz suya erişimi sağlayacak kuyular açmak, çeşitli yöntemlerle tarım politikalarını destekleyerek açlıkla mücadeleye katkı sunmak gibi yöntemler daha başarılı olacaktır. Bu noktada sorunun iletişim araç ve yöntemlerinden hangisi ile bu faaliyetlerin duyurumunun yapılması ve hangisinin daha etkili olacağı kısmı da benzer bir cevaba dayandırılabilir. Zira iletişimde hedef kitlenin özellikleri seçilecek iletişim aracı üzerinde belirleyicidir. Ancak genel bir değerlendirme yapılacak olursa kamu diplomasisi faaliyetlerinin bütüncül bir iletişim yaklaşımıyla hem geleneksel hem de yeni medya araçlarının birlikte ve etkin kullanımıyla daha başarılı olacağını söylemek gerekir. Bununla birlikte yüz yüze temaslar, toplantılar hatta halkla birlikte olmak iletişim kurmak son derece etkili olabilmektedir. Bu noktada film ve müzik endüstrisini ve bunların ürünlerini de saymak gerekir. Zira bunlar diğer toplumlar içerisinde en hızlı ve kolay yayılabilen ve toplumların birbirleri hakkında fikir sahibi olmalarını sağlayan enstrümanlardır. Örneğin Amerikan film endüstrisi yapılan her savaş veya işgali diğer toplumlara çektikleri filmlerle anlatma yolunu seçmiştir. Böylece izleyici filmin anlatısı içinde Amerikalıları yaptıkları sebebiyle

haklı görebilir hatta kendi ait olduğu topluma veya millete örneğin Vietnamlılara, Ruslara, Iraklılara veya toptan Müslümanlara lanet okuyabilir. İşte bu bana göre önemli bir etkidir. Elbette hedef kitleye göre iletişim araçlarının seçilmesi gerekliliği ile bunların bütünlük bir yöntem ve anlayışla kullanılmasının son derece önemli olduğu gerçeğini bir kez daha vurgulamak gerekir.

Katılımcı 4: Kamu diplomasisi literatürünü değerlendirdiğimizde kamu diplomasisinin birçok araç ve yöntemi kapsadığı görülmektedir. Örneğin günlük iletişim pratikleri (basın bilgilendirmeleri, kamuoyu açıklamaları vb.), uluslararası yayıncılık faaliyetleri, insani yardımlar, kültürel ilişkiler, değişim programları, işbirliği projeleri ve kişilerarası ilişkiler sıralanabilir.

Katılımcı 5: Kamu diplomasisinde günümüzde en çok kullanılan araçlar kitle iletişim araçlarıdır. Kamu diplomasisinde haber kaynaklarının önemli bir rolü vardır. Örneğin Rusya Sputnik ile İngiltere BBC ile ya da İran Press TV ile haberleri kendi zaviyesinden değerlendirerek ya da manipüle ederek dünyanın çeşitli ülkelerinde yayınlar yapmaktadır. İnsanların algıları ise kitle iletişim araçları sayesinde hızlı bir şekilde şekillendirilebilir. Kamu diplomasisi faaliyetlerinde gerçeklerden çok imaj önemlidir. Bir reklam filminde geçen “imaj her şeydir” mottosu aslında kamu diplomasisini özetlerken, kamu diplomasisi araçlarının ne şekilde kullanılması gerektiğine de ipucu vermektedir. Kamu diplomasisi açısından önemli sayılabilecek bir diğer araç dizi-film sektörüdür. Dizi ve filmlerle kültür ihraç etmek mümkündür ve ülkenin yumuşak güç potansiyelini artırmak için dizi ve filmler elzemdir.

Katılımcıların verdikleri cevaplar irdelendiğinde kamu diplomasisinde kullanılan etkili iletişim araçları olarak sinema filmlerine, TV dizilerine ve yüz yüze iletişim yöntemlerine değinildiği görülmektedir. Film ve dizi endüstrisi özellikle kültürel unsurların yayılmasını sağladığı, gelişen teknolojilerle sosyal medya unsurlarının da kültürlerin tanıtılması ve yayılmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca katılımcılar hedef kitleyle kurulacak iletişim yöntemleri tercih edilirken, bu kitlenin sosyo-demografik özelliklerinin ve ülkedeki iletişim teknolojilerinin gelişim seviyelerinin bilinmesi gerektiğine dikkat çekmektedirler.

Kamu diplomasisi halkla ilişkiler akademisyenlerinin de çalışmalarını yoğunlaştırdığı çalışma alanlarından biridir. Bu bağlamda iki konu arasında nasıl bir bağlantı olduğunun ortaya konulması değerlidir. Bu nedenle katılımcılara yöneltilen üçüncü soru, “sizce kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler arasında nasıl bir bağlantı vardır?” şeklindeki soru olmuştur. Cevapları incelediğimizde;

Katılımcı 1: Halkla ilişkiler disiplini, çeşitli kurumların hedef kitle nezdindeki imajını, itibarını ve değerini artırmaya yönelik bir faaliyettir. Bu bağlamda söz konusu disiplinin kurumlar ile hedef kamular arasında bir “iletişim köprüsü” vazifesi gördüğü ifade edilebilir. Kültürel diplomasi alanının devletlerin imajlarını dünya halkları nezdinde olumlu bir hale getirmeyi hedeflediği düşünüldüğünde, ülkelerin kültürel diplomasi alanında halkla ilişkiler disiplininin güçlü teorik altyapısından yararlanmasının bir gereklilik olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar halkla ilişkiler daha çok

özel sektörün hedef kitle ile iletişimine odaklansa da devletlerin diğer ülke kamularıyla ilişkilerinde başarılı olmalarını sağlayacak yaklaşımları da geliştirebilir. Ancak bunun için uluslararası siyasetin dinamiklerini içeren farklı bir perspektif ve bakış açısı edinmesi zorunludur. Bu bağlamda uluslararası ilişkileri de içeren interdisipliner bir yaklaşımı benimsemesi gerektiği söylenebilir.

Katılımcı 2: Halkla ilişkiler bir kişi, işletme, marka, kurum hakkında olumlu bir imaj oluşturmak, karşılıklı ilişkileri artırmak üzerine kurulan bir yönetim görevidir. Halkla ilişkiler birçok pazarlama stratejisinin uzantısıdır. Mesajlar daha ticari olabilmektedir. Kamu diplomasisi ise dış politikaya yöneliktir. Kamu diplomasisi politika oluşturma süreçlerini ve siyasi sonuçları etkiler. Kamu diplomasisi uluslararası çevrenin idaresidir.

Katılımcı 3: Çalışma alanları, araştırmacı ve düşünürlerin kendini yakın hissettikleri alana göre farklı yaklaşımları söz konusu olsa da kamu diplomasisinin çok büyük oranda bir halkla ilişkiler faaliyeti olduğunu söylemek mümkündür. Esasen halkla ilişkiler uzmanları devletlerarası diplomasinin ötesinde sivil alanda faaliyet yürüten diplomatlar olarak görülebilir. Geleneksel diplomatlar ülkeler arasındaki resmi ilişkileri inşa edip yürütmeye odaklanırken kamu diplomasisi daha çok sivil alana, sivil toplum kuruluşlarına, dezavantajlı gruplara odaklanarak kamuoyunu etkilemeye çalışır. Uzun süreli ve sürdürülebilir ilişkiler kurarak iletişim köprüleri inşa etmek için çabalar. Belki aktörler ve kapsam açısından farklı bakış açıları ortaya konulabilir ancak kamu diplomasisinin özünde kapsamlı ve iyi planlanmış bir uluslararası halkla ilişkiler faaliyeti olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Katılımcı 4: Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler arasında yakın bir ilişki olduğu birçok uzman tarafından ortaya konmuştur. Her iki alanda kamularla (public) yani halklarla ilgilenmektedir. Halkla ilişkiler uluslararası hükümet ilişkileri kapsamında kullanıldığında kamu diplomasisi pratikleriyle neredeyse aynı yöntemleri ve araçları kullanmaktadır. Her iki alanda temsil ettiği kurum ya da ülke için olumlu imaj ve itibar oluşturmaya çalışmaktadır. Benzer yakınlıklar nedeniyle çoğu araştırmacı kamu diplomasisini uluslararası hükümet halkla ilişkileri ya da uluslararası halkla ilişkiler faaliyeti olarak değerlendirmiştir. Halkla ilişkilerin görece daha yetkin ve köklü teorileri ve yöntemleri bu bağlamda kamu diplomasisi stratejileri ve pratikleri için kullanılacak özellikler taşımaktadır.

Katılımcı 5: Kamu diplomasisi halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler ve görece siyaset biliminin kesişim noktasındadır. Kamu diplomasisinde hedef, başka ülkelerin halkını etkilemek olduğundan halkla ilişkilerle doğrudan ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Cevapları irdelediğimizde “Katılımcı 2”nin halkla ilişkiler ve kamu diplomasisini farklı perspektiflerden değerlendirdiğini görmekteyiz. Buna göre kamu diplomasisi politik bir süreçtir ve uluslararası çevrenin işiyken halkla ilişkiler daha çok ticari ve pazarlama ağırlıklıdır. Diğer katılımcılar ise kamu diplomasisi ve halkla ilişkileri bir birine yakın alanlar olarak değerlendirmekte, devletlerin farklı uluslardaki kamulara kendilerini anlatma ve kurulacak iletişimi oluşturmayla devam ettirme sürecinde etkili bir unsur olarak ifade etmektedirler.

Kamu diplomasi çalışmaları akademik olarak da incelenen konular arasında yer almaktadır. Ayrıca hayata geçirilen çalışmaların başarı ve başarısızlıkları hedef kitlelerin ülkelere bakışını da şekillendirmektedir. Bu felsefeden hareketle katılımcılara Türk kamu diplomasisi uygulamaları hakkındaki görüşlerinin neler olduğu sorulmuştur:

Katılımcı 1: Türkiye, kamu diplomasisini özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde oldukça etkin bir biçimde kullanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Balkanlar gibi tarihi ve kültürel bağlarının güçlü olduğu bölgelere daha rahat erişebilen Türkiye, bu bölgelerle yakınlaşma fırsatı bulmuş ve ilişkilerini tazelemiştir. Bununla birlikte 1992 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasıyla kamu diplomasisi yaklaşımını kurumsal bir hale getirmeye çalışmış ve Türk dış politikasının yumuşak gücünü artırmaya odaklanmıştır. Özellikle ekonomik temelli dış yardımlar yapan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Türkiye cumhuriyetlerinde ve diğer coğrafyalarda Türkiye'nin olumlu imajına katkıda bulunmuştur. Türk kamu diplomasisinin daha çok kültürel ayağını yürütmeye çalışan Yunus Emre Enstitüsü ise 2009 yılında kurulmuştur. Bu kuruluş Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmayı; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmayı; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermeyi ve Türkiye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirmeyi hedeflemiştir. Son dönemlerde Türk kamu diplomasisine katkı sağlayan en önemli unsurun Türk dizileri olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu diziler sayesinde Türkiye'nin dünya genelindeki bilinirliği artmış ve ülkeye ait tarihi/kültürel değerler daha çok ilgi görmeye başlamıştır.

Katılımcı 2: Türkiye'nin kamu diplomasisi uygulamaları genel olarak bölge ülkeleri üzerine kuruluydu. Uygulamalar dış politikada uzun vadeli stratejik hedefleri kapsamadı. Ancak son yıllarda yeni atılımlar gerçekleşmekte ve kamu diplomasisi pratikleri artış göstermektedir.

Katılımcı 3: Türkiye sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikimi ile bir imparatorluk bakiyesi olması dolayısıyla kamu diplomasisi alanında başarıyla kullanabileceği çok sayıda doneye sahiptir. Yakın zamana kadar planlı ve bilinçli olmasa da sahip olduğu bu potansiyeli el yordamıyla da olsa kullanmaya çalıştığı söylenebilir. Ancak özellikle AK Parti iktidarları döneminde kamu diplomasisi faaliyetlerinin giderek daha planlı ve amaçlı bir şekilde yürütülmeye başlandığını söylemek mümkündür. Bu durumun ivme kazanmasında kamu diplomasisi alanında yapılan çalışmalar ve yetişen uzmanların niceliksel ve niteliksel olarak artış göstermesinin de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Yine artan siyasal ve ekonomik güç bu faaliyetlerin desteklenmesi noktasında etkili olmuştur. Benzer şekilde Türk film endüstrisinin sinema ve dizi filmleri ile süreci desteklediği söylenebilir. Ancak burada temel sorun bu faaliyetlerin yürütülmesinden öte bunların istenilen etkiyi oluşturabilmesi ve kamuoyu yaratabilmesi için yeterli düzeyde ve etkili bir duyurumunun yapılamamasıdır. Zira ABD, İngiltere veya Avrupa Birliği ülkeleri çok daha düşük bütçelerle ve konforlu alanlarda yürüttükleri faaliyetleri başarılı birer medya planlaması ve iletişim çalışmasıyla

Türkiye'nin çok daha zor şartlarda ve kimi zaman daha büyük bütçelerle yürüttüğü çalışmalardan daha verimli sonuçlar elde etmektedirler. Burada kamu diplomasisinin olmazsa olmazlarından biri olan karşı tarafın etkili analizi ve iletişim araçlarının etkili kullanımı noktalarında noksanlıklar olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Afrika ve Balkanlar ile Ortadoğu'da Türkiye'nin son yıllarda yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerin buraların halkları ve kamuoyları nezdinde uzun süreli ve sürdürülebilir ilişkiler açısından oldukça önemli ve büyük ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Burada hükümetler arasında ortaya çıkan veya çıkabilecek geçici tartışma ve çatışma konularının aksine işaret etmeyeceğini söylemek gerekir. Zaten kamu diplomasisinin başarısı bir anlamda karşı tarafın kamuoyunu kendi lehine örgütleyebilme yeteneğinizle ilişkilidir. Bu anlamda bakıldığında sayılan örnekler büyük ölçüde başarılı olarak kabul edilebilir. Ancak Batı dünyası ile ilişkilerde Türkiye'nin kamu diplomasi yeteneğini yeterli ve istenilen etkiyi yaratacak düzeyde başarılı olabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu noktada hükümetler arası ilişkiler veya batının özellikle baskın iletişim gücünün bunu zorlaştırdığı savunulabilir. Ancak kamu diplomasisi mazeret değil çözüm üretmelidir. Çatışmalı ve zor coğrafyalarda başarabildiğini batıda da pek ala başarabilir.

Katılımcı 4: Türk kamu diplomasisi 2000'li yıllarla birlikte gerek uygulama gerekse kurumsallaşma bağlamında gelişme göstermektedir. Türkiye'nin uluslararası alanda gösterdiği açık ve etkin diplomasi ve dış politika girişimleri kamu diplomasisinin de gelişmesini teşvik etmektedir.

Katılımcı 5: Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri özellikle hedef belirleme noktasında yetersiz kalıyor. Özellikle Türk dizileri bütün dünyada önemli bir izleyici kitlesine ulaşmasına rağmen bu sektörün Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesine katkı sunacak şekilde teşvik edilmediği söylenebilir. Türkiye dizileri sayesinde nispeten Türk diline ilgi çekse de turizm ya da siyasal sistem gibi konularda cazibe merkezine dönüşmek için dizileri kullanamıyor. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulduğunda büyük beklentiler vardı ancak başarısız bir girişim olarak kaldı. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle oluşturulan İletişim Başkanlığı ise Türkiye'nin hikayesini dünyaya anlatmakta çok yetersiz kalıyor. Dünyanın farklı ülkelerinde Türkiye'nin otoriterleştiği, IŞİD gibi terör örgütlerini destelediği, vb. birçok konuda Türkiye haklı olmasına rağmen dünyaya kendini anlatamıyor. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Ancak, Türkiye'nin kamu diplomasisi alanında başarısız bir sınav verdiği net. Türkiye kamu diplomasisi konusunda eforunu maalesef daha çok içeride propagandaya ayırıyor görüntüsü veriyor.

Bir ülkenin başka bir ülke ve insanlarıyla kurdukları iletişim çabaları olarak değerlendirilen kamu diplomasisi ülkemizin de son yıllarda etkin bir şekilde uyguladığı bir çalışma alanıdır. Cevapları da incelediğimizde özellikle TİKA, Yunus Emre Enstitüsü gibi kamu kuruluşlarının varlığı ve dizilerin uluslararası piyasalara açılmasına olumlu yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Beşinci soru yukarıdaki sorudan hareketle katılımcıların, Türk kamu diplomasisi alanındaki çalışmalarını yeterli bulup bulmadıklarını öğrenmek amacıyla sorulmuştur. Katılımcılara, "Türk kamu diplomasisi alanındaki çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?" şeklinde yöneltilen soruya verilen

cevapları incelediğimizde yapılan çalışmaların ileri boyutlara taşınması gerektiği söylenmektedir. Var olan çalışmalar etkili olsa da yeterli görülmemektedir. Özellikle ülkemize yönelik negatif haberlere ve iftiralara yönelik düzeltici unsurların yetersiz kaldığına değinilmektedir. Bir diğer önemli yaklaşım da üniversitelerimizin kalitesini artırarak uluslararası alanlardan öğrencilerin ülkemize gelmesinin sağlanmasıdır. Bu da önemli bir faaliyet alanıdır. Ayrıca halkla ilişkiler çalışmalarında olduğu gibi kamu diplomasi çalışmalarında da uzun ve kalıcı çalışmalara odaklanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Katılımcı 1: Türkiye her ne kadar Soğuk Savaş'tan sonra kamu diplomasisi alanında büyük bir mesafe kat etmiş olsa da gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında bu alanda beklenen seviyede olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda ekonomik kapasitenin son derece belirleyici olduğunu ifade etmek mümkündür. Örneğin 2022 itibarıyla dünya genelinde çeşitli ülkelerde 55 adet Yunus Emre Türk Kültür Merkezi bulunurken; bu kuruluşun Çin'deki muadili olarak düşünebileceğimiz Konfüçyüs Enstitüsü'nün dünya genelinde 500'den fazla merkezi bulunmaktadır. Yine Çin'in özellikle Afrika kıtasına yönelik devasa hibeleri ve ekonomik yardımları mevcuttur. Bu durum ekonomik kapasitenin kamu diplomasisi açısından önemini göstermektedir. Bu konu çerçevesinde ele alınabilecek bir başka başlık üniversitelerin eğitim kalitesidir. Nitekim ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Kanada gibi ülkeler, gençlere sundukları kaliteli eğitim fırsatlarıyla dünyanın dört bir yanından yabancı öğrenci çekmekte ve ülkelerinin tanıtımına katkıda bulunmaktadırlar. Bir ülkedeki üniversitelerin kalitesi, o ülkenin olumlu imajını güçlendirmekte ve bir cazibe merkezi olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki üniversitelerin eğitim kalitesinin ve inovasyon kapasitesinin artırılması, ülkemizin dünya milletleri nezdindeki itibarını artıracaktır.

Katılımcı 2: Türk kamu diplomasisinde kayda değer bir koordinasyon sorunu vardır ve dış politika amaçlarına göre kamu diplomasisi planlanmamaktadır. Buna rağmen son zamanlarda hayata geçirilen televizyon ve radyolar ve eğitime yönelik uygulamalar geleceğe yönelik mühim adımlardır.

Katılımcı 3: Dördüncü ve beşinci soruyu birlikte cevaplamıştır.

Katılımcı 4: Türk kamu diplomasisinin gelişme gösteren alanları uygulama (kalkınma yardımları, insani yardımlar, kültürel ilişkiler, değişim programları, diplomatik ilişkiler, vb) faaliyetleri olarak gözükmektedir. Uygulamada birçok kurum ve faaliyet bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak stratejik planlama ve kurumsallaşma bağlamında değerlendirecek olursak bu alanların geliştirilmesi gereken alanlar olduğu görülmektedir. Türk kamu diplomasisinin sadece bilgilendirme ve medya ilişkileri bağlamında değil uluslararası halklarla iyi ilişkiler ve iş birlikleri geliştirmede de kullanılması gerekmektedir. Kamu diplomasisini ağırlıklı olarak propaganda aracı olarak görmek kamu diplomasisinin potansiyellerini önemli ölçüde gözden kaçırmak anlamına gelmektedir. Halkla ilişkilerde olduğu gibi kamu diplomasisinde de amaç bilgilendirmenin yanı sıra güven yaratıcı iş birlikleri geliştirmek ve ülkenin itibarını arttırıcı stratejiler geliştirmektir.

Katılımcı 5: Bir önceki cevapta bununla ilgili fikirlerim geçerlidir. Kesinlikle Türkiye yumuşa güç kapasitesi değerinde bir kamu diplomasisi ve stratejik iletişim politikası yürütemiyor.

Katılımcılara son olarak, ulusal veya uluslararası kamu diplomasisi uygulamalarından verilebilecek en başarılı örnek nedir? Sorusu yöneltmiştir. Her bir cevap bilimsel bağlamda akademisyenlerin yaklaşımlarını ifade etmesi açısından değerlidir. Katılımcılardan bazıları iletişim araçlarının yaydığı popüler kültür dinamiklerine vurgu yaparken bazıları uluslararası yardım çalışmalarına vurgu yapmakta bazıları ise eğitim, ekonomi vb. unsurlara dikkat çekmektedir.

Katılımcı 1: Dünya genelinde birçok başarılı kamu diplomasisi örneği gösterilebilir. Ancak genel olarak bir ülkenin kamu diplomasisini güçlendiren en önemli parametre, o ülkenin sahip olduğu demokratik değerler ve sunduğu yaşam standartlarıdır. İnsan haklarına değer veren, ifade hürriyetini sağlayan, ekonomik refah seviyesi yüksek olan ve eğitimde başarılı olan ülkeler otomatik olarak birer cazibe merkezi haline gelmekte ve diğer ülkelerin kamuoyları nezdinde olumlu bir imaja sahip olmaktadır. Dolayısıyla söz konusu niteliklere sahip olmayan ülkelerin kamu diplomasisinde dezavantajlı olduklarını ifade etmek gerekir.

Katılımcı 2: En başarılı örnek demek kamu diplomasisini basite indirgemek olur. Kamu diplomasisinde başarılı örneklerin sayısı çok fazladır. Örneğin RFE ve RL'nin yayınlarının etkisiyle gerçekleşen 1956 Macar Ayaklanması, British Council'in çalışmaları, VOA ve BBC'nin yayınları, Fulbright Bursu. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Katılımcı 3: Ülkelerde katlettiği insanların birinci derece yakınları henüz hayattayken ve ABD bombardımanında uzuvlarını kaybetmiş insanlar hala yaşıyorken, ABD'nin filmleri, kültürü, içecekleri, giysileri, modası, müziği ile o toplumlar içerisinde yaşam bulması, sevilmesi sempati duyulması kamu diplomasisi anlamındaki en başarılı örnek olarak görülebilir.

Katılımcı 4: Covid 19 dönemindeki dış tıbbi yardımlar ve başta Suriyeli sığınmacılara yönelik insani yardım faaliyetleri Türkiye'nin başarılı kamu diplomasisi uygulamaları olarak değerlendirilebilir.

Katılımcı 5: Türkiye'nin başarılı bir örneğini bilmiyorum. Başarılı örnek olarak son dönemde Güney Kore verilebilir. Dünyada Güney Kore kültürüne müthiş bir ilgi oluşmaya başladı. Güçlü bir ekonomisi var ve bizim gibi ülkelere model olabiliyor. Eğitim sistemleri ve üniversiteleri son yıllarda önemli derecede başarı sağladı. Film ve dizi sektöründe de dünyaya açılmaya başladılar. Ülkenin Samsung gibi markaları bütün dünyaca biliniyor ve bu ülkeye güvenle bakılmasında önemli rol oynuyor.

SONUÇ

İletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla ülkelerin hedef kitleleri de geniş perspektiflere evrilmiştir. Artık ülkeler bölgesel ilişkilerden ziyade küresel

ilişkilere eskisinden daha fazla hem ihtiyaç duymuştur hem de bunun için teşebbüslerde bulunmaya başlamıştır. Soğuk savaş döneminden sonra iletişimin ve anlayışın daha etkili olduğu anlaşılmıştır. Kamu diplomasisi diplomatik seviyede iletişim olgusu olarak düşünülse de kaynak (ülke) ve hedef kitle (diğer ülkelerin insanları) arasında kurulması planlanan iletişimde halkla ilişkiler unsurunun soyutlanması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü halkla ilişkiler mevcut bilgi birikimi ve stratejik yaklaşımlarıyla oluşturulması ve sürdürülmesi istenen iletişim çalışmalarında temel bir vazife görecektir.

Bu bilgilerden hareketle çalışma çerçevesinde cevap aranan araştırma sorularına bakıldığında kamu diplomasisi çalışmaları gerçekleştirilirken kitle iletişim araçlarından faydalandığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ülkelerin kamusal yayın yapan haber kanallarının farklı dillerde ve ülkelerde yayınlar yapmaları, TV dizileri, sinema filmleri genel olarak kamu diplomasisi uygulamalarıyla bağdaştırılmaktadır. Ayrıca kamu diplomasisi bağlamında sosyal medyada artık geniş kitlelere ulaşmada önemli bir etkiye sahip iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir.

Kamu diplomasisi alanı halkla ilişkiler uzmanlarının zaman içerisinde ilgi duyduğu ve bilimsel çalışmalarla katkı sağladığı bir alan olmuştur. Halkla ilişkilerin doğasında çift yönlü ve devamlı bir iletişim amacı vardır. Kamu diplomasisi de iletişim felsefesiyle yola çıkmaktadır. Özetle ülkelerin başka milletlerle kurdukları iletişim olan, kamu diplomasisi çalışmalarında halkla ilişkilerle bir bağlantısının olması interdisipliner yaklaşım açısından doğal bir durumdur. Bu noktada halkla ilişkiler gerek stratejik yaklaşımlarla, gerek kültürel unsurlara yönelik araştırma ve uygulama, gerekse yüz yüze iletişim çalışmalarıyla kamu diplomasisine katkıda bulunabilmektedir.

Türk kamu diplomasisi her ne kadar 2000’li yıllardan itibaren önemli çalışmalara girişmiş olsa da halen gerekli düzeyde bir etkinliğe kavuşmamıştır. Kamu kurumlarının farklı ülkelerde gerçekleştirdikleri çalışmalar kıymetlidir. Ancak bunların farklı unsurlarla desteklenmesi ve devamlılığı esas alınmalıdır. Ülkemizin gerçekleştirdiği veya gerçekleştireceği kamu diplomasisi çalışmalarını çeşitlendirmesi ve kitle iletişim araçlarını etkili bir şekilde kullanması gerektiği sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Asna, A. (2006). *Kuramda Ve Uygulamada Halkla İlişkiler*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Altunay, E., Gülşın, O., & Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim Kurumlarında Mobbing Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, cilt4, sa.1, 62-80.
- Aydemir, E. (2016). *Dış Politikada Yumuşak Güç Ve Medya*. Kalkedon Yayıncılık.
- Başok, N. & Çoşkun, G. (2013). *Teoriden Pratiğe Halkla İlişkiler Projeleri Ödüllü Örnek Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Basmacı, G. (2022). Balkanlardaki Türk Diasporasında Basının Rolü: Balkan Günlüğü Gazetesi Örneğinde. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, cilt12, sa.1, 207-222.
- Çiçek A. (2018). Kamu Diplomasisi Araçlarını Ve Aktörlerini Harekete Geçirmek: Sözde Ermeni Soykırımını İddialarına Karşı Kamu Diplomasisi Faaliyeti Önerisi. *Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyet Kongresi*, Balıkesir, 798-812.
- Erdoğan, İ. (2008). *Teori Ve Pratikte Halkla İlişkiler*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erzen, M. Ü. (2014). *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Gültekin, M. (2020). *Algı yönetimi ve manipülasyon, kanmanın ve kandırmanın psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Güzel, S. Ç. (2016). Dış Yardımlarda Destekleyici Bir Unsur Olarak Kültürel Diplomasi Ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt30, sa.2, 343-359.
- Grunig, E. J. (2005). *Halkla İlişkiler Ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik*, (Çev. E. Özsayar). İstanbul: Rota Yayınları.
- Grunig, J. E., Grunig, L. A., Sriramesh, K., Huang, Y. H. & Lyra A. (1995). Models of Public Relations in an International Setting. *Journal of Public Relations Research*, cilt7, sa.3, 163-186.
- Köksoy, E. (2021). Türkiye’de Kamu Diplomasisi Akademik Literatürü Üzerine Bir İnceleme: Medya, İletişim ve Halkla İlişkiler Çalışmaları Alanı Olarak Kamu Diplomasisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt19, sa.38 , 631-684.
- Nye, J. S. (2020). *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*. (3. Basım). Ankara: BB101 Yayınları.
- Okay, A. & Okay, A. (2014). *Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları*. (7. Basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Uğurhan, Y. Z. C. (2021). Siyasal iletişim açısından sosyal medyada siyasal etkinlik ve ilgi: twitter ve youtube özelinde bir karşılaştırma. İçinde A. Aydemir (Ed.), *Gelenekselden dijital siyasi iletişim çalışmaları*, (ss. 192-214). Eğitim Yayınevi.
- Sancar, G. A. (2012). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Say, S. (2015). Propaganda İçin Kullanılan Bir Örtmece Olarak Kamu Diplomasisi Kavramı. *İnsan ve İnsan Bilim-Kültür-Sanat ve Düşünce Dergisi*, cilt4, 22-44.
- Saydam, A. (2012). *İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, cilt3, sa.13, 101-116.

Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkilerde Kullanılan Araçlar Kamu Diplomasisi Alanında Çalışan Akademisyenlerin Değerlendirmeleri

Varol, A. (2019). *Tüm Boyutlarıyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Yağmurlu, A. (2007). Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, cilt5, sa.1, 9-39.

Yaşar, İ. H. (2020). *Sosyal Medya ve Siyaset*. Ankara: Orion Akademi

ULUSLARARASI HUKUKTA YAPTIRIM REJİMİNİN GENEL İLKELERİ VE ÖZELLİKLERİ

Behnam ALIPOURVAGHASLOU¹

Öz

"Yaptırım", hukuk teorisinin en büyük meselelerinden biridir. Uluslararası ilişkiler literatürü bakımından yaptırımlar devlet, örgüt, grup, şirket ya da kişilerin cezalandırılması veya istenilen davranışa zorlanması amacıyla devreye sokulan baskı araçlarıdır. Devletler diğer rakip devletler üzerindeki istemlerinin yerine gelmediği durumlarda çeşitli baskı türleri uygulamaktadır. Tek taraflı ya da birkaç ülkenin bir araya gelerek uluslararası hukuka uygun veya aykırı bir şekilde uyguladıkları yaptırımlarda farklı amaçlara ulaşmak istenilmektedir. Dolayısıyla yaptırımların tanımı kavram anlamı ve türlerinin incelenesi bu bakımdan önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı ilk önce yaptırımların uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi ve bu doğrultuda uluslararası unsurların özellikle devletler ve uluslararası örgütlerin BM'nin şartı ve kararlarına (Özellikle Güvenlik Konseyinin kararlarına) bağlı olarak yaptırım uygulayıp uygulamadıkları incelemektir. Bu arada yaptırım kavramının tanımında yaptırım ilkeleri özellikle gereklilik ilkesi, orantılılık ilkesi ve uluslararası hukukun gözetilmesi ilkesi dikkate alınmıştır. Yaptırımlar hem devletlerin hem de uluslararası kurum ve örgütlerin gerekli gördükleri durumlarda başvurdukları bir zorlama veya diplomatik baskı aracı olarak karşımıza çıkmaktadır bu bağlamda uluslararası hukuka uyumlu yaptırımların zorlayıcı bir mekanizma olmasının incelenmesi bu çalışmanın amacı ve kapsamı dahilindedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukuk, Devlet, yaptırımlar, doğrudan yaptırımlar, ilkeler, Devlet dışı Aktörler

Jel Kodları : K-30,K33

GENERAL PRINCIPLES AND CHARACTERISTICS OF THE SANCTION REGIME IN INTERNATIONAL LAW

Abstract

"Sanction" is one of the great conundra of legal theory. In terms of international relations literature, sanctions are the means of pressure that are put into effect in order to punish the state, organization, group, company or person or to force the desired behavior. States apply various types of pressure when their demands on other rival states are not met. It is desired to achieve different purposes in the sanctions that are applied unilaterally or by several countries in accordance with international law or in violation of international law. Therefore, it is important to examine the definition, concept, meaning and types of sanctions in this regard. The aim of this study is to first evaluate the sanctions in terms of international law and in this direction, to examine whether international

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Behnam.alipoor@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0851-0318

Atf: ALIPOURVAGHASLOU, B. (2022). *Uluslararası Hukukta Yaptırım Rejiminin Genel İlkeleri Ve Özellikleri*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 157-186

DOI: 10.54831/vanyyuiibfd.1109252

elements, especially states and international organizations, apply sanctions depending on the terms and decisions of the UN (especially the decisions of the Security Council). Meanwhile, in the introduction of the concept of sanction, the principles of sanction, especially the principle of necessity, the principle of proportionality and the principle of observance of international law were taken into account. Sanctions appear as a means of coercion or diplomatic pressure that both states and international institutions and organizations apply when they deem necessary.

Keywords: International law, State, sanctions, direct sanctions, principles, Non-State Actors

Jel Classification : K-30, K33

GİRİŞ

"Uluslararası hukuk Uluslararası toplumun hukukudur"² Ancak, burada temel sorun, söz konusu uluslararası toplumu, bu toplumu oluşturan hangi birimler düzeyinde ele almak gerektiği olmaktadır. Başka bir ifade ile uluslararası toplum hangi aktörlerden oluşmaktadır. Genel değerlendirmede, pragmatik ve pozitif uluslararası hukuka göre uluslararası toplum devletlerden, uluslararası örgütlerden ve bireylerden oluşmaktadır³. Bu toplum her biri kendi amaç ve politikalara sahip olan farklı aktörlerden oluşmaktadır. Burada devletler ana aktörlerdir. Sınırlı sayılarına rağmen devletler ulusal düzeydeki gerçek kişilerle karşılaştırılmaz. Devletlerin coğrafi konum, nüfus, iklim, gelişmişlik düzeyi ve ideoloji bakımından farklılığı, farklı çıkar ve konumlara yol açmaktadır. Bu durum, uluslararası alanda gruplaşmalara yol açabilse de, bu gruplaşmalar her durumda aynı değildir. Bir konuda aynı çıkarları paylaşan devletler bir başka konuda farklı çıkarlara sahip olabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası toplumun, farklı alanlarda benzer veya farklı çıkarlara sahip devletlerden oluştuğu sonucuna varılabilmektedir. Aynı durum, uluslararası kuruluşlar gibi diğer uluslararası aktörler için de geçerlidir. Dolayısıyla, genel hatlarıyla uluslararası toplumu, sürekli iş birliği ve rekabet halinde olan, çıkarları çatışan heterojen aktörlerden oluşan bir yapı olarak tanımlamak mümkündür.

Yaptırımlar, uluslararası hukukun en zorlu konularından biri olup bu alan, farklı konuları birbirine bağlamaktadır. Yaptırımlarla ilgili olarak ortaya çıkan ilk husus, uluslararası toplumda yaptırımların varlığıdır. Uluslararası düzeyde uygulanan yaptırımlar ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması arasında bir bağlantı olmasına rağmen, uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla uluslararası yaptırımların uygulanmasının anılan amacın gerçekleştirilmesi için iyi bir araç olup olmadığına ilişkin tartışma güncelliğini korumaktadır.

Yaptırımlarla ilgili olarak ortaya çıkan diğer hususlardan biri de bu aracın niteliğidir. Yaptırımların uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın bir yolu olduğunun kabul edilmesi, yaptırımların bir cezalandırma yöntemi olabileceğini gündeme getirmektedir. Uluslararası hukukun

² Pazarıcı, H. (2003). *Uluslararası hukuk*. Turhan Kitabevi, 15. Bası, Ankara 2016, s.4

³ Pazarıcı, H, s. 17

büyük bir kısmı pozitivist hukuka dayanmaktadır. Bu hukuk statüsüne göre devletlerin yargılanması öngörülebilir mi? Anlaşılacağı üzere, yaptırımların uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın bir biçimi olduğu fikrini kabul etmek, yaptırımların doğası gereği cezalandırıcı nitelikte kabul edililmeyeceği tartışmasına yol açmaktadır.

Uluslararası Hukukta Yaptırım Rejiminin Genel İlkeleri ve Özellikleri

Uluslararası hukukta yaptırım rejimini anlayabilmek için öncelikle yaptırım kavramı ve yaptırımların uygulanmasını düzenleyen ilkelerin yanı sıra yaptırımın unsurlarının incelenmesi gerekmektedir.

Yaptırım Kavramı

Uluslararası hukukta yaptırım (sanction) kavramının herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımı yoktur. Yaptırımın konusuna bağlı olarak çeşitli tanımlar sunmak mümkündür. Dolayısıyla, yaptırım yelpazesine baktığımız zaman BM şartının 39 ve 42 maddesine atfen BMGK tedbir amaçlı tavsiyeden güç kullanma kadar çeşitli yaptırımları öngörmüştür. Savaşa varmayan zorlayıcı tedbirler içerisinde mukabele-i bilmisil gibi tedbirler uygulayarak uluslararası hukuk üyesinin, uluslararası hukuka aykırı davrandığından dolayı Güvenlik Konseyinin bir cezalandırma yöntemi olarak öne sürülmüştür.⁴ Genel olarak yaptırımlar, ekonomik, askeri ve siyasi olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Söz konusu yaptırımların her birinin içerik olarak farklı olması nedeniyle boyutları da değişkenlik göstermektedir.⁵

"Yaptırım kavramını genel olarak hukuka uymama hallerinde cezalandırma tehdidi veya gerektiğinde cezalandırarak davranış değişikliği yaratma amacı taşıyan zorlayıcı tedbirler şeklinde tanımlamak mümkündür"⁶

Yaptırımlar taraflarına göre tek taraflı ve çok taraflı olmakla birlikte, uygulayıcıları açısından, bölgesel ve evrensel yaptırımlar açısından, konularına göre, Ekonomik yaptırımlar, ticari yaptırımlar, askeri yaptırımlar, iletişim alanında yaptırımlar olarak sınıflandırılabilir.⁷

Ekonomik yaptırımlar, bir devleti ekonomik olarak piyasadan çıkarmak anlamına gelmektedir. Bir devlet veya ona bağlı kuruluşların ekonomisine yönelik yaptırım uygulamak için çeşitli önlemler alınabilmektedir. Ekonomik yaptırım, yaptırım uygulanan devletle ticari işlem yapmamak veya ilgili

⁴ Süleyman, D. O. S. T, Korkmaz, Z. (2015). Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık Ve Bazı Uygulamalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 111-157.

⁵ Abi-Saab, G. (2001). The concept of sanction in international law. In *United Nations sanctions and international law* (pp. 29-41). Brill Nijhoff.

⁶ ŞİMŞEK, G. E. (2020). Uluslararası Hukuk Açısından Ekonomik Yaptırımlar ve ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Kısa Bir Değerlendirilmesi. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(4), 2049-2078.s.2053

⁷ Mehdilo, Abolhasani Histani, Rızai. (2019). Bulanık hiyerarşik analiz yöntemi kullanılarak ekonomik yaptırım türlerinin sıralanması ve yaptırım risk endeksinin tahmin edilmesi. *Bilimsel Üç Aylık Uygulamalı İktisat Teorileri*, 6(2), 47-72, s.39

devletten mal veya hizmet satın almamak gibi işlemleri veya ilgili devletin yurt dışındaki hesaplarına bloke koymayı içermektedir. Bu, devletin yurt dışındaki varlıklarının bloke edilmesinin ve anılan varlıkların ülkeye transferinin veya varlıkları kontrol etmesinin önlendiği anlamına da gelmektedir. Yaptırım uygulanan devletin kurum ve kuruluşlarıyla bankacılık faaliyetlerinde bulunmamak, ekonomik yaptırımların bir başka boyutudur. Aynı işlem ister gerçek ister tüzel kişiler olsun, ilgili devlete mensup veya onunla herhangi bir ticari ilişkisi olan kişiler için de geçerlidir. Bu nedenle, özel olarak belirlenmiş vatandaşların (specially designated national) mal varlıklarının bloke edilmesi veya dondurulmak suretiyle de ekonomik yaptırımların uygulandığı söylenebilmektedir. Bu, bir ülkenin sermaye, mal veya ekonomik faaliyetlerinin belirli bir amaç veya genel olarak durdurulduğu anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla ekonomik yaptırım, bir devlete mensup özel kişi veya kamu kurumlarının ekonomik faaliyetlerini durdurmak amacıyla alınan her türlü önlem anlamına gelmektedir.

Askeri yaptırımlar ise, askeri teçhizat satmamak, askeri bilgi paylaşmamak veya ortak askeri operasyonlar yürütmemek, askeri yardımları kesmek vb. gibi bir devletin askeri kabiliyetini zayıflatma amacını taşımaktadır. Dolayısıyla askeri yaptırım, bir devlete karşı askeri nitelikte olan her türlü faaliyetin durdurulması anlamına gelmektedir.

Siyasi yaptırımlarda ise iki hususu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Birincisi, yaptırım uygulanan devletle her türlü iletişimi kesmek, ikincisi ise sunduğu her türlü iletişim hizmetini durdurmaktır.

Dolayısıyla genel olarak yaptırım kavramının, yaptırım uygulayan devlet tarafından, yaptırım uygulanan devlet ile birlikte yürütülen faaliyetlerin durdurulması ve yaptırıma konu olan her türlü faaliyetin gerekli araçlar kullanmak suretiyle engellenmesi anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

Yaptırım Rejiminin Tarihsel Gelişimi

BM Güvenlik Konseyi'nin enerji ile ilgili yaptırımları ülkelere ve terör örgütlere yönelik aşağıdaki gibi uygulanmıştır:

- (i)- Güney Rodezya'ya yönelik 1966 tarihli ve 221 sayılı kararı⁸,
- (ii)- Irak'a yönelik 1990 tarihli ve 661 sayılı kararı⁹ ve 1995 tarihli ve 986 kararı¹⁰,
- (iii)- Yugoslavya Cumhuriyetine yönelik 1992 tarihli ve 787 sayılı kararı¹¹,
- (iv)- Libya'ya yönelik 1993 tarihli ve 883 sayılı kararı¹² ve 2011 de uygulanan 1970

⁸ UN Doc. S/Res/221 (1966).

⁹ UN Doc. S/Res/661 (1990).

¹⁰ UN Doc. S/Res/986 (1965).

¹¹ UN Doc. S/Res/787 (1992).

¹² UN Doc. S/Res/883 (1993).

¹³ve 1973 sayılı kararları¹⁴,

- (v)- Haiti'ye yönelik 1993 tarihli ve 841 sayılı kararı¹⁵,
- (vi)- Angola'ya yönelik 1993 tarihli ve 864 sayılı kararı¹⁶,
- (vii)- Sierra Leone'ye yönelik 1997 tarihli ve 1132 sayılı kararı¹⁷,
- (viii)- Terör örgütleri Daiş, El Kaide'ye yönelik 2015 tarihli ve 2199 sayılı kararı¹⁸.

Ayrıca, AB'nin enerji ile ilgili yaptırımları ülkelere yönelik aşağıdaki gibi uygulanmıştır:

- (i)- Irak'a yönelik 2003 tarihli ve 495 sayılı ortak kararı¹⁹,
- (ii)- İran'a yönelik en sert yaptırımlar 2010 – 2012 yılları arasında yapılmıştır,
- (iii)- Suriye'ye yönelik 2012 tarihli ve 36 sayılı kararı²⁰,
- (iv)- Ukrayna ile ilgili Rusya'ya yönelik 2014 tarihli ve 833 kararı²¹ ve ayrıca 2014 tarihli 1290 sayılı kararı²²,
- (v)- Ukrayna'ya yönelik 2014 tarihli ve 825 sayılı kararı²³.

BM Güvenlik Konseyi, 1968'de Güney Rodezya'da gayri meşru yollarla iktidara el konulmasına tepki olarak ilk yaptırım rejimini uygulamıştır.²⁴ Ancak, Güvenlik Konseyi'nin 1966 tarihli ve 221 sayılı kararında petrol kısıtlamaları getirme geçmişi bulunmaktadır. Bu karar gereğince Konsey Rodezya'ya petrol kısıtlamalarını getirmeyi kararlaştırmıştır. Bu karara göre, Portekiz hükümetine, petrolün Beira'dan Güney Rodezya'ya pompalanmasına izin verilmemesi, almaması, tüm ülkeleri Rodezya'ya petrol taşıyan gemilerin yönünü değiştirilmesinin sağlanmasını ve İngiliz ve Kuzey İrlanda hükümetlerini, güvendiği gemileri önlemek için gerekirse güç kullanmaya çağırıştır.²⁵

Güvenlik Konseyi, 19 Mart 1968 tarihli 1399. toplantısında Güney Rodezya'daki durumu gözden geçirmiştir. 29 Mayıs 1968'de Konsey, 253 sayılı Kararı uyarınca Güney Rodezya halkının temel hak ve özgürlüklerinin ihlali olan tutuklama, hapis ve idam dahil tüm siyasi baskı eylemlerini

¹³ UN Doc. S/Res/1970 (2011).

¹⁴ UN Doc. S/Res/1973 (2011).

¹⁵ UN Doc. S/Res/841 (1993).

¹⁶ UN Doc. S/Res/864 (1993).

¹⁷ UN Doc. S/Res/1132 (1997).

¹⁸ UN Doc. S/Res/2199 (2015).

¹⁹ CP. 2003/495/CFSP.

²⁰ CR. No 36/2012.

²¹ CR. No 833/2014.

²² CR. No 1290/2014.

²³ CR. No 825/2014.

²⁴ DPPA, "Subsidiary Organs of the United Nations Security Council", *Fact Sheets*, 2021, s. 4.

²⁵ SC, Resolution 221(1966) of 6 April 1966.

kınamış ve BM Genel Kurulu'nun 1514 sayılı kararıyla birlikte ülkedeki ayaklanmaya son vermek için tüm BM üye devletlerinin şu önlemleri alması gerektiğini bildirmiştir:

- 1- Güney Rodezya menşeli tüm mal ve ürünlerin ithalatı ve ihracatının durdurulması;
- 2- Taraf Devlet vatandaşları tarafından Güney Rodezya'ya karşı alınan malların önlenmesi;
- 3- Taraf ülkelere veya vatandaşlarına ait gemi veya uçakların geçmesinin engellenmesi;
- 4- Taraf devletler veya vatandaşları tarafından herhangi bir mal veya ürünün satışı veya temininin engellenmesi.

Buna karşı, Güvenlik Konseyi'nin yaptırım rejimine ilişkin en son kararlarından biri Mali Cumhuriyeti'ne yönelik olmuştur. Söz konusu yaptırım rejimi 2017 yılında başlamıştır. Güvenlik Konseyi'nin 2374 sayılı Kararı, 2015 yılında Mali hükümeti ile l'Azawad Silahlı Gruplar (des Mouvements de l'Azawad coalition of armed group) arasında imzalanan Barış ve Uzlaşma Anlaşmasının (Agreement on Peace and Reconciliation) uygulanmasını engelleyen kişi ve kuruluşlara yönelik olmuştur.

Ağustos 2017'de Mali hükümeti ile Dulazadad Riyali hareketi arasındaki çatışmaların yeniden başlamasıyla Mali Hükümeti, Güvenlik Konseyi'nden anlaşmanın uygulanmasını engellemekten sorumlu olanlara derhal yaptırım uygulanmasını talep etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, Güvenlik Konseyi, 29 Haziran 2017 tarihli 2364 sayılı kararıyla konuyu ele almış²⁶ ve Anlaşmanın uygulanmasını engellemek veya tehdit etmek amacıyla hareket edenlere yönelik yaptırım rejimi getirmiştir. Söz konusu yaptırımlar çatışmalara yeniden başlayan ve ateşkes çağrısını ihlal eden ve silahlı saldırılar düzenleyenlere yönelik olmuştur. Güvenlik Konseyi yaptırımlarını 31 Ağustos 2019'da yenilemiştir.

Güvenlik Konseyi 2374 sayılı kararıyla, ilgili kişilerin mal varlıklarının bloke edilmesi ve seyahat yasaklaması konularını içermektedir. Bu yaptırımlar, Yaptırımlar Komitesi tarafından eylemlere doğrudan veya dolaylı olarak dahil olan sorumlu, uygulayıcı, doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olduğu kabul edilen kişi ve kuruluşlara uygulanmıştır.²⁷

Konsey, Mali'nin mevcut durumunu uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak görmüş ve aşağıdaki kararları vermiştir:

1. Seyahat kısıtlamasına yönelik karar: Bu karara göre, bir yıllık bir süre içinde, tüm üye devletler, karar uyarınca oluşturulan komite tarafından belirlenen kişilerin

²⁶ SC, Resolution 2364 (2017), Adopted by The Security Council at its 7991st meeting, S/RES/2364, 29 June 2017, P.4.

²⁷ DPPA, "Subsidiary Organs of the United Nations Security Council", *Fact Sheets*, 2021, s.32.

ülkelerine giriş veya ülkesinden geçişini önlemek için gerekli önlemleri almalıdır ve listede yer alan bir kişinin seyahat yasağını ihlal ederek seyahatini bilerek kolaylaştıran kişiler komite tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde gözletilmektedir.

2. Mal varlıklarının dondurulmasına yönelik karar: Bu karara göre, bir yıllık bir süre içerisinde, tüm üye devletlerin, kendi topraklarında sahip olunan veya kontrol edilen tüm fonları, diğer mali varlıkları ve ekonomik kaynakları gecikmeksizin dondurulacağına karar verilmiştir. Ayrıca, üye devletler, hesaplardan vadesi gelen faizler veya diğer kazançların dondurulan hesaplara eklenmesine veya söz konusu hesapların oluştuğu tarihten önce ortaya çıkan sözleşmeler ve yükümlülükler uyarınca ödenmesi gereken ödemelere izin verebileceğini kararlaştırabilir ve devletlerin ödemenin yapılmadığına karar vermesi şartıyla, belirlenen kişi veya kuruluşun listelenmesinden önce akdedilen bir sözleşmeye göre vadesi gelen ödemeyi yapmasını engellemeyeceği kararlaştırılmıştır.²⁸

Konsey 2480 sayılı kararında, Mali hükümetine ve çatışmaya taraf olanlara, anlaşmanın somut, makul tedbirlerle uygulanmasını hızlandırmaya devam etmeleri için çağrıda bulunurken, 1374 sayılı kararında ise yaptırım uygulanan kişi ve kuruluşların herhangi bir mali, operasyonel veya lojistik destekten yararlanmaması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹ Dolayısıyla 2374 karardaki yaptırım listesinde yer alan kişi veya kuruluşların, listeden çıkarılıncaya kadar ve paragraf 2, 5, 6'da belirtilen muafiyetlere hanel getirmeksizin Mali'de bulunan BM kuruluşlarından herhangi bir mali, operasyonel veya lojistik destekten yararlanamayacaklarını vurgulamaktadır. Ardından Güvenlik Konseyi 2484 sayılı kararında bu önlemleri 31 Ağustos 2020'ye kadar uzatma kararı almıştır.

BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek;

- 1- 2374 (2017) sayılı kararın 1 ila 7. paragraflarında belirtilen tedbirlerin 31 Ağustos 2020'ye kadar uzatılmasına karar vermiştir,
- 2- Bu tedbirlerin, 2374 (2017) sayılı kararın 8. ve 9. paragraflarında belirtildiği gibi, Komite tarafından belirlenen kişi ve kuruluşlara uygulanacağı kabul edilmiştir.³⁰

Yaptırım rejimlerinin en kısa süreli olanı, 17 Mayıs 2000'de başlayıp 15 Mayıs 2001'e kadar süren Eritre / Etiyopya'ya karşı uygulanmıştır.³¹

²⁸ SC, Resolution 2374 (2017) Adopted by the Security Council at its 8040th meeting, on 5 September 2017, S/RES/2374 (2017), 5 September 2017, pp.4-5.

²⁹ SC, Resolution 2480 (2019) Adopted by the Security Council at its 8568th meeting, on 28 June 2019, S/RES/2480 (2019), 28 June 2019, P.3. Para.3.

³⁰ Ibid.

³¹ DPPA, "Subsidiary Organs of the United Nations Security Council", *Fact Sheets*, 2021, s.4.

Güvenlik Konseyi günümüze dek belirli ülkeleri veya gruplara yönelik yaklaşık 30 yaptırım rejimi uygulamaya koymuştur. Bu yaptırım rejimleri Güney Rodezya, Güney Afrika, eski Yugoslavya, Haiti, Angola, Liberya, Eritre / Etiyopya, Ruanda, Sierra Leone, Fildişi Sahili, İran, Somali, IŞİD, El Kaide, Irak, Sudan, Lübnan, Libya, Taliban, Gine-Bissau, Yemen, Güney Sudan, Mali, DRC, CAR ve DPRK ülke ve grupları kapsamıştır.³²

Yaptırım rejimi uygulamaları, genellikle çatışma durumu Konsey tarafından sürekli olarak değerlendirilmek suretiyle değiştirilebilmekte veya iptal edilebilmektedir. Şu ana kadar en uzun süreli yaptırım rejimi Somali’de olmak üzere, on dört aktif yaptırım rejimi bulunmaktadır. Somali’ye karşı 1992’de başlatılan yaptırım günümüzde devam etmektedir.

Uluslararası Hukukta Yaptırım Rejiminin İlkeleri ve Sınırlamaları

Yaptırımlar rejiminde dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri, yaptırımların uygulanmasında uyulması gereken ilkeler ve sınırlamalardır. Bu ilke ve sınırlamaların temeli, BM Şartı’nın 24. maddesinde aranmalıdır. BM Şartı’nın 24. maddesinin ikinci fıkrası şu şekildedir: *“Bu görevlerin yapılmasında, Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine uygun olarak hareket eder.”*

Bu, Konseyin yaptırımların uygulanması da dahil olmak üzere, görev ve yetkilerini yerine getirirken BM Şartı’nın amaç ve ilkelerini göz ardı edemeyeceği anlamını taşımaktadır. Öncelikle Şartın 1. maddesinde belirtilen amaçlara ulaşmak için yaptırımlar zorunludur. İkinci olarak Şartın 2. maddesinde belirtilen 3. fıkrası uyarınca, yaptırım rejimlerinin amacına ulaşması için gereklilik ve orantılılık ilkeleri çerçevesinde olması gerektiği sonucuna varılabilir. Yaptırımların orantılılık ve gereklilik ilçesine dayandığı taktirde BM’nin amacı olan barış ve güvenlik sağlanabilir. Aynı zamanda uluslararası hukukunun, örneğin, üyelerinin egemen eşitliği, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği çerçevesinde çözülmesi ilkelerine de saygı duyulmalıdır.

Gereklilik İlkesi

Yaptırımlara başvururken dikkat edilmesi gereken ilk husus, bu tedbirlere başvurma gerekliliğidir. BM Şartı, yaptırımların gerekli olmasını şart koşmasa dahi, gereklilik ilkesi uluslararası hukukta bilinen temel bir ilkedir. Uluslararası hukukta gereklilik ilkesi, birçok durumda uluslararası ve bölgesel sözleşmeler ve uluslararası tahkim içtihatlarında dikkate alınmıştır. Uluslararası hukukta gereklilik ilkesi o kadar önemli hale gelmiştir ki, çeşitli alanlarda uluslararası aktörlerin görevlerini değerlendirmek için bir kriter olarak görülebilmektedir. Devletler, bir sözleşme hükümlerinin tam olarak uygulanmasını sağlamak için istisnai eylemlerde bulunmalarına izin verildiği durumlarda, eylemlerinin gerekli olması lazımdır. Birçok durumda, uluslararası anlaşmalar bu yaklaşımı temel almıştır. Gereklilik konusu, Deniz Hukuku Sözleşmesinde defalarca dile getirilmiştir. Örneğin,

³² Ibid.

sözleşmenin 18. maddesinin ikinci fıkrası şu şekildedir: “Geçiş sürekli ve çabuk olacaktır. Bununla beraber, durma ve demirleme sadece seyrüseferin olağan olaylarından olduğu veya mucbir sebep veya yardım ihtiyacı nedeniyle gerekli olduğu veya tehlike veya yardım ihtiyacı içinde bulunan kişilere, gemilere veya uçaklara yardım götürülmesi amacıyla olduğu takdirde, geçiş, durma ve demirlemeyi de içerir.”

Söz konusu Sözleşmenin 25. maddesinin birinci fıkrası, güvenli olmayan geçişi önlemek için sadece yetkili devletin gerekli önlemleri almasına izin vermektedir. Bu madde gereğince: “Sahildar devlet, karasularında zararsız olmayan her türlü geçişi engellemek için gerekli tedbirleri alabilir.”

Bu sözleşmede öngörülen diğer bir sınırlama ise, yabancı gemiler üzerinde cezai yargılama yetkisinin kullanılmasıdır. Sözleşmenin 27. maddesi, yabancı bir gemide cezai yargı yetkisine ilişkin şu hususları belirtmektedir:

- 1- Karasularından geçen yabancı gemide, geçiş sırasında işlenmiş bir suçtan ötürü bir şahsın tutuklanması veya bir soruşturmada bulunulması amacıyla sahildar devlet aşağıdaki durumlar dışına cezai yargı yetkisini kullanmamalıdır: (...)
- d) Eğer bu tedbirler uyuşturucu maddelerin veya uyuşturucu ilaçların gayri meşru trafiğinin önlenmesi için gerekli ise;”

Dolayısıyla, bu Sözleşmede öngörülen sınırlamalardan herhangi birini uygularken, önlem alınması gerekli olmalıdır. Bu konu Deniz Hukuku Sözleşmesi ile sınırlı değildir. Aynı yaklaşım insan hakları sözleşmelerinde de görülmektedir.³³

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), sınırlayıcı koşulların mutlak olmayan haklara uygulanmasında³⁴ bu kriterin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin, Sözleşmenin 5. maddesine göre, özgürlük ve güvenlik hakkına yönelik getirilen sınırlamalar gerekli olmalıdır. Söz konusu maddenin ilk paragrafi gereğince;

“1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz: (...) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması;”

³³ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/153-unclos-turkish>, 22/07/2022

³⁴ Non-Absolute Rights

AİHM, Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey davasına ilişkin kararında, Türk Anayasa Mahkemesinin, hem başvurucuların gözaltına alındığı genel koşulları hem de önündeki davanın özel koşullarını göz önünde bulundurarak, başvurucuların tutukluluğunun yasal gerekçelerinin olduğuna, delillere müdahale etme riskinin ve kaçabilecekleri şüphesinin bulunduğu karar verdiğine dikkat çekmiştir. Ancak AİHM'e göre soruşturma sürecinde gerçekleştirilen bu tutuklamalar, orantılılık ilkesinin bir unsuru olan "gereklilik" şartını taşımamaktadır.³⁵

Devletler, özel ve aile hayatına saygı hakkına sınırlamalar getirebilmektedir. Bu Sözleşmenin 8. maddesinin ikinci fıkrasına göre: *"Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."*

Liebscher v. Avusturya davasında³⁶, başkalarının haklarını koruma ihtiyacı konusu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından Avusturya Tapu Kaydı Yasası'nın 87 ve 94. bölümlerinin amacı olarak kabul edilmiş ve bu nedenle Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin ikinci paragrafının ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.³⁷

Buna benzer şekilde, Sözleşmenin 9. maddesinin ikinci fıkrası düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin şu hususları düzenlemektedir: *"Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir."*

Söz konusu ilkeye diğer davalarda da istinat edilmektedir.³⁸ Olga Kudrina v. Rusya davasında³⁹ Mahkeme, şartlar ışığında olayların gerekliliğinin değerlendirilmesi dikkate alınmalıdır.⁴⁰ Diğer davalarda da Mahkeme ayrıca tüm koşullara ilişkin olarak gereklilik ilkesinin yerine getirilmesini

³⁵ ECHR, case of Ahmet Hüsrev Altan v. Türkiye, Application no. 13252/17, Judgment of 13 April 2021, Para.89.

³⁶ Bu dava, anlaşmalı bir boşanmadan sonra malın devrine ve devrin mümkün olması için kişisel verileri içeren tam boşanma anlaşmasının tapu siciline girilmesi gerekliliğine ilişkindir.

³⁷ ECHR, Liebscher v. Austria, Application no. 5434/17, Judgment of 6 April 2021, Para.57.

³⁸ ECHE, mutatis mutandis, Berladir and Others v. Russia, no. 34202/06, para. 34, 10 July 2012; Yılmaz Yıldız and Others v. Türkiye, no. 4524/06, para. 28, 14 October 2014; and Yordanovi v. Bulgaria, no. 11157/11, para. 51, 3 September 2020, mutatis mutandis, Eon v. France, no. 26118/10, para. 34 in fine, 14 March 2013.

³⁹ Mevcut davadaki ana meseleler, yerel mahkemelerin başvuran adına tanık çağırmayı reddetmesinin, başvuranın Sözleşme'nin 6, 1 ve 3 (d) maddesi kapsamındaki haklarını ihlal edip etmediği ve başvuranın davaya katılmasından kaynaklanan kovuşturma ve mahkûmiyetinin olup olmadığıdır.

⁴⁰ Olga Kudrina v. Russia, Application no. 34313/06, Judgment of 6 April 2021, Para.38.

vurgulamıştır.⁴¹ Dolayısıyla, Devletler bir sözleşmede yer alan yükümlülüklerini uygulamak istediği takdirde durumu göz önünde bulundurarak sözleşmelerde öngörülen gerekli prosedürlere ve yargılama usulüne uymak zorundadırlar.

Dolayısıyla devletler açısından gerek yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerekse Sözleşmenin izin verdiği hallerde yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sapma olasılığı ile ilgili olarak gereklilik ilkesinin, uyulması gereken başlıca kriter olduğu söylenebilir. Uluslararası bir organ olarak Güvenlik Konseyi, bu ilkenin dışına kalamaz. Uluslararası hukukun aktörlerinden biri olan Konsey, görevlerini yerine getirirken gereklilik ilkesine uymak zorundadır. Bu, ilk olarak Konsey tarafından öngörülen yaptırımların gerekli olması ve ikincisi, bu gereklilik konusunu meşru bir amaca dayanması anlamını taşımaktadır. BM Şartı'nın 1. maddesine göre söz konusu meşru amaçlar şunlardır:

- 1- Uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla: Barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka suretle bozulması halini ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirleri almak; barışın bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mahiyette uyuşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini veya çözülmesini, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak barışçı yollarla gerçekleştirmek;
- 2- Uluslar arasında, ulusların hak eşitliği prensibine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin hakkına saygı üzerine kurulmuş dostane münasebetler geliştirmek ve dünya barışının sağlanması için elverişli her türlü diğer tedbirleri almak;
- 3- Ekonomik, sosyal, fikri ve insani mahiyetteki uluslararası davaları çözerek, ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek,
- 4- Milletlerin bu müşterek amaçlara doğru sarf ettikleri gayretlerin düzenli bir merkezi olmak.

BM Şartı'nın 41. maddesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yaptırımlar öngörmüş olsa da, BM Şartı'nın 24. maddesi, Şartın tüm amaç ve ilkelerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre, herhangi bir yaptırım tedbiri alınırken, 1. maddenin ilk paragrafı uyarınca gerekli olmakla birlikte, dostane ilişkilerin gelişimi, uluslararası iş birliğinin kazanılması da dikkate alınmalı ve bunlara haksız zarar verilmemelidir. Aynı zamanda şarttaki ortak hedeflere ulaşmak için BM eylemini koordine etme konusuna da hanel getirilmemelidir. Dolayısıyla, barış ve güvenliği sağlanması BM'nin diğer amaçlarını dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Şartın 25. maddesi uyarınca, BM'nin tüm üyelerinin bu şarta uygun olarak Güvenlik Konseyi kararlarını kabulü ve uygulaması unutulmamalıdır. Bu, devletlerin yaptırımları uygulama konusunda

⁴¹ ECHR, M.B. and Others v. Slovakia, Application no. 45322/17, 1 April 2021, Paras.91-92. And mutatis mutandis, Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Türkiye [GC], Application no. 24014/05, Judgment of 14 April 2015, Paras. 222-5.

da bu kriterlere uymalarının gerekli olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, devletler tarafından alınan herhangi bir yaptırım tedbiri, gereklilik ilkesine uygun olmak zorundadır.

Son olarak Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla gerekli tedbirlerin dışına çıkması için mantıklı bir neden yoktur.

Orantılılık İlkesi

Uluslararası yaptırımların uygulanmasında dikkate alınması gereken ikinci ilke Orantılılık ilkesidir. Yaptırımlar sadece şartın amaç ve ilkelerine ulaşmak ve özellikle uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için değil, aynı zamanda bunları bu amaca uygun hale getirmek için de orantılı bir biçimde olmalıdır. Birleşmiş Milletler Şartında gereklilik ilkesinde olduğu gibi, Orantılılık ilkesi konusunda da herhangi bir hüküm yoktur. Ancak gereklilik ilkesi gibi bu ilke de uluslararası hukukta dikkate alınmıştır.

Genel olarak, uluslararası aktörler tarafından alınan tedbirlerin meşru zemine oturtmak için gereklilik ve Orantılılık kriterleri aynı anda dikkate alınmaktadır. Nitekim AİHM kararları da bunlara bir örnektir. Mahkeme nezdinde çeşitli davalarda gereklilik ve Orantılılık ilkeleri birlikte ele alınmıştır.⁴²

Bu ilke, birçok kez davalı devletlerin davacıların haklarına saygı gösterme yükümlülüklerini ihlal ettiği iddiasıyla davacılar tarafından ileri sürülen itirazlara dayanak edilmiştir. Handzhiyski v. Bulgaristan davasında davalı devletin eylemlerinin Orantılılık esaslarına dayalı olmadığı gerekçesiyle gündeme gelmiş ve şöyle ifade edilmiştir: "... *polisin gözaltına alması ve para cezası vermesi, eyleminin önemsiz olması açısından Orantılılık ilkesine aykırılık oluşturmuştur...*"⁴³ AHİM içtihadına göre, bir eylemin orantılı olması için, yetkili makamlar, izlenen meşru amaca ulaşmak için mümkün olan birden fazla yolu seçerken, temel ilkeler üzerinde en az hak ve özgürlükleri kısıtlamaya sahip bir eylem veya araç benimsemelidir.⁴⁴

Uluslararası Adalet Divanı'nın içtihatları da Orantılılık ilkesinin Divan tarafından vurgulandığını göstermektedir. Divan, deniz sınırlarının sınırlandırılmasına ilişkin uyuşmazlıklarda Orantılılık ilkesini değerlendirmiştir. Divan, Deniz Hukuku Sözleşmesinin 74. ve 83. maddeleri uyarınca "adil bir çözüme ulaşma" konusundaki değerlendirmesinde Orantılılık ilkesinden yararlanmıştır. Karayip Denizi ve Pasifik Okyanusunda Deniz Sınırlandırması davasında (Kosta Rika /

⁴² ECHR, case of Ahmet Hüsrev Altan v. Türkiye, Op. Cit., Para.91.and Handzhiyski v. Bulgaria, Application no. 10783/14, Judgment of 6 April 2021, Para.44, Handyside v. the United Kingdom, 7 December 1976, Para. 48, Series A no. 24; The Sunday Times v. the United Kingdom (no.1), 26 April 1979, para. 59, Series A no. 30; and Barthold v. Germany, 25 March 1985, para. 55, Series A no. 90.

⁴³ Handzhiyski v. Bulgaria, Opcit., Para. 34.

⁴⁴ Mr. L.; Se, Mr; Tl, Mr. Case of Leyla Sahin v. Türkiye. 2005.

Nikaragua), Divan ayrıca kıyı ve ilgili deniz seviyelerini Orantılılık ilkesine göre incelemiştir. Divan söz konusu davada şunu belirtmektedir:

“Münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı ile ilgili tek deniz sınırını belirlemek için Divan, BMDHS'nin 74 ve 83. maddelerine göre “adil bir çözüme ulaşmak”tır. Divan, yerleşik içtihatları uyarınca münhasır ekonomik bölgeyi ve kıta sahanlığını üç aşamada sınırlamıştır. İlk olarak, Taraflar ilgili kıyılarında en uygun taban noktalarını kullanarak geçici olarak bir eşit mesafe çizgisi çekecektir. İkinci olarak, geçici olarak çizilen eşit mesafe çizgisinin ayarlanmasını haklı gösterebilecek ilgili koşulların olup olmadığını değerlendirecektir. Üçüncü olarak, Tarafların ilgili kıyılarının uzunluğu ile bunlara ait olduğu tespit edilen deniz alanları arasında belirgin bir Orantılılık olup olmadığını kontrol ederek ilk iki aşamadan kaynaklanan sınırın genel hakkaniyetini değerlendirecektir.”⁴⁵

Bu mesele, Divanın deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin diğer kararlarında daha önce de kullanılmış olup, Orantılılık ilkesini içtihatlarında⁴⁶ adil bir çözüme ulaşmak için bir kriter olarak kabul ettiği göstermektedir.

Uluslararası Hukukun Gözetilmesi ve Saygı

Yaptırımların uygulanmasında dikkate alınması gereken en önemli kısıtlamalardan biri genel olarak tüm uluslararası hukuk ilkelerine saygıdır. Uluslararası hukuk, uluslararası toplumdaki aktörlerin davranış biçimini belirleyen bir dizi kural ve ilkeler olarak kabul edilmekte ve çeşitli etkileri bulunmaktadır. Diğer etkenlerin yanı sıra, her uluslararası aktör bu kurallara göre hareket etmekle yükümlüdür. Bu kurallardan bazıları doğası gereği rızaya dayalıdır ve bu nedenle hükümetler bu kurallara ancak kendi rızaları ile uyabilmektedir. Ancak bu kurallardan bazıları uluslararası düzenin temelini oluşturur ve bu nedenle hükümetlerin rızası olmasa dahi saygı gösterilmesi gerekmektedir.

Uluslararası toplum yaptırımların bir devlet ve örgütün uluslararası hukuku ihlal etmesine bir yanıt olmasını amaçlarsa da, yaptırımların kendisinin uluslararası hukuku ihlal etmemesi gerekmektedir. Yaptırım uygulayan kurum ve kuruluşlara verilen yetki uluslararası hukuktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bu kurumlar ve kuruluşlar, kökleri uluslararası hukuka dayanan bir

⁴⁵ ICJ, Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment of 2 February 2018, Para.135.

⁴⁶ Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009, pp. 101-103, paras. 115-122; Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v. Colombia), Judgment, I.C.J. Reports 2012 (II), pp. 695-696, Paras. 190-193; Maritime Dispute (Peru v. Chile), Judgment, I.C.J. Reports 2014, p. 65, para. 180). Mahkeme, Karadeniz'de Denizlerin Sınırlandırılmasına İlişkin Kararında (Romanya/Ukrayna) belirtilen üç aşamalı metodolojinin, deniz sınırlarının sınırlandırılması talep edilen diğer uluslararası mahkemeler tarafından da benimsendiğini kaydeder. (see e.g. Delimitation of the Maritime Boundary in the Bay of Bengal (Bangladesh/ Myanmar), Judgment, ITLOS Reports 2012, pp. 64-68, Paras. 225-240 ; Bay of Bengal Maritime Boundary Arbitration (Bangladesh v. India), Award of 7 July 2014, International Law Reports, Vol. 167, pp. 111-114, Paras. 336-346).

tüzel kişiliğin eylemlerine ilişkin kural ve düzenlemelerini ihlal edemezler. Özetle, uluslararası aktörler tarafından yaptırımların uygulanması, uluslararası hukuku kurallarına aykırı olmamalıdır.

BM Şartı'nın 24. maddesinin ikinci fıkrası şu şekildedir: *"Bu görevlerin yerine getirilmesinde, Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler amaç ve prensiplerine uygun olarak hareket eder..."*

Bu, Konsey'in yaptırımların uygulanması da dahil olmak üzere görevlerini yerine getirirken BM Şartı'nın amaç ve ilkelerini göz ardı edemeyeceği anlamına gelmektedir. Şart'ta belirtilen ilke ve amaçların hiçbirinin uluslararası hukuka atıfta bulunmadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin yalnızca yaptırımların uygulanmasında 2. maddede belirtilen ilkelere bağlı olduğu ve uluslararası hukukun diğer kurallarına bağlı olmak zorunda olmadığı anlaşılabilmektedir.⁴⁷ Aynı zamanda, Şart'ın 2. Maddesinde belirtilen ilkelerin tamamı Güvenlik Konseyi'nin eylemleriyle ilgili değildir. Bu nedenle, Konseyin yaptırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde şartın 2. Maddesinin 5. fıkrasını dikkate almaması gerekmektedir. Ayrıca, Konsey, tüm üyeler gibi, üye devletlerin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı zor ve tehdit kullanma eylemlerinden kaçınmalıdır. Bu nedenle, Konseyin yaptırımları bu yaklaşımı dikkate almak zorundadır.

Güvenlik Konseyi uygulaması, uluslararası hukukun Konsey tarafından dikkate alınan kriterlerden biri olarak göstermektedir. Bir örnek vermek gerekirse, uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülükleri vurgulayan, 2021 tarihli ve 2565 sayılı Konsey Kararında Koronavirüs hastalığı (COVID-19) pandemisiyle mücadele ve bu salgından sürdürülebilir şekilde kurtulmanın daha fazla ulusal, bölgesel ve uluslararası işbirliği ve dayanışma ile Birleşmiş Milletler'in (BM) kilit bir rol oynamasıyla koordineli, kapsayıcı, kapsamlı ve küresel bir uluslararası müdahale gerektirdiğini yeniden teyit etmektedir.⁴⁸ Diğer bir örnek ise, Konseyin Somali'nin egemenlik hakkı ve birliğine saygı duyduğu 8 Kasım 2013 tarihli 2125 sayılı kararıdır.⁴⁹ Haydutluk tanımı düşünüldüğünde konunun önemi ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, Somali'nin deniz alanlarında haydutlukla mücadele için yapılacak herhangi bir eylem, uluslararası hukuk kapsamındaki haydutluk tanımının dışındadır. Dolayısıyla, yapılacak eylemlerin konsey kararıyla bir alakası yoktur.

Yaptırım Rejiminin Unsurları

Yaptırım rejimi genellikle yaptırımı uygulayanlar, yaptırım konuları, yaptırımın nedenleri ve son olarak yaptırımın içeriği olmak üzere birkaç unsurdan oluşmaktadır. Belirli bir neden veya nedenlerle bir kurum veya kuruluş tarafından yaptırıma tabi tutulan herhangi bir eylem, başka bir kurum veya kuruluşa uygulanır. Her yaptırımın dört unsuru bulunmaktadır. Bu bölümde ilk üç unsur

⁴⁷ Karagözoğlu, C. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Bireye Yönelik Ekonomik Yaptırım Kararları ve İnsan Hakları İlişkisi. *Public and Private International Law Bulletin*, 39(1), S.236.

⁴⁸ Resolution 2565 (2021), Adopted by the Security Council on 26 February 2021, S/RES/2565 (2021), p.1.

⁴⁹ Resolution, 2125 (2013), Adopted by the Security Council at its 7061st meeting, S/RES/2125 (2013), 18 November 2013, p.1.

incelenmektedir. Son unsur olan yaptırımların içerik ve türü, ikinci bölümde bağımsız olarak ele alınacaktır.

Yaptırım Rejiminin Uygulayıcıları

Yaptırım rejimi genellikle yaptırımı uygulayanlar, yaptırım konuları, yaptırımın nedenleri ve son olarak yaptırımın içeriği olmak üzere birkaç unsurdan oluşmaktadır. Belirli bir neden veya nedenlerle bir kurum veya kuruluş tarafından yaptırıma tabi tutulan herhangi bir eylem, başka bir kurum veya kuruluşa uygulanır. Her yaptırımın dört unsuru bulunmaktadır. Bu bölümde ilk üç unsur incelenmektedir. Son unsur olan yaptırımların içerik ve türü, ikinci bölümde bağımsız olarak ele alınacaktır.

Yaptırımların ilk unsuru yaptırımın uygulayıcılarıdır⁵⁰. Yaptırımların uygulayıcıları aslında yaptırımların belirli bir kişiye uygulanması gerektiğine karar veren kişi veya kuruluşlardır. Genel olarak, yaptırım uygulayıcılar iki kategoriye ayrılabilir:

- 1- Uluslararası Kuruluşlar
- 2- Devletler

Uluslararası kuruluşlar ve devletlerin yaptırım tedbirleri arasında farklılıklar bulunmaktadır⁵¹.

Uluslararası Kuruluşlar

Uluslararası kuruluşlar, diğer uluslararası aktörler tarafından, genellikle de devletler tarafından oluşturulan kuruluşlardır. Bu kuruluşların belirli yetkinlikleri, ilkeleri ve hedefleri vardır ve bu nedenle faaliyetleri, kuruluş amaçlarındaki kapsama bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Uluslararası kuruluşlar ekonomik, askeri ve kültürel hedefler izlemektedirler ve bu nedenle sadece bazılarının uygulama yetkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla uygulama yetkisi niteliğindeki mekanizmalara başvuramayan kuruluşlar yaptırım uygulayamazlar. Başka bir deyişle, yetkileri ya koruma sağlamak ya da amacı esas olarak uluslararası hukukun belirli bir alanında uygulama yetkisi olan uluslararası kuruluşlar yaptırım uygulayabilmektedir. Aslında bu kuruluşların yaptırım faaliyetleri, yaptırım uygulayıp uygulamama kararı ile sınırlıdır. Dolayısıyla bu kuruluşlarla ilgili ilk olarak belirtilmesi gereken konu, bu kuruluşların hangi koşullarda yaptırım uygulayacakları ile ilgilidir. İkinci konu yaptırımların türleri ile ilgilidir. Üçüncü konu uygulanan yaptırımların hangi hukuki çerçeveye dayandığı ile ilgilidir. Dördüncü konu, özel bir durum yaptırım uygulama kriterlerini karşılıyor ise

⁵⁰ Dorff, C., & Minhas, S. (2017). When do states say uncle? Network dependence and sanction compliance. *International Interactions*, 43(4), 563-588.

⁵¹ Marzban, Ostadzad, Ali Hossein. (2015). "Ekonomik yaptırımların İran'ın üretimi ve sosyal refahı üzerindeki etkisi: genelleştirilmiş stokastik büyüme modeli yaklaşımı". *İran Ekonomik Araştırmaları*, 63(20), 37-70.s.12

öngörülen yaptırımlardan hangisinin uygulanması gerektiğine yöneliktir. Beşincisi ise bu yaptırımların nasıl uygulanacağı ile ilgilidir.⁵²

Bir diğer konu da yaptırımların uygulanmasıdır. Uluslararası kuruluşlara ve devletlere uygulanan yaptırımların önemli bir kısmı yine uluslararası kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, diğer uluslararası aktörleri, belirli bir aktöre karşı öngörülen yaptırımları uygulamaya veya bunun uygulanmasını sağlamak ve garanti altına almak için uygun önlemleri almaya çağırılmaktadır. Bu nedenle, uluslararası kuruluşların yaptırım tedbirleri hem konu hem de uygulama açısından sınırlıdır.

Devletler

Devletler, en önemli uluslararası aktörler olarak kabul edilmektedir. Uluslararası kuruluşlar gibi, uluslararası toplumun bu üyeleri de, yaptırımlara katılabilmektedir. Genel olarak, devletlerin yaptırım faaliyetleri iki kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi, uluslararası kuruluşların yaptırım tedbirleriyle ilgili yaptırım faaliyetleri: Devletlerin bu tür yaptırımlarda aktif ve pasif olmak üzere iki rolü vardır. İlk kategoride devletler, uluslararası kuruluşlara yaptırım uygulanmasını önermekte ve aynı zamanda uluslararası kuruluşların yaptırım kararlarını uygulamakla yükümlüdür. Yaptırımların uygulanmasına yönelik uygun mevzuat, gerekli yerel kurum ve kuruluşların kurulması, yaptırımların uygulanmasının bir kısmının sağlanması için tedbirlerin denetlenmesi ve yaptırım ihlali durumlarında müdahale tedbirlerinin ele alması ve son olarak alınan tedbirlerin raporlanması gibi tedbirler bu kategoriye dahildir.

Devlet yaptırımlarının ikinci kategorisi ise, birincil veya bireysel yaptırımlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla devletler, bağımsız kuruluşlar olarak kendileri de yaptırım uygulayabilmektedirler. Bu tedbirler uluslararası kuruluşların yaptırımlarına uygun veya paralel veya onlardan ayrı olabilmektedir. Devletler, aynı konuda uluslararası kuruluşların yaptırımlarının yanı sıra tamamlayıcı önlemler de alabilmektedir. Bu gibi durumlarda uluslararası kuruluşların ihtiyaç duyduğu kriterler dikkate alınmalıdır.

Yukarıda değinildiği üzere, yaptırımlar, bir devletin tek başına ve bağımsız olarak uyguladığı bir uygulama olarak da görülebilmektedir. Bu tür yaptırımlar iki ana nedenden dolayı uygulanabilir. Birincisi, uluslararası kuruluşların belirli bir durumda yaptırımlara başvurma konusunda isteksiz olmaları veya buna muktedir olmamalarıdır. İkincisi ise, devletler kendi ulusal çıkarlarına ve takdir yetkilerine uygun olarak yaptırım uygulayabilmektedir.

Uluslararası kuruluşların aksine, devletler kendi yaptırımlarını kendileri uygulamaktadır. Ancak bu, uygulama kapsamını kendi kurumlarının ötesine genişletemeyecekleri anlamına gelmez. İkincil

⁵² Pazarıcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk. Gözden Geçirilmiş, 2016, 15. SS.184-203.

yaptırımlar gibi durumlarda, devletler diğer uluslararası aktörler tarafından uygulanacak yaptırımları öngörmek suretiyle hayata geçirebilmektedir.

Uluslararası kuruluşların aksine, devletlerin belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik hakkı vardır. Bu nedenle coğrafi kapsam meselesi, devletlerin yaptırım tedbirlerinde düşünülebilmektedir. Devlet yaptırımları, bölgesel veya ülke dışı bir temelde tasarlanabilmektedir. Örneğin, bir devlet başka bir devletin kendi iç pazarlarına erişimini veya o ülkenin vatandaşlarının kendi topraklarındaki faaliyetlerini yasaklayabilmektedir.

Ulus-ötesi yaptırımlar, çeşitli faaliyetlere ve bunların etkilerine daha çok odaklanmaktadır. Örneğin, yaptırım uygulayan bir devlet, belirli bir devlete bankacılık veya ulaşım hizmetleri veya sigorta sağlanmasını yasaklayabilir. Bu gibi durumlarda, bu hizmetlerin yaptırım uygulanan ülke içinde veya dışında verilip verilmediğinin önemi yoktur, ancak önemli olan bu hizmetlerin o devletin kontrolü altındaki kişiler tarafından sağlanmamasıdır.

Yaptırımların uygulanması veya uygulanmamasının yaptırım uygulayan ülke için sonuçları eylemlerle sınırlı olabilir. Örneğin, yaptırım uygulayan bir devlet, yaptırıma taraf olan ülkenin menşei veya varış yeri ne olursa olsun, yaptırıma taraf olan devletin vatandaşları tarafından sahip olunan veya bunlarla ilgili olan devlet veya vatandaşlara ait olan mülke yerel şirketler tarafından herhangi bir bankacılık, sigorta veya ulaşım hizmeti sağlayabilir. Bu gibi durumlarda, nakliye şirketleri, örneğin, yaptırım uygulanan ülkeye, yaptırım uygulayan ülkenin menşe veya varış noktasına herhangi bir taşıma hizmeti sağlayamayacağı gibi, her iki ülke dışında iki nokta arasında taşımanın yapıldığı durumlarda da hizmet sağlayamaz. Başka bir deyişle, yaptırım uygulanan ülke ile herhangi bir şekilde ilgili olan her türlü ulaşım faaliyeti yasaklanabilmektedir.⁵³

Uluslararası kuruluşlar ve devletlerin yaptırım faaliyetlerinin ortak yönü, her ikisinde de üç kurumun var olmasıdır: yaptırım uygulayan, yaptırım uygulanan, yaptırımı uygulama yükümlülüğü olanlar. Uluslararası kuruluşların yaptırımlarında devletler ve diğer paydaşlar etkili olabilmektedir. Ancak devlet yaptırımlarında, yükümlüler genellikle yaptırımı uygulayan devletin vatandaşları veya devlet kontrolü altındaki diğer kişilerdir. Uluslararası kuruluşların yaptırımları, paydaşlar ve devletler arasında vatandaşlık veya ikamet ilişkisi gerektirmez. Yaptırım politikalarını uygulayan devletlerin, uyruklarına bakılmaksızın bu politikaları uygulamaları gerekmektedir.

Yaptırım Rejiminin Amacı

Yaptırımların bir diğer unsuru da yaptırımların amacıdır. Herhangi bir yaptırım tedbiri alma nedeni veya içeriği ne olursa olsun, belirli bir kişi veya kişilere uygulanmasını gerektirmektedir. Başka bir deyişle, herhangi bir yaptırım eylemi, Yaptırıma maruz kalan veya yaptırıma konu olan bir kişi veya kişileri gerektirmektedir. BM Şartı'nın 41. maddesi şu şekildedir:

⁵³ İbid, SS.140-180.

“Güvenlik Konseyi, kararları yürütmek için silâhlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen ne gibi tedbirlerin alınması lâzım geleceğini tesbit ve Birleşmiş Milletler Üyelerini bu tedbirleri uygulamaya davet edebilir. Bu tedbirlere, ekonomik münasebetlerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer ulaştırma vasıtalarını tamamen veya kısmen kesilmesi ile siyasi münasebetlerin sona erdirilmesi de dâhil olabilir.”

Görüldüğü gibi, bu madde yaptırım mercii, uygulayıcı mercii ve ayrıca yaptırım tedbirlerinin konu alanlarını belirtmektedir. Ancak maddenin lafzı, yaptırım tedbirlerinin üye devletlere karşı yapmamaktadır. Diplomatik ilişkilerin kesilmesinin devlet yaptırımının bir yansıması olduğu iddia edilebilmektedir. Ancak, herhangi bir kişiye ekonomik yaptırımların da uygulanabileceğini belirtmek gerekir. Aynı zamanda, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler yalnızca devletler tarafından meydana gelmediği gibi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması yalnızca devletlerin uygulanan yaptırımlarla sınırlı değildir. Barış ve güvenliğin sağlanması doğrultusunda bu amaca ulaşmak sadece devletlerin amacı olmayıp İnsan Hakları Konseyi'nin uygulaması, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin devletlerin eylemleriyle sınırlı olmadığını göstermiştir.

Genel olarak, Güvenlik Konseyi kararlarının birkaç kategoriye ayırmak mümkündür. Bu kararlardan bazıları belirli bir ülkedeki veya coğrafi bölgedeki⁵⁴ durumu ele almakta ve mevcut durumu uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak görebilmektedir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti⁵⁵, Somali⁵⁶, Orta Afrika ve Bosna-Hersek'deki duruma ilişkin kararlar bu tür kararlara örnektir. Bu kararlar, devletin eylemi dışındaki bir durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak kabul edildiği vakaları da içermektedir. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin 2500 sayılı Kararı, Somali kıyılarındaki haydutluğu ve ayrıca haydut gruplarının (pirate groups) faaliyetlerini uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak görmektedir.⁵⁷

Bir başka Güvenlik Konseyi kararları dizisi, bazı eylemleri de uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak tanımlamaktadır. Örneğin, 2501 ve 1963⁵⁸ sayılı Güvenlik Konseyi Kararları,

⁵⁴ Örneğin Orta Doğu'daki durumla ilgili 2503 sayılı Karar: Resolution 2503 (2019), Adopted by the Security Council at its 8693rd meeting, on 19 December 2019, S/RES/2503 (2019).

⁵⁵ Resolution 2502 (2019), Adopted by the Security Council at its 8692nd meeting, on 19 December 2019, S/RES/2502 (2019), and resolutions 2478 (2019), 2463 (2019), 2424 (2018), 2409 (2018), 2389 (2017).

⁵⁶ Resolution 2500 (2019), Adopted by the Security Council at its 8678th meeting, on 4 December 2019 and previous resolutions concerning the situation in Somalia, especially resolutions 1814 (2008), 1816 (2008), 1838 (2008), 1844 (2008), 1846 (2008), 1851 (2008), 1897 (2009), 1918 (2010), 1950 (2010), 1976 (2011), 2015 (2011), 2020 (2011), 2077 (2012), 2125 (2013), 2184 (2014), 2246 (2015), 2316 (2016), 2383 (2017) and 2442 (2018) as well as the Statements of its President (S/PRST/2010/16) of 25 August 2010 and (S/PRST/2012/24) of 19 November 2012.

⁵⁷ Resolution 2500 (2019), Op. Cit., P.3.

⁵⁸ Resolution 1963 (2010), Adopted by the Security Council at its 6459th meeting, on 20 December 2010, S/RES/1963 (2010), 20 December 2010.

terör eylemlerini uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak göstermiştir.⁵⁹ Bu tür kararlarla ilgili başka bir örnek, Güvenlik Konseyinin “ Kadın ve Uluslararası Barış ve Güvenlik ” ile ilgili 1960 tarihli kararıdır.⁶⁰ Dolayısıyla, hükümet dışı aktörlere de yaptırımlar uygulanabilmektedir.

Devletler Bakımından

Daha önce de belirtildiği gibi, Devletler yaptırımlara birincil maruz aktörlerdir. Bu aktörlere silahlı çatışma, insan hakları ihlalleri, uluslararası suçlar veya teröre destek gibi eylemler için yaptırım uygulanabilmektedir. 1987 tarihli kararında Konsey, çatışmayı önlemenin, uluslararası barış ve güvenliği koruma konusundaki birincil sorumluluğunun ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaktadır.⁶¹

Cezasızlık ve devletlerin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlere tepki vermemesi, Güvenlik Konseyi'nin endişelerini dile getirdiği diğer bir konudur. Batı Afrika'daki duruma ilişkin Güvenlik Konseyi'nin 2036 sayılı Kararı, Gine Körfezi'ndeki haydutluk ve silahlı soygun tehdidiyle mücadele etmek için kapsamlı bir strateji geliştirmek için bölgesel düzeyde çabaları koordine etme ihtiyacına atıfta bulunmuş ve suçluların uluslararası hukukun uluslararası kabul görmüş kural ve ilkelerine göre yargılanması ve suçlu bulunmaları halinde cezalandırılmalarının sağlanmasının önemine vurgu yapmıştır.⁶² 2383 sayılı Konsey Kararında, deniz haydutluğu ve silahlı soygundan sorumlu olanların kovuşturulmamasının haydutlukla mücadele çabalarını baltaladığını vurgulanarak, bu eylemlerdeki şüphelilerin yargılanmadan serbest bırakılmasına dair endişelerini dile getirmiştir.⁶³ Dolayısıyla, Konseyin kararlarına baktığımızda barış ve güvenliği sağlamak için sadece yaptırımlara yönelik karar almadığı açıkça belirtilmiştir ve Konseyin bu duruma endişe duyması barışa yönelik bir eylemdir. Konsey ayrıca Kenya ve Tanzanya'yı haydutluk zanlılarını kendi ulusal mahkemelerinde yargılama çabalarından ve Birleşmiş Milletler Deniz Suçları Programı'nı destekleyen adımlarından dolayı takdir etmiştir.

⁵⁹ Resolution 2501 (2019), Adopted by the Security Council at its 8686th meeting, on 16 December 2019, S/RES/2501 (2019), P.2.

⁶⁰ Resolution 1960 (2010), Adopted by the Security Council at its 6453rd meeting, on 16 December 2010 , S/RES/1960 (2010), 16 December 2010.

⁶¹ Resolution 1366 (2001) Adopted by the Security Council at its 4360th meeting, on 30 August 2001, S/RES/1366 (2001), p.3, Para.1.

⁶² Resolution 2039 (2012) Adopted by the Security Council at its 6727th meeting, S/RES/2039 (2012), 29 February 2012, p.2.

⁶³ Resolution 2383 (2017), OPcit, p.2.

Devlet Dışı Aktörler Bakımından (Terörist Gruplar-Şirketler ve Bireyler)

Güvenlik Konseyi yaptırımlarına tabi olan en önemli devlet dışı aktörlerden biri terörist gruplardır. Konsey, kararlarında, terörizmin tüm biçimlerinin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en büyük tehditlerden biri olarak kabul edildiğini defalarca vurgulamıştır.⁶⁴

BM Güvenlik Konseyi, ilk kez; 1979 Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme'ye atıfta bulunarak, 8 Nisan 1998 tarih ve 687 sayılı kararı uyarınca uluslararası terörizmi kınamış ve rehin almayı uluslararası bir terörist eylem olarak kabul etmiştir.⁶⁵

BM Güvenlik Konseyi, bugüne kadar farklı ülkelerde meydana gelen çeşitli terör olaylarına çeşitli kararlar alarak tepki vermiştir. Bu nedenle Konsey, gerçekleştirilen terör eylemlerini kınarken, Birleşmiş Milletler üye devletlerinin terörle mücadele ve terörün önlenmesi konusundaki kararlılığını ve işbirliğini vurgulamıştır.⁶⁶ Koalisyon kuvvetlerinin Irak'ı işgal etmesinden önce ilk kez Konsey Nisan 1991'de 687 sayılı karar uyarınca uluslararası terörizmi kınamıştır.

Elbette, Güvenlik Konseyi'nin terörizme yaklaşımı 1991 Körfez Savaşı olaylarından bu yana önemli ölçüde değişmiştir. Bir sonraki yıl, Güvenlik Konseyi, tüm devletlerin, kendi halklarını uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden uluslararası terör eylemlerine karşı korumak için, uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak BM uyarınca hareket etme hakkını yeniden teyit etmiştir. Ayrıca, BM Şartı'nın 2 (4) maddesi uyarınca, devletlerin başka bir devlete karşı terörist eylemleri organize etmeye, kışkırtmaya veya yardım etmeye ve topraklarının bu tür eylemler için kullanılmasına izin vermemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁷

Güvenlik Konseyi 1189 sayılı kararında, 7 Ağustos 1998'de Kenya'nın başkenti Nairobi ve Tanzania'nın en büyük kenti Darüsselam'da meydana gelen uluslararası terör eylemlerinden duyduğu endişeyi ifade etmiş ve diğer Devletlerin bu tür eylemlere yol açan faaliyetlerini durdurma çağırısında bulunmuştur.⁶⁸

11 Eylül olayları, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası terörizm olgusuna verdiği tepkide bir dönüm noktası olmuştur. Müteakip Güvenlik Konseyi kararları, özellikle 11 Eylül sonrasında, teröre karşı ulusal ve uluslararası hukuk kapsamındaki eylem planlarını güçlendirmeye çalışmıştır. 11

⁶⁴ Resolution 2309 (2016), S/RES/2309 (2016), 22 September 2016, p.1. and SC:Resolution 2299 (2016), S/RES/2299 (2016), 25 July 2016, p.3.

⁶⁵ Jafar Kosha ve Peyman Namamian, Uluslararası Ceza Hukuku Işığında Terör Eylemlerinin Konumu, Hukuk Yıllığı, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Dergisi, Sayı. 3, 2008, s. 233.

⁶⁶ En son Güvenlik Konseyi tedbiri, Şubat 2015'te kabul edilen 2199 sayılı Karardır. Bu kararda Konsey, IŞİD ve El Nusra'nın terörist gruplarını ve El Kaide ile bağlantılı tüm bireyleri, grupları ve şirketleri finanse etme konusunu finansman kaynağı olarak değerlendirmiştir. SC: Resolution 2199 S/RES/2199 (2015), 12 February 2015, pp.1-2.

⁶⁷ Muazzami Shahla, Namamiyan Peyman, Uluslararası Belgelerde Nükleer Terörizmle Mücadele, Dadgostar Yayınevi, s. 221-222.

⁶⁸ Security Council: Resolution 1189, S/RES/1189, 13 August 1998, Preamble, p.1.

Eylül'den sonra, Güvenlik Konseyi'nin iki kararı (1368 ve 1373), BM Şartı çerçevesinde bireysel ve toplu savunma hakkıyla bağlantılı olarak terörizmle mücadele konusunda yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu nedenle, ilk karar, meşru müdafaa hakkını tanımakta,⁶⁹ ikinci karar ise, bireysel veya toplu meşru müdafaa hakkının kullanılmasını onaylamaktadır.⁷⁰

1373 sayılı karar, mal varlıkların dondurulması da dahil olmak üzere terörizmle mücadele ve terörizm destekçileri için bir dizi önlem öngörmektedir. Bu kararın ilk paragrafına göre, Güvenlik Konseyi tüm ülkeleri aşağıdaki önlemleri almaya çağırılmaktadır:

(C) Likidite ve aşağıdaki kaynaklara ait her türlü malvarlığı veya mali kaynaklara el konulacak ve müsadere edilecektir: Terör eylemi gerçekleştiren veya terör eylemi yapmaya teşebbüs edenler; Terör eylemlerine katılan veya terör eylemleri için gerekli olanakları sağlayanlar; Doğrudan veya dolaylı olarak bu kişilere ait kurumlar; Bu kişiler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak yönetilen kişi ve kurumlar; Bu kişi veya kurumların ve bunların iştiraklerinin sahip olduğu veya doğrudan veya dolaylı kontrolü altında bulunan mallar.

(D) Kendi vatandaşlarının veya ülke sınırları içindeki herhangi bir kişi veya kuruluşun, terör eylemlerinde bulunanların yararına doğrudan veya dolaylı olarak likidite sağlamasını veya her türlü mali ve ekonomik kaynağı veya ilgili hizmetleri tahsis etmesi yasaklanacaktır.⁷¹

Uluslararası örgütlü suç faaliyetleri, uluslararası terörizmle ilgili olarak Güvenlik Konseyi kararlarına konu olmuştur. 1456 sayılı karar, uluslararası organize suçları, uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama ve silah kaçakçılığı gibi suç faaliyetlerinin önlenmesini de terör önlemleri kapsamında değerlendirmiştir.⁷²

Güvenlik Konseyi olağanüstü toplantısında Terörizmle Mücadele başlıklı 1456 sayılı karar gereğince, uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama ve silah kaçakçılığı gibi suç faaliyetlerin önlenmesi konusunu da ele almaktadır. Ayrıca Konsey 2129 sayılı kararında, terörizm ve söz konusu suçlar arasındaki bağlantıyı yeniden teyit etmiş ve devletleri bu uluslararası kalkınma ve güvenliğine

⁶⁹ Abbas Ali Kadkhodai ve Shahram Zarneshan, Terörizmle Mücadelede Meşru Savunmaya Başvurma İmkânı, Hukuki Araştırmalar Dergisi, Yıl 6, Sayı 11, 2007, s. 103.

⁷⁰ Terörizm ve terör örgütleri son yıllarda uluslararası alanda etkili aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde terör saldırılarının artması ve Devletlerin bu saldırılara tepkisi, terör eylemlerine karşı kuvvete başvurma meselesinin hukuk ve siyasi çevrelerde gündeme gelmesine neden olmuştur. Uluslararası Adalet Divanı tavsiye niteliğindeki görüşlerinde, BM Şartı'nın 51. maddesinin (meşru savunma ilkesi) dar bir yorumunu sunmuştur. Bununla birlikte, bazı hukukçular ve siyasi kişiler, Güvenlik Konseyi'nin terörle ilgili kararlarına, özellikle 1368 ve 1337 sayılı Kararlara atıfta bulunarak, Şart'ın 51. Maddesini geniş bir şekilde yorumlamışlar ve terörle mücadelede güç kullanımını haklı çıkarmışlardır. Mohammad Reza Sahraei, Terörizme Karşı Mücadelede Güç Kullanımının Meşruiyeti, Dış Politika Dergisi, Cilt 23, Sayı 4, Kış 2009, s. 1115.

⁷¹ Security Council, Resolution 1373, S/RES/1373 (2001), 28 September 2001, Para.1.

⁷² Security Council: Resolution 1456 (2003), S/RES/1456 (2003), 20 January 2003, Anex, p.2.

yönelik tehdide küresel tepkiyi güçlendirmek için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeydeki çabalarını koordine etmeye çağırmıştır.⁷³

Terörün finansmanı, Konseyin 1735 sayılı kararında El Kaide üzerinden de değerlendirilmiştir. Konsey, kararın ilk paragrafında, devletlere, teröre finansman sağlayan bireylerin, grupların ve kurumların mali kaynaklarını, varlıklarını ve ekonomik kaynaklarını, doğrudan veya dolaylı olarak kendi mülklerinden veya kontrolleri altındaki mülklerinden veya kişilerden elde edilen kaynaklar da dahil olmak üzere kontrol altına almaya çağırmıştır.⁷⁴

Güvenlik Konseyi'nin 2253 sayılı kararı, uluslararası suç, uyuşturucu kaçakçılığı ve uyuşturucunun yan ürünlerinden elde edilen gelirler de dahil olmak üzere, belirli bir terör eyleminde yer alması bile önlenmesi için çağrı yapmaktadır. Karar, devletleri, ülkelerinde yaşayan vatandaşların ve diğer bireylerin IŞİD lehine herhangi bir finansal sermaye veya ekonomik kaynak sağlamaması hususunda yükümlü kılmaktadır.⁷⁵

Bu bağlamda, her bir varlığın bloke edilmesi bu kararda birer tedbir olarak belirtilmiştir. Bu belgeye göre Güvenlik Konseyi, tüm ülkelerin, doğrudan veya dolaylı olarak sahip olunan ve kontrol edilen mülklerden elde edilen sermaye de dahil olmak üzere, bu kişilerin, grupların sermayelerini, diğer mali ve ekonomik kaynaklarını gecikmeksizin dondurmalı ve engellemelidir.

Daha önce de belirtildiği gibi, haydutluk uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak tanımlanmıştır. 2008'den bu yana, Güvenlik Konseyi'nin 1816 sayılı Kararı, Somali kıyılarındaki haydutluğu uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak tanımlamış ve böylece haydutlukla mücadele Güvenlik Konseyi kararlarında zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca Konsey, 2008'de Somali kıyılarında haydutluğu ve 2011'de Gine Körfezin'de haydutluğu değerlendirmiş ve o zamandan beri bu olguyla mücadele etmek için uygun önlemlerin hayata geçirilmesi için bir dizi karar almıştır. Bu alandaki Güvenlik Konseyi kararları, uluslararası barış ve güvenlikle ilgili diğer pek çok karar gibi, ilk etapta, devletlerin egemenlik ve bağımsızlığına saygı da dahil olmak üzere BM Şartı'nda belirtilen ilkelere vurgu yapmış ve devletleri buna uymakla yükümlü kılmıştır.

Güvenlik Konseyi'nin 2 Haziran 2008'de kabul edilen 1816 sayılı kararı, insani yardım taşıyan gemilerin Somali'ye derhal, güvenli ve etkin bir şekilde teslim edilmesine, deniz yollarının güvenliğine ve uluslararası güvenlik kurallarına karşı haydutluk ve silahlı soygun eylemlerini suç sayan ilk karar olarak kabul edilebilmektedir. Kararda, Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün 2005'ten itibaren üç ayda bir, özellikle Somali kıyı sularında haydutluk ve silahlı soygun verilerini gösteren raporlarına dayanılarak bu konu ile ilgili endişe dile getirmiştir. Ayrıca kararda, Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin haydutlukla mücadele için yasal bir çerçeve sağladığını yeniden teyit etmiş ve Somali

⁷³ Security Council: Resolution 2129 (2013), S/RES/2129 (2013), 17 December 2013, Preamble, p.2.

⁷⁴ Resolution 1735 (2006) , Opcit. Para.1(a).

⁷⁵ SC: Resolution 2253), S/RES/2253 (2015), 17 December 2015, pp.3-5.

karasuları ve kıyılarındaki açık denizlerde haydutluk ve silahlı gemi soygunu vakalarının barış ve güvenliği tehdit eden bir durum oluşturduğu vurgulanmıştır.

Yaptırımların Nedenleri

Yaptırımlar bakımından bir diğer husus ise yaptırımların nedenleridir. Herhangi bir yaptırım tedbiri, uluslararası bir aktör tarafından belirli bir eylem veya ihmali davranış sonucunda uygulanmaktadır. Aslında yaptırımlar, belirli bir fiilin işlenmesi ve/veya işlenmemesi durumunda, yaptırım uygulayan bir aktörün yaptırım uygulanan bir aktöre verdiği tepkidir.

Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası alanda yaptırım uygulayıcılar çok çeşitli olabilmektedir. Söz konusu uygulayıcılar, uluslararası veya bölgesel bir kuruluş veya tek bir aktör olabilmektedir. Bu nedenle, yaptırım uygulayan aktörlerin izledikleri amaç ve gerekçeler farklı olabilmektedir. Uluslararası veya bölgesel kurumlar bağlamında, bu hedefler uluslararası alanda düzeni korumaya daha fazla odaklanabilir. Ancak bireysel aktörler söz konusu olduğunda, yaptırımların uygulanmasında esas olarak ulusal çıkarlar ana motivasyon kaynağıdır. Uluslararası ve bölgesel kuruluşlar tarafından uygulanan yaptırımlar söz konusu olduğunda bunların hayata geçirilmesi için bireysel aktörler tarafından da eş zamanlı olarak yaptırımlar uygulanabilmektedir. BM Şartı'nın 24. maddesinin birinci fıkrasına göre:

“Birleşmiş Milletler üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, Uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyine bırakırlar ve Güvenlik Konseyinin, bu sorumluluğun kendisine yüklediği görevleri yerine getirirken, kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler”.

Bu madde yalnızca Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma görevi olduğuna değinmekte ve bunun herhangi bir örneğine yer vermemektedir. Şartın 39. maddesi ayrıca şunları belirtmektedir:

“Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırma fiilinin vuku bulunduğunu tesbit eder ve milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42'nci maddeler gereğince hangi tedbirlerin alınacağını kararlaştırır”.

Bu madde ayrıca barışa yönelik tehditler, barış ihlalleri ve saldırganlık eylemleriyle ilgili olarak yaptırım önlemlerinin alınabileceğinden bahsetmektedir. Ancak bu önlemlerin örneklerinin neler olduğu ve Konseyin yaptırım uygulamak için ne gibi önlemler alabileceği konusunda bir açıklama yoktur. Bu nedenle, Konseyin uygulamada verdiği kararlar bu konuda yardımcı olacaktır.

Konsey, Somali ile ilgili olarak, bu ülkedeki insan hakları ihlallerini ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerini kınamış ve tüm tarafları aşağıdaki yerine getirmeye çağırmıştır: *“tüm tarafları uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine tam uyum içinde hareket etmelidir”*.

Konsey, Somali'deki insani durumu, silahlı çatışmalar, Covid-19 salgını, ülkedeki sel ve çekirge istilasını ülkedeki sağlık sistemi, tarım, ekonomik, sosyal sorunlar olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu durumu, uluslararası ve bölgesel barış ve güvenliğe tehdit olarak görmektedir.⁷⁶

Konsey ayrıca, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ve dağıtım araçlarıyla ilgili son kararında uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak Kuzey Kore'ye atıfta bulunmuştur.⁷⁷ Konsey 2117 sayılı kararında ayrıca, Güney Sudan ile ilgili hafif Silahları da uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak görmüştür.⁷⁸ Konsey'e göre, bu silahlar, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik orantısız şiddet de dahil olmak üzere, özellikle sivil güvenlikle ilgili olarak, geniş bir yelpazede insan hakları, insani ve ekonomik, sosyal sonuçlarla birlikte silahlı çatışmaları körüklemiştir.⁷⁹

Yaptırım Türleri

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da yaptırım türleridir. Yaptırımlar farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Bununla birlikte, BM Şartı, yaptırımların tematik ayrımı ile sınırlıdır. BM Şartı'nın 41. Maddesi tekrar hatırlanacak olursa: *“Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen ne gibi tedbirlerin alınması lâzım geleceğini tesbit ve Birleşmiş Milletler Üyelerini bu tedbirleri uygulamaya davet edebilir. Bu tedbirlere, ekonomik münasebetlerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer ulaştırma vasıtalarının tamamen veya kısmen kesilmesi ile siyasi münasebetlerin kesilmesi de dâhil olabilir.”*

Bu maddenin ikinci bölümü, Güvenlik Konseyi'nin yaptırım uygulayabileceği alanları tanımlamaktadır. Bunlar ekonomik, demiryolu ulaşımı, denizcilik, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer haberleşme ve diplomatik ilişkileri içermektedir.

Bu yaptırımlar hakkında akılda tutulması gereken birkaç nokta vardır. Birincisi, bu maddede belirtilen yaptırımlar genel hususlar olup bu nedenle Güvenlik Konseyi başka tür yaptırımlar uygulayabilmekte ve uygulamada böyle bir konu Konsey'in uygulamasında hem belirli ülkelere yönelik yaptırımlar hem de diğer uluslararası aktörlerde görülebilmektedir.

İkinci husus ise, bu maddenin son bölümünde yaptırımların türü değil, sadece yaptırımlar alanları ele alınmaktadır. Bu nedenle, bu kapsamda farklı yaptırım türlerine yer verilebilmektedir.

⁷⁶ SC, Resolution 2568 (2021), Adopted by the Security Council on 12 March 2021, UNDoc. S/RES/2568 (2021), pp.2-3.

⁷⁷ Resolution 2569 (2021), Adopted by the Security Council on 26 March 2021, UNdoc. S/RES/2569 (2021), p.1.

⁷⁸ Resolution 2117 (2013), Adopted by the Security Council at its 7036th meeting, on 26 September 2013, S/RES/2117 (2013).

⁷⁹ Ibid., p.2.

Aslında 41. maddenin lafzı, yaptırımların hem doğrudan hem de dolaylı yaptırımları kapsayacak şekilde genişletilmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde bu ikisi açıklanacaktır.⁸⁰

BM, kapsamlı ve belirli olmak üzere iki tür ekonomik yaptırım rejimi uygulamaktadır. Kapsamlı ekonomik yaptırımlar, yaptırımların uygulanacağı devlete, tüm mal ve ürünlerin giriş çıkışının engellenmesi şeklinde olmaktadır. Güvenlik Konseyi, Güney Rodezya, Irak, Yugoslavya ve Haiti yaptırımlar rejiminde, kapsamlı ekonomik yaptırımlara başvurmuştur.⁸¹ Doğrudan yaptırımlar, doğrudan belirli bir alanı veya bir kişi, kurum veya ülkeyi hedef alan yaptırımlardır. Ekonomik yaptırımlar buna bir örnektir. İran'a yönelik doğrudan ABD yaptırımları ekonomik yaptırım örneklerindedir. Bu hususta ABD Federal Uluslararası Acil Durum Ekonomik Güçler Yasası (IEEPA) şunları öngörmektedir: *“Bu bölüm uyarınca aksi belirtilmedikçe ve 7 Mayıs 1995'ten önce yapılan herhangi bir sözleşmeye veya verilen herhangi bir lisans veya izine bakılmaksızın, İran menşeli veya İran Hükümeti tarafından sahip olunan veya kontrol edilen herhangi bir mal veya hizmetin Amerika Birleşik Devletleri'ne ithalatı yasaktır.”*⁸²

Bu maddeye göre, İran'ın sahip olduğu veya kontrol ettiği herhangi bir mal veya hizmetin İran'dan ithal edilmesi yasaktır. Bu yaptırım, doğrudan mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Ancak bu yaptırımların dolaylı yaptırımlar olarak adlandırılacak dolaylı etkileri de vardır.⁸³

Doğrudan Yaptırımlar

BM, kapsamlı ve belirli olmak üzere iki tür ekonomik yaptırım rejimi uygulamaktadır. Kapsamlı ekonomik yaptırımlar, yaptırımların uygulanacağı devlete, tüm mal ve ürünlerin giriş çıkışının engellenmesi şeklinde olmaktadır. Güvenlik Konseyi, Güney Rodezya, Irak, Yugoslavya ve Haiti yaptırımlar rejiminde, kapsamlı ekonomik yaptırımlara başvurmuştur.⁸⁴ Doğrudan yaptırımlar, doğrudan belirli bir alanı veya bir kişi, kurum veya ülkeyi hedef alan yaptırımlardır. Ekonomik yaptırımlar buna bir örnektir. İran'a yönelik doğrudan ABD yaptırımları ekonomik yaptırım örneklerindedir. Bu hususta ABD Federal Uluslararası Acil Durum Ekonomik Güçler Yasası (IEEPA) şunları öngörmektedir:

⁸⁰ Keskin, Funda, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, 87.

⁸¹ Farrall, Jeremy Matam, United Nations Sanctions and the Rule of Law, Cambridge University Press, Cambridge/New York, 2007

⁸² Plant, Iowa Ordnance. 64664 Federal Register/Vol. 77, No. 204/Monday, October 22, 2012/Notices.

⁸³ Reuber, Grant L. Private foreign investment in development. 1973, s.69.

⁸⁴ Farrall, Jeremy Matam, United Nations Sanctions and the Rule of Law, Cambridge University Press, Cambridge/New York, 2007

“Bu bölüm uyarınca aksi belirtilmedikçe ve 7 Mayıs 1995’ten önce yapılan herhangi bir sözleşmeye veya verilen herhangi bir lisans veya izine bakılmaksızın, İran menşeli veya İran Hükümeti tarafından sahip olunan veya kontrol edilen herhangi bir mal veya hizmetin Amerika Birleşik Devletleri’ne ithalatı yasaktır.”⁸⁵

Bu maddeye göre, İran’ın sahip olduğu veya kontrol ettiği herhangi bir mal veya hizmetin İran’dan ithal edilmesi yasaktır. Bu yaptırım, doğrudan mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Ancak bu yaptırımların dolaylı yaptırımlar olarak adlandırılacak dolaylı etkileri de vardır.⁸⁶

Dolaylı Yaptırımlar

Dolaylı yaptırımlar, genellikle doğrudan yaptırımlarla oluşturulan ve doğrudan yaptırımlarla ilgili olan yaptırımlardır. Dolaylı yaptırımların farklı türleri bulunmaktadır. Örneğin, bir endüstri veya faaliyete yaptırım uygulandığında, diğer ilgili faaliyetler ve endüstriler de dolaylı olarak yaptırıma tabi tutulabilmektedir. Başka bir deyişle, ulaşım yasağı, mal yasağına yol açabileceği gibi, bunun tersi de geçerlidir.

Ayrıca, belirli bir ülke menşeli mallara yaptırım uygulandığında, aslında sadece o ürünün üreticisine değil, sonraki sahiplerine ve yabancı yatırımcılara da yaptırım uygulanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir şekilde o mallarla veya bunları üretme, satın alma, satma veya taşıma süreciyle ilişkili olan herkese yaptırımlar uygulanabilmektedir. Örneğin, ABD Federal Uluslararası Acil Durum Ekonomik Güçler Yasası’nın 201. maddesinin 535. bölümü, İran’ın bir şekilde menfaatinin olduğu mallar ve hizmetleri içeren işlemleri düzenlemektedir: “*Amerika Birleşik Devletleri’nin yargı yetkisine tabi olan veya bu kanunun yürürlük tarihinde veya sonrasında İran’ın herhangi bir şekilde herhangi bir menfaatinin bulunduğu ve Amerika Birleşik Devletleri’nin yargı yetkisine tabi kişilerin mülkiyetinde veya kontrolünde olan hiçbir mülk devredilemez ve ödeme yapılamaz.*”⁸⁷

Dolaylı yaptırımların da Güvenlik Konseyi kararlarında eski bir geçmişe sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Örneğin, Konseyin 1844 sayılı kararı, haydutlukla ilgili faaliyetlerde bulunan kişiler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak sahip olunan veya kontrol edilen mülklere el konulmasını öngörmektedir.⁸⁸

SONUÇ

Uluslararası hukukta, yaptırımların hukuki rejimi tam olarak gelişmemiştir. Aslında, bu hukuk rejiminin gelişiminin büyük bir kısmı yönetim yönüne odaklanır ve yatırım hukuku ve uluslararası

⁸⁵ Plant, Iowa Ordnance. 64664 Federal Register/Vol. 77, No. 204/Monday, October 22, 2012/Notices.

⁸⁶ Reuber, Grant L. Private Foreign Investment in Development. 1973, s.69.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Resolution 1816 (2008), Adopted by the Security Council at its 5902nd meeting on 2 June 2008, S/RES/1816 (2008)., Para.3.

ticaret üzerindeki etkilerine daha az dikkat edilmektedir. Aslında, suç işleyen devlete ve aktörlerine karşı en ağır cezai tedbirlerden biri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, bu yaptırımların, büyük bir kısmı, yaptırımların ve diğer aktörlerin ve uluslararası toplum üyelerinin etkilerine kadar uzanan çeşitli yönleri vardır.

Son dönemde devletler hedef ülkeyi cezalandırmak amacıyla geleneksel yaptırım mekanizmalarından ziyade “akıllı ya da hedefli yaptırımlar” şeklinde tanımlanan yeni yöntemler uygulamayı tercih etmektedir. Bu çerçevede kapsamlı yaptırımlardan ziyade bir ülkenin hassas ve kırılgan olan sektörleri, devlet liderleri/bürokratları, büyük şirketlerin yöneticileri veya bireyleri kadar inen hedefli yaptırımlar uygulanmaktadır. Örneğin ABD tek taraflı zorlayıcı önlemler şeklinde devreye soktuğu yaptırımların tanımlayarak hedef ülkelere ticari ilişkilerini sürdürmeye çalışan devlet veya finansal kurumları ağır bir biçimde cezalandırma yoluna gitmektedir. Bu çerçevede Washington yönetimi bugün yaptırım uygulanan ülkelerle ticari faaliyetlere giren üçüncü ülkelere yönelik birçok finansal cezaya sık sık başvurmakta ve rekabet içerisinde olduğu bölgesel ve küresel aktörlere karşı bu cezai yaptırımları bir ypratma aracı şeklinde kullanmaktadır.

Bu çalışma yaptırımların, bazıları uluslararası hukukta kabul edilen ve bazıları uluslararası hukuk kurallarıyla çelişen birçok biçimde olduğunu göstermektedir. Bu, hem uluslararası hem de bölgesel yaptırımlarla ve bireysel yaptırımlarla ilgili olarak geçerlidir.

Kaynakça

1-Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (Security Council) Kararları

UN Doc. S/Res/221 (1966).

UN Doc. S/Res/661 (1990).

UN Doc. S/Res/986 (1965).

UN Doc. S/Res/787 (1992).

UN Doc. S/Res/883 (1993).

UN Doc. S/Res/1970 (2011).

UN Doc. S/Res/1973 (2011).

UN Doc. S/Res/841 (1993).

UN Doc. S/Res/864 (1993).

UN Doc. S/Res/1132 (1997).

UN Doc. S/Res/2199 (2015).

SC, Resolution 221(1966) of 6 April 1966

SC, Resolution 2364 (2017), Adopted by The Security Council at its 7991st meeting, S/RES/2364, 29 June 2017,

SC, Resolution 2374 (2017) Adopted by the Security Council at its 8040th meeting, on 5 September 2017, S/RES/2374 (2017), 5 September 2017

- SC, Resolution 2480 (2019) Adopted by the Security Council at its 8568th meeting, on 28 June 2019, S/RES/2480 (2019), 28 June 2019
- SC, Resolution 2565 (2021), Adopted by the Security Council on 26 February 2021, S/RES/2565 (2021)
- SC, Resolution, 2125 (2013), Adopted by the Security Council at its 7061st meeting, S/RES/2125 (2013), 18 November 2013
- SC, Resolution 2503 (2019), Adopted by the Security Council at its 8693rd meeting, on 19 December 2019, S/RES/2503 (2019)
- SC, Resolution 2502 (2019), Adopted by the Security Council at its 8692nd meeting, on 19 December 2019, S/RES/2502 (2019), and resolutions 2478 (2019), 2463 (2019), 2424 (2018), 2409 (2018), 2389 (2017)
- SC, Resolution 2500 (2019), Adopted by the Security Council at its 8678th meeting, on 4 December 2019
- SC, Resolution 2500 (2019)
- SC, Resolution 1963 (2010), Adopted by the Security Council at its 6459th meeting, on 20 December 2010, S/RES/1963 (2010), 20 December 2010.
- SC, Resolution 2501 (2019), Adopted by the Security Council at its 8686th meeting, on 16 December 2019, S/RES/2501 (2019)
- SC, Resolution 1960 (2010), Adopted by the Security Council at its 6453rd meeting, on 16 December 2010, S/RES/1960 (2010), 16 December 2010.
- Resolution 1366 (2001) Adopted by the Security Council at its 4360th meeting, on 30 August 2001, S/RES/1366 (2001)
- SC, Resolution 2039 (2012) Adopted by the Security Council at its 6727th meeting, S/RES/2039 (2012), 29 February 2012
- SC, Resolution 2383 (2017)
- SC, Resolution 2309 (2016), S/RES/2309 (2016), 22 September 2016, p.1. and SC:Resolution 2299 (2016), S/RES/2299 (2016)
- SC, Resolution 2199 S/RES/2199 (2015), 12 February 2015
- SC, Resolution 1189, S/RES/1189, 13 August 1998
- SC, Security Council, Resolution 1373, S/RES/1373 (2001), 28 September 2001
- SC, Security Council: Resolution 1456 (2003), S/RES/1456 (2003), 20 January 2003
- SC, Security Council: Resolution 2129 (2013), S/RES/2129 (2013), 17 December 2013
- SC, Resolution 1735 (2006)
- SC, Resolution 2253, S/RES/2253 (2015)
- SC, Resolution 2568 (2021), Adopted by the Security Council on 12 March 2021, UNDoc. S/RES/2568 (2021)
- SC, Resolution 2569 (2021), Adopted by the Security Council on 26 March 2021, UNDoc. S/RES/2569 (2021)
- SC, Resolution 2117 (2013), Adopted by the Security Council at its 7036th meeting, on 26 September 2013, S/RES/2117 (2013).

2-Konsey Yönetmeliği AB (Council Regulation (EU))

CR. No 36/2012.

CR. No 833/2014.

CR. No 1290/2014.

CR. No 825/2014.

3-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları (European Court of Human Right)

ECHR, Case of Ahmet Hüsrev Altan v. Türkiye, Application No. 13252/17, JUDGMENT, STRASBOURG of 13 April 2021

ECHR, Liebscher v. Austria, Application no. 5434/17, JUDGMENT of 6 April 2021

ECHE, Berladir and Others v. Russia, No. 34202/06, 10 July 2012

ECHE, Yılmaz Yıldız and Others v. Türkiye, No. 4524/06, 14 October 2014

ECHE, Yordanovi v. Bulgaria, No. 11157/11, 3 September 2020

ECHE, Eon v. France, no. 26118/10, 14 March 2013

ECHE, Olga Kudrina v. Russia, Application no. 34313/06, Judgment of 6 April 2021

ECHR, M.B. and Others v. Slovakia, Application no. 45322/17, 1 April 2021

ECHE, Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Türkiye [GC], Application no. 24014/05, Judgment of 14 April 2015

ECHR, Case of Ahmet Hüsrev Altan v. Türkiye No 13252/17 judgment 13 april 2021

ECHE, Handzhiyski v. Bulgaria, Application no. 10783/14, Judgment of 6 April 2021

ECHE, Handyside v. the United Kingdom, 7 December 1976

ECHE, Barthold v. Germany, 25 March 1985

ECHE, Case of Leyla Şahin v. Türkiye. 10 Kasım 2005

4-Uuslararası Adalet Divanı kararları (International Court of Justice)

ICJ, Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment of 2 February 2018

ICJ, Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009

ICJ, Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v. Colombia), Judgment, I.C.J. Reports 2012

ICJ, Maritime Dispute (Peru v. Chile), Judgment, I.C.J. Reports 2014

5- ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi kararları

Plant, Iowa Ordinance. 64664 Federal Register/Vol. 77, No. 204/Monday, October 22, 2012

Reuber, Grant L. Private Foreign Investment in Development. 1973

6-Güvenlik Konseyinin yardımcı organları raporu (Fact sheets)

DPPA, "Subsidiary Organs of the United Nations Security Council", *Fact Sheets*, 2021

6-Araştırma Kaynakları

Dost, Süleyman Korkmaz, Zehra, (2015), Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Isparta

DPPA, (2021), "Subsidiary Organs Of The United Nations Security Council", Fact Sheets.

Karagözoğlu, C. (2019), Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Bireye Yönelik Ekonomik Yaptırım Kararları ve İnsan Hakları İlişkisi. Public And Private International Law Bulletin,

Kosha Jafar, Namamian, Peyman, (2008), Uluslararası Ceza Hukuku Işığında Terör Eylemlerinin Konumu, Hukuk Yıllığı, Sayı. 3, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Dergisi, İran

Keskin, Funda,(2016), Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara

Farrall, Jeremy Matam,(2007), United Nations Sanctions and The Rule of Law, Cambridge University Press, Cambridge/New York.

Reuber, Grant L.(1973), Private Foreign Investment In Development.

Pazarcı, Hüseyin,(2016), Uluslararası Hukuk. Turhan Kitabevi, Ankara.

Muazzami Shahla, Namamiyan Peyman (2008), Uluslararası Belgelerde Nükleer Terörizmle Mücadele, Dadgostar Yayınevi

Reuber, Grant L(1973) Private Foreign Investment in Development.

Mohammad Reza Sahraei, Terörizme Karşı Mücadelede Güç Kullanımının Meşruiyeti, Dış Politika Dergisi, Cilt 23, Sayı 4, 2009

Mehdilo, Abolhasani Histani, Rızai. (2019). Bulanık hiyerarşik analiz yöntemi kullanılarak ekonomik yaptırım türlerinin sıralanması ve yaptırım risk endeksinin tahmin edilmesi. Bilimsel Üç Aylık Uygulamalı İktisat Teorileri, 6(2), 47-72

Pazarcı, H. (2003). *Uluslararası hukuk*. Turhan Kitabevi, 15. Bası, Ankara 2016

ŞİMŞEK, G. E. (2020). Uluslararası Hukuk Açısından Ekonomik Yaptırımlar ve ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Kısa Bir Değerlendirilmesi. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(4), 2049-2078

Marzban, Ostadzad, Ali Hossein. (2015). "Ekonomik yaptırımların İran'ın üretimi ve sosyal refahı üzerindeki etkisi: genelleştirilmiş stokastik büyüme modeli yaklaşımı". İran Ekonomik Araştırmaları, 63(20), 37-70

Abi-Saab, G. (2001). The concept of sanction in international law. In *United Nations sanctions and international law* (pp. 29-41). Brill Nijhoff

Dorff, C., & Minhas, S. (2017). When do states say uncle? Network dependence and sanction compliance. *International Interactions*, 43(4), 563-588.

İŞLETMELERDE YENİLİKÇİLİK FAALİYETLERİ: VAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÖRNEĞİ

M. Sadık ÇOBAN¹

Abdulkadir GÜMÜŞ²

Öz

Yoğun rekabet ortamında işletmelerin en temel amaçlarından olan sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve ortalama getiri üzerinde kâr elde edebilmeleri; hem işletmede üretilen ürünlerde hem de süreçlerde yeniliğin (inovasyon) yapılmasına bağlıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin zirveye ulaştığı günümüz bilgi çağında müşteri talep ve beklentileri son süratle değişmektedir. Değişen müşteri talep ve beklentilerine en kısa sürede cevap verilerek küresel piyasalarda lider konuma sahip işletmelerin yeniliği üretim ve süreçlerin tüm aşamalarında benimsemiş olmaları ve yeniliğe her yönüyle açık olmaları büyük önem ifade etmektedir. Bazı işletmelerin maddi varlıkları çok az olmasına rağmen piyasa değerleri oldukça fazladır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de değişen çevre koşullarına çok hızlı bir şekilde kendilerini adapte ederek yenilikçi (inovatif) bir bakış açısına sahip olmalarıdır. Bu nedenle çalışmamızı, Van Organize Sanayi Bölgesinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren 65 imalat işletmesinin yenilik faaliyetlerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmamızda işletme sahibi, ortağı, yönetici veya yönetici pozisyonundaki kişilere anket uygulanmıştır. Çalışmamızın ilk bölümünde işletmeyi tanımaya yönelik 29 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise işletmelerin yenilik yapma amaçları, yenilik yapmasını engelleyen faktörler, işletmelerin yenilik ve gelişimi takip etme şekilleri, işletmede web sayfası oluşturma amaçları, yenilik yönetimi ve yenilik kültürüne ilişkin tutumlar ile ilgili 46 soru bulunmaktadır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda şu bulgular elde edilmiştir: İşletmelerin büyük çoğunluğunda yenilik faaliyetlerinin yapıldığı görülmüştür. Bununla beraber işletmelerde çalışan sayısı ile işletmelerin yenilik yapmaları arasında orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda işletmelerin faaliyet süresi ile yenilik yapmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmasına rağmen faaliyette bulunulan sektör ve işletmelerin yasal statüleri ile yenilik yapmaları arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon (Yenilik), Yenilik Yönetimi, Van Organize Sanayi Bölgesi

Jel Kodları: D23, M10,

¹ Öğr. Gör, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sadikcoban@yyu.edu.tr: ORCID: 0000-0002-6903-3893

² Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, kadirgumus@yyu.edu.tr :ORCID :0000-0002-6069-8776

Atıf: Çoban, M.S. ve Gümüş, A. (2022). İşletmelerde yenilikçilik faaliyetleri: Van organize sanayi bölgesi örneği, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 187-204

DOI: 10.54831/vanyyuiibfd.1130300

INNOVATION ACTIVITIES IN BUSINESSES: SAMPLE OF VAN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE

Abstract

In the intense competition environment, the competitive advantage and sustainable profitability of the enterprises, which are the most basic goals of the enterprises, depends on innovation. In today's information age, where the developments in information and communication technologies have reached its peak, customer demands and expectations change rapidly. It is of utmost importance that the enterprises that have a leading position in global markets are adopted in all stages of production and processes and that they are open to innovation in all aspects by responding to changing customer demands and expectations as soon as possible. Although some firms have very few assets, their market values are quite high. One of the most important reasons for this is that they have an innovative (innovative) perspective by adapting themselves to changing environmental conditions very quickly. For this reason, our study is the examination of innovation activities of 65 manufacturing enterprises operating in different sectors in Van Organized Industrial Zone. In our study, a questionnaire was applied to the owners, partners, managers or managers. In the first part of our study, there are 29 questions to recognize the business. In the second part, there are 46 questions about the aim of innovation, the factors preventing innovation, the ways of following the innovation and development of the enterprises, the purpose of creating web page in the enterprise, innovation management and the attitudes towards innovation culture. As a result of the statistical analysis, the following findings were obtained: It has been seen that the majority of the enterprises are engaged in innovation activities. In addition to this, there is a moderate relationship between the number of employees and the innovations of enterprises. At the same time, although there is a significant relationship between the activity period and innovation of the enterprises, no relation has been found between the legal status and innovation of the sectors and enterprises that are active.

Keywords: Innovation, Innovation Management, Van Organized Industrial Zone

Jel Classification: D23, M10.

GİRİŞ

Faaliyette bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağında kurum, kuruluş veya organizasyonların etkili rekabet aracının inovasyon (yenilik) olması nedeniyle işletmelerin ve diğer kuruluşların bu kavrama daha fazla odaklanarak sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamaları hayati önem taşımaktadır. Tüm işletme fonksiyonlarında (üretim, yönetim, muhasebe ve finans, pazarlama, ar-ge, vb..) yeniliğin yapılması oldukça önemlidir. Son zamanlarda işletmelerin AR-GE bütçelerine bakıldığı zaman ciddi anlamda ar-ge harcamalarının yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu da inovasyon (yenilik) konusunun öneminin işletmeler tarafından kabul edildiğinin bir göstergesidir. İşletmeler yenilik yapmaları ile mevcut pazar paylarını arttırmak istemeleri, uluslararası piyasalara açılmak, ürün ve hizmet çeşidini arttırmak, müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılamak, markalaşma ve bilinirliği arttırmak, enerji tüketimini azaltmak ve çevreye zararı azaltmak amaçlarını güderler. İşletmeler söz konusu amaçları gerçekleştirmek istedikleri zaman bir takım engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeniliğin yapılması için yeterli sayıda kalifiye iş görenin olmaması, sermaye ve finans kaynaklarının

yeterli olmaması, üst yönetimin fazla risk almak istememesinden dolayı yeniliğe önyargı ile bakması, devletin ar-ge harcamalarına yeterli kaynak ayırmaması, vb... nedenler yeniliğin yapılmasını engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Herhangi bir sektörde faaliyet gösteren bir işletmenin gelişmişlik göstergelerinden biri de yaptığı inovasyon faaliyetlerinin nicel ve nitel olarak fazla olmasıdır. İşletmelerde ar-ge bütçesi dönemsel olarak tahmin edilip yeniliğin yapılmasını teşvik eden politika ve stratejiler uygulanıyorsa işletmelerin küresel piyasalarda lider konuma gelmesi beklenilir. Ülkelerin refah seviyesinin artırılarak, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda bir üst lige yükselmelerinde inovasyon (yenilik) faaliyetlerinin fazla olmasının büyük bir payı vardır. Bu nedenle çalışmamızda Van OSB’de aktif olarak çalışan farklı yasal statü ve farklı büyüklükteki işletmelerin yenilik ve yenilik yönetimine bakış açılarını değerlendirerek yenilik yapma amaçları, yenilik yapmalarını engelleyen faktörler, yönetici veya yönetici pozisyonundaki kişilerin yenilik ve yenilik yönetimi vb.. tutumlarını incelemek amacı güdülmüştür.

YENİLİK (İNOVASYON)

Yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmek için işletmeler ürünlerini, hizmetlerini ve üretim yöntemlerini sürekli değiştirme ve geliştirme gereği duymaktadırlar. Bu da ancak yenilikle (inovasyonla) yerine getirilebilir (Tutar, 2015:369). İnovasyon terimi, zengin anlamlı bir kavram olmasından dolayı birden fazla anlamı kapsamaktadır (Moussa, 2018:24). Türkçe’ye Fransızca “innovation” kelimesinden geçen inovasyon kelimesinin kökeni Latince innovare “yenilemek” kelimesine dayanmaktadır (Çatı, 2016:100). İnovasyon kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, “yenilik” ve “yenileşim” olarak tanımlanmaktadır. (TDK Büyük Türkçe Sözlük). Türkçe’de “yenilik”, “yenileme” gibi sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar geniş olup, geniş anlamda bir fikri satılabilir yeni ya da geliştirilmiş bir ürün, mal veya hizmet üretiminde kullanılan yeni geliştirilmiş bir yöntem haline dönüştürmektir (Tutar, 2015:369-370). İnovasyon kavramı, klasik yollardan ve geleneksel yöntemlerden farklı olarak yeni bir şeyin ortaya konulması şeklinde ifade edilmektedir (Turanlı ve Sarıdoğan, 2010:14). Ekonomik ve toplumsal değerler ortaya çıkarmak için ürünlerde, hizmetlerde ve iş yapış biçimlerinde yapılan değişiklik, farklılık ve yenilikler inovasyon olarak tanımlanmaktadır. (Elçi, 2006:2). Elçi, aynı şekilde inovasyonu en geniş anlamıyla “bilginin ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürülmesi bu nedenle de teknik, ekonomik ve sosyal süreçler bütünüdür. Değişime olan istek, yeniliğe açıklık ve girişimcilik ruhuyla özdeşleşen bir kültürün ürünüdür.” şeklinde tanımlar (Elçi, 2006:2). İnovasyon (yenilik), girişimcilerin özel bir aracı olup, farklı bir işletme veya farklı bir hizmet için değişimden bir fırsat olarak yararlanma yöntemidir (Drucker, 2002:19). Yenilik, (inovasyon) yeni fikirlerin, süreçlerin, hizmetlerin üretilmesi, üretiminin kabul edilmesi ve uygulanması, yeni ortaya çıkartılan düşüncenin ticarileştirilmesi, hayatiyet kazanması, ekonomik ve sosyal potansiyeli olan bir girişimi değişim yaratmak amacına odaklayan çabadır (Drucker, 1985: 69’dan aktaran: Uzunbacak, 2015:815). Yukarıda inovasyon (yenilik) ile ilgili tanımlara bakılarak şöyle söylenilebilir: Yenilik (inovasyon), organizasyonların yeni üretim, yönetim tekniklerini

kullanarak veya mevcut üretim ve yönetim tekniklerinde iyileştirmeye giderek, yeni ürün veya hizmetin ortaya çıkarılması ya da mevcut ürün ve hizmete farklı özellikler katılması sonucu yeniliğin ticarileştirilmesinin sağlanarak ortalama getiri üzerinde kâr elde edilmesi şeklinde tanımlanabilir.

YENİLİK (İNOVASYON) YÖNETİMİ

İnovasyon, dünyaya baş döndürücü bir hız ile yayılmaktadır. Günümüzde ve yakın gelecekte önemli büyüme fırsatlarının bulunduğu varsayılan gelişmekte olan ülke ekonomilerinde her geçen gün daha önemli hale gelmektedir (Tanga, 2016). İnovasyon durağan olanı tahrip edip yıkan ve değiştiren veya tamamıyla yeni bir olgu ileri süren bir kavram olduğu için, inovasyon yönetimi bünyesinde risk ve belirsizliği barındırmaktadır. Yapısı gereği belirsizlik içerdiğinden öngörülerde hatalar ve sapmalar “öğrenme bilinci” ile değerlendirilmesi durumunda başarı da beraberinde gelecektir. (Çatı, 2016:112). İnovasyon; araştırma geliştirme ve üretim teknolojisi yoluyla ekonomik sonuçları da içererek hayatı yeniden düzenleyen en önemli araç olarak görülebilmektedir. İnovasyon geliştirmeye yönelik iyileştirmeler bilgi üretimindeki hızlı değişimi desteklemektedir. Bu nedenle inovasyon yönetimi uygulamaları işletmelerin bilgi çağında gelişmeleri takip edebilmeleri ve hayatta kalabilmeleri için çok önemlidir (Çetinkaya vd. 2014). İnovasyon yönetimi; bir işletme ya da örgütün, iş süreçlerini, teknolojiyi ve insan ilişkilerini inovasyon uygulamalarına katkı sağlayacak biçimde yönetmesi olarak ifade edilmektedir. İnovasyon yönetimi bazı stratejik ve örgütsel yeteneklere sahip olunmasını gerekli kılmaktadır. İşletmelerde uzun dönemli planlamalar, pazar ve piyasa eğilimlerini analiz ederek tahmin edebilme yeteneği, ekonomik ve teknolojiye ilişkin bilgilere ulaşma, değerlendirme ve benimseme niteliği var ise stratejik yetenekten bahsedilebilir. Örgütsel anlamdaki becerilerin ise, işletmenin yapısal ve çevresel riskleri tespit etme ve yönetebilme becerisine; organizasyonel departmanlar arasında iş birliği ve iletişim seviyesinde; araştırma kuruluşları, akademik kurumlar, danışmanlığına başvurulmuş uzman ve profesyonel kişi ve kurumlar, tüketiciler ve tedarikçiler ile tesis edilen ilişkilere ve insana yapılan yatırımın kalitesi ve düzeyine bağlı olduğu görülmektedir (Elçi, 2007:155’den aktaran: Kaya, 2017:18). İnovasyon yönetimi sürecinin merkezinde örgütün bilgiye dayalı temeli bulunmaktadır. İşletmenin bilgi temelinin ise geçmişten günümüze gelen değerleri, inançları ve alışkanlıkları ile örgütsel yapısı oluşturmaktadır (Kaya, 2017:18).

İnovasyonda başarıya giden yolda minimum şartların sağlanması gerekmektedir. Bunlar; (Bal, 2014:26):

- Yazılı hale getirilmiş, tüm firma tarafından paylaşılan bir strateji uygulanması,
- Firma içi ve dışı bağlantılar ile iletişimin, güçlü ve etkin bir şekilde oluşturulması,
- Değişimin gerçekleştirilmesi için gereken mekanizmaların kurulması ve işletilmesi,
- İnovasyonu destekleyici bir organizasyonel yapının oluşturulması,
- İnovasyonun iyi yönetilmesidir.

İNOVASYONUN ÖNEMİ

İnovasyon, rekabet gücü elde edildikten sonra bunun sürdürülmesini sağlar. Türüne, yenilik derecesine veya yapısına bağlı olarak müşteri, işletme, sektör ve toplum için bir değer meydana getirerek kalkınmanın ve yükselmenin başlangıcını oluşturur (Yiğit, 2015). Şirketler açısından rekabet avantajı elde edildiği için yeniliğin çok önemli olduğu vurgulanmaktadır (Naranjo, 2011). Küreselleşen dünyada her geçen gün rekabet daha da artmaktadır. Rekabetin tek nedeni, maliyetler değildir. Tüketicilerin gereksinimlerine cevap verme süresi, ürün ömürlerinin kısaltmaları, hizmetin ve ürünün kalitesi, dizaynı, yeni hizmet ve ürünlerin imalatı, organizasyon modelleri gibi birçok etmen de rekabette rol oynamakta ve maliyetten çok daha önemli hale gelmektedir. Bütün bu nedenler inovasyonu tetikleyen faktörlerdir (Mutlu, 2017). Şirketler, sektörler veya ulusal ekonomilerin rekabet gücü açısından, dünyaya sunulan bir sürekli değişim modelinin sürdürülmesine ve bu teklifin nasıl yaratıldığına ve sunulduğuna (ürün ve süreç inovasyonu) bağlı olmasından dolayı inovasyon önemlidir (Bessant, 2013). Günümüzde işletmeler, kurumlar ve toplumun tümü için başarının en önemli araçlarından biri de inovasyondur. İnovasyonu benimseyen ve inovasyon için gerekli finans kaynaklarını ayıran işletmelerin kârlılıkları arttığı gibi sürdürülebilir rekabet avantajları da artmaktadır. İşletmeler ve organizasyonlarda inovasyonun yapılması sayesinde işletmelerin büyümesine bağlı olarak ülke ekonomisinin de büyüdüğü düşünülmektedir.

VAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

Van Organize Sanayi Bölgesi yetkilileri ile yapılan görüşme neticesinde Van OSB'nin aşağıdaki özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir: Van Organize Sanayi Bölgesi, 508 hektarlık alana sahip ve toplam 5 etaptan meydana gelmektedir. 277 hektarlık alanla yani toplam alanın %54'lük kısmını 5. Etap oluşturmaktadır. En az alana sahip etaplar ise %12'lik alan ile 1. ve 4. Etaplardan oluşmaktadır. Van OSB'de Yapı İnşaat, Gıda, Metal, Kimya-Plastik, Mobilya, Paketleme, Enerji- Elektrik, Tekstil, Yem ve Hizmet sektörü olmak üzere toplam 10 sektörde faaliyet gösteren işletmeler mevcuttur. Van OSB'de üretim yapan 110, üretime ara veren 10, proje aşamasında 6, inşaat halinde 5, kapalı durumda ise 5 işletme olmak üzere toplam 136 işletme kayıtlı iken, 2018 yılı itibarıyla aktif olarak üretim yapan 110 işletme söz konusudur. En fazla işgören 483 kişi ile yapı-inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Sırasıyla; gıda sektöründe 337 kişi, metal sektöründe 121 kişi, kimya-plastik sektöründe 160 kişi, mobilya sektöründe 89 kişi, paketleme sektöründe 64 kişi, elektrik-enerji sektöründe 53 kişi, tekstil sektöründe 160 kişi, yem sektöründe 29 kişi, hizmet sektöründe ise 400 kişi istihdam edilmektedir. İş gören sayısı mevsimsel olarak değişkenlik göstermekle beraber çalışan sayısı yaklaşık 4000 kişiye ulaşabilmektedir. İstihdamın artması bölge ekonomisine katkı sağlayarak ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik seviyesini arttırmaktadır.

LİTERATÜRDEKİ BENZER ÇALIŞMALAR

“İşletmelerde İnovasyona Etki Eden Faktörler: Karaman İli Örneği” isimli çalışmanın örneklemini Karaman ilindeki 108 adet işletme oluşturmakta olup araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, işletmelerde yenilik yapma ile işletmenin faaliyet yılı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Fakat işletmenin büyüklüğü (çalışan sayısı) ile inovasyon yapma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ağırlıklı olarak çalışan sayısı arttıkça inovasyon yapma sayısının arttığı ve firma faaliyetleri genişledikçe bununla doğrusal olarak büyümenin olduğu ve inovasyon eğiliminin arttığı görülmüştür (Çetin vd. 2017).

“İşletmelerde İnovasyon Yönetimi ve İnovasyon Süreci: Bursa Organize Sanayi Bölgesi Hazır Tekstil Üreticileri Kapsamında Bir Uygulama” isimli yüksek lisans tez çalışması, Bursa Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli hazır tekstil işletmelerinde inovasyon yönetiminin işletme performansına etkilerini belirleyebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini 50 işletme oluşturmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre gerçekleştirilen çalışma kapsamında faaliyet süresi daha uzun olan işletmelerin inovasyon gerçekleştirme ve inovasyon yönetimi konularında daha hassas ve daha detaylı çalıştığı belirlenmiştir (Kaya, 2017).

“Organize Sanayi Bölgelerindeki İşletmelerin Yenilikçilik Durumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi: Isparta ve Burdur OSB Örneği” konulu çalışmada, 58 işletmenin yöneticileri ya da yöneticilerin belirttiği kişilere anket uygulanmıştır. Çalışmada; işletmelerin birçoğunun küçük ve orta büyüklükte işletme olduğu, işletmelerin birden fazla ürün ürettikleri, işletmelerin sahip olduğu patent ve marka sayılarının az olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda işletme bünyesinde yenilikçilik çalışmalarının yapıldığı, fakat genellikle söz konusu yenilik faaliyetlerinin işletme tarafından tek başına yapıldığı, yenilik yapmasını engelleyen faktörlerin başında ise ekonomik riskler, nitelikli eleman yetersizliği, ekonomik sorunlar, yenilik çalışmalarının maliyetli olması, teknoloji ile ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olunmaması gibi sonuçlar saptanmıştır (Uzunbacak, 2015).

“İşletmelerde Yenilikçilik Faaliyetlerinin İncelenmesi” isimli çalışmada, işletmelerde yürütülen yenilikçilik faaliyetleri ve yenilikçilik faaliyetleri ile işletme performansı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini Kayseri ilinde aktif olarak faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli 105 işletme oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerin çoğunluğunun yüksek düzeylerde yenilik yaptığı sonucuna varılmıştır aynı zamanda işletme büyüklüğü ile işletmelerde yürütülen yenilik faaliyetleri arasında ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, yenilik çalışmaları ile işletmenin performansı arasında ilişkinin bulunduğu saptanmıştır (Özçifçi vd. 2014).

“Kayseri Organize Sanayi Bölgesindeki Firmaların Yenilik Faaliyetleri Üzerine Bir Alan Çalışması” isimli çalışmanın örneklemini Kayseri OSB’de faaliyet gösteren 113 firma oluşturmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre; mobilya sektöründeki firmaların makine ve tekstil sektöründeki firmalara göre daha az yenilikçi oldukları tespit edilmiştir. Firmaları yenilik faaliyeti

yapmaya iten faktörlerin başında yeni pazar yaratmak veya pazar payını artırmak ve ürün kalitesini artırmak gelmektedir. Yenilik faaliyetlerinin maliyetli olması, işletmelerin yenilik için yeterli finansal kaynağa sahip olmaması, yeni ürünlere olan talebin tam olarak belli olmamasından dolayı işletmeleri yenilik yapmaktan vazgeçiren önemli unsurlar olarak görülmektedir. Firmaların çalışan sayısı (firma büyüklüğü), ile yenilik faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Ünlü vd. 2013).

“Kobi’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama” konulu çalışmada, Balıkesir organize sanayi bölgesinde aktif olarak faaliyette bulunan 38 işletme çalışmanın örneğini oluşturmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre; işletmede çalışan sayısı arttıkça işletmelerin inovasyon yapma başarısının arttığını, işletme bünyesindeki inovasyon faaliyetlerinin işletmelerin yasal statülerine göre farklılık göstermediğini ve Ar-Ge’ye ayrılan payın inovasyon stratejilerinin belirlenmesinde önemli rol oynadığını ortaya koymuştur (Örücü vd. 2011).

“İnovasyon her zaman faydalı mıdır? KOBİ’lerde inovasyon ve performans arasındaki ilişkinin bir meta analizi” isimli çalışmanın sonuçlara göre, firmanın yaşı, inovasyon türü ve kültürel bağlam gibi faktörler, inovasyonun firma performansı üzerindeki etkisini büyük ölçüde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Yani genç firmaların eski firmalara göre daha yenilikçi oldukları ortaya konulmuştur (Rosenbusch vd. 2011).

“Küçük ve Orta Ölçekli İmalat İşletmelerinde Yenilik (İnovasyon) Yönetimi: İzmir İli Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasının örneğini İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi (İAOSB), Kemalpaşa Sanayi Bölgesi (KOSBİ), Tire Organize Sanayi Bölgesi (TOSBİ), İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi (İZTEKGEB), Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) ve İzmir genelinde çeşitli ilçelerde faaliyet gösteren ve çeşitli sektörler için üretim yapan 103 üretim işletmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre, işletme yaşı ile inovasyon yönetimi alt faktörleri arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Benzer şekilde, işletme büyüklüğü (çalışan sayı) ile inovasyon yönetimi alt faktörleri arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır (Yılmaz, 2010).

“Mersin’de Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Yenilik Faaliyetlerinin Ölçülmesi” isimli çalışmanın örneğini, KOBİ niteliğindeki 260 işletme oluşturmıştır. Çalışmada Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre 96 işletmenin yenilik faaliyetinde bulunduğu ve malzeme tüketiminin azaltılması amacıyla yeniliğin yapıldığı tespit edilmiştir. Yenilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin diğer amaçları ise, işçi maliyetlerinin düşürülmesi ile enerji tasarrufunun sağlanması şeklinde sıralanmaktadır. Finans kaynaklarının yeterli olmayışı ve nitelikli personel eksikliğinin olması ise işletmelerin yenilik yapmasını engelleyen faktörlerin başında gelmektedir (Şahin, 2009)

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada yenilik, yenilik yönetimi ve Van Organize Sanayi Bölgesi ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulduktan sonra, Van OSB’de faaliyet gösteren 65 imalat işletmesinin yenilik uygulamalarını açıklama amacının yanında; işletmelerin yaşı, işletmelerde çalışan sayısı, işletmelerin yasal statüsü ve faaliyette bulunulan sektör ile işletmelerin yenilik (inovasyon) yapması arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacı güdülmüştür. Aynı zamanda Van OSB’deki işletmelerin yeniliği yapma amaçları, yenilik yapmasını engelleyen faktörler, işletmelerin yenilik ve gelişimi takip etme şekilleri, işletmede web sayfası oluşturma amaçları, işletmelerin yenilik yönetimi ve yenilik kültürüne ilişkin tutumlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzün yoğun rekabet ortamında inovasyon yapan ve inovatif olabilmeyi başarabilen işletmelerin rakiplerine oranla daha avantajlı oldukları düşünülmektedir. Yeni ürünlerin üretilmesi veya mevcut ürünlerin üretim ve süreçlerine yeni özelliklerin katılması ile inovasyonun yapılması mümkündür. İşletmelerde inovasyon yapılması görünüşte maliyet arttırıcı bir faktör olmasına rağmen işletmelere piyasada sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kazandırdığı için inovasyon faaliyetlerine olumlu nazarla bakılması gerekmektedir. Yapılan literatür araştırması ile inovasyon ve inovasyon yönetiminin sınırlı sayıda araştırmaya konu olduğu gözlemlenmiştir. Van Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ niteliği taşıyan işletmelere yönelik herhangi bir yenilik ve yenilik yönetimine ilişkin çalışmaya rastlanmadığı için çalışmamızın, alan yazına katkı sağlaması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın Yöntem ve Evreni

Çalışmada veriler anket yöntemi ile elde edilmiş olup anket formunda toplam 75 soru bulunmaktadır. Anket iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda 29 soru bulunmakta olup, sorular işletmeyi tanımaya yönelik (faaliyet süresi, çalışan sayısı, firmanın yasal statüsü, yenilik yapıp yapmadığı, ar-ge faaliyeti yapıp yapmadığı, vb.) faktörler ile ilgilidir. İkinci kısımda ise 8’i işletmelerin yenilik yapma amaçları, 7’si işletmelerde yenilik yapmayı engelleyen faktörler, 6’sı işletmelerin yenilik ve gelişimleri takip etme şekilleri, 6’sı işletmelerde web sayfası oluşturma amaçları ve 19’u da yenilik yönetimi ve yenilik kültürü konularına ilişkin olmak üzere toplam 46 soru bulunmaktadır. Ankette yer alan yenilik ve yenilik yönetimi ile ilgili ifadelerin değerlendirilmesinde 5’li Likert ölçeği (1:Hiç önemi yok, 2: Kısmen önemli, 3: Oldukça önemli, 4: Büyük ölçüde önemli, 5: Çok önemli) kullanılmıştır.

Çalışmanın evrenini, Van Organize Sanayi Bölgesinde aktif olarak faaliyet gösteren 110 imalat işletmesinden 65 imalat işletmesi oluşturmuştur.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: İşletmenin çalışan sayısı ile inovasyon yapması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: İşletmenin faaliyet süresi ile işletmede yenilik yapması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Faaliyet gösterilen sektör ile yenilik yapılması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: İşletmenin yasal statüsü ile yenilik faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Veri Toplama Araçları

Yenilik ve yenilik yönetimine ilişkin ifadeler, Dulupçu ve Sungur'un (2007) editörlüğünde hazırlanan rapordan faydalanılmıştır. Ayrıca, bu alandaki çalışmalarda kullanılan anketlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın Sayıtları

1-Çalışmaya katılmış tüm imalat işletmelerinin anket sorularına samimi ve doğru cevaplar verdikleri varsayıldığından çalışmanın güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

2-Kaynaklardan sağlanan bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Verilerin sadece Van Organize Sanayi Bölgesindeki imalat işletmelerinde elde edilmesi çalışmanın en önemli kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Anket dışındaki diğer veri toplama tekniklerinden yararlanılamaması, zaman ve maliyet imkânlarının sınırlı olması çalışmanın diğer kısıtlarını oluşturmaktadır.

Bu araştırma için kullanılan anketin kapsam geçerliliği yeterli düzeydedir.

Verilerin Analizi

Çalışmamızda elde edilen bulguların analizinde, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programından yararlanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde betimleyici tablolar, frekans analizi, korelasyon analiz tablosu ile çapraz tablolar kullanılmıştır. Araştırma değişkenlerinin güvenilirliği Cronbach Alfa değerleri ile araştırılmıştır. Anket uygulaması sonucu elde edilen değişkenlerin ölçek güvenilirliği 0,88 olarak bulunmuştur. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular aşağıda değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1: Ölçeklerin Güvenilirlik Analizine İlişkin İstatistiksel Değerler

ÖLÇEK	MADDE SAYISI	CRONBACH ALFA DEĞERİ
Amaç	8	0,66
Engel	7	0,77
Takip	6	0,75
Web	6	0,77
Kültür	19	0,94

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmamızda kullanılan ölçek alt boyutlarının tamamının güvenilirlik katsayıları 0,60’ın üzerinde olduğu için kullanılan ölçek ve ölçek alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2: Yönetici ve Yönetici Pozisyonundaki Kişilerin Demografik Özellikleri

CİNSİYET	N	%	YAŞ	N	%
Bay	55	84,6	20-30	27	41,5
Bayan	10	15,4	31-40	23	35,4
TOPLAM	65	100	41-50	13	20,0
			51 ve üzeri	2	3,1
ÖĞRENİM DURUMU	N	%	TOPLAM	65	100
İlköğretim	3	4,6	GÖREV POZİSYON	N	%
Ortaöğretim	26	40,0	İşletme Sahibi/Ortağı	12	18,5
Yüksekokul	11	16,9	Üst Kademe Yönetici	24	36,9
Fakülte	22	33,8	Orta Kademe Yönetici	29	44,6
Lisansüstü +	3	4,6	TOPLAM	65	100
TOPLAM	65	100			
ÇALIŞMA SÜRESİ	N	%			
0-2 yıl	18	27,7			
3-5 yıl	12	18,5			
6-10 yıl	22	33,8			
11 ve üzeri	13	20,0			
TOPLAM	65	100			

Anketi cevaplayan işletme yetkililerin demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmektedir. Araştırmaya katılan çalışanların 27’si (%41,5) 20-30 yaş grubunda; 23’ü (%35,4) 31-40 yaş grubunda; 13’ü (%20,0) 41-50 yaş grubunda, 2’si ise 51 ve üzeri yaş grubundadır. 55’i (%84,6) erkek; 10’u (%15,4) kadındır. 3’ü (%4,6) ilköğretim mezunu; 26’sı (%40,0) ortaöğretim mezunu; 11’i (%16,9) ön lisans mezunu; 22’si (%33,8) fakülte mezunu, 3’ü (%4,6) yüksek lisans ve üstü öğrenim mezunudur. 18’i (%27,7) 0-2 yıl; 12’si (%18,5) 3-5 yıl; 22’si (%33,8) 6-10 yıl; 13’ü (%20,0) 11 yıl ve üzeri mesleki deneyim süresine sahiptir. 12’si (%18,5) işletme sahibi veya ortağı, 24’ü (%36,9) üst kademe yönetici, 29’u (%44,6) ise orta kademe yönetici konumundadır.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan İşletmelerin Özellikleri

FAALİYET KONUSU	N	%	YASAL STATÜ	N	%
Tekstil	3	4,6	Şahıs	23	35,4
Mobilya	7	10,8	Limited	35	53,8
Elektrik-Enerji	2	3,1	Anonim	7	10,8
Gıda	19	29,2	TOPLAM	65	100
İnşaat	23	35,4	ÇALIŞAN KİŞİ	N	%
Metal	3	4,6	1-9	11	16,9
Kimya-Plastik	4	6,2	10-49	40	61,5
Yem	2	3,1	50-249	12	18,5
Paketleme	2	3,1	250 ve üstü	2	3,1
TOPLAM	65	100	TOPLAM	65	100
FAALİYET YILI	N	%	ÜRÜN SAYISI	N	%
1-5 yıl	18	27,7	1	11	16,9
6-10 yıl	32	49,2	2	6	9,2
11-15 yıl	4	6,2	3	3	4,6
20 ve üstü	11	16,9	4	2	3,1
TOPLAM	65	100	5 ve üstü	43	66,2
PATENT SAYISI	N	%	TOPLAM	65	100
0	40	61,5	MARKA SAYISI	N	100
1	11	16,9	0	1	1,5
2 ve üstü	14	21,5	1	34	52,3
TOPLAM	65	100	2	24	36,9
BAŞVURULAN PATENT VE MARKA SAYISI	N	%	3 ve üstü	6	9,2
0	35	53,8	TOPLAM	65	100
1	12	18,5			
2 ve üstü	18	27,7			
TOPLAM	65	100			

Çalışmaya katılan işletmelerin 35 tanesi (%53,8) limitet şirket statüsünde iken, 23'ü (%35,4) şahıs işletmesi, geriye kalan 7 (%10,8) işletme ise anonim şirket statüsündedir. İşletmelerin 18'i (%27,7) 1 yıl ile 5 yıl arasında faaliyette iken, 32'si (%49,2) 6 yıl ile 10 yıl arasında faaliyettedir. Şirketlerin 4'ü (%6,2) 11 yıl ile 15 yıl arasında işletme yaşına sahiptir. 20 yıl ve üstü faaliyette bulunan şirket sayısı 11'dir (%16,9). Çalışmamıza katılan işletmelerin 11'inde (%16,9) çalışan kişi sayısı 1 ile 9 arasında iken, 40'ında (%61,5) çalışan sayısı 10 ile 49 arasındadır. 12 işletme (%18,5) 50 ile 249 arasında çalışan istihdam etmektedir. 250 ve üzeri çalışan istihdam eden işletme sayısı 2'dir. Sektörel dağılımda işletmelerin 3'ü (%4,6) tekstil sektöründe üretim yaparken, 7'si (%10,8) mobilya sektöründe, 2'si (%3,1) elektrik-enerji sektöründe, 19'ü (%29,2) gıda sektöründe faaliyetini sürdürmektedir. Bununla birlikte 23 işletme (%35,4) inşaat sektöründe, 3 işletme (%4,6) metal sektöründe, 4 işletme (%6,2) kimya-plastik sektöründe, 2 işletme (%3,1) yem sektöründe ve kalan 2 işletme ise (%3,1) paketleme sektöründe faaliyetlerini sürdürmektedir.

Aynı zamanda 43 (% 66,2) işletme 5 ve daha fazla ürün üretmekte iken, 2 (% 3,1) işletme ise 4 ürün üretmektedir. Sadece 1 ürün üreten işletmelerin sayısı 11'dir (% 16,9). İşletmelerin yenilik yapma göstergelerinden biri de sahip oldukları patent ve marka sayılarıdır. 40 (% 61,5) işletmenin herhangi bir patente sahip olmadıkları, 11 (%16,9) işletmenin ise 1 patente sahip oldukları tespit edilmiştir. Marka sayılarına baktığımız zaman 1 (% 1,5) işletmenin herhangi bir markasının olmadığı, 1 markaya sahip olan işletmelerin sayısı 34 (%52,3) iken, 2 marka ile üretim yapan işletme sayısı 24'tür (%36,9). 6 (%9,2) işletme ise 3 ve daha fazla markaya sahiptir. Söz konusu işletmelerin 35 'inin (%53,8) daha önce herhangi bir marka ve patent tescil başvurusunda bulunmadığı, 12'sinin (% 18,5) 1 başvurusunun olduğu, 2 ve üzerinde başvurusu bulunan işletmelerin sayısı ise 18'dir (%27,7).

Tablo 4. İşletmelerin Faaliyet Alanları ile İnovasyon Yapmaları Arasındaki İlişki

Yenilik Yapılmakta mıdır?	Tekstil	Mobilya	Elektik Enerji	Gıda	İnşaat	Metal	Kimya Plastik	Yem	Paket	Top
Evet	3	7	2	14	19	3	3	2	2	55
%	5,5	12,7	3,6	25,5	34,5	5,5	5,5	3,6	3,6	100,0
Hayır	0	0	0	5	4	0	1	0	0	10
%	0,0	0,0	0,0	50,0	40,0	0,0	10,0	0,0	0,0	100,0
Toplam	3	7	3	19	23	3	4	2	2	65
%	4,6	10,8	3,1	29,2	35,4	4,6	6,2	3,1	3,1	100

İşletmelerin buldukları sektöre göre yenilik yapıp yapmadıklarına yönelik çapraz tablo yukarıda düzenlenmiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere 55 işletmenin yenilik yaptığı, 10 işletmenin ise herhangi bir yenilik faaliyetinde bulunmadığı görülmektedir. Gıda sektöründe inovasyon yapmayan işletmelerin çoğunlukta olması göze çarpmakta iken inşaat ve kimya-plastik sektöründe de yenilik yapmayan işletmeler mevcuttur. Yenilik yapan firmalara bakıldığında zaman 19 (%34,5) işletmenin inşaat alanında, 14 (%25,5) işletmenin gıda sektöründe, 7 (%12,7) işletmenin ise mobilya sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmektedir. En az yenilik yapan sektörlerin ise 2'sher (%3,6) işletme ile elektrik-enerji, yem ve paketleme alanında faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5: Firmaların Yenilik Yapmasını Amaçları

	Hiç Önemi Y		Kısmen Önemi		Oldukça Önemi		B.Ölçüde Önemi		Çok Önemi		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ürün ve/veya hizmet çeşidini arttırmak	0	0,0	0	0,0	4	6,2	14	21,5	47	72,3	65	100
Yeni pazar yaratmak veya pazar payını arttırmak	0	0,0	1	1,5	2	3,1	10	15,4	52	80,0	65	100
Mal veya hizmet kalitesini arttırmak	0	0,0	1	1,5	2	3,1	3	4,6	59	90,8	65	100
Mal veya hizmet üretimini esnek hale getirmek	0	0,0	1	1,5	13	20,0	15	23,1	36	55,4	65	100
Üretim maliyetini azaltmak ve geliri arttırmak	0	0,0	1	1,5	7	10,8	10	15,4	47	72,3	65	100
Müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılamak	0	0,0	0	0,0	5	7,7	7	10,8	53	81,5	65	100
Enerji tüketimini azaltmak ve çevreye zararı azaltmak	0	0,0	0	0,0	1	1,5	7	10,8	57	87,7	65	100
Markalaşma ve bilinirliği arttırmak.	0	0,0	2	3,1	1	1,5	3	4,6	59	90,8	65	100

Tablo 5'te firmaların yenilik yapma amaçları gösterilmektedir. İşletmelerin en fazla mal veya hizmet kalitesini artırmak ile markalaşma ve bilinirliği arttırmak amacıyla yenilik yaptıkları görülmektedir (%90,8). İşletmeler aynı zamanda %87,7'lik oranla enerji tüketimini azaltmak ve çevreye zararı azaltmak, %81,5'lik oranla müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yenilik yaptıkları görülmektedir. İşletmelerin yenilik yapma amaçları içerisindeki mal veya hizmet üretimini esnek hale getirmek unsuru ise %55,4'lük orana sahiptir

Tablo 6: Firmaların Yenilik Yapmasını Engelleyen Faktörler

	Hiç Önemi Yok		Kısmen Önemli		Oldukça Önemli		Büyük Ölçüde Önemli		Çok Önemli		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Yenilik maliyetlerinin yüksek olması	0	0,0	0	0,0	0	0,0	15	23,1	50	76,9	65	100
Nitelikli personel eksikliği	38	58,5	14	21,5	3	4,6	3	4,6	7	10,8	65	100
Finansal kaynak yokluğu ve sermaye yetersizliği	1	1,5	1	1,5	8	12,3	14	21,5	41	63,1	65	100
Teknoloji konusunda yeterli bilginin	24	36,9	27	41,5	1	1,5	1	1,5	12	18,5	65	100
Üst yönetimin yeniliğe olumsuz bakışı	54	83,1	1	1,5	0	0,0	0	0,0	10	15,4	65	100
Devletin Ar-ge inovasyon teşviklerinin yetersiz olması	0	0,0	0	0,0	2	3,1	12	18,5	51	78,5	65	100
Yeni ürünlere olan talebin belirsiz olması	0	0,0	0	0,0	0	0,0	18	27,7	47	72,3	65	100

Tablo 6'da işletmelerin yenilik yapmasını engelleyen unsurlar verilmiştir. Devletin Ar-ge inovasyon teşviklerinin yetersiz olması (%76,9) ile yenilik maliyetlerinin yüksek olması (%76,9) işletmelerin yenilik yapmasını engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Çok nadir de olsa nitelikli personel eksikliği (%10,8) ile üst yönetimin yeniliğe olumsuz bakışı (%15,4) faktörleri işletmelerin yenilik yapmasını engelleyen faktörler olarak görülmektedir.

Tablo 7: Çalışan Sayısı ile İnovasyon Yapılması Korelasyon Analizi Tablosu

		İnovasyon Yapılması	Çalışan Sayısı
İnovasyon Yapılması	P. Korelasyonu	1	-,669**
	Sig. (2-kuyruklu)		,000
	N	65	65
Çalışan Sayısı	P.Korelasyonu	-,669**	1
	Sig. (2-kuyruklu)	,000	
	N	65	65

Tablo 7'ye göre işletmelerde çalışan sayısı ile işletmelerin yenilik yapmaları arasında orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu nedenle H1 hipotezimiz kabul edilmiştir. Özçifçi (2014) tarafından işletme büyüklüğü (çalışan sayısı) ile inovasyon arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenen çalışma ile elde edilen sonuçlarımız desteklenmektedir.

Tablo 8: Faaliyet Yılı İle İnovasyon Yapılması Korelasyon Analizi Tablosu

		İnovasyon Yapılması	Faaliyet Yılı
İnovasyon Yapılması	p.Korelasyonu	1	,866**
	Sig. (2- kuyruklu)		,000
	N	65	65
Faaliyet Yılı	P. Korelasyonu	,866**	1
	Sig. (2- kuyruklu)	,000	
	N	65	65

Tablo 8'e göre işletmelerde yapılan yenilik (inovasyon) faaliyetleri ile işletmelerin faaliyette bulunduğu yıl arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki vardır ($p < 0,05$). Bundan dolayı, işletmelerde yapılan yenilik faaliyetleri ile işletmenin faaliyet yılı arasında anlamlı ilişki olduğunu ileri sürdüğümüz H2 hipotezimiz kabul edilmiştir. İstatistiki olarak bu çalışmada elde edilen hipotez sonucu aynı zamanda Kaya (2017) tarafından işletmenin faaliyet yılı ile yenilikçilik arasında anlamlı bir ilişki olduğu çalışmada da elde edilmiştir.

Tablo 9: Sektör İle İnovasyon Yapılması Korelasyon Analizi Tablosu

		İnovasyon Yapılması	Sektör
İnovasyon Yapılması	Pearson Korelasyonu	1	,023
	Sig. (2-kuyruklu)		,856
	N	65	65
Sektör	Pearson Korelasyonu	,023	1
	Sig. (2-kuyruklu)	,856	
	N	65	65

Tablo 9'a göre işletmelerin faaliyette buldukları sektör ile yenilik yapmaları arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık düzeyi $P=0,05$ 'ten daha büyük çıkmıştır. Bu nedenle H3 hipotezimiz ret edilmiştir.

Tablo 10: Yasal Statü ile İnovasyon Yapılması Korelasyon Analizi Tablosu

		İnovasyon Yapılması	Yasal Statü
İnovasyon Yapılması	P.Korelasyonu	1	-,104
	Sig.(2- kuyruklu)		,411
	N	65	65
Yasal Statü	p.Korelasyonu	-,104	1
	Sig.(2- kuyruklu)	,411	
	N	65	65

Tablo 10'a göre işletmelerin yasal statüsü ile yenilik yapmaları arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık düzeyi $P=0,05$ 'ten daha büyük çıkmıştır. Bu nedenle H4 hipotezimiz ret edilmiştir. Örucü (2011) tarafından işletmenin yasal statüsü ile yenilik faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığına dair çalışması elde ettiğimiz sonuçları desteklemektedir.

SONUÇ

İşletmelerin faaliyetlerine devam edip ayakta kalabilmelerinin çok zor olduğu günümüz yoğun rekabet ortamında inovasyonun (yenilik) önemi günden güne daha iyi anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ile ortalama getiri üzerinde kâr elde edebilmenin temel lokomotifi olarak görülen inovasyona gereken önemi vermeyen ve gerekli kaynakları ayıramayan işletmelerin başarıyı yakalamaları uzun dönemli sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamaları oldukça zayıf ihtimal dahilindedir. Moda ve değişim trendinin son süratle gelişip ilerlediği; iletişim, ulaşım ve bilgi teknolojilerinin çok hızlı ilerlediği günümüzde müşteri talep ve beklentileri de değişmektedir. Süreçlerde, ürünlerde ve organizasyonel yapıda yeniliğin yapılmasıyla işletmelerin manevra kabiliyetinin gelişeceği ve daha esnek davranmaları düşünüldüğünden değişime daha kısa sürede adapte olabilmeleri mümkün olacaktır. Bundan dolayı çevredeki tehditlerin fırsatlara dönüştürülmesiyle müşteri talep ve beklentilerinin daha erken zamanda yerine getirilmesi beklenilir. Böylelikle yeniliği benimseyen işletmelerin piyasada lider konuma gelebilmelerinin daha kolay olacağı düşünülür. Çalışmamızda, Van Organize Sanayi Bölgesi'nde 9 farklı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin yeniliği nasıl tanımladıkları, yeniliğe bakış açıları, yenilik yapıp yapmadıkları, yenilik yapma amaçları, yenilik yapmasını engelleyen faktörlerin neler olduğu, yeniliği takip etme şekilleri, yenilik kültürü, Ar-Ge'ye herhangi bir bütçe ayırıp ayırmadıkları, herhangi bir patent veya markaya sahip olup olmadıkları vb. cevaplar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda; işletmelerin %36,9'unun ulusal fuarlara katıldığı, %10,8'inin ise uluslararası fuarlara katıldığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde fuarlardaki yeniliği kendi işletmesine uygulayan işletme oranı ise %35,4'tür. İşletmelerin %52,3'ü yeniliği "yaratıcılığın ön plana çıkartılarak yeni ürün tasarımları ve iş süreçleri

oluşturulmasıdır” şeklinde tanımlamasına rağmen %6,2’lik oran ile “çevreye uyum sürecini kolaylaştırmak için örgüt yapısı veya süreçlerinde yapılan değişimlerdir.” şeklinde tanımlamışlardır. İşletmelerin %56,9’unda Ar-Ge departmanının olmadığı ve Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleştirilmediği sonucuna varılmıştır, bu da Ar-Ge’nin öneminin tam olarak anlaşılmadığını göstermektedir. Yenilik yapma göstergelerinden biri de işletmelerin sahip olduğu patent ve marka sayılarıdır. Çalışmamızda işletmelerin %61,5’inin herhangi bir patente sahip olmadıkları, %52,3’ünün ise sadece 1 markaya sahip olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin yenilik yapma amaçlarının başında mal veya hizmet kalitesini artırmak ile markalaşma ve bilinirliği arttırmak gelmektedir. Devletin Ar-ge inovasyon teşviklerinin yetersiz olması ile yenilik maliyetlerinin yüksek olması işletmelerin yenilik yapmasını engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Korelasyon analizi sonucunda işletmelerin yasal statüsü ile yenilik yapma eğilimleri arasında p değeri 0,05’ten büyük çıktığı için herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca faaliyette bulunulan sektör ile yenilik yapılması arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna rağmen çalışan sayısı ile yenilik yapma eğilimleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İşletmelerde daha az çalışan sayısına sahip olan işletmelerin daha az yenilikçi oldukları buna rağmen daha çok iş gören çalıştıran işletmelerin daha yenilikçi oldukları görülmüştür. Aynı zamanda işletmenin faaliyet yılı ile yenilik yapması arasında da güçlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yani yaşı daha genç işletmelerin yeniliği daha çok benimsedikleri ve yenilik faaliyetlerinde buldukları, eski işletmelerin ise yeniliği daha az uyguladıkları tespit edilmiştir.

Van OSB’de faaliyette bulunan işletmelerin rekabet gücünün arttırılıp uluslararası piyasalara açılması, yeniliğin tüm işletmelere yayılması ve yenilik yapılması esnasında karşılaştıkları engellerin aşılması için bazı faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlar:

1-İşletmelerin, Van YYÜ Teknokent imkânlarından tam olarak yararlanabilmeleri için Üniversite ile Organize Sanayi Bölgesi arasında işbirliğinin arttırılması

2-İşletmelerin yenilikçi bir kültüre sahip olabilmeleri ve yeniliği gerçekleştirebilmeleri için devlet tarafından hibe, destek veya faizsiz kredilerin nicelik veya nitelik olarak arttırılması,

3-Meslek kuruluşları tarafından yeniliğin hayati derecede önemli olduğunun vurgulanması ile işletmelerin yenilik yapmaları için cesaretlendirilmeleri,

4- Yenilik ve yenilik yönetimi kavramı Van organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerde yeterince anlaşılmadığı görülmektedir. Yenilik kavramının işletmeler için önemini ortaya koyan eğitim faaliyetleri, bilgilendirme çalışmalarının yapılması

5-Çalışanların nitelikli hale gelmeleri için çalışanlara belirli periyotlarla eğitimlerin verilerek ödüllendirme ve teşvik sisteminin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bal I. Ç. (2014) “Bilgi Paylaşımı ve İnovasyon (Yenilik) İlişkisinin İncelenmesi Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama” Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Bessant J., Phillips W., (2015). Innovation Management And Dynamic Capability,
- Çetin K., Gedik H., (2017) “ İşletmelerde İnovasyona Etki Eden Faktörler: Karaman İli Örneği” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17, 2017.
- Çetinkaya B. Ö., Kalkan A., (2014) “Business Strategies Of SME’s, Innovation Types And Factors Influencing Their Innovation: Burdur Model” Ege Academic Review, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 189-198, Nisan
- Drucker, P., (2002) “Innovation And Entrepreneurship Practice And Principles”Adobe Acrobat E-Book Reader edition v 1. ISBN 0060546743, November,
- Çatı K., (2016). (Editör) Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi. Ankara, Nobel Yayıncılık,
- Elçi S., (2007) “Herkesin İnovasyon Yapması Kaçınılmaz”, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa Ekonomi Dergisi, 227,38
- Elçi Ş. (2006), İnovasyon: Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı. Ankara: Nova Yayıncılık,
- Kaya S., (2017) “İşletmelerde İnovasyon Yönetimi ve İnovasyon Süreci: Bursa Organize Sanayi Bölgesi Hazır Tekstil Üreticileri Kapsamında Bir Uygulama” *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul,
- Moussa B. (2018), “İnovasyon Algısının Afrikalı Tüketiciler Üzerindeki Etkileri: Kamerun Örneği” *Doktora Tezi*, Malatya,
- Mutlu B., (2017) “KOBİ’lerde İnovasyon Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi: İstanbul İli Örneği” *Yüksek Lisans Tezi*,
- Naranjo Julia C., Jimenez D., Sanz R. (2011), “Innovation Or İmitation? The Role Of Organizational Culture” *Management Decision* Vol. 49 No. 1, pp. 55-72 q Emerald Group Publishing Limited 0025-1747 DOI 10.1108/00251741111094437,
- Örücü E., Kılıç R., Savaş A., (2015) “KOBİ’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama.” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1), 58-73, 2011.
- Özçifçi V., Sarıçay H., (2014) “İşletmelerde Yenilikçilik Faaliyetlerinin İncelenmesi.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1): 387-404,
- Rosenbusch N., Brinckmann J., Bausch A., (2011) “ Is İnnovation Always Beneficial? A Meta-Analysis Of The Relationship Between İnnovation And Performance İn Smes” *Journal of Business Venturing*, 441–457, 26,
- Şahin A., (2009) “Mersin’de Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Yenilik Faaliyetlerinin Ölçülmesi.” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2), 259-271, 2009.
- Tanga M., (2016) “İnovasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Brics ve Türkiye Üzerine Bir Analiz “ *Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli,

- Turanlı R., Sarıdoğan E. (2010), “Bilim-Teknoloji-İnovasyon Temelli Ekonomi ve Toplum”, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, Yayın No: 2010-13, İstanbul, 2010.
- Tutar H., (2010) *İşletme Yönetimi*. Ankara, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2015.
- Uzunbacak H., (2015) “Organize Sanayi Bölgelerindeki İşletmelerin Yenilikçilik Durumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi: Isparta ve Burdur OSB Örneği” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 40, Issn: 1307-9581, ss. 815-821, Ekim
- Ünlü F., Yıldız R., (2013) “Kayseri Organize Sanayi Bölgesindeki Firmaların Yenilik Faaliyetleri Üzerine Bir Alan Çalışması” *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: VIII Sayı: II,
- Yaşa Ö. E., Çerçel S., (2014) “Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet Gösteren Firmaların Karşılaştıkları İhracat Engelleri: Mersin Tarsus Organize Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama” *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 4, sayı 2, ss. 271-286,
- Yılmaz T., (2010) “Küçük ve Orta Ölçekli İmalat İşletmelerinde Yenilik (İnovasyon) Yönetimi: İzmir İli Örneği” *Yüksek Lisans Tezi*,
- Yiğit S.,(2015)“ "Değer İnovasyonu: İnovasyonla Değer Oluşturmak" . *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (2015): 227-244
- TDK, BüyükTürkçeSözlük,<http://www.tdk.gov.tr> adresinden 07.12.2019 tarihinde alınmıştır